

SUMAR

Prefață (Maria Cosniceanu)	4
NICANOR BABĂRĂ, ALEXEI CHIRDEACHIN. <i>Particularități cantitative ale unităților fonematice în contextul sistemului fonologic (în baza materialului limbii engleze)</i>	6
ION BĂRBUȚĂ. <i>Stratificarea semantico-pragmatică a enunțului din limba română</i>	12
ANA BOGATU. <i>Interpretarea dinamicii vocabularului din perspectiva principiului sistemic și istoric</i>	18
VASILE BOTNARCIUC, ION EȚCU, ANGELA SAJIN. <i>Cu privire la abilitățile de ascultare în cadrul comunicării de afaceri</i>	21
TATIANA BOTNARU. <i>Arhetipuri solare în poezia contemporană</i>	26
VICTOR CIRIMPEI. <i>Venerîndu-mi critic-extensiv profesorul de limbă</i>	31
AURELIA CODREANU BÂRSANU. <i>Unele considerații privind aproximarea lingvală</i>	34
LIDIA COLESNIC-CODREANCA. <i>Gramatica bilingvă de la 1865 – prima Gramatică cu alfabet latin din Basarabia</i>	39
GHEORGHE COLȚUN, MONICA SPIRESCU. <i>Frazeologisme biblice în lirica poezilor Gr. Vieru și A. Suceveanu</i>	43
IRINA CONDREA. <i>Sintagma stereotipă/ clișeul în traducere</i>	47
ELENA CONSTANTINOVICI. <i>Categoria diatezei în lumina cercetărilor recente</i>	51
ALEXANDRU COSMECU. <i>Abordări actuale în analiza discursului</i>	55
MARIA COSNICEANU. <i>Academicianul Nicolae Corlăteanu în aprecierea contemporanilor săi</i>	59
ALEXANDRU DĂRUL. <i>Determinări raportuale ale numelui</i>	64
PETRU DERESCU. <i>Paradigma interpretării textului poetic în viziunea lui N. Corlăteanu</i>	69
ALBINA DUMBRĂVEANU. <i>Note privind corectitudinea unor denumiri și nume proprii</i>	74
ION DUMBRĂVEANU. <i>Aspecte de neologizare a lexicului limbii române actuale</i>	79
ANATOL EREMIA. <i>Acad. Nicolae Corlăteanu: moștenirea sa lingvistică și cultural-spirituală</i>	84
MARCU GABINSCHI. <i>Substantivitatea postverbală, paraverbalitatea și verbalitatea nepredicativă în limbile balcanice (Cazuri grele de delimitare)</i>	87

ALEXANDRA GHERASIM. <i>Valorificarea intensității absolute a unor substantive în textul artistic</i>	92
Manolii Adela Rolul mitologie în formarea terminologiei biologice	96
SILVIA MAZNIC. <i>Restricție și extensiune în evoluția semantică de la latină spre română</i>	101
ELENA MINCIUNĂ. <i>Principii ale motivării lexicale în cadrul ALM vol. II₂ (Nume de rudenie și părți ale corpului)</i>	105
GHEORGHE MOLDOVANU. <i>De la concepția despre evoluția limbii „per se” la managementul și marketingul lingvistic</i>	108
INNA NEGRESCU-BABUȘ. <i>Bilingvismul precoce, un fenomen de limbi în contact</i>	118
EMILIA OGLINDĂ. <i>Unele tendințe privind concurența modurilor</i>	
MARIA ONOFRAȘ. <i>Sensuri noi în vocabularul românesc</i>	128
VASILE PAVEL. <i>Destin bucovinean exprimat în viu grai românesc</i>	131
SILVIA PITIRICIU. <i>Din terminologia cromatică: albastru în limba română</i>	136
LILIANA POPOVSCHI. <i>Specificul lexicului dialectal</i>	144
VITALIE RĂILEANU, LUCIA BUNESCU. <i>Repercusiune poetică și intertextualitate în poemul mitologic Endimion în Latmos de Jorge Luis Borges</i>	147
ANGELA SAVIN-ZGARDAN. <i>Cauze intralingvistice în formarea UPS</i>	150
VALERIU SCLIFOS. <i>Corelația dintre unitățile frazeologice somatice regionale și cele literare</i>	155
STELA SPÂNU. <i>Unele particularități morfologice ale graiurilor</i>	
SVETLANA STANȚIERU. <i>Note despre procesul de reneologizare</i>	162
OLGA ȘIȘCANU-BOZ. <i>Comportamentul gramatical al adverbilor în limba română</i>	165
ELENA UNGUREANU. <i>Intertextualitatea și obiectivul unei gramatici dialogice</i>	170
VIOLETA UNGUREANU. <i>Specificul derivatelor de la verbe polisemantice</i>	176

Redactor șef dr. hab. **Vasile Bahnaru**

Redactor șef adjunct dr. **Ion Bărbuță**

membrii colegiului

dr. hab. **Elena Constantinovici** (Chișinău)

dr. hab. **Anatol Eremia** (Chișinău)

dr. hab. **Marcu Gabinschi** (Chișinău)

dr. hab. **Vasile Pavel** (Chișinău)

dr. **Maria Cosniceanu** (Chișinău)

dr. **Iulia Mărgărit** (București)

dr. **Monica Mihalela** Busuioc (București)

dr. **Viorica Răileanu** (Chișinău)

dr. **Nicolae Saramandu** (București)

dr. **Angela Savin** (Chișinău)

dr. **Stela Spînu** (Chișinău)

dr. **Ana Vulpe** (Chișinău)

Secretar de redacție Mihai Papuc

Simpozionul Internațional *Probleme actuale de lingvistică*

**In memoriam
acad. Nicolae Corlăteanu
(95 de ani de la naștere)**

PREFAȚĂ

Volumul cuprinde materialele Simpozionului Internațional *Probleme actuale de lingvistică*. În memoriam acad. **Nicolae Corlăteanu** (95 de ani de la naștere), organizat în luna mai 2010 de Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei.

Academicianul Nicolae Corlăteanu, distins lingvist, numit pe bună dreptate *patriarhul lingvisticii* din Republica Moldova, doctor habilitat în filologie, profesor, Laureat al Premiului de Stat, Om emerit în Știință, Eminent al Învățământului Public, Laureat al premiului Național pentru Știință, Cavaler al Ordinului Republicii, este fondatorul școlii științifice de Lingvistică din R. Moldova, timp de aproape 70 de ani desfășurând o amplă activitate științifică și pedagogică.

Aria preocupărilor științifice a acad. N. Corlăteanu acoperă o tematică foarte vastă: istoria limbii, romanistica, sociolingvistica, fonetica și fonologia, lexicografia, gramatica, stilistica, cultivarea limbii etc. A publicat peste 550 de lucrări științifice (monografii, studii, dicționare, manuale, creștomatii, programe didactice). De o importanță științifică deosebită sunt studiile monografice: *Studiu asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1890. Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan* (1964); *Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками* (Moscova, 1974), lucrare unică în felul său în țările din zona de est a Europei, fapt menționat în numeroase recenzii publicate în Rusia, Ucraina, Polonia, Germania; *Încadrarea lingvistică în realitățile europene* (2001); *Neologismul în opera eminesciană* (2004). Autor, redactor al unor valoroase lucrări lexicografice, manuale și cursuri universitare: *Lexicologia, Fonetica, Morfologia*, manualul *Limba moldovenească literară contemporană* (în 3 volume, 1969, 1982, 1992) etc. A editat o serie de cărți și broșuri de propagare a științei filologice: *Cuvîntul în viltoarea vieții* (1980); *Limba noastră* (1981); *Молдавский язык сегодня* (1983) etc. A inițiat, redactat și participat la elaborarea și editarea multor lucrări colective: *Capitole din istoria limbii literare moldovenești* (1971); *Dicționar ortografic cu elemente de ortoepie* (1978); *Cronicarii moldoveni și contemporaneitatea noastră* (1988); *Creația scriitorilor moldoveni în școală* (culegere în serie); *Cultivarea limbii* (culegere în serie, începând cu anul 1961) etc. A contribuit la pregătirea cadrelor științifice de înaltă calificare, îndrumând 28 de doctori și 18 doctori habilitați în filologie. A participat cu rapoarte și comunicări la numeroase conferințe, simpozioane și congrese științifice naționale și internaționale (Chișinău, Moscova, Kiev, Leningrad, Alma-Ata, București, Varna ș.a.). A susținut în permanență rubrici și emisiuni dedicate problemelor limbii în diferite reviste și ziare, la radio și televiziune.

A fost membru al Consiliului științific specializat pentru decernarea gradelor științifice de doctor și doctor habilitat de pe lângă Institutul de Lingvistică al A.Ș.M., membru al Consiliului științific al Institutului de Lingvistică, membru și președinte al colegiilor de redacție ale unor ediții științifice academice. Numele acad. Corlăteanu îl găsim și în dicționare și enciclopedii, în fișierele marilor biblioteci din Moscova, Kiev, București, Varșovia, Paris, Londra, Berlin, Washington etc.

Acad. N. Corlăteanu a activat în perioada regimului sovietic. De aceea, sub acțiunea împrejurărilor vitrege, a vorbit și a scris despre „limba moldovenească”, dar, în practică,

materialul cercetat este cel unic românesc. Acad. Silviu Berejan scria: Se poate spune de aceea, cu toată convingerea, că și sub denumirea de *moldovenească* patriarhul filologiei basarabene a promovat întotdeauna limba literară română... <... > Așa l-am cunoscut noi, discipolii, și așa va rămâne el în istoria științei noastre despre limbă... (Limba Română, 2005, nr. 4, p. 13).

Ultimii zece ani din viața acad. Nicolae Corlăteanu (1995-2005) constituie o etapă nouă, importantă, în biografia sa de savant și cetățean. În perioada aceasta, când au venit timpuri mai libere, acad. Corlăteanu considera că avem dreptul și obligația să spunem adevărul și de câte ori avea prilejul sublinia că „basarabeni sunt români și vorbesc limba română”, că „atribuirea de limba română pentru noțiunea de limbă literară în R. Moldova nu știrbește nici autoritatea și nici demnitatea nimănui”. Acad. N. Corlăteanu a participat și a influențat benefic poziția Academiei de Științe a Moldovei privind denumirea limbii: „*Denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este Limba română*”. Ideile publicate în perioada aceasta academicianul le-a rezumat în renumitul său Testament, intitulat *Las vouă moștenire...*, publicat în ajunul aniversării a 90-a de la naștere. Testamentul se încheie cu fraza: *Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc* (Limba Română, 2005, nr. 4, p. 6).

Astfel, acad. Nicolae Corlăteanu a rămas în memoria contemporanilor săi ca „un promotor constant al limbii literare române” (S. Berejan, ibidem, p. 10).

Maria Cosniceanu
Institutul de Filologie
(Chișinău)

Nicanor Babâră
Alexei Chirdeachin

**PARTICULARITĂȚI CANTITATIVE ALE UNITĂȚILOR
FONEMATICE ÎN CONTEXTUL SISTEMULUI FONOLGIC
(ÎN BAZA MATERIALULUI LIMBII ENGLEZE)**

După cum se știe, inventarul fonematic al unei limbi (în cazul de față a celei engleze) poate fi caracterizat calitativ (articulatoric) și structural. Conform primului criteriu, acesta se divizează în vocalism și consonantism, iar conform celui de-al doilea – în foneme simple (monoftongi, ocluzive și constrictive) și compuse (diftongi, triftongi și africcate).

Coraportul cantitativ-procentual al inventarului categorial se prezintă în felul următor: **I. Vocalismul:** **1)** Unități simple: **a)** monoftongi: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei unităților simple, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **b)** total: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei unităților simple, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **2)** Unități compuse: **a)** diftongi: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei unităților compuse, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **b)** triftongi: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei unităților compuse, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **c)** total: 2 (66,7% din valoarea numerică a vocalismului, 33,3% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **3)** Total: 3 (100% din valoarea numerică a vocalismului, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **4)** Mediu: 1,5 (50% din valoarea numerică a vocalismului, 25% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **5)** Extrema minimă: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei de referință, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **6)** Extrema maximă: 2 (66,7% din valoarea numerică a categoriei de referință, 33,3% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **7)** Amplitudinea: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei de referință, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic) cu direcția negativă a dinamicii de ocurență. **II. Consonantismul:** **1)** Unități simple: **a)** ocluzive: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei unităților simple, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **b)** constrictive: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei unităților simple, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **c)** total: 2 (66,7% din valoarea numerică a categoriei unităților simple, 33,3% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **2)** Unități compuse: **a)** africcate: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei unităților compuse, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **b)** total: 1 (33,3% din valoarea numerică a consonantismului, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **3)** Total: 3 (100% din valoarea numerică a vocalismului, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **4)** Mediu: 1,5 (50% din valoarea numerică a consonantismului, 25% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **5)** Extrema minimă: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei de referință, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **6)** Extrema maximă: 2 (66,7% din valoarea numerică a categoriei de referință, 33,3% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **7)** Amplitudinea: 1 (33,4% din

valoarea numerică a categoriei de referință, 16,63% din numărul total al unităților sistemului fonologic) cu direcția pozitivă a dinamicii de ocurență. **III. Total: 1)** Unități simple: 3 (100% din valoarea numerică a categoriei de referință, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **2)** Unități compuse: 3 (100% din valoarea numerică a categoriei de referință, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **3)** General: 6 (100% din valoarea numerică a categoriei de referință, 100% din numărul total al unităților sistemului fonologic). **IV. Mediu: 1)** Unități simple: 1,5 (50% din valoarea numerică a categoriei de referință, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **2)** Unități compuse: 1,5 (50% din valoarea numerică a categoriei de referință, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **3)** General: 3 (50% din valoarea numerică a categoriei de referință, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic). **V. Extrema minimă: 1)** Unități simple: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei de referință, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **2)** Unități compuse: 1 (33,3% din valoarea numerică a categoriei de referință, 16,67% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **3)** General: 3 (50% din valoarea numerică a categoriei de referință, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic). **VI. Extrema maximă: 1)** Unități simple: 2 (66,7% din valoarea numerică a categoriei de referință, 33,3% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **2)** Unități compuse: 2 (66,7% din valoarea numerică a categoriei de referință, 33,3% din numărul total al unităților sistemului fonologic); **3)** General: 3 (50% din valoarea numerică a categoriei de referință, 50% din numărul total al unităților sistemului fonologic). **Amplitudinea: 1)** Unități simple: 1 (33,4% din valoarea numerică a categoriei de referință, 16,63% din numărul total al unităților sistemului fonologic) cu direcția negativă a dinamicii de ocurență; **2)** Unități compuse: 1 (33,4% din valoarea numerică a categoriei de referință, 16,63% din numărul total al unităților sistemului fonologic) cu direcția pozitivă a dinamicii de ocurență; **3)** General: 0 (0% din valoarea numerică a categoriei de referință, 0% din numărul total al unităților sistemului fonologic) cu direcția zero a dinamicii de ocurență.

Astfel, observăm ca la nivelul vocalismului predomină unități fonematice compuse: dintre cele 3 categorii se atestă numai o categorie de unități simple (monoftongi, 33,3% din numărul total al categoriilor din cadrul vocalismului) și 2 categorii de cele compuse (diftongi și triftongi, 66,7% din numărul total al categoriilor din cadrul vocalismului). La nivelul consonantismului situația este inversă: dintre cele 3 categorii 2 (ocluzive și constrictive, 66,7% din numărul total al categoriilor din cadrul vocalismului) revin unităților fonematice simple, pe când o singură categorie (africate, 33,3% din numărul total al categoriilor din cadrul vocalismului) face parte din cele compuse, ceea ce ne permite să constatăm că la nivelul vocalismului predomină unități compuse, pe când la cel al consonantismului – cele compuse (Tab. 3). Atât la nivelul vocalismului, cât și la cel al consonantismului se atestă egalitatea categorială, fiind prezente câte 3 categorii, în general 6 categorii în componența categorială totală a sistemului fonematic, fiecare categorie în parte constituind 16,67% din acesta.

În ceea ce privește coraportul cantitativ-procentual al inventarului fonematic, se atestă următorul tablou: **I. Vocalismul: 1)** Unități simple (monoftongi): 12 (/ɑ:, Λ, æ, e, ə, ə:, i, i:, ɔ, ɔ:, u, u:/). Fiecare unitate în parte constituie 8,33% din subcategoria de gradul I a compartimentului articulatoric de referință (în continuare S₁; în cazul de față din numărul total al monoftongilor și implicit din numărul total al unităților vocalice simple), 8,33% din numărul total al unităților subcompartimentului structural de referință (în continuare SSR, aici din numărul total al unităților vocalice simple și implicit al monoftongilor),

2,94% din numărul total al unităților compartimentului structural de referință (în continuare CSR, în cazul dat din numărul total al unităților simple, adică monoftongi din numărul total al monoftongilor, ocluzivelor și constrictivelor), 3,7% din numărul total al unităților compartimentului articulatoric de referință (în continuare CAR; în cazul de față din numărul total al unităților vocalice (monoftongi, diftongi și triftongi)), 1,96% din numărul total al unităților sistemului fonematic (în continuare F). Valoarea numerică totală a monoftongilor (S_1) și implicit a unităților SSR constituie 35,3% din CSR, 44,4 % din CAR și 23,53% din F; **2**) Unități compuse: **a**) diftongi: 9 (/ai, ei, oi, au, ou, ea, ia, oa, ua/). Fiecare unitate în parte constituie 11,1% din S_1 (în cazul de față numărul total al diftongilor), 6,67% din SSR (aici din numărul total al unităților vocalice compuse (diftongi și triftongi)), 5,88% din CSR (în cazul dat din numărul total al unităților fonematice compuse (diftongi, triftongi și africcate)), 3,7% din CAR (în cazul de față din numărul total al unităților vocalice (monoftongi, diftongi și triftongi)), 1,96% din F. Valoarea numerică totală a diftongilor constituie 60% din SSR, 52,94% din CSR, 33,3% din CAR, 17,65% din F; **b**) triftongi: 6 (/aiə, 'eiə, 'iiə, 'oiə, 'auə, 'əuə/). Fiecare unitate în parte constituie 16,67% din S_1 (în cazul de față numărul total al triftongilor), 6,67% din SSR (aici din numărul total al unităților vocalice compuse (diftongi și triftongi)), 5,88% din CSR (în cazul dat din numărul total al unităților fonematice compuse (diftongi, triftongi și africcate)), 3,7% din CAR (în cazul de față din numărul total al unităților vocalice (monoftongi, diftongi și triftongi)), 1,96% din F. Valoarea numerică totală a triftongilor constituie 40% din SSR, 35,29% din CSR, 22,2% din CAR, 11,77% din F **c**) total: 15 (diftongi + triftongi, 88,24% din CSR, 55,6% din CAR, 29,41% din F); **d**) mediu: 7,5 (44,12% din CSR, 27,75% din CAR, 14,71% din F); **e**) extrema minimă: Valoarea numerică – 6 (40% din SSR, 35,29% din CSR, 22,2% din CAR, 11,77% din F); **f**) extrema maximă: Valoarea numerică – 9 (60% din SSR, 52,94% din CSR, 33,3% din CAR, 17,65% din F); **g**) amplitudinea: 3 (20% din SSR, 17,65% din CSR, 11,1% din CAR, 5,88% din F). **II. Consonantismul: 1**) Unități simple: **1.1.** Ocluzive: **a**) orale: 6 (/p, t, k, b, d, g/). Fiecare unitate în parte constituie 16,67% din S_2 (numărul total al ocluzivelor orale), 11,1% din S_1 (numărul total al ocluzivelor), 4,55% din SSR (numărul total al unităților consonantice simple), 2,94% din CSR (numărul total al unităților simple), 4,17% din CAR (numărul total al unităților consonantice), 1,96% din F. (numărul total al unităților fonematice). Valoarea numerică totală a ocluzivelor orale constituie 66,67% din S_1 , 27,27% din SSR, 17,65% din CSR, 25% din CAR, 11,77% din F; **b**) nazale: 3 (/m, n, ŋ/). Fiecare unitate în parte constituie 33,3% din S_2 (numărul total al ocluzivelor nazale), 11,1% din S_1 (numărul total al ocluzivelor), 4,55% din SSR (numărul total al unităților consonantice simple), 2,94% din CSR (numărul total al unităților simple), 4,17% din CAR (numărul total al unităților consonantice), 1,96% din F (numărul total al unităților fonematice). Valoarea numerică totală a ocluzivelor nazale constituie 33,3% din S_1 , 13,64% din SSR, 8,82% din CSR, 12,5% din CAR, 5,88% din F; **c**) total: 9 (40,91% din SSR, 26,47% din CSR, 37,5% din CAR, 17,65% din F); **d**) mediu: 4,5 (49,96% din S_1 , 20,46% din SSR, 13,24% din CSR, 18,75% din CAR, 8,83% din F); **e**) extrema minimă: 3 (33,3% din S_1 , 13,64% din SSR, 8,82% din CSR, 12,5% din CAR, 5,88% din F); **f**) extrema maximă: 6 (66,67% din S_1 , 27,27% din SSR, 17,65% din CSR, 25% din CAR, 11,77% din F); **g**) amplitudinea: 3 (33,37% din S_1 , 13,63% din SSR, 8,83% din CSR, 12,5% din CAR, 5,89% din F), dinamica amplitudinii fiind pozitivă; **1.2.** Constrictive: **a**) fricative: 10 (/f, θ, s, ʃ, h, v, ð, z, ʒ, r/). Fiecare unitate în parte constituie 10% din S_2 (numărul total al fricativelor), 7,69% din S_1 (numărul total al constrictivelor), 45,55% din SSR (numărul

total al unităților consonantice simple), 29,41% din CSR (numărul total al unităților simple), 41,67% din CAR (numărul total al unităților consonantice), 19,61% din F (numărul total al unităților fonematice). Valoarea numerică totală a fricativelor constituie 76,92% din S_1 , 45,55% din SSR, 29,41% din CSR, 41,67% din CAR, 19,61% din F; **b**) laterale: 1 (/l/). Fiind reprezentată printr-o singură unitate fonematică, valoarea numerică a lateralelor constituie 7,69% din S_1 , 4,55% din SSR, 2,94% din CSR, 4,17% din CAR, 1,96% din F; **c**) semivocale: 2 (/w,j/). Fiecare unitate în parte constituie 50% din S_2 (numărul total al semivocalelor), 7,69% din S_1 (numărul total al constrictivelor), 4,55% din SSR, 2,94% din CSR, 4,17% din CAR, 1,96% din F. Valoarea numerică totală a semivocalelor constituie 15,39% din S_1 , 9,1% din SSR, 5,88% din CSR, 8,33% din CAR, 3,92% din F; **d**) total: 13 (59,1% din SSR, 38,24% din CSR, 54,17% din CAR, 25,49% din F); **e**) mediu: 6,5 (19,7% din SSR, 12,75% din CSR, 18,06% din CAR, 8,5% din F); **f**) extrema minimă: 1 (4,55% din SSR, 2,94% din CSR, 4,17% din CAR, 1,96% din F); **g**) extrema maximă: 13 (38,24% din CSR, 54,17% din CAR, 25,49% din F); **h**) amplitudinea: 4 (11,77% din CSR, 16,67% din CAR, 7,84% din F); **1.3.** Total: 22 (64,71% din CSR, 91,7% din CAR, 43,14% din F); **1.4.** Mediu: 11 (32,36% din CSR, 45,85% din CAR, 21,57% din F); **1.5.** Extrema minimă: 9 (26,47% din CSR, 37,5% din CAR, 17,65% din F); **1.6.** Extrema maximă: 13 (38,24% din CSR, 54,17% din CAR, 25,49% din F); **1.7.** Amplitudinea: 4 (11,77% din CSR, 16,67% din CAR, 7,84% din F), dinamica amplitudinii fiind negativă; **2**) Unități compuse (africate): 2 (/tʃ, dʒ/). Fiecare unitate în parte constituie 50% din S_1 (numărul total al africatelor) și implicit din SSR (numărul total al unităților consonantice compuse), 5,88% din CSR (numărul total al unităților compuse), 4,17% din CAR (numărul total al unităților consonantice), 1,96% din F. Valoarea numerică totală a africatelor și implicit a unităților consonantice compuse constituie 11,77% din CSR, 8,33% din CAR, 3,92% din F; **3**) Total: 24 (47,06% din F); **4**) Mediu: 12 (23,53% din F); **5**) Extrema minimă: 2 (3,92% din F); **6**) Extrema maximă: 22 (43,14% din F); **7**) Amplitudinea: 20 (39,22% din F) cu dinamica pozitivă; **III. Total:** **1**) Unități simple: 34 (66,7% din F); **2**) Unități compuse: 17 (33,3% din F); **3**) General: 51 (100% din F); **IV. Mediu:** **1**) Unități simple: 17 (33,35% din F); **2**) Unități compuse: 8,5 (16,65% din F); **3**) General: 25,5 (50% din F); **V. Extrema minimă:** **1**) Unități simple: 12 (23,53% din F); **2**) Unități compuse: 2 (3,92% din F); **3**) General: 24 (47,06% din F); **VI. Extrema maximă:** **1**) Unități simple: 22 (43,14% din F); **2**) Unități compuse: 15 (29,41% din F); **3**) General: 27 (52,94% din F); **VII. Amplitudinea:** **1**) Unități simple: 10 (19,61% din F, dinamica negativă); **2**) Unități compuse: 13 (25,49% din F, dinamica pozitivă); **3**) General: 3 (5,88% din F, dinamica pozitivă);

Reieșind din cele expuse, observăm că la nivel categorical și cel de unități dinamica valorilor cantitative poate fi pozitivă sau negativă, în funcție de componența fonematică numerică a fiecărei categorii în parte. În ceea ce privește vocalismul, la nivel de monoftongi și implicit al unităților vocalice simple dinamica este 0 la nivel de subcategorie, pozitivă la cel de categorie și negativă la cel de inventarul total. În cazul diftongilor, se atestă alternanța ascendant-descendentă a dinamicii negative și a celei de 0; triftongii demonstrează stabilitatea dinamicii pozitive. În cazul consonantismului, ocluzivele se caracterizează printr-o dinamică descendentă pozitiv-negativă, constrictivele – prin stabilitatea dinamicii negative. Africatele demonstrează modificări descendent-ascendente ale dinamicii (0 – negativă – pozitivă). În general, unitățile fonemice simple au o dinamică negativă, pe când cele compuse – pozitivă, suma dinamicilor la nivelul inventarului total fiind egală cu 0 (Tab.1).

Tab. 1. Coraport între valori categoriale și cele de unități în sistemul fonologic al limbii engleze

Inventarul categorial-fonemic			%*											
			din subcategorie				din categorie				din inventarul total			
			C	U	Diferența		C	U	Diferența		C	U	Diferența	
					V	Dn			V	Dn			V	Dn
Vocalismul	Simple	Monoftongi	100	100	0	0	100	44,4	66,6	+	16,67	23,53	6,86	-
		Total	-	-	-	-	100	44,4	66,6	+	16,67	23,53	6,86	-
	Compuse	Diftongi	50	60	10	-	33,3	33,3	0	0	16,67	17,65	0,98	-
		Triftongi	50	40	10	+	33,3	22,2	11,1	+	16,67	11,77	4,9	+
		Total	100	100	0	0	66,7	55,5	11,2	+	33,3	29,41	3,89	+
Total	-	-	-	-	100	100	0	0	50	52,94	2,94	-		
Consonantismul	Simple	Oclusive	50	40,91	9,09	+	33,3	37,5	4,2	-	16,67	17,65	0,98	-
		Constrictive	50	59,1	9,1	-	33,3	54,17	20,87	-	16,67	25,49	8,82	-
		Total	100	100	0	0	66,7	91,7	25	-	33,3	43,14	9,84	-
	Compuse	Africate	100	100	0	0	33,3	8,33	5	-	16,67	3,92	12,75	+
		Total	-	-	-	-	33,3	8,33	5	-	16,67	3,92	12,75	+
Total	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	47,6	2,4	+	
Total	Simple	-	-	-	-	-	-	-	-	50	66,7	16,7	-	
	Compuse	-	-	-	-	-	-	-	-	50	33,3	6,7	+	
	General	-	-	-	-	-	-	-	-	100	100	0	0	

* C – nivel categorial, U – nivel de unități, V – Valoare, Dn – dinamică. Subcategorie – unități simple și compuse, categoria – vocalism (pentru vocale) și consonantism (pentru consoane).

** „+” înseamnă că valorile procentuale ale unităților fonematice la nivel categorial sunt mai mari decât la cel al unităților (dinamica fiind pozitivă), „-” – invers (dinamica fiind negativă), „0” arată egalitatea acestora.

Referințe bibliografice

1. A. Chirdeachin, N. Babără. *Încă o dată despre ocurența africatelor în engleză*// Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe filologice”. – Chișinău, CEP USM, 2006, p. 258-261.

2. N. Corlăteanu. *Fonetica limbii moldovenești literare contemporane*. – Chișinău, Lumina, 1978, 232 p.

3. N. Corlăteanu, Vl. Zagaevski. *Fonetica*. – Chișinău, Lumina, 1993, 272 p.
4. F. Dimitrescu. *Introducere în fonetica istorică a limbii române*. – București, Editura Științifică, 1967, 183 p.
5. G. Gogin, I. Evtuşenco. *Fonetica*// Limba moldovenească literară contemporană. Vol. 2. – Chișinău, Lumina, 1970, p. 5-84.
6. D. Macrea. *Probleme de fonetică*. – București, Editura Academiei RPR, 1953, 105 p.
7. A. Roceric-Alexandrescu. *Fonostatistica limbii române*. – București, Editura Academiei RSR, 1968, 173 p.
8. С. А. Томачинский. *Квантитативные методы определения бифонемных сочетаний в английском языке*// *Квантитативные методы отбора учебного материала по иностранному языку для неязыкового вуза*. – Свердловск, УГУ, 1990, p. 132-137.

Universitatea de Stat din Moldova
Academia de Studii Economice din Moldova

Ion Bărbuță

STRATIFICAREA SEMANTICO-PRAGMATICĂ A ENUNȚULUI DIN LIMBA ROMÂNĂ

Este bine știut faptul că semnificatul unui enunț nu reprezintă doar o sinteză a sensurilor lexicale și gramaticale exprimate de cuvintele din componența lui, ci rezultă din corelarea enunțului dat cu elementele contextului comunicativ în care el este produs, altfel spus, componentele semantice ale enunțului sunt generate, în cea mai mare parte, de raportul stabilit între enunțul dat și elementele contextului de comunicare. Prin urmare, esența semnificatului global al enunțului și specificul componentelor semantice din structura lui pot fi explicate pe baza raportării lor la componentele actului de vorbire, adică la evenimentul din realitate desemnat și contextul comunicativ (care cuprinde situația enunțării la care se adaugă factorii datorăți interacțiunii dintre locutor și interlocutor). Această idee se desprinde și din afirmația lui L. Wittgenstein despre sensul propoziției, care reprezintă „un semn propozițional în relația sa proiectivă cu lumea” (1, p. 45). În felul acesta, dacă acceptăm că structura semantico-pragmatică a enunțului se constituie ca rezultat al relației stabilite între enunț, pe de o parte, și componentele actului de vorbire, pe de alta, atunci trebuie să admitem că dimensiunea relațională este un factor care nu poate fi neglijat în analiza enunțului. În aceste condiții, o caracteristică completă și corectă a semnificatului enunțului, din perspectivă semantică și pragmatică, presupune luarea în considerare a raportului enunț – context comunicativ.

Dată fiind diversitatea componentelor contextului comunicativ, trebuie să admitem că latura de conținut a enunțului cuprinde informații de natură diferită. Din știința comunicării, se știe că, în general, informația reprezintă ceea ce se comunică într-un anumit limbaj. Dintre multiplele trăsături ce caracterizează latura de conținut a enunțului aspectul cel mai important în descrierea informațiilor codificate în structura semantico-pragmatică a acestuia este sursa, proveniența lor.

Având un caracter eterogen, componentele semantice din structura enunțului ar trebui să fie codificate în cadrul a diferite niveluri, criteriul în funcție de care se realizează stratificarea semnificatului global al enunțului urmând să fie tipul de informație codificat în componentele respective, acestea diferențiindu-se după proveniența lor. Și într-adevăr, cercetările care au abordat problematica enunțului în plan semantico-pragmatic au demonstrat că latura de conținut a enunțului este analizabilă în mai multe categorii de semnificații diferite ca informație conținută.

Chiar dacă sintaxa tradițională nu a fost și nu este interesată de stratificarea semnificatului global al enunțului în funcție de componentele situației de enunțare, trebuie să notăm că ideea despre stratificarea laturii de conținut a enunțului în mai multe componente nu este nouă în lingvistică. De fapt, chiar și unele dintre modelele de descriere semantico-sintactică a enunțului au la bază, într-un fel sau altul, principiul organizării conținutului semantic al enunțului pe mai multe niveluri. Modelele în cauză diferă însă prin mai multe caracteristici, întâi de toate, prin numărul de niveluri delimitate în structura enunțului.

Astfel, dacă luăm în considerare numărul de niveluri în cadrul cărora sunt codificate informațiile cuprinse în structura enunțului, modelele de descriere semantico-sintactică a enunțului se clasifică în următoarele categorii:

a) modele de descriere a enunțului care prezintă structura semnificatului global al enunțului ca fiind compusă din două niveluri;

b) modele de descriere a enunțului ca entitate constituită din mai multe niveluri.

Modelele din prima categorie delimitează, de obicei, un strat de semnificație care este mai apropiat de semnificatul lexical, și un strat al semnificațiilor de natură relațională, caracterizate, de fapt, drept semnificații sintactice. Termenii folosiți pentru desemnarea acestor componente diferă de la o școală la alta și chiar de la cercetător la cercetător. Cu toate că există uneori mari deosebiri în conceperea conținutului acestor niveluri datorate perspectivei, metodelor și obiectivelor propuse, în esență nivelurile delimitate în cadrul diverselor școli lingvistice se aseamănă în ce privește informația inclusă de fiecare dintre ele. Unul dintre cele mai cunoscute modele care prezintă enunțul ca o entitate constituită din două niveluri este modelul generativ, elaborat de N. Chomsky. În conformitate cu modelul la care ne referim, în cadrul enunțului se disting două elemente componente: o structură de profunzime (este o componentă care determină interpretarea lui semantică) și o structură de suprafață (de natură sintactică). Din această perspectivă, enunțul apare ca o entitate generată prin convertirea unei structuri de profunzime într-o structură de suprafață corespondentă, care reprezintă, de fapt, punctul terminus al procesului de generare.

Un alt model din această categorie, care, de asemenea, a avut un impact deosebit asupra cercetărilor de lingvistică, este cel propus de Ch. J. Fillmore într-o serie de lucrări publicate între anii 1968 și 1972. Elaborat în contextul gramaticii de tip generativ-transformațional, modelul dat prezintă enunțul ca fiind organizat pe două niveluri, un nivel de adâncime și unul de suprafață. În investigațiile sale, Fillmore își concentrează atenția asupra structurii de adâncime a enunțului, care e constituită dintr-un anumit număr de cazuri de adâncime, numite și roluri tematice.

Dintre modelele enunțului cu mai multe niveluri poate fi menționat cel prezentat de noua ediție a Gramaticii Academiei (II, 2005). Astfel, examinând organizarea informațională a enunțului, lucrarea dată definește enunțul ca fiind „purtătorul unei informații complexe, rezultate din sinteza mai multor tipuri de informații, de naturi distincte, care dispun de mijloace specifice de codificare în cadrul sistemului limbii” (2, p. 864). În opinia autorilor acestei lucrări, informațiile codificate în structura enunțului pot fi grupate în următoarele trei categorii:

a) informația factuală (cognitivă, descriptivă); este informația care se constituie ca rezultat al descrierii unei stări de lucruri din realitate;

b) informația (inter)acțională; corespunde forței ilocuționare a enunțului. Informațiile de tip a) și b) constituie, împreună, informația substanțială, fiind partea esențială a mesajului, care face obiectul intenției comunicative fundamentale a locutorului;

c) informația comunicativă (discursivă); este informația privitoare la organizarea operațiilor de integrare, de prelucrare și de stocare a informației substanțiale (a-b) în cadrul procesului comunicativ (2, p. 864).

Ceea ce trebuie observat în legătură cu aceste tipuri de informații, delimitate de Gramatica Academiei, este faptul că primele două sunt identificate prin raportare la componentele contextului comunicativ (acestea fiind evenimentul din realitate desemnat și intenția comunicativă a locutorului), la rândul ei, informația comunicativă se identifică prin luarea în considerare a rolului îndeplinit de aceasta în cadrul enunțului. După cum

se specifică în Gramatica Academiei, acest tip de informație îndeplinește o funcție de organizare comunicativ-operatională, servind la organizarea conținutului informațional al enunțului (2, p. 864-865).

O interpretare a enunțului ca entitate constituită din „trei straturi semantice” întâlnim și în *Gramatica limbii române* semnată de D. Irimia. Un prim strat al enunțului, în opinia autorului acestei gramatici, reprezintă rezultatul actualizării planului semantic al unităților lexicale devenite termeni sintactici. Cel de al doilea strat cuprinde sensuri sintactice rezultând din intrarea unităților sintactice în relații sintactice. Și ultimul nivel este constituit din sensuri care rezultă din categoriile morfo-sintactice, sintactice, deictice determinate de relațiile sintactice din structura enunțului sau de raportul dintre enunț și enunțare (3, p. 329).

Totodată, trebuie spus că există lucrări în care latura de conținut a enunțului este văzută ca o entitate caracterizată prin suprapunerea mai multor straturi de informație. Vom menționa aici câteva dintre ele. E vorba de lucrările semnate de lingviștii ruși I. P. Susov, V. Gh. Gac, V. Bogdanov etc.

În viziunea lui V. Gh. Gak, structura informațională a enunțului se caracterizează prin mai multe componente, printre care: aspectul nominativ (numit și nivel semantic; servește pentru desemnarea unui eveniment din realitate; unitățile nivelului dat marchează agentul, acțiunea acestuia și obiectele implicate de acțiune); nivelul logico-comunicativ (exprimă organizarea conținutului informațional al enunțului din perspectiva relației predicative); aspectul modal-comunicativ (în care își găsesc reflectare categoriile enunțului legate de circumstanțele și scopul comunicării; este vorba de: categoria localizării situaționale sau deixisul, modalitatea, aserțiunea, scopul comunicativ, structura comunicativă și afectivitatea). În același timp, cercetătorul stabilește următoarele etape ale analizei enunțului: structural-sintactică – semantică – logico-comunicativă – emoțional-expresivă – pragmatică – discursiv-comunicativă (4, p. 49-51).

Examinând semnificatul enunțului și descriind actul de constituire a semnificatului global al acestuia în conformitate cu procesul real de sinteză a componentelor semantico-pragmatice, I. P. Susov delimitează în cadrul unității comunicative date următoarele structuri: structura relațională (reprezintă o reflectare generalizată a situației din realitate), structura predicțională (are la bază relația subiect – predicat; se suprapune peste componenta relațională a enunțului) și nivelul modifical (numit și nivel suprasintactic), prin care se produce modificarea modală, temporală, personală, focalizarea etc. structurii predicative și a celei relaționale) (5, p. 13-15). Deși structurile delimitate în cadrul acestei concepții sunt doar trei la număr, vom observa că ultimul nivel, nivelul modifical, este unul complex care întrunește mai multe componente. Prin urmare, semnificatul enunțului este conceput ca o structură poliaspectuală, constituită prin suprapunerea mai multor niveluri purtătoare de informații semantice și pragmatice.

Analiza modelelor de descriere a enunțului, demonstrează că o trăsătură în funcție de care ele ar putea fi caracterizate este faptul dacă la modelarea structurii semantico-pragmatice a enunțului sunt luate în considerare cele trei aspecte ale unității la care ne referim: aspectul sintactic, aspectul semantic și aspectul pragmatic. Și din prezentarea făcută mai sus, constatăm că nu orice model ține cont de cele trei aspecte delimitate în organizarea laturii de conținut a enunțului. În funcție de acest criteriu vom distinge: modele care se bazează pe distincția dintre aspectul semantic și cel sintactic (N. Chomsky, Ch. Fillmore) și modele care pun la baza descrierii enunțului toate cele trei aspecte (V. Gh. Gak, I. P. Susov, Gramatica Academiei, 2005).

Pornind de la studiile care abordează problema stratificării semantico-pragmatice a enunțului, în articolul de față vom delimita următoarele niveluri de semnificație:

1. Nivelul referențial-sintactic (sau componenta referențială); cuprinde informația despre evenimentul desemnat. După cum se știe, enunțul descrie un eveniment din realitate, acesta având rolul de referent al enunțului. Componentei referențiale, în Gramatica Academiei (II, 2005), îi corespunde informația factuală (descriptivă), în legătură cu care se menționează că enunțul se caracterizează „prin corelarea pragmatică a unei secvențe fonice cu o informație referitoare la un „fapt”, „eveniment” (al realității), informație care constituie obiectul actului de comunicare” (2, p. 13). Prin urmare, componentă referențială se este generată de raportul stabilit între enunț și evenimentul din realitate desemnat prin enunț. De notat că la nivelul enunțului evenimentul este prezentat ca fiind alcătuit din anumite elemente componente, care sunt desemnate cu ajutorul predicatului semantic (exprimă o acțiune, o stare, o caracteristică, o relație) și actanții implicați de acesta. Cât privește importanța acestui nivel pentru actul de producere a enunțului, trebuie spus că el constituie componenta principală a conținutului informațional al enunțului.

2. Deixisul (sau componenta deictică, numită și categorie a localizării situaționale); localizează conținutul enunțului prin raportare la instanțele de discurs (emițătorul, receptorul) și la circumstanțele comunicării (timpul și momentul enunțării). Astfel, după originea sa, deixisul este o componentă datorată raporturilor stabilite între enunț și situația enunțării. Informația de natură deictică include componentele de semnificație ce reflectă coordonatele situației de comunicare constituită din anumite elemente care funcționează drept coordonate ale actului comunicativ și, prin aceasta, asigură ancorarea mesajului lingvistic (enunțul) în situația de comunicare în care acesta s-a produs. Analizat din perspectiva celor două nivele – referențial și deictic –, enunțul ar trebui să fie descris ca având următoarea structură: componenta descriptivă + componenta deictică. Enunțul este „ancorat” în situația de comunicare cu ajutorul deicticelor, care funcționează în calitate de mărci ale categoriei în cauză.

3. Predicativitatea (sau nivelul semnificațiilor logico-sintactice); este o categorie cu substrat logic. Având la bază relația stabilită între obiectul comunicării și caracteristica ce i se atribuie, componenta predicativă servește la organizarea informației codificate la nivelul referențial în conformitate cu structura binară a judecății. În plan funcțional, predicativitatea încadrează structura actanțială a enunțului într-o schemă binară de natură logică, constituită din subiect și predicat, acestea fiind unitățile nivelului dat. Prin suprapunerea nivelului predicativ, informația referențială este organizată în conformitate cu mișcarea gândirii de la obiectul identificat spre caracteristica ce i se atribuie. Astfel, ca rezultat al operației de predicativizare în componența enunțului se distinge un punct de pornire, care este obiectul despre care se comunică ceva în enunț, și un punct de sosire, reprezentat prin ceea ce se comunică despre acesta. Structura enunțului la nivel predicativ este: subiect + predicat.

4. Modalitatea; constituie o expresie a subiectivității, exprimând implicarea vorbitorului în enunț. Din punctul de vedere al informației conținute, categoria dată codifică deci atitudinea locutorului în raport cu cele comunicate, reprezentând o apreciere emoțională, intelectuală sau volitivă a celor descrise prin enunț. Astfel, pe lângă conținutul informațional referitor la un eveniment din realitate, care reprezintă o reflectare în conștiința emițătorului a evenimentului dat, orice comunicare implică și o atitudine modală, altfel spus, o manifestare a punctului de vedere al emițătorului. Din perspectiva acestei componente, structura enunțului ar putea fi redată în felul următor: conținut informațional (conținut propozițional) + modalitate (apreciere modală).

5. Nivelul organizării comunicative sau informaționale; se constituie pe baza relației dintre ceea ce este dat, cunoscut, vechi și ceea ce este nou, necunoscut. Nivelul dat presupune structurarea informației conținute de enunț la nivelul referențial în conformitate cu modul de desfășurare a gândirii umane de la cunoscut spre necunoscut. În cadrul acestui nivel, conținutul informațional al enunțului este repartizat în două părți: tema (purător al informației cunoscute, făcând parte din fondul comun de cunoștințe ale participanților) și rema (purător al informației noi). Astfel, având o structură binară, al cărei suport îl constituie raportarea conținutului enunțului la contextul comunicativ, nivelul dat asigură ierarhia elementelor enunțului în funcție de importanța lor comunicativă.

6. Nivelul ilocuționar; este o componentă care exprimă finalitatea comunicativă a enunțului. Astfel, pe lângă informațiile de natură situațional-referențială, determinate de raportarea conținutului enunțului la evenimentul desemnat și la situația de comunicare, enunțul conține o forță convențională specifică având la bază intenția comunicativă a locutorului. Fiind o valoare asociată conținutului informațional al enunțului, forța ilocuționară, care reflectă caracterul intențional al comunicării, are menirea de a preciza scopul cu care este folosit enunțul de către locutor. Deci structura acestui nivel ar putea fi prezentată astfel: conținutul informațional al enunțului + forța ilocuționară.

7. Afectivitatea (sau nivelul afectiv-expresiv); exprimă trăirile interne ale locutorului (pozitive sau negative) în raport cu conținutul comunicat prin enunț. Din punctul de vedere al nivelului în cauză, structura enunțului poate fi descrisă prin formula: componenta informațională + componenta afectivă.

Ajunși la capătul acestei succinte prezentări a structurii semantico-pragmatică a enunțului, putem constata că straturile de semnificație din structura enunțului sunt generate de raportul stabilit între enunț, pe de o parte, și planul referențial și contextul comunicativ, pe de alta.

Un alt aspect care ne interesează în acest articol este cel care vizează stabilirea trăsăturilor de bază ale enunțului pornind de la specificul componentelor codificate în latura de conținut a acestei unități comunicative. Văzut dintr-o perspectivă comunicativ-pragmatică, enunțul reprezintă unitatea comunicativă de bază folosită de un locutor în cadrul unei situații de comunicare pentru a transmite interlocutorului său o informație despre un eveniment din realitate, urmărind, în același timp, realizarea unui scop comunicativ. Ceea ce trebuie să menționăm e că, din punctul de vedere al provenienței informațiilor codificate, în cadrul semnificatului global al enunțului se disting trei tipuri de informații esențiale pentru constituirea semnificatului global al enunțului: 1) o informație de natură referențială (nivelul referențial-semantic), 2) o informație de natură situațională (deixisul) și 3) o informație de natură intențională (forța ilocuționară). În felul acesta, conținutul și organizarea enunțului sunt influențate, pe de o parte, de informația transmisă (care are la bază evenimentul desemnat) și, pe de alta, de situația de comunicare, reprezentată prin participanții la actul comunicativ (locutor, alocutor), dar și de coordonatele spațio-temporale ale cadrului de realizare a enunțului, precum și de intenția comunicativă a locutorului (2, p. 13).

Apărute pe baza raportului stabilit între enunț și elementele contextului comunicativ, straturile de semnificație constituie rezultatul codificării prin mijloace lingvistice a informației pe care emițătorul intenționează să o transmită către receptor în cadrul actului de comunicare dat. În același timp, prin caracteristicile lor, dar mai ales prin rolul îndeplinit, aceste straturi prezintă o importanță diferită pentru enunț și pentru actul de vorbire. Dintre cele șapte straturi de semnificație delimitate în structura semnificatului global al enunțului, trei reprezintă componente de bază. Acestea sunt următoarele: componenta

referențială, componenta deictică și componenta ilocuționară. Importanță majoră a acestora pentru enunț și pentru actul de comunicare se explică, prin mai mulți factori. În primul rând, ele au drept corelat elemente centrale ale actului comunicativ, și anume: a) evenimentul comunicat prin enunț (*despre ce vrem să comunicăm*); b) situația enunțării (*cine, unde și când spune*); c) intenția comunicativă a locutorului (*ce urmărim să obținem prin ceea ce să spunem*). În al doilea rând, aceste componente joacă un rol important în actul de constituire a semnificatului global al enunțului și, respectiv, în actul de comunicare.

Este evident că specificul acestor straturi de informație codificate în latura de conținut a enunțului conferă individualitate enunțului în raport cu celelalte unități ale limbii, determinându-i, în ultimă instanță, esența acestuia ca unitate comunicativă. Și într-adevăr, pornind de la aceste componente de bază, enunțul se definește prin următoarele caracteristici de bază:

1) referențialitate; este o trăsătură determinată de faptul că enunțul, prin semnificatul său, comportă o referință la o anumită stare de lucruri (2, p. 13);

2) situaționalitate; este o trăsătură dată de implicarea în conținutul enunțului a contextului situațional;

3) intenționalitate; reprezintă o trăsătură condiționată de manifestarea scopului comunicativ urmărit de locutor la nivelul structurii semantice a enunțului.

După cum demonstrează cercetările, semnificatul global al enunțului este bazat pe trei componente majore: componenta referențială, deictică și ilocuționară. În această ordine de idei, semnificatul enunțului poate fi interpretat drept o corelație între unitatea comunicativă și o anumită stare de lucruri din realitate desemnată de enunț (componenta descriptivă), situația de comunicare în care ea este produsă (cadrul situațional) și componentele care derivă din interacțiunea dintre locutor și interlocutor, printre care cel mai important este scopul urmărit de locutor în situația dată de comunicare, manifestat, de cele mai multe ori, sub forma efectului enunțării enunțului dat asupra interlocutorului.

Așadar, enunțul ca unitate comunicativă se definește în funcție de: a) conținutul său referențial (*spune ceva despre ceva*); b) situația în care se desfășoară actul de vorbire, adică prin raportare la subiectul vorbitor și la circumstanțele în care are loc comunicarea (*cineva comunică cuiva ceva într-un anumit loc și într-un moment dat*); c) scopul comunicativ urmărit de locutor (*comunicând o anumită informație, locutorul are în vedere realizarea unui scop comunicativ*).

Referințe bibliografice

1. Wittgenstein, Ludvig, *Tractatus logico-philozoficus*, București, 1991.
2. *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București, 2005.
3. Irimia, D., *Gramatica limbii române*, Iași, 1997.
4. Гак В. Г. *Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис*. 2-е изд., Moscova, 1986.
5. Сусов И., *Семантическая структура предложения*. Tula, 1973.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Ana Bogatu

INTERPRETAREA DINAMICII VOCABULARULUI DIN PERSPECTIVA PRINCIPIULUI SISTEMIC ȘI ISTORIC

Limba, după Humboldt, nu mai este *ergon* (produs), ci *energeea* (activitate), aflându-se în continuă mișcare, evoluție, dezvoltare. E. Coșeriu menționează: „Nu există limba ca *ergon*. *Ergon*-ul există numai ca o abstracție. Adică unde putem găsi limba? Într-o gramatică și într-un dicționar. Adică putem «extrage» limba, pe când textul îl avem” [1, p. 66].

Vorbitorul este convins că realizează mereu aceeași limbă, că nu vorbește altă limbă, și că el nu face altceva decât să continue tradiția. Când adoptă ceva nou, adoptă fiindcă așa „se zice”, considerând că asta ține de limbă deja, că în limbă se zice așa [2, p. 87].

Datorită faptelor menționate mai sus, precum și a altor fapte (precum globalizarea, terminologizarea ș.a.) direcțiile de cercetare lingvistice referitoare la dinamica vocabularului fac obiectul acestui demers. În ultimul timp acest subiect continuă să fie discutat pe larg în literatura de specialitate, dar suscită o serie de întrebări: De ce se diminuează sau nu se pornește de la faptul că limba este un sistem de semne, iar dinamica vocabularului nu poate fi studiată obiectiv, profund și amplu decât în diacronie, ori cine nu cunoaște istoria limbii nu poate „situa” limba în diacronie, nu o poate analiza sincronic.

În secolul XXI lingvistica a acumulat un volum enorm de date concrete privind materia (substanța) limbii, precum și dinamica ei. Deci scopul și intenția noastră este de a investiga nu numai latura observabilă, adică nu numai fenomenele ce țin de problematica actuală, ci să pornim de la structură, adică de la rețeaua de relații dintre unitățile limbii, asupra căreia a atras atenția în mod special F. de Saussure.

În procesul studierii acestei laturi a problemei, structuraliștii au admis în sincronie exagerări, care și-au găsit întruchiparea în glosematică (care recunoștea numai forma și nu lua în considerație materia, substanța limbii).

Limba, ca sistem de semne, își are procedeele corespunzătoare de cercetare. Dar, dacă caracterul de sistem al limbii nu mai trezește îndoieli, atunci de ce studierea sistemică și funcțională nu este acceptată la fel de univoc atunci când se studiază dinamica vocabularului?

În virtutea faptului că tratarea structural-sistemică și funcțională a limbii dă preferință stărilor ei sincronice, acestea, de multe ori, i se atribuie antiistorismul, adică se realizează unele studii de suprafață, care aparent sunt „în vogă” ori „acoperă” necesitățile moderne ale vocabularului. Deci este imposibil să recunoști sistemul în limbă dacă nu recunoști modul sistemic de studiere a acesteia.

Atunci când vorbim de sistem trebuie să recunoaștem că această noțiune nu este proprie doar lingvisticii, ci și altor domenii, dar care înțeleg și susțin latura care îi interesează. În lingvistică, trebuie să studiem nu numai mișcarea pură, ci sistemul în mișcare, iar pentru aceasta este necesar, mai întâi, identificarea fenomenului glotic, precum și dezvoltarea

caracterului de sistem. Deci tratarea sistemică trebuie să preceadă tratarea istorică, deoarece dezvoltarea istorică constituie o desfășurare în timp a legii sistemului [3, p. 181].

Sigur, atunci când se dorește abordarea unui fenomen lingvistic este logic, mai întâi, să se cunoască ce reprezintă fenomenul dat în cadrul sistemului, pentru a putea urmări schimbările care au survenit cu timpul în cadrul lui, deoarece numai așa se poate face un studiu complex al vocabularului.

Mioara Avram susține că pentru a raporta cele două aspecte funcționale ale dinamicii vocabularului, în plan vertical și orizontal, trebuie nuanțată sincronia și diacronia [4, p. 293]. Pentru diacronie este într-adevăr specific mișcarea pe verticală, schimbarea de la o etapă la alta. Pentru sincronie trebuie precizat mai întâi ce se înțelege prin aceasta: în secțiuni strict sincronice, care reprezintă limba la un moment dat. Dinamica se manifestă în plan orizontal, în varietate, dar dacă se consideră sincronie situația limbii dintr-o perioadă mai mică sau mai mare, mergând până la un secol, manifestările dinamicii în plan vertical sunt inerente. Oricum, perspectiva diacronică intervine în studierea varietății sincronice atunci când se disting inovațiile de elemente conservatoare.

Tentativele științei de a cuprinde în calitate de obiecte de studiu noi zone ale realității, noi dimensiuni ale acesteia, au generat contrapunerea falsă dintre reprezentările structural-sistemice (statice, sincronice) și cele istorico-genetice [5, p. 11]. De aceea, în procesul cunoașterii științifice atât adepții noilor concepții, cât și oponenții lor puneau în opoziție istorismul și sistemicitatea, evoluția și organizarea, diacronia și sincronia. Cu toate acestea, trebuie de recunoscut faptul că din momentul în care unul dintre punctele de vedere aflate în confruntare începea să pretindă la exclusivism, el devenea unilateral și abstract, și, de fapt, își închidea calea spre perceperea globală a obiectelor din realitate, care întotdeauna sunt și complex organizate, adică sistemică, și aflate în permanentă dezvoltare, adică dinamice, dar care necesită o abordare mai mult sau mai puțin istorică.

În lingvistica teoretică modernă până acum se poartă discuții între reprezentanții a două direcții de cercetare, adică adepții studierii preponderent istorice și adepții studierii preponderent structural-sistemice și funcționale, dar nici unii, nici alții nu neagă totalmente tratarea contrară, apărând mereu polemici dure, exagerări.

Adepții tratării structural-sistemice îi numesc pe „adversarii” lor de idei – *tradiționaliști*, și le reproșează faptul că privesc cu scepticism necesitatea studierii sistemică a limbii în sincronie.

Adepții tratării istorice a limbii îi numesc pe „adversarii” lor – *structuraliști*, și le reproșează faptul că ei pretind la mai mult decât se admite în știință, că își consideră concepțiile ca fiind ele singurele juste, că ignorează istoria și văd în limbă numai sistemul.

Cu toate acestea, trebuie de conștientizat faptul că principiul istoricului și principiul structural-sistemic, numai luate împreună vor asigura tratarea nesuperficială, ci aprofundată a faptelor de limbă. Deci ambele metode de cercetare ale faptelor de limbă sunt necesare, și, fiecare dintre ele este necesară, și, fiecare dintre ele urmează a fi aplicată atunci și acolo, unde ea este mai adecvată scopului cercetării: pentru a contribui la constituirea și consolidarea lingvisticii integrale, susținute de corifeul științei despre limbă, Eugen Coșeriu.

Deci în funcție de preocupările și caracterul întregului investigat, ori a părților acestui întreg, în centrul atenției lui se vor afla legăturile generale existente obiectiv, dintre părțile întregului și legitățile acestei legături.

Prin urmare, examinarea istorică și sistemică a faptelor de limbă nu este numai o alternativă: se cere și sinteza caracteristicilor și determinărilor sistemice și istorice ale întregului, întrucât conlucrarea ambelor metode este o condiție *sine qua non*.

Înțelegerea sistemică a limbii nu anulează însă realitatea caracterului istoric al fenomenului, evoluția limbii nu a fost niciodată negată. Această nouă optică, care conciliază sincronia și diacronia, impune noi exigențe metodologice atât descrierii sincronice, cât și cercetării istorice a fenomenului lingvistic.

Referințe bibliografice

1. E. Coșeriu. *Lingvistica integrală*. – București, 1996, Editura Fundației Culturale Române.
2. E. Coșeriu. *Sincronie, diacronie și istorie*. – București, 1997.
3. M. Sala. *Enciclopedia limbii române*. – București, 2001.
4. M. Avram. *Unificarea limbii noastre literare și cultivarea limbii în România interbelică*. În: *LR XLVII*, 1998, 5-6, p. 293-303.
5. Silviu Berejan. *Itinerar sociolingvistic*. – Chișinău, 2007.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Vasile Botnariuc
Ion Ețcu
Angela Sajin

CU PRIVIRE LA ABILITĂȚILE DE ASCULTARE ÎN CADRUL COMUNICĂRII DE AFACERI

„Când vorbești, spui o poveste,/ Când ascuți,
aduci o mângâiere”

(Dale Carnegie)

„E atât de greu să înveți să vorbești,/ Dar și
mai greu e să te înveți să taci”

(N. Dabija)

Timp de 25 de ani, renumitul savant și filozof britanic Isaac Newton a fost ales ca parlamentar în Camera Lorzilor. S-a constatat că, în tot acest timp, singurul său discurs parlamentar a încâput în două enunțuri, care au răsunit pașnic în cameră: „Domnilor, propun să închidem fereastra! Vine un aer greu dinspre Tamisa”.

Și s-a născut o legendă. Newton a ascultat discursurile colegilor parlamentari din Cameră, cu răbdare și generozitate, timp de 25 de ani! Cu toate acestea, Isaac Newton a rămas să dăinuie în istoria Culturii și Civilizației Universale ca o figură remarcabilă, ce-i drept, nu doar facultății de a tăcea, pe când pe cei mai vorbăreți lorzi, istoria nu-i mai ține minte [A se vedea 1, p. 156].

Înțelepții întotdeauna ascultă mult și vorbesc puțin. Ei, înțelepții, consideră că cei care vorbesc mult fac lucruri mici, și cei care ascultă mult fac lucruri mari. Nu în zadar se spune:

*Cine vorbește seamănă, cine ascultă culege.
Tăcerea-i de aur, vorba-i de argint.*

În copilărie noi învățăm să vorbim, să scriem, să citim. De regulă, părinții, bunei, învățătorii mereu ne învață să fim cuminți, supuși, înțelegători, răbdători etc., dar aproape nimeni nu ne învață să ascultăm.

Ulterior, viața ne învață și să ascultăm, dar mai curând doar cu urechile, nu și cu inima. Ascultăm pentru a contrazice și a riposta cu replici incisive, ascuțite brici, dar în niciun caz pentru a întui și a simți cu adevărat mesajul și sentimentele din umbra vorbelor.

Persoanele cu abilități paranormale pot, cu destulă ușurință, să „citească gândurile”, redevabilii negociatori, diplomații, psihoterapeuții, inclusiv avocații și psihologii ș.a., sunt persoane care știu să asculte cu toate simțurile. Aceștia mereu se străduie să-și încurajeze interlocutorul să tot vorbească despre sine până scapă masca cu care-și tănuiește atitudinile și sentimentele ascunse/voalate [Ibidem, p. 156-158].

În literatura de specialitate e atestată și descrisă următoarea situație de caz:

„Un om de afaceri mă vizitează din când în când, așa ca „să mai stăm de vorbă”. Odată eram răgușit. I-am semnalat că-mi protejez vocea și ne-am așezat la un ceai. El a vorbit două ceasuri. Eu am ascultat. Clătinam doar din cap aprobator și prindeam lungi contacte vizuale. Spuneam șoptit: „Așa” și „Da”. La plecare, amicul meu a declarat radios: „Mulțumesc frumos, Ștefane! A fost una dintre cele mai plăcute discuții din ultimii ani!”

Iată de ce avem doi ochi, două urechi și o singură gură! Natura ne-a înzestrat cu cele necesare ca noi să privim și să auzim de patru ori mai mult decât vorbim. Faptul că l-am ascultat i-a plăcut acestui om mai mult decât orice altceva i-aș fi putut oferi. S-a simțit important, înțelept, măgulit. Nu-i pe lume dar mai frumos decât să ascultăm cu atenție, jertfind câte ceva din timpul și orgoliul nostru [Ibidem, p. 156-159].

Eficiența comunicării e determinată, așadar, nu doar de abilitatea de a vorbi și a scrie bine. Mai e nevoie să fii și un excelent ascultător, deoarece, ascultând, învățăm mai multe decât am face-o vreodată vorbind. Da, fiecăruia dintre noi Dumnezeu i-a dăruit două urechi și o singură gură și aceasta este proporția ideală în care ele sunt folosite în mod optim. Dincolo de o mulțime de alte condiții, trei aspecte sunt de-o importanță aparte și de ele trebuie să ții cont și să le aplici când ascuți pe cineva vorbind:

- să-ți privești interlocutorul în ochi;
- să te concentrezi în întregime la ceea ce-i spune;
- să verifici dacă nu ai înțeles greșit un cuvânt, expresie sau un gând [2, p. 26].

A asculta este un dar divin și pentru a-l fructifica suntem înzestrați cu două urechi. Dar pentru a-l folosi efectiv, pentru a capta toată informația pe care ne-o pune la dispoziție cel care vorbește, trebuie să fii un adevărat artist, artist al ascultării. De aceea se vorbește de arta de a asculta, care, ca oricare altă artă, are secretele ei ce se cultivă, se învață. Astfel, dacă ne referim la diplomație, unul dintre marile ei secrete este de a te arăta interesat de ceea ce spune interlocutorul, chiar și atunci când aceasta nu te interesează cu desăvârșire. A nu acorda întreaga atenție persoanei care vorbește este în ziua de azi o formă comună de impolitețe. De aceea atât mamele, cât și personalul antrenat în procesul educațional, ar trebui să contribuie cât mai efectiv la formarea unui stereotip dinamic, spunându-le copiilor mereu: „Ascultă atent ceea ce spune el! Nu fii distrat când vorbește cineva cu tine!” Dacă în viața de toate zilele a nu avea un comportament adecvat este doar un act de impolitețe, în afaceri „nu este numai nepolitic, dar și un obicei păgubitor când oamenii nu se ascultă unii pe alții” [3, p. 75]. Dacă un vorbitor devine plicticos sau dacă ceea ce spune nu prezintă interes pentru ascultător, acesta poate fi copleșit de gânduri ce îi par mai importante în acel moment și nu dă atenție celor auzite. Dar o persoană politicoasă, dar și instruită în arta ascultării, tratează cu respect pe oricine vorbește, deoarece știe că tratându-l pe vorbitor cu maximă atenție, s-ar putea să rețină ceva folositor, ar putea să învețe ceva care să aibă importanță.

Dacă e să ne referim la domeniul afacerilor, aici persoanele din corpul executiv, neasaltându-și superiorii cu atenție, pierd nuanțe sau semnalări ce ar cauza pierderea a milioane de euro. Un bun ascultător, ca să înțeleagă perfect ce se așteaptă de la el, își amintește toate punctele principale ale discuției avute, confruntă impresiile sale privind felul cum arată sau vorbește cealaltă persoană cu analiza atentă a ideilor acesteia. O unealtă de neprețuit în obținerea succesului sunt însemnările anumitor lucruri după o discuție importantă. Se consideră că semnul unui veritabil talent la orice conducător al oricărui colectiv este când acesta lesne poate schimba rolul de vorbitor, din timpul unei discuții, cu cel de ascultător, folosind timpul de ascultare pentru a învăța [Idem].

Dar pe cât de prețios este acest dar, pe atât de rar îl întâlnim. Și e păcat! Ascultarea este departe de a fi una dintre abilitățile sociale în vogă. Obiceiul urât de a întrerupe interlocutorul face ravagii, izvorul său ascuns fiind lipsa culturii de a comunica, iar în multe

cazuri *infatuatul*: „Nu poate spune el ceva mai valoros decât mine”. Din păcate, atestăm o mulțime de cazuri când omul abia își deschide sufletul, iar partenerul de discuție se gândește deja la propria replică sau, ceea ce e cu mult mai grav, acesta se gândește la masa de prânz, la factura pentru chirie sau la cheful de duminică etc. Intră pe o ureche și iese pe alta. Astfel de parteneri, mereu sunt gata de atac, sunt în permanență gata să riposteze cu „replici usturătoare sau istețe”, înainte ca persoana cu care discută să spună ce are de spus. Ei, de regulă, se străduiesc din răspuțeri să pară „deștepti foc”. Anume acești au întotdeauna răspunsuri din timp pregătite la toate întrebările posibile și imposibile. În fond, ei sunt niște indivizi egoiști, infatuați, niște persoane dominatoare. Firește că oamenii bine educați și culti îi vor ignora, preferând să colaboreze cu parteneri care sunt dispuși să comunice, dar și să asculte cu luare-aminte [Ibidem]. În această ordine de idei Dale Carnegie menționa printre altele: „Dacă există un secret al succesului, el rezidă în capacitatea de a asculta punctul de vedere al celuilalt și de a vedea lucrurile și din perspectiva lui” [4, p. 54].

Potrivit opiniei mai multor specialiști, în funcție de situație și context, uneori cuvintele contează mai puțin. De exemplu, în anumite situații de intimitate, de stânjenală, doar 7% dintre schimburile de mesaje dintre subiecți revin cuvintelor, întrucât aici comunicarea se produce preponderent prin voce, mimică, gestică și vibrațiile, atingerile, semnalele corpului uman [5, p. 11].

Întotdeauna un bun și iscusit ascultător se va impune prin finețea spiritului de observație asupra unor detalii ce țin de înfățișare, inflexiunile, modelarea/ schimbarea vocii, ritmul respirației, dilatarea pupilelor, mișcările involuntare ale ochilor, direcția privirii, culoarea tenului, umiditatea ochilor și a buzelor, crisparea mușchilor feței, formarea cutelor pe frunte și a gropițelor pe obraji, mobilitatea corpului, poziția pe scaun, de felurile de gesturi emise, începând cu cele ample și dezinvolve (libere, degajate) și terminând cu cele mici și nervoase, abia schițate.

Dar de la un ascultător care face uz doar de cele două urechi dăruite de Dumnezeu până la un bun, ireproșabil ascultător e cale lungă. De obicei, se vorbește de cinci niveluri de ascultare: ignorare, pretindere, ascultare selectivă, ascultare atentă, ascultare activă [6].

Situația de ignorare are loc atunci, când interlocutorul, în timpul conversației, citește corespondența, sau un dosar, răspunde la telefon, începe să discute cu altcineva, **ascultă** radioul. Cu alte cuvinte, el își ascultă „vocea interioară” și se gândește la altceva. Cuvintele partenerului de dialog nu sunt ascultate, iar calitatea comunicării este slabă. În cazul **situației de pretindere**, doar anumite cuvinte sunt ascultate, iar cea mai mare parte a lor este pierdută sau ignorată. Ascultătorul face totuși anumite eforturi să-i acorde o anumită importanță interlocutorului său. Câteva semne vădesc că persoana care vorbește este ascultată, dar în același timp e la fel de clar că interlocutorul nu este interesat cu adevărat de cel ce vorbește. Receptând doar un cuvânt din cinci, comunicarea, firește, nu are sorți de izbândă. **Ascultarea selectivă** are loc de obicei în dezbateri, când persoana care nu vorbește se gândește la argumentarea răspunsului său, neglijând, pur și simplu, argumentele părții opuse. Interlocutorul ascultă ceea ce îl interesează sau ceea ce vrea să audă. Această situație de confruntare în rare cazuri și cu greu poate duce la un rezultat constructiv.

De o ascultare atentă se poate vorbi când o persoană ascultă toate cuvintele interlocutorului, le înțelege, le depozitează în memorie, dar nu încearcă să creeze legături, să inițieze un dialog deschis cu interlocutorul său. Neajunsul acestei comunicări bine stabilite e acela că decurge într-un singur sens, dar nu este ea lipsită de merite. A asculta fără a vorbi și fără manifestări nonverbale este, de obicei, acceptarea în comunicare, asemenea gen de ascultare permițându-i interlocutorului să-și dezvolte nestingherit gândurile și ideile, iar celui care ascultă să-și încerce și să-și verifice gândurile. **Ascultarea activă**, numită și ascultarea empatică, constă nu doar în a asculta cu atenție ce spune și cum spune interlocutorul,

ci și de a-i înțelege motivația. Cu scopul acesta, persoana care vorbește este stimulată să continue expunerea prin reformulări ale mesajului propriu. Interlocutorul confirmă înțelegerea mesajului, fără însă a aproba părerea expusă. De exemplu: – Intenționezi deci să...; – În felul acesta ai ajuns la concluzia că; – Ai o logică formidabilă!; – Acum totul mi-i clar!

În felul acesta, persoana care vorbește are sentimentul că este ascultată și mesajul receptat. Comunicarea, decurgând în ambele sensuri, se poate încheia, mai mult ca sigur, cu rezultate constructive [7, p. 73 și urm.].

După cum vedem, a asculta activ înseamnă a traversa o stare de mobilizare fizică și mentală, dar nu în mod obligatoriu și tensională. Actul comunicării devine posibil numai atunci când persoana care ascultă se implică atât intelectual, cât și emoțional în procesul împărtășirii înțelesurilor care fac obiectul interacțiunii. A asculta activ și empatic, totodată, înseamnă să vezi și să simți lumea cum o vede și o simte interlocutorul tău, să încerci să înțelegi ce gândește și simte el. Numai jucând imaginar rolul celuiilalt, poți să-i înțelegi și să-i apreciezi rațiunile. [8, p. 56 și urm.].

Totodată, trebuie menționat că abilitatea de a asculta activ constituie piatra de temelie a următoarelor tipuri de artă:

- Arta de a înțelege oamenii și natura umană, pentru a-i face pe ceilalți să se simtă importanți;

- Arta de a-i influența pe ceilalți și, totodată, de a cădea de acord cu ei;
- Arta de a-i lăuda și seduce pe ceilalți, pentru a-i promova;
- Arta de a sta de vorbă și de a face instantaneu o impresie bună.

Ascultarea activă, în opinia psihologilor *Rogers* și *Moreau*, trebuie să se bazeze pe trei etape:

1) A auzi și a vedea; 2) A imagina; 3) A simți.

A auzi și a vedea. Această etapă vizează nivelul percepției naturale a mesajelor verbale și nonverbale, vizuale și auditive, emise de persoana ascultată. De exemplu, în situații când vorbitorul își prezintă filmul vieții sale, partenerul de dialog *vede și aude* indicii precizi și obiectivi de tipul:

– Văd pupilele tale ușor dilatate; – Văd o cicatrice veche; – Văd o cută adâncă pe fruntea ta; – Văd două gropițe în obraji; – Aud cum îți vibrează/ tremură vocea ta; – Aud vocea ta, care devine mai sonoră ca de obicei.

Ceea ce văd și aud este un indiciu obiectiv pe care l-ar vedea și auzi oricine în locul meu. Expresiile de genul: „Văd că ești supărat(ă)” sau „Aud neliniște”, „Vocea ta” exprimă, de fapt, ceea ce-mi închipui că văd și aud. Deci percepția este oricum subiectivă.

A imagina. Imaginația ascultătorului e direct legată cu mesajul interlocutorului. Ascultătorul se străduie să decodifice cuvintele și semnalele nonverbale transmise. În situația respectivă intervine închipuirea, care-i axată pe elementele, ce țin de verbal și nonverbal.

Ascultătorul își va formula în minte enunțuri de tipul:

- *Văd pupilele tale ușor dilatate? Îmi imaginez că mă plac.*
- *Aud cum îți vibrează/tremură vocea ta? Îmi imaginez că ai un disconfort, că te deranjează prezența mea* [1].

Cea de-a doua fază a ascultării (a imagina) este una profund subiectivă, fiind influențată major de atitudinea și starea sa sufletească. Plecând de la ceea ce văd și ce aud, oameni diferiți își vor putea imagina lucruri diferite. În încruntarea sprâncenelor tale, de pildă cineva ar putea imagina *mânia*, proiectând amintirea tatălui din copilărie. Altcineva, dimpotrivă, ar putea imagina o scîlpire de geniu, evocând figura lui Enescu sau Ceaicovschi.

Mecanismul psihologic activat aici este *proiecția*, operația subtilă prin care o persoană îi atribuie altele propriile atitudini, dorințe, sentimente sau însușiri pe care și le recunoaște, dar și le refuză.

Proiecția influențează inevitabil și inconștient interpretarea, pe care o colorează cu propriul trecut. Înțelepciunea unor proverbe, precum „*Frumusețea se află în ochii celui care privește*” sau „*Hoțul se teme că va fi furat*”, probează principiul proiecției psihologice.

A simți. În etapa dată ascultătorul, conștient sau inconștient, e obligat să se asculte pe sine, pe dinăuntru. El identifică ceea ce simte, ca senzație și emoție induse de mesajul interlocutorului.

Toate aceste percepții au un suport fiziologic și care uneori pot fi atrofiate sau pot dispărea cu totul. Anorecticii, de exemplu, sunt niște indivizi care n-au poftă de mâncare [1, p. 156-161].

După cum rezultă din cele de mai sus, eficiența actului comunicativ depinde de interesul și maturitatea atât a persoanei care ascultă, cât și a celei care vorbește. Cu profund regret constatăm însă că în procesul educațional actual de toate nivelurile nici arta ascultării, nici arta oratorică nu se bucură de atenția cuvenită. Rezultatele sunt bine cunoscute. Depășirea situației existente impune o serie de măsuri urgente. Mai întâi de toate, trebuie să fie cunoscute și cultivate particularitățile de ascultare, mai ales de ascultare activă, să fie identificate și combătute acele forme de ascultare care creează capcane periculoase pentru starea de atenție, să fie antrenată vigilența intelectuală. Cele șapte sfaturi practice recomandate de Yvon Dalar pentru a adopta o atitudine de ascultare activă ar contribui considerabil la redresarea situației, la realizarea unei prize de conștiință între interlocutori care acceptă să se facă părtași la înțelesurile care circulă între unul și altul la un moment dat, asigurând astfel declanșarea unui flux informațional bidirecțional și dinamic. Iată aceste sfaturi: – Ascultă fără a întrerupe, – Arată-ți interesul, privește în ochi interlocutorul, – Încearcă să te „transpui” în rolul partenerului, să te pui în locul lui pentru a-i înțelege mai bine judecata, – Memorează-ți ideile, răspunsurile și întrebările, – Studiază discret semnele de comunicare nonverbală, – Ia câteva notițe, – Validează esențialul mesajului primit, reformulând ideile principale [7, p. 78].

Referințe bibliografice

1. Ștefan Pruteanu. *Antrenamentul abilităților de comunicare. Limbaje ascunse.* – Iași, Polirom, 2005.
2. Richard Denny. *Cum să comunici ca să câștigi.* – Iași, Polirom, 2003.
3. Letitia Baldrige. *Codul manierilor în afaceri.* Ediție adăugită și revizuită. – București, 2000.
4. Carnegie Dale. *Secretele succesului.* – București, Cartea Veche, 1997.
5. Milton Cameron. *Comunicarea prin gesturi și atitudini. Cum să înveți limbajul trupului.* – Iași, Polirom, 2005.
6. S. R. Covey. *The 7 habits of highly effective people.* Franklin Covey, 1998.
7. Yvon Dalar. *Ghidul reușitei tale profesionale.* – Iași, Polirom, 2003.
8. L. Ezechil. *Comunicarea educațională.* – Iași, Polirom, 2003.

Universitatea Cooperatist-Comercială
din Moldova

Tatiana Botnaru

ARHETIPURI SOLARE ÎN POEZIA CONTEMPORANĂ

Atât în poezia populară, cât și în scrierile literaturii contemporane există un cult al astrului solar privit sub un unghi specific al raportului dintre mit și realitate. „Întrupare a luminii diurne cu toate valențele ei spirituale și psihologice”, „izvor al vieții și al morții”, „personajul central al miturilor solare” [1, p. 429], el devine un imbold creator pentru realizarea unor opere unde „noțiunile tradițional-modern, împrumut-interpretare originală” vor fi subordonate noii sinteze ca fapt artistic de neconfundat” [2, p. 186]. V. Alecsandri și G. Coșbuc, iar mai apoi L. Blaga, N. Stănescu, I. Alexandru au plămuit imnuri metaforice închinare luminii, au asociat-o în permanență cu trăirile interioare ale omului, au intuit reflexele solare drept un simbol al perenității vieții, iubirii, naturii. De la M. Isanos până la generația lui Gr. Vieru și L. Damian, poezia Basarabiei se alimentează din „mitul darnic al luminii” suprapus polarității sale fundamentale, trăgându-și originea dintr-o serie de credințe și ritualuri solare.

„Soarele, scria Michael Ferber într-un *Dicționar de simboluri literare*, este un fenomen atât de copleșitor și atât de fundamental pentru viața pământească, încât semnificațiile lui în mitologie și literatură sunt prea multe pentru a putea fi numărate” [3, p. 246]. La rândul său, Umberto Eco [4, p. 20] explică acest fenomen, sprijinind afirmația cu privire la poetica operei deschise care, de altfel, admite polivalența de semnificații la studierea temelor sacre venite prin filiera mitului folcloric. Astfel, în poezia *Mitologice* de P. Boțu divinizarea soarelui capătă o semnificație similară cu preistoria daco-romană, apariția lui se manifestă prin confruntarea dintre viață și moarte. Coborârea zeilor către ospățul gliei culminează cu o izbucnire „saturnală”, unde din magma zbuciumată a universului se desprinde lumina și adevărul. Prin suprapunerea mai multor straturi culturale, autorii contemporani dezvăluie o cosmogonie existențială ce se profilează pe fonul proiecției mitologice a fenomenelor solare. Este creat un tărâm ontologic specific determinat de o evaziune cosmică în univers, acolo unde se condensează misterele lumii. Personajul liric al poeziei contemporane coboară „de la curțile dorului” „în tinda noii lumini”, pentru a cugeta despre perenitatea mitului solar și traiectoria luminii dispersată spre orizonturi infinite. Este o lumină selenară, „de dincolo de lumi venind/ Și niciodată poposind” (I. Alexandru), ca în cele din urmă să capete asociația unor simetrii imateriale, acolo unde percepția mitică „nu cunoaște fantasticul propriu-zis” [5, p. 45], creând asociația unui

„...Răsărit ce nu se mai termină,
Lumină lină din lumină lină

Ioan Alexandru. *Lumina lină*

Versul aprofundează ideea de perenitate și nemurirea sufletului, se are în vedere acea sobrietate miraculoasă, unde s-au concentrat ideile de materialitate și spiritualitate zămislite de veacuri în accepția populară. Prin convertiva elementului mitic, această „lumină lină” capătă o semnificație complexă, relevă tentația unei descătușări simbolice de spasmele întinericului. Însuși omul este un izvor nesecat de lumină, iar evaziunea sa în univers pare să fie marcată de ritmurile luminii solare.

Mitologia populară pune la dispoziția scriitorilor o bogată gamă de reprezentări simbolice iluminiscente, care amplifică tabloul liricii curente. Permanentă în operele populare, imaginea luminii se convertește deseori în scrierile literare în lacrimă, în bob de rouă neîntinat, în strop de soare. Este o metaforă interiorizată a trăirii umane, un punct de legătură dintre om și măreția cosmosului. Lacrima ancestrală a lui L. Blaga este soarele, un permanent izvor de lumină și revelație sufletească.

Soarele, lacrima Domnului,
Cade-n mările somnului.

Inima

În universul lui D. Matcovschi metafora convertirii solare sugerează permanență în schimbare, în „marea trecere”, scurgere dureroasă de timp fără scurgere.

Numai Soarele-a rămas
Ban de aur până azi,
Sfântă lacrimă pe-obraz.
Numai Soarele cel Mare,
Care-apune și răsare.

Numai soarele

„Soarele cel Mare”, e o metaforă ce poartă titlul unei cărți semnate de D. Matcovschi, are o valoare arhetipală și corespunde unor metamorfoze sufletești de nuanță mitică, este o stare de reflecție a spiritului poetic cu „sfânta lacrimă pe obraz”. Lacrima plânsă a lui Ion Vinea se risipește în cenușa timpului. Lacrima din versul lui D. Matcovschi stă la hotarul timpului asemenea astrului ceresc, acolo unde

Munții s-au prăbușit,
Drumul s-a mai lărgit,
S-au apropiat malurile,
S-au liniștit valurile,
Au căzut amintirile,
Au crescut cimitirele.

Numai soarele

Imaginea soarelui - „lacrimă pe-obraz” declanșează o iluminare totală ca „în ziua dintâi”. Blagianul „Să fie lumină” substituit prin formele alegorice ale mitului se îngemănează într-un fel oarecare cu seninătatea lăuntrică pe care o emană muza lui D. Matcovschi în percepția mitico-poetică a lumii.

Totul s-a luminat,
Totul s-a deșteptat...

Numai soarele

D. Matcovschi depășește asimilarea mitului folcloric al soarelui, schimbând înțelesurile inițiale și înlocuind cerințele prin simbol. Recuperarea straturilor mitice are loc prin revenirea continuă la laitmotivul luminii, care variază în funcție de caracterul intertextual al semnificațiilor poetice, de la viziunea mitică spre cea metafizică, spre o concepție apropiată de intuiția folclorică. Invocarea luminii e o deplasare de accent spre

nucleul interior al existenței, spre o fenomenologie a spiritului cu o vastă sferă de cuprindere a identităților solare.

– Cum mai tace, mări mamă
Floarea cea de răsărită!
– Acea floare, dulce-o mică...
Este logodită.

– Cum mai cântă glasul mierlei
Printre frunze, mări tată!
– Acea pasăre, copile,
Este măritată.

Cântec

De subliniat, reluarea motivului mitologic al soarelui nu înseamnă renașterea sacrului, dimpotrivă, este expresia unei totale detașări de semnificațiile religiozității cosmice. Soarele umanizat al lui Gr. Vieru, „cald și tânăr”, este amplasat în contextul unor manifestări ceremoniale, „vrea să se însoare”, ceea ce nu semnifică altceva decât personificarea germinativă a naturii înțeleasă în succesiunea ei dialectică. Nu numai soarele, dar întreg universul în poezia lui Gr. Vieru ajunge la o condiție maritală, își găsește resurrecție într-o procesualitate infinită.

Intimizarea elementelor solare are loc prin intermediul unor asociații metaforice firești. Căderea astrilor cerești, o imagine des întâlnită în mitologia folclorului românesc, se impune ca o situație de limită la hotarul unor stări și sentimente contradictorii.

Soarele jos a picat,
Soarele, soarele,
Ca rochia ta din pat,
Soarele, soarele.

Grigore Vieru. *Cad pe ape*

Nelipsită de o oarecare nuanță banală, comparația e disponibilă spre o consonanță simbolică cu arhetipurile solare și elementele ancestrale ale universului. Chiar și în căderea florilor de tei sau „lunecarea” stelelor, poetul surprinde revelația mitologică a luminii, care înveșnicește și permanentizează, purifică lumina dragostei, așa cum ne mărturisește într-o vibrantă confesiune lirică.

<p>De sub tei ce înflorește Ea frumoasă se pornește „Rămâneți cu bine doi, Tei cu tremurate foi”.</p>	<p>– O, drum bun! Nu-s unul oare? Printre foi ca printre lacrimi Răsărea și sfântul soare. <i>Femeia, teiul</i></p>
---	---

La fel ca în viziunea populară asistăm la un spectacol ceremonial, de o pronunțată notă dramatică, unde participă deopotrivă atât elementele cosmosului, cât și cele pământești. Soarele și Luna coboară din înălțimea lor solitară „printre foi ca printre lacrimi”, „printre genele femeii”. După sugestia unei admiratoare a creației lui Gr. Vieru din Franța, pare că asistăm la „un tip de poveste” similară „unei stări primare, geomorfe a vieții pe pământ reprezentată prin asocierea vegetalului [6, p. 53]. Gr. Vieru corelează elementele vegetale cu aștrii cerești și creează o atmosferă de luminozitate orientată spre un complex de imagini și simboluri de sorginte mitică. Chiar și dorul, o stare sufletească de altitudine a eroului vierean, își are dezlegare într-un spațiu sacralizat condensată până la saturație de lumină și mirozna copleșitoare a florilor de tei.

Curge izvorul,
Grâul răsare,
Acolo pe unde
Trec urmele tale;

Vălură dorul,
Des ca o iarbă,
Parcă răspunde,
Parcă întreabă.

Grigore Vieru. *Acolo pe unde*

Invocarea potențelor germinative ale naturii în viziunea lui Gr. Vieru are consonanțe mitice cu L. Blaga, ele vin din înțelegerea comună a evoluției universului și se profilează în conformitate cu „riturile destinate să asigure creșterea și fecunditatea, adică „posibilitățile germinatorii” își vor „face loc spre zărilor exterioare ale realului” [7, p. 5]. Legătura cu arhetipul solar este atât de pregnantă, încât la un moment dat cititorul are senzația „de transformarea Soarelui în fecundator și creator specializat”, [8, p. 123] prin calitățile sale magice el deține capacitatea de regenerare, la fel cum Magma Mater domină, substanțializează existența omului și a naturii. De exemplu:

Doamne, ce blând munte,
Lai – lăișor!
Printre păsări multe
Lai – lăișor!
El nu-mpărtășește,
Lai – lăișor!
Ci îmi părintește
Lai – lăișor,
I-auzi cum mai cântă.
Lai – lăișor.

Grigore Vieru. *Pe frunză închinare*

Din semnificația metaforelor de geneză populară distingem o filozofie existențială încadrată în parametrii unei viziuni arhetipale. Anturajul cosmic se lărgește și descinde într-un moment plener de admirație. Încântarea în fața lumii se conjugă cu reverie unei dragoste pământeste călăuzită de o divinitate mitică solară asociată cu zeițele – mume. Gr. Vieru păstrează autenticitatea folclorică a arhetipului solar și merge direct la transpunerea intonației populare, fără cizelări și amplificări de prisos. Formula poetică tradițională îl orientează spre o intimizare a structurilor baladești unde din asociațiile solare poate fi depistat „un simbolism cristologic”, „idea statorniciei din veac a ritmurilor primare ale vieții” [9, p. 27]. Îndemnul folcloric îl determină pe Gr. Vieru să se reintegreze într-o continuă atmosferă de sărbătoare, iar prin succesiunea detaliilor simbolice să participe la un act solemn de inițiere

Tu, Domnule, al nostru,
Ce porți pe cap cunună,
Străvechiul Soare ziua,
Iar noaptea mândra Lună.

Tu, Domnule

De subliniat, în poezia contemporană, simbolul folcloric al soarelui își găsește justificare în sine prin însăși concepția estetică a scriitorilor, prin intermediul unor analogii metaforico-simbolice profund sugestive, capabile să concentreze elementul mitico-folcloric în viziuni inconfundabile. Gr. Vieru sau D. Matcovschi, L. Damian și alții au

ilustrat prin probe artistice de valoare sinuozitățile sufletului omenesc, în planuri afective aparent contradictorii, autorii fie că încearcă o senzație de cutremur în fața imensităților astrale, fie că le coboară la nivelul obișnuințelor pământești, ceea ce ne determină să aprofundăm ideea, că riturile solare se vor menține în contextul tradițional al poeziei contemporane prin păstrarea „matricei stilistice” și esențializarea substraturilor mitice ale culturii noastre moderne.

Referințe bibliografice

1. Ivan Evseev. *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*. – Timișoara, 1997.
2. Gheorghe Ciompec. *Motivul creației în literatura română*. – București, 1979.
3. Michael Ferber. *Dicționar de simboluri literare*. – Chișinău, 2001.
4. Umberto Eco. *Opera deschisă*. – București, 1969.
5. O. Papadima. *O viziune românească a lumii*. – București, 1941.
6. A. Rusu. 15 iunie // Mihai Eminescu. Buletin. Serie nouă, 2005, nr. 3.
7. M. Cimpoi. *Centenar Lucian Blaga*. – Cluj-Napoca-Paris, 1995.
8. M. Eliade. *Traite d'histoire des religions*. – Paris, Rkoiat, 1964.
9. A. Fochi. *George Coșbuc și creația populară*. – București, 1971.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Victor Cirimpei

VENERÎNDU-MI CRITIC-EXTENSIV PROFESORUL DE LIMBĂ

La ai mei 70 de ani trecuți, îmi permit, cu plecăciunea de rigoare, să dezvălui că sînt unul dintre miile de foști studenți ai profesorului universitar, lingvist, Nicolae Corlăteanu (luasem nota cea mai mare la examenul de admitere, compunere în scris, al Domniei sale, în 1958), dar, cu tot respectul, în prezent, ca cercetător-filolog, participant la prestigiosul simpozion internațional, dedicat memoriei celui care a fost academicianul Nicolae Corlăteanu (95 de ani de la naștere), încumeta-mă-voi să punctez cîteva reflecții la tema-mi alocuțiunii, propusă acestei reuniuni științifice.

În fața noastră, a studenților, cu voce limpede și calmă, vorbindu-ne *frumos* românește, fără a se grăbi (ca să reușim conspectarea, credeam eu), domnul profesor Corlăteanu, își caligrafia, circumspect politic, prelegerile despre așa-numita limbă moldovenească. În paralel, ca viitor dascăl de filologie națională, audiam cursurile altor profesori, predate *stîlcit* românește, cele mai multe materii însă vorbindu-ni-se în rusește.

După Facultate, în toamna anului 1964, ca proaspăt angajat la Academia de Științe, Institutul de Limbă și Literatură, al cărui director era același profesor universitar, binecunoscut și apreciat, Nicolae Corlăteanu, într-o joie am fost poftit „la director”.

– Te-am chemat să aflu dacă vrei sau nu să faci trei ani de aspirantură la Moscova.

– Sigur că vreau! – am reacționat fulgerător, ca din pușcă.

– Nu te grăbi. Va trebui să-ți faci teza în domeniul de care știi că ești preocupat, al folclorului. Gîndește-te bine pînă marți. Atunci ai să vii și ai să-mi spui dacă te-ai hotărît definitiv, dacă nu te-ai răzgîndit.

*

Ca doctorand, la Moscova (Institutul de Literatură Universală „M. Gorki” al AȘ a URSS), mi s-a întîmplat să fiu prezent, în ianuarie 1965, la susținerea de către profesorul Corlăteanu, la Institutul de Lingvistică al Academiei Unionale de Științe, a celui de al doilea doctorat al Domniei sale.

Eram acolo, basarabeni, vreo cinci, în rest – public străin, printre care – mari lingviști sovietici ca Ruben Budagov, Ivan Bieloded, Dmitrii Mihalci etc.

Sobru, stăpînit și înțelept, fără vreun semn de emotivitate sufocantă, cu precizia cuvenită acceptării de netăgăduit a soluțiilor, examenatul din RSS Moldovenească își expunea elaborările științifice, una cîte una, rar și convingător, întregind, amănunt cu amănunt, substanța temei: *Studiu asupra sistemului lexical moldovenesc în anii 1870–1890 (contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan)*.

Așadar, era vorba de lexicul moldovenesc al scriitorilor Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihail Eminescu; al altor reprezentanți de frunte ai literaturii române din secolul XIX.

A trebuit să mai treacă niște ani ca profesorul Nicolae Corlăteanu, moldovean sovietic în fond, să-și permită public, deschis, pe 27 aprilie 2005 – o memorabilă mărturisire: „Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor –

limba *română* este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer, în izbînda limbii române și a neamului românesc!" [1, p. 16].

*

În una din cărțile sale, omul de știință Nicolae Corlăteanu, referindu-se la elementele de lexic geto-dacic, include și următoarea informație: „În 1954 a fost descoperită o inscripție alcătuită din trei cuvinte: *Decebalus per Scorilo*, aplicată de mai multe ori ca ștampilă pe un vas mare pentru cereale. Inscripția a fost interpretată: «Decebal fiul lui Scorilo»". Atît. Nici un cuvînt mai mult în legătură cu inscripția dată, nici un comentariu (de către cine și unde a fost descoperită inscripția?, care-i este sursa bibliografică? [de fapt, nu se permiteau, politic, referințe de bine la lucrări din România], textul inscripției este în o ștampilă sau în două?, are anume *trei* cuvinte?, e scris *Decebalus* cu litere latine mici, cum a fost citat, sau cu majuscule?, cu litera U sau cu anticul V latin, asemănător cu litera *v*, spre sfîrșit, adică DECEBALVS?, e vasul pentru cereale sau pentru altceva? – nici un cuvînt).

I-am spus domnului profesor, în 1982, că mă interesează mult această inscripție, că ea nu reprezintă „trei cuvinte” (cum consideră lingvistul-etimolog Ion Russu [2, p. 46]), ci patru; nu e vorba de o ștampilă, ci de două (una cu PERSCORILO în scripție continuă, fără spațiu gol între cuvinte, alta – cu DECEBALVS); vasul nu e „pentru cereale”, ci unul de cult; în sfîrșit, inscripția nu înseamnă „Decebal, fiul lui Scorilo”, ci, după opinia mea, este pe un mare vas conic, înfîpt în pămînt, „PENTRU CENUȘA EROILOR (epocii lui) DECEBAL”. Dar, zisem, asupra ipotezei trebuie să mai lucrez. Domnul profesor m-a sfătuit că mai bine ar fi să mă ocup de probleme reale, pozitive, nu așa de vechi și cu multe necunoscute, ale căror adevăr, controversat, „e la fundul mării” și este limpezit aproximativ, cu multă pierdere de timp și sănătate.

Nu am zis atunci nimic, deși nu eram de acord.

Asupra inscripției date, una de pînă la romanizarea dacilor, și-au frămîntat mintea arheologi și etimologiști români, precum și savanți din alte țări (Bulgaria, Albania, Italia, Polonia, Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii).

Avem în inscripție cuvinte latine sau dacice? – o întrebare ce m-a preocupat dintru-nceput (din anul 1982). Terminația aparent latină a lui DECEBALVS și literele latine ale inscripției nu sînt argumente decisive pentru a considera inscripția drept latină. Elementul PER, echivalat cu latinescul *puer* de unii lingviști, nu înseamnă expres „fiu”, ci *copil, prunc; fetiță; calfă, slugă, rob*; în rare cazuri, prin extensie – și *fecior* (fecior-servitor în casele bogaților, spre exemplu); dar, pentru o inscripție lapidară în limba latină, referitoare la tatăl regelui dac, se cuvenea folosit, în cazul dat, binecunoscutul, de largă circulație, cuvînt latin *filius* (am fi avut DECEBALVS FILIUS SCORILI); perifericul *puer* și încă în forma neadecvată PER, nu se poate să fie „fiu”. Scripta PERSCORILO reprezintă nu două, ci trei cuvinte dacice: PER (pentru), SCOR (scoare/zgură/cenușă), ILO (eroilor); ambele ștampile, citite ca un text, însemnînd: PENTRU CENUȘA EROILOR (epocii) DECEBAL.

Elementul dacic IL amintește de un antroponim tracic, nume de persoană; un mare viteaz al tracilor, cu numele Il, a ridicat în nord-vestul Asiei Mici (sec. X î. Hr.) o cetate, numită ulterior, în cinstea sa, Ilion; ca substantiv comun tracicul *il* însemna „viteaz”, „erou”.

Un specialist al idiomurilor paleobalcanice, Vladimir Neroznak, admite că inscripția, ca limbaj, ar putea fi în o variantă locală a latinei balcanice (на местном

варианте балканской латыни) [3, p. 36]. Da, inscripția este în o limbă locală, numai că nu e o variantă a latinei, ci e în balcanica limbă tracică a geto-dacilor, inclusiv terminația de tip latin -VS a numelui *Decebal*.

Nu e cazul să desfășor acum, în cadrul comunicării de simpozion, o disertație – pentru zeci, *poate* sute, de pagini – a problemelor descifrării și înțelegerii acestei extraordinar de valoroase inscripții (am publicat câte ceva și o să mai scriu despre aceasta, cu argumente indubitabile sper, chiar dacă mult stimatul domn profesor Corlăteanu m-a sfătuit să nu-mi pierd vremea și sănătatea cu asemenea ocupații).

Referințe bibliografice

1. Nicolae Corlăteanu. *Testament. Cred în izbînda limbii române*. Studii, comunicări, memorii. – Chișinău, 2010.

2. I. I. Russu. *Scrierea greacă și latină în Dacia preromană* (Regele Thiamarcos, Decebalus și Scorilo). În: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie. – Cluj-Napoca, 1976, nr. XIX, p. 29-51.

3. В. П. Нерознак. *Палеобалканские языки*. – Москва, Изд-во «Наука», 1978.

Notă: Am respectat normele ortografice ale limbii române conform convingerii unor lingviști de talie mondială, dar și a noastră, cu Argumente anti „î” și „sunt”, publicată în RLȘL (Chișinău), 2009, nr. 1-2, p. 46-52.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Aurelia Codreanu-Bârsanu

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND APROXIMAREA LINGVALĂ

Omul în activitatea sa lingvală poate denumi inexact, vag, imprecis, aproximativ diverse elemente sau fragmente ale realității, „fructificând” astfel fenomenul aproximării, care se manifestă atât în plan semantic, pragmatic, cât și în cel funcțional, fiind prezent în toate nivelurile lingvale și în toate circumstanțele de funcționare a limbii.

Majoritatea cercetătorilor care au manifestat interes față de fenomenul aproximării lingvale au avut ca punct de plecare termenul matematic „apoximația” (lat. *approximare* – „a se apropia”), termen care înseamnă „exprimarea aproximativă a unor mărimi” (6, p.49) sau „evaluare, apreciere aproape exactă a unei mărimi, a unei situații” (1, p. 110), dar și termenul „aproximativ”, relativ recent introdus în uzul lingvistic, care se utilizează mult mai rar, comparativ cu fenomenul propriu-zis, aplicat în aproape toate domeniile de cunoaștere.

Aproximarea constă în posibilitatea ca un cuvânt, o expresie, un enunț să aibă cel puțin două „interpretări” adevărate sau așa-zise două valori de adevăr. De exemplu, expresia *aproximativ treizeci* poate avea cel puțin două „tălmăciri”: *douăzeci și nouă și treizeci și unu*.

Menționăm că aproximarea lingvală înglobează și noțiuni precum ezitarea, atenuarea, imprecizia, nederminarea, fluctuarea etc. În această ordine de idei, cercetătoarea Rodica Zafiu sesizează confuzia ce se creează în plan terminologic, afirmând, în consecință, că: „aceleași fenomene sunt adesea caracterizate prin termeni ca vag, imprecis, aproximativ, ambiguu”¹ (3, p. 364). Cu scopul de a evita o atare confuzie, precizăm că prin **aproximativ** concepem tot ceea ce nu implică o stabilire exactă a valorii unei mărimi, a valorii de adevăr a unei afirmații.

Aproximarea este o categorie lingvală ale cărei efecte se simt în plan pragmatic. De multe ori, termenul aproximat „transmite” mai mult decât cel exact, definește clar o stare de spirit, evită anumite confuzii, ambiguități, iar vorbitorul are certitudinea că tocmai acesta este cel „corect”, exact, relevant în planul transmiterii mesajului. Cf.: „Am cutezat mai deunăzi să dau nume noului anotimp născocit *nitam-nisam de natură, această mizerie nici laie, nici bălaie dintre o primăvară nevenită și o vară neînceptută, ceva aducînd mai degrabă a toamnă, dar vai! – nu rezolvi nimic cu **șmecherii lexicale**...*” (T, 19.04.02, p. 10); „Acestea ... să le numim *infirmități* – deși nu e prea corect – sunt *supracompensate de sensibilitatea și rezoluția extraordinară a simțului auditiv*” (Popescu, p. 151); „Nu găseam un cuvînt nimerit. Vroiam să aleg un cuvînt care să spună exact ceea ce vroiam să spun eu. Dar exact... Un cuvînt exact...”

(Eliade, p. 145); „...nu pot preciza numele sentimentului care mă torturează: milă, jenă, nostalgie. Poate și puțină liniște...” (Popescu, p. 25).

¹ Acest șir poate fi completat cu următorii termeni: confuz, ezitant, nesigur, echivoc, oscilant, fluctuant etc.

Fiecare limbă posedă un „arsenal” de mijloace lingviale pentru exprimarea uneia sau alteia dintre categoriile existente în limba dată¹. Pentru exprimarea aproximării, diverse limbi, în situații de comunicare similare, pot utiliza variate mijloace lingviale, care fac parte din diferite nivele ale sistemului limbii. Firește, unele dintre aceste modalități de exprimare a aproximării printr-un cuvânt, printr-o îmbinare de cuvinte sau printr-un alt mijloc, pot, într-o măsură mai mare sau mai mică, tipologic, să coincidă în diferite limbi, dat fiind faptul că „din punct de vedere semantic limbile nu se deosebesc atât de profund” (7, p. 98).

Aproximarea ca și categorie semantico-funcțională are un caracter universal și o funcționalitate extinsă în toate stilurile limbii. Astfel, gama de nuanțe semantice este destul de vastă, completând golurile în exprimare și în descrierea diverselor stări de spirit, care, de altfel, se pare, sunt cele mai dificil de redat. Vorbitorii utilizează diverși aproximatori care, indubitabil, completează „golurile” în procesul de denominare. Astfel, crearea diverselor mijloace de exprimare a aproximării lingviale este, oarecum, posibilă, datorită capacității vorbitorului de a descoperi analogii în baza similitudinilor, facilitând actul de denominare aproximativă. Confruntând entitățile noi, necunoscute, cu cele cunoscute deja, vorbitorul, prin analogie, stabilește între ele asemănări. Realiile pot fi comparate între ele conform mai multor criterii: aspect, formă, culoare, utilitate etc., iar, actualizând anumite cunoștințe și atestând un semn comun, „oamenii denumesc lucrurile noi pentru ei cu elemente ale vocabularului cunoscut” (2, p. 11).

La baza „aparitiei” acestui fenomen atât de răspândit se află atât factori extralingvali, cât și lingvali, enumerați în continuare, fără a se ține cont de niște principii de clasificare:

– perceperea vagă a realităților: „*Avea senzația că uneori acestuia îi scădea brusc tensiunea, nu cea sufletească, tensiunea propriu-zisă, cădea într-un fel de somnolență, probabil cu dureri de cap și cu momente de enervare, din senin...*” (Sorescu, p. 81);

– descrierea însușirilor: „*Am deschis ușa înroșită a sobei și am privit fascinat, multă vreme, flăcările verzui-gălbui-albăstrui, arlechinești, care se jucau acolo...*” (Cărtărescu, p. 9);

– fixarea cantităților: „*A ieșit puțin prin târg, un ceas-două pe zi...*” (Rebreanu, p. 125);

– definirea entităților abstracte: „*...și-ncerca acum un fel de voluptate pe care o ai când îți reușește ceva. Adică: „Ja uite ce bine merg toate!”* (Sorescu, p. 244);

– informarea incompletă versus denotat: „*Parcă am citit odată ceva, o notiță, despre un film în care oamenii își cumpărau crini ca să se apere de o teamă contagioasă*” (Paler, 103);

– exprimarea voalată: „*Așa cum arăta Twain, minciuna a devenit pentru noi o chestiune de maniere*” (D, 22-28 august, 2003, p. 9);

– stabilirea „statutului” unei persoane: „*Destul de des, omul e un fel de romancier ratat al propriei sale vieți*” (Paler, 76);

– încadrarea într-o tipologie „clasică” de personaje: „*... avea o figură cu totul aparte, de egiptean îmbălsămat, un fel de Tutankamon în ploaie*” (Sorescu, p. 141);

– personalitatea vorbitorului, felul de a se exprima: „*Tenisul e un ritual cu măști, băiete, o artă a plictisului, ca să mă exprim așa*” (Popescu, p. 59);

– intenția vorbitorului de a ironiza, de a fi sarcastic: „*Noi ne-am pomenit într-o lume nouă – nici tu rus, dar nici român, nici dușman, dar nici prieten – un fel de oameni de*

¹ Amintim, în acest sens, că aproximarea este o categorie care apare independent de context, aflându-se în diverse raporturi cu alte categorii de tipul: nederminarea, determinarea, gradarea, modalizarea, probabilitatea etc.

care nu te puteai apăra, pentru că nu te atacau direct ca să ai motive să te aperi, oameni pentru care nu existau legi” (T, 12.04.2002, p. 15);

– obținerea efectelor stilistice (eufemisme, expresii tabu): „– Ai dreptate... atunci se fuma trabuc, nargilea... naiba mai știe ce... ori nu se fuma deloc (Sorescu, p. 423); „...și-mi făcu un semn, fluturându-și degetele la tâmplă, adică eram cam tralala!” (Preda, p. 124).

Acestea sînt unele dintre cele mai generale situații tipice care condiționează apariția nomenației aproximative, în procesul căreia realitățile pot fi denumite aproximativ. Așadar, prin aproximare lingvală se concepe realizarea în vorbire a aspectului individual, dar esențial, al funcției limbii – funcția denominativă. Aproximarea sau nomenația aproximativă este o componentă indispensabilă a funcției denominative a limbii, având un rol decisiv în activitatea lingvală a omului. De fapt, aproximarea în calitatea ei de categorie lingvală transformă limba într-un mijloc de comunicare mai eficient, extinzând potențialul ei denominativ, făcînd posibilă denominarea aproximativă a realităților, exprimată prin diverse mijloace, fapt confirmat de exemplele ce urmează în care sunt approximate aproape toate componentele propoziției. De exemplu: „Un țipăt, un fel de rîcîit obraznic, îi sparge timpanul” (Popa, p. 10); „Războiul m-a smuls din mijlocul cărților, de la Universitate, unde aproape pierdusem contactul cu viața reală” (Rebreanu, p.9); „Un cretin foarte inteligent acest Savin. Acum purta un soi de pulovăr subțire, pe gît, care-i dădea un aer de scriitor, sau mai curînd de écrivain...” (Cărtărescu, p. 22); „La mare am cunoscut un textier brunet, înalt, spătos, tip bine și nu era deloc tîmpit... ca om era cam alunecos, cam pervers” (Țugui, p. 93); „Totodată, observă că la peste o sută de metri, cam la celălalt capăt al viaductului, ceva se mișcă totuși. E semn de viață” (Popa, 99).

În exemplele date sunt exprimate aproximativ cantități, calități, însușiri, caracteristici, acțiuni, stări, fenomene etc., fapt ce ne permite să conchidem că, efectiv, câmpul semantico-funcțional al aproximării lingvale înglobează mai multe microcâmpuri, constituind o tipologie¹:

– microcâmpul aproximării lingvale cantitative numerice: cam..., circa..., aproximativ..., aproape..., mai mult de..., mai puțin de... etc.: „Locotenentul de husari clocotea de revoltă că bătălia, în care au pierit peste două mii de oameni nici măcar n-a fost pomenită în comunicatele de război” (Rebreanu, p. 76);

– microcâmpul aproximării lingvale cantitative non-numerice: o mulțime de..., o puzderie de..., o groază de..., o mână de..., ciorchine de (cuvinte), multe-multe, „...sînt apoi săptămînile sau lunile, nici eu nu mai știu bine cît am stat împreună cu Eleonora aici...” (Paler, p. 24);

– microcâmpul aproximării lingvale calitative (a însușirilor): cât de cât, puțin, mult, destul de..., un pic mai..., nici..., nici..., ceva între... și..., cam, aproape etc.: „Stau pe această bancă făcută din șipci de lemn și vopsită într-o culoare nedefinită, ceva între galben și maro...” (Paler, 78);

– microcâmpul aproximării lingvale substantivale: un fel de..., un soi de..., un gen de..., lucru, chestie, chestiune, asemenea..., ceva ce aduce a..., ceea ce seamănă cu..., asemenea..., ceva de genul..., așa-zis... etc.: „Lumina o împrăștie un soi de licurici uriași, astfel distribuiți încît nu există propriu-zis niciun colț de întuneric...” (Țugui, p. 249); „Moartea, ehe, e așa o chestie, ce nu se întrebă, ca să nu fii întreat” (Preda, p. 29);

– microcâmpul aproximării lingvale verbale: aproape, cam, atît de..., parcă, poate, probabil etc.: „Dar liniștea se cam lungește. Și se știe că uneori poate deveni la fel de

¹ Această tipologie nu este una definitivă și completă.

asurzitoare ca și zgomotul. E ca și cum totul în jur s-ar deda pieirii. Ceva aduce a pustiu, a gol” (Popa, p. 90);

– microcâmpul aproximării lingviale spațiale: undeva, pe lângă..., mai departe de..., mai aproape de..., nu mai știu pe unde, ceva mai încolo, cam tot acolo etc.: „Priveliștea râului șerpuitor se deschise pe zeci și poate sute de km...” (Popa, p. 131);

– microcâmpul aproximării lingviale temporale: pe la..., aproape de..., între... și..., de vreo..., nu mai știu când, de pe la... până pe la..., cam de ... ori, la nici... de când, de prin..., la nici..., ani(zile, ani) în șir, săptămâni, ani etc.: „...La început a crezut că tu o pui la cale, dar în ultima vreme, cam de prin toamnă, dacă ai văzut-o o dată sau de două ori” (Preda, p. 293);

– microcâmpul aproximării lingviale modale: cam, aproape, de parcă, ca și cum, probabil, pesemne, poate, mai știu eu..., după cum se pare, cam așa ceva, ca și când... etc.: „Mai departe pășește aproape pe virfuri, cu respirația, ca și cum ar fi aflat deodată că în jur mișună șerpii” (Popa, p.199); „Parcă se trezi, expresia i se schimbă într-un fel, aș zice, spectaculos, cu buzele întredeschise, trase îndelung aer și expiră parcă uluitor...” (Preda, p. 319).

Exemplele de mai sus sunt relevante în definirea statutului semantico-funcțional al aproximării lingviale, prezentând doar unele dintre mijloacele de exprimare a acestei categorii. Evident, aproximatorii, „conectori liberi și implicați” (5, p. 29), „omonime morfologice ale adverbelor și prepozițiilor” (4, p. 102), funcționează în limbă în calitatea lor de exponenți sinonimici ai sensului general al aproximării.

Aproximația lingvală condiționează apariția unor inovații lexicale, care, firește, devin mostre „inedite”, captivând cititorul. Astfel, aproximări lingviale de tipul: „Exista un fel de a minți, un fel de «găinărie» psihiatrică sau b o r d e r l i n e am spune din prudență excesivă, care se poartă astăzi” (D, 22-28 august, 2003, p. 9); „Și uite-așa America o să fie din ce în ce mai mult un fel de USA: Uniunea Sovietică Ailaltă” (AC, 13-19 mai, 2009, p. 24); „OSCE a devenit un fel de paratrăsnet, care absoarbe criticile...” (T, 21.05.02, p. 6); „Opera lui Homer funcționa ca un fel de Biblie, «hrană morală» a copilului naiv ori «ambrozii» a sufletului adult” (RL, 17-23 septembrie, 2003, p. 9) pot fi ușor încadrate în clasa ocazionalismelor¹. Aceste structuri „inedite”, „creații” spontane ale unui autor, intensifică expresivitatea comunicării², indiferent de limba în care sunt atestate, deoarece aproximarea ca și categorie semantico-funcțională are un caracter universal, fiind „proprie” tuturor limbilor lumii, întrucât „intrinsec, aproximarea este inerentă însuși procesului de cunoaștere” (8, p. 48).

Aproximarea lingvală are un caracter determinant și pentru „aria” conceptuală a limbii române, caracterizând mentalitatea vorbitorului, care este tot mai „captivat” de structuri de tipul: *un fel de..., parcă..., aproape..., ceva..., vreo..., cam..., ceva de genul..., cum să-i spun..., destul de..., chestie, ca să mă exprim așa, cum ce numește..., mai știu eu cum etc.*, mijloace de exprimare a aproximării lingviale ce oferă autorilor vaste posibilități de exprimare.

Concluzionând, vom menționa faptul că studierea aproximării lingviale este importantă și oportună, dat fiind faptul că oferă date prețioase cu referire la dinamica limbii, iar o abordare multilaterală ar facilita procesul de cunoaștere a statutului semantico-funcțional, a tipologiilor fenomenului dat.

¹ Termenul dat nu există în lingvistica românească, în literatura de specialitate atestându-se însă termenii: cuvinte ocazionale, inovații lexicale, creații de moment etc.

² Cel mai „expus” este stilul publicistic, fapt confirmat de exemplele de mai sus.

Referințe bibliografice

1. Dicționar explicativ al limbii române. Chișinău, 2007.
2. V. Păltineanu. O tendință a denominării – concentricitatea. În: Cercetări de lingvistică, 1980, nr. 1, p. 11-17.
3. R. Zafiu. Strategii ale impreciziei: expresii ale vagului și ale aproximării în limba română și utilizarea lor discursivă. În: Actele colocviului Catedrei de limba română 22-23 noiembrie 2001. Perspective actuale în studiul limbii române. 2002, p. 363-376.
4. В. В. Бузарова, Э. Г. Лынова. Что такое аппроксимация в лингвистике? În: Иностранные языки в школе, 1991, №2, стр. 100-102.
5. Л. В. Васильева. Категория аппроксимации и языковые способы её реализации в новостном дискурсе. În: Вестник Челябинского Государственного университета, 2009, № 39, стр. 29-32.
6. Словарь иностранных слов. Москва, 10-е издание, 1983.
7. У. Л. Чейф. Значение и структура языка. Москва, 1975.
8. Э. М. Чудинов. Природа научной истины. Москва, 1977.

Surse și abrevieri

Cărtărescu	Mircea Cărtărescu. Travesti. București, 2002.
Eliade	Mircea Eliade. Viața nouă. București, 1999.
Paler	Octavian Paler. Viața pe un peron. București, 2009.
Popa	Nicolae Popa. Păsări mergînd pe jos. Chișinău, 2001.
Popescu	Cristian Tudor Popescu. Omohom. Iași, 2000.
Preda	Marin Preda. Cel mai iubit dintre pămînteni. Chișinău, 1990.
Rebreanu	Liviu Rebreanu. Pădurea spînzuraților. Chișinău, 1993.
Sorescu	Marin Sorescu. Trei dinți din față. București, 2009.
Țugui	Ion Țugui. Strania iubire. București, 1995.
AC	Almanahul Cațavencu, București, România
DV	Dilema veche, București, România
T	Timpul, Chișinău, Republica Moldova
RL	România literară, București, România

Universitatea de Stat „Al. Russo”
din Bălți

Lidia Colesnic-Codreanca

**GRAMATICA BILINGVĂ DE LA 1865 – PRIMA GRAMATICĂ
CU ALFABET LATIN DIN BASARABIA**

În situația lingvistică diglosică din Basarabia secolului al XIX-lea au apărut un șir de gramatici și dicționare, care încercau să stabilească niște norme literare pentru limba română utilizată aici. Efortul intelectualilor basarabeni, trecuți prin școala rusă, care s-au încadrat în această muncă de elaborare și editare a materialelor didactice la limba română este ocolit și, aproape, uitat. Ne întrebăm, totuși, ce proces lingvistic a avut loc în spațiul dintre Prut și Nistru pe parcursul secolului al XIX-lea, luând în calcul opera lexicografică și gramaticală elaborată aici?

Primele două gramatici, apărute în Basarabia, cea de la 1819 (Scurtă Russască gramatică cu tălmăcire în limba Moldovenească, pentru ucenicii Seminariei Chișinăului și ale altor școale din Basarabia) și cea de la 1827 (Gramatică Russască și Rumânească, închipuită de Ștefan Margela), au fost niște gramatici ale limbii ruse traduse în românește. Prima gramatică a limbii române a fost cea de la 1840, scrisă de Iacob Ghinculov în limba rusă (Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki). Și doar gramatica de la 1865, Cursulu primitiv de limba rumână, compus pentru școlile elementare și IV clase gimnasiale de Ioannu Doncevu/ Nacialinâi curs Rumânscaigo iazâca, sostavlennâi dlea nizșih ucilișci i IV classov ghimnazii I.D., editată la Chișinău, cu litere latine, în Tipografia lui Akimu Popovu, a fost un veritabil manual de limba română din acea perioadă.

O deosebea de gramaticile de peste Prut, apărute în acel timp [1], la prima vedere, doar faptul că era bilingvă, întrucât răspundea solicitărilor situației lingvistice din Basarabia. Dar, la o examinare mai atentă, observăm că este un manual cu totul original, bazat pe experiența de predare a lui Doncev, materialul gramatical fiind repartizat pe lecții, ca la orele de predare.

Gramatica începe cu Indecșulu/Oglavlenie, adică cuprinsul, care ne arată că autorul separă materialul gramatical în două cărți: ABECEDĂ RUMÂNĂ pentru anul I-II de studii și LIMBA NEO-RUMÂNĂ pentru anul III de studii [2].

ABECEDA RUMÂNĂ /Azbuca rumânscaia/ începe cu o PREDISLOVIE (Procurvântare) în limba rusă, din care aflăm că până la acel moment limba română se preda în cele șapte clase ale Liceului Regional din Chișinău, deschis în 1833, în mod obligator doar acelor elevi care nu doreau să studieze germana [2, p. 1]; se mai preda în unele școli ținutale: școala nr. 1 și nr. 2 din Chișinău, școlile ținutale din Orhei, Bălți, Soroca, Hotin; în Seminarul Teologic din Chișinău; în multe școli de la sate și aproape în fiecare școală parohială din Basarabia [2, p. 1]. Observăm că Ioan Doncev este pătruns de necesitatea studierii limbii române în profunzime, indicând că scopul predării limbii Române în instituțiile de învățământ pentru băieți (și pentru fete) din Regiune este crearea posibilităților ca elevii să o poată studia în măsura în care ea le este necesară și utilă fiecăruia; ca elevii să capete acel nivel de pregătire, care, după absolvirea Liceului Regional, le-ar permite unora dintre ei să ocupe posturile de profesori, la disciplina Limba Română, în școlile ținutale sau cele de traducători în activitatea administrativă locală.

Tot din acest cuvânt introductiv, mai aflăm că la acea vreme, în Basarabia, lipseau cu desăvârșire manualele de limbă română. Descoperim și opinia lui Doncev vis-a-vis de manualele de peste Prut, deja editate: „cele câteva gramatici de limbă Română și manuale de peste hotare, pe care le-am cunoscut, sunt prea nesatisfăcătoare și nici pe departe nu corespund scopului de material didactic” [2, p. II].

Această PROCUVÂNTARE ne dezvăluie personalitatea lui Ioan Doncev, spirit combativ, cu profundă pregătire filologică, cu dar pedagogic și multă experiență de predare. Autorul recunoaște că „nu este nimic mai dificil decât a propune o metodă și un îndrumar pentru studierea unei discipline, în care mai sunt încă atât de multe reguli gramaticale și filologice nestabilizate și discutabile” [2, p. III].

Astfel, în partea I a manualului, în ABECEDĂ RUMÂNĂ, autorul își propune ca limba română să nu fie studiată unilateral, adică numai prin alfabetul românesc bisericesc, sau numai prin cel al limbii neo-române. De aceea recurge la predarea treptată a schimbărilor de caractere. Expunerea materialului începe cu Literale slavo-rumâne, de tipu rumânu [2, p. 3], continuând cu „Unele litere chirilice, slavo-rumâne, ce se „ntâmplă în cărțile bisericești și”n multe manuscripturi vechi, valaho-moldave” [2, p. 4]. Apoi, recomandă Începerile fundamentale de calligrafie – modele de scriere caligrafică a literelor „rumâne de șriftele veche”. Continuă cu Metodu practicū de citire și de scriere rumână, repartizat în 28 de lecții, având următoarea notă la final: „Tote lecțiile aceste îndată se cade a le modifica și pe șriftele modernu, după modelul lecției 28” [2, p. 28]. Este, așadar, prima gramatică a alfabetului de tranziție.

Manualul recomandă și un șir de texte românești (Datoriele sholeriloru cătră Dumnedzeu; Datoriele sholeriloru cătră sine însuși/ Obeazannosti uceașcihsea, pentru citire și traducere în limba rusă. După care urmează Sentenții morale, toate însoțite de aceeași notă: „După citire și traducere, îndată să cade a se îndeletnici și cu modificare pe șriftele nou (modernu), după modelul lecției 28” [2, p. 33].

Mai include și Nește anecdote, (24 la număr); Câte-va fabule/ Nescolico basen (10 fabule); Cimilituri /zagadki/ (18 ghicitori, cu răspunsurile la final); Câte-va proverbe /Nescolico posloviț (57 de proverbe). Apoi Schimbările unoru litere în alfavitulu rumânu: Și Lămurire Schimbărei șrifteloru, deosebit de utilă și pentru noi, cititorii de astăzi. Se indică ȘRIFTELE: celu bisericescu (chirilicu), paralel cu celu veche (slavo-latinu) și câteva propoziții transliterate. După care urmează Diferite FRAGMENTE, de șriftele celu veche (slavo-latinu), vreo 7 texte. Doncev recomandă elevilor câteva fragmente DIN ISTORIE MOLDOVEI (de prof. Albinetu), și anume: Despre cele mai vechi întâmplări ale Daciei, până la cădere ei sub Romani; Împoporare Daciei prin coloniști, aduși din Italie; Despre schimbările numelui Rumâniloru Daciei în “Vlahi, seu Valahi.

Anul întâi de studii (deci, cl. I) încheie cu Rugăciunile de dimineață, De seară etc. pe 27 de pagini!

Cursul II al ABECEDEI RUMÂNE, cuprinde: *Fabule, Verse și Proză* din Al. Donici, V. Alexandri, G. Alexandrescu, etc. Fragmente din Botanică, din Mineralogie.

Cursul III este LIMBA NEO-RUMÂNĂ, care începe, la fel, cu alfabetul și Câte-va reguli generale de artă calligrafică. Urmează MODIFICAȚIE paralelă literolu rumâne. Sunt indicate literele vechi, iar, paralel - literele noi, alături pronunția.

Regulele citirei și scrierei neo-rumâne/Pravila novo-rumânscego citenia i pisima/ și texte DIN ZOOLOGIE; Câte-va versificații rumâne/ Nescolico rumânskih stihoslojenii, I. Balade de V. Alexandri; Elegii de D. Bolintineanu; III: Doine și cântece de aceeași autori.

Pentru anul IV de studii este preconizată GRAMATICA Rumână, alcătuită din două părți: I. Etimologie și II. Sintaxa generală.

Etimologia cuprinde 11 capitole, începe cu câteva explicații privind literele alfabetului latin, 27 de litere, definiția silabei, și Feliurime cuvintelor etimologice (Părțile de vorbire), în care explicațiile sunt traduse, paralel, pe aceeași pagină, în rusește. De reținut că, spre deosebire de gramaticile anterioare, unde era utilizat doar metalimbajul calchiat (cf.: numele îmfiițate, numele alăturate, parte bărbătească/ femeiască, căderea, graiul, înjugarea, etc.), în această gramatică pentru prima dată este utilizată terminologia gramaticală românească:

„articulu, numele substantivu, genulu, numerulu, declinare, cadzu, numele adjectivu, numele numeralu, pronumele, verbulu, adverbulu, prepoziție, conjuncție, interjecție”.

De asemenea, tot pentru prima dată, se atestă și un șir de tabele recapitulative. Observăm o muncă imensă a autorului, care s-a străduit, în varianta rusească a manualului, publicată, paralel, pe aceeași pagină cu varianta românească, să traducă în rusește nu numai explicațiile și definițiile, ci și fiecăre exemplu.

Partea a II, *Sintaxa generală*, este alcătuită din 5 capitole: Părțile temeinice și formele propozițiilor gramaticale, Propoziție capitală, Propozițiile deplinitive, Formele propozițiilor (istorice: „Dumnezeu a zidit cerul și pământul”; imperative; interogative; exclamative); Semne gramaticale (etimologice/ diacritice/ și sintactice/ de punctuație/). Prosodia sau accentuarea cuvintelor.

Aici, în partea a II-a, se evidențiază capitolul *Dialectele limbei rumâne*, în care se explică că, după pronunțarea deosebită a unor litere române, vocale și consoane, și după întrebuirea „unor cuvinte rumâne, care după dialectu își au însemnanța lor, limba rumână se compune din două temeinice dialecte: din dialectul celu valahu (limba bucureșteană, muntenească) și din dialectulu moldavu (limba iassiană, moldovenească)”. Urmează un tabel cu „literele care se întrebuirează, întru deosebire acestoru dialecte”:

Și exemple: „cele Moldave: masă, de asupra, șerpe, pe, fâlie, rumânu, ceriu, pâne” etc. și „cele Valahe: mesă, d’asupra, șerpe, pâ, felie, rumânu, ceru, pâine”. Apoi un șir de cuvinte din cele două dialecte: 1) „curechiu, moșu, bunelu, ometu, pepene, zămosu” etc. – 2) „vardzâ, unchiu, moșu, zăpadă, castravete, pepene galbinu”.

Gramatica încheie cu un VOCABULARIU RUMÂNNO-RUSSESCU.

Cursul primitiv de limbă română al lui Ioan Donceev, de la 1865, a fost unicul manual de gramatică a limbii române editat în Basarabia secolului al XIX-lea cu litere latine. În 1923 Ștefan Ciobanu scria despre manualul lui Donceev: „Cu toate că autorul întrebuirează multe neologisme, care nu erau cunoscute în Basarabia, gramatica lui, scurtă, concisă și clară este foarte accesibilă chiar și pentru vremurile de astăzi” [3, p. 130].

Ioan Donceev ne-a dat o lecție de patriotism nedeclarat. A înțeles că manualele românești, apărute peste Prut, nu pot fi utilizate în contextul basarabean, eterogen, de atunci. S-a pătruns de necesitatea studierii limbii române de către băștinași, dar, mai ales, de către alolingvi. Ne-a lăsat o gramatică originală sub toate aspectele. Este prima gramatică din Basarabia, care face tranziția lentă de la alfabetul chirilic la cel latin. Care s-a debarasat de vechiul metalimbaj gramatical, calchiat din rusește, și preluat de gramaticile apărute aici până la 1865.

În concluzie, considerăm că procesul lingvistic în care s-a încadrat Ioan Donceev, profesor de limba română la Liceul Regional din Chișinău, a fost unul de conservare și de promovare a limbii române în condițiile asimilării lingvistice forțate promovate de glotopolitica țaristă în Basarabia secolului al XIX-lea.

Referințe bibliografice

1. *Gramatec 'a limbei române, edițiunea II independentă de Timofeiu Cipariu*. Blasiu, 1958; *Gramatică Românească pentru scoalele primare de Nicolae Măcărescu*, Edițiunea II. Iași, 1850 (cu litere slavo-românești). *Gramatica limbei române de prof. G. Hill*. București, 1958.
2. *Cursulu primitivu de limba rumânâ compusu pentru sholele elementare și IV clase gimnasiale de Ioannu Doncevu/ Nacialinâi curs Rumâncago iazâca, sostavlennâi dlea nizșih ucilișci i IV classov ghimnazii I. D. Kișineu*, 1865.
3. Ștefan Ciobanu. *Cultura românească în Basarabia*. Chișinău, 1923.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Gheorghe Colțun
Monica Spirescu

FRAZEOLOGISME BIBLICE ÎN LIRICA POETILOR GR. VIERU ȘI A. SUCEVEANU

Tezaurul frazeologic românesc constituie partea cea mai originală a limbii române. Această bogăție spirituală a constituit și obiectul de cercetare a multor lucrări ale binecunoscutului academician N. Corlăteanu, care și-a consacrat întreaga viață slujirii graiului românesc.

În limba română există un număr considerabil de frazeologisme de origine biblică. Utilizarea acestor „perle” sfinte ale limbii în operele literare contribuie la scoaterea în relief a celor mai sugestive tablouri din „Cartea cârților” și, respectiv, la crearea unor imagini artistice inedite, care pătrund până în adâncul sufletelor cititorilor.

Ne vom referi în continuare doar la analiza unor poezii, semnate de poezii Gr. Vieru și A. Suceveanu, ce conțin în structura lor frazeologisme de geneză biblică.

Poetul-academician Gr. Vieru actualizează în poezia „Numărarea cuielor” acea crimă de neiertat a răstignirii pe cruce a Lui Iisus Hristos, accentuând faptul că tragica crimă de altă dată nu a fost unică, ci ea se repetă, cu o cruzime de invidiat, și în zilele noastre.

Poemul începe cu sensibilă prezentare a valorilor divine ale Fiului lui Dumnezeu, prin evidențierea apropierei de rudenie a lui Hristos cu noi, muritorii de rând: „*Frate mai mare/ Numai Hristos/ Ne poate fi./ Și numai lacrima lui/ Soră mai mare/ Și numai în inima Sa/ Vom găsi încă o Patrie*” („Taina care mă apără”, p. 341).

Partea a doua a poemului scoate în relief un tablou tragic, care este o urmare directă a răstignirii pe cruce de către iudei a Fiului Domnului – Iisus Hristos. În condițiile de retrogradare spirituală și materială a societății umane contemporane, copiii noștri, afectați de criza mondială generală a spiritului și de criza materială, în special, a neamului nostru, au ajuns să învețe a număra pe cuietele bătute în palmele și corpul lui Iisus: „*Iată, copiii noștri/ Învață să numere/ Pe cuietele/ Încă pline de sânge./ Care și nouă palmele/ Ne străpunseră*” („Taina care mă apără”, p. 341).

În altă poezie *Treizeci de arginți*, Gr. Vieru, stindardul liricii civice românești, vine să ne atenționeze că cele mai multe rele pe Terra se produc din cauza lăcomiei omului după avere, după bani câștigați pe căi necinstite, asemeni celor treizeci de arginți, luați de Iuda pentru trădarea și vinderea lui Iisus Hristos:

„*Treizeci de arginți/ Strălucesc încă viu pe fundul/ Înfierbântatului nostru sânge./ Căci acolo i-am ascuns*” („Taina care mă apără”, p. 207).

Trădarea de neam, trădarea celui mai apropiat om poate că nici nu ar exista, meditează poetul Gr. Vieru în poezia cu același titlu *Trădarea de neam*, dacă acel sărut molipsitor al lui Iuda nu s-ar mai păstra pe obrazul celor mai mulți dintre noi: „*Frate, este generoasă/ Trădarea de neam/ Chiar dacă trage în plug/ Noi nu știm trada/ Nici măcar o furnică./ Ci încă mai rățăcește/ Ca mușcătura de câine/ Sărutul lui Iuda/ Pe-al nostru obraz*” („Taina care mă apără”, p. 267).

Subiectul trădării și al trădătorilor este preluat de poetul Gr. Vieru și în poezia *Hristos veni-va pe pământ*, în care zice cu încredere deplină: „*Vom străpunge raza morții/ Zid de nori, zid de nori./ Rușina-se-vor arginții*” („Taina care mă apără”, p. 328).

Până la urmă, neîndreptățitul poet, care a fost împroșcat cu cele mai murdare pietre, ce pot exista în lumea aceasta, de către iudeii contemporani, rămâne optimist și crede într-un viitor mai bun pentru toți, căci există și un înger păzitor – „Steaua din frunte”: „*Fericit cel care/ Și-a alipit sufletul/ De steaua din cer/ Ca de focul din vatră!/ Fericit cel care-a găsit drumul!*” („Taina care mă apără”, p. 210).

Ne consolăm cu gândul că cel mai mare bard al Basarabiei române și-a găsit drumul spre eternitate, spre Lumina lui Dumnezeu. Poate măcar în ceruri i se va face dreptate.

Talentatul poet A. Suceveanu utilizează cu măiestrie în placheta „Arhiva Golgotei” mai multe motive biblice, creând veritabile trăiri poetice și imagini artistice originale.

A. Suceveanu preia „*Parabola fiului rătăcitor*” în poezia „*Ruga fiilor rătăcitori*”. În prima parte a poeziei, autorul, cu durere în suflet, trece în revistă acele lucruri sfinte pe care le-au pierdut românii bucovineni și basarabeni: „*istoria și limba, și temeiul*”, „*doina, Miorița și lumina din Luceafăr*”, iar în schimbul acestora „*am învățat trădarea ca pe-o artă*” (p. 8). Cu toate acestea, poetul e optimist, pentru că mai există adevărul care „*nu se vinde*” și „*coloana vertebrală*”, și „*sprîjiniți de munți și de colinde/ Am mai putea învinge – această boală*” (p. 9). Fiind credincios în suflet și în fapte, A. Suceveanu nu cheamă sus pe baricade, ci îndeamnă la rugă „*spre cei ce au istoria de-a gata*” și „*ne-o slobod în rate*”. „*Sfânta rugămintă*” se referă la reîntoarcerea „*strămoșilor din morminte*”, „*memoriei ce zace în arhive*” și a „*întregului neam ce sângeră*”. Fire optimistă, poetul, ca o resemnare, zice la sfârșitul poeziei: „*Și cum suntem cu toții vinovați./ Să ne rugăm, egal împărțind vina./ Ca să ne ierte Doina și Carpații./ Să ne-nfizeze iarăși Rădăcina*” (p. 9).

Poezia *Ruga fiilor rătăcitori* se prezintă astfel nu numai ca o rugă de iertare, ci poate chiar mai mult, ca un Apel către cei ce au permis înstrăinarea și rătăcirea a milioane de fii iubitori ai Țării – Mamă, adică către ocârmuitorii, politicienii de vârf ai României, care ar trebui să repare greșeala predecesorilor lor, pe care nu i-a prea durut în cot de soarta, de destinul atâtor fii adevărați: români basarabeni și bucovineni.

O satiră distrugătoare la adresa trădării și trădătorilor de neam o găsim în poemul alcătuit din trei părți *Arhivele Golgotei*. La lecturarea poemului ne dăm seama că prin noțiunea de „arhive” poetul a avut în vedere nenumăratele închisori comuniste, care „*sunt la un pas de noi*” și au „*pereții roșii, parcă vopsiți cu sânge*”, „*acolo rana lumii suspină nopți și plânge*”. „*Registrelor secrete*” se „*completează-ntruna*”, iar „*de la dosare – adie – a trădare și-a formol*” (p. 14). Pentru aceste arhive, adevărate iaduri pe pământ, „*mereu nu ajung cadre la secția trădării*”. Cu toate acestea, se „*lucrează înainte*”, căci „*Arhivarul, zilnic le răsplătește truda/ Cu arginți de preț ce poartă efigia lui Iuda*.”

Motivul biblic al celor „*30 de arginți*”, care semnifică „*prețul trădării*” (expresia vine din povestirea evanghelică în care se spune că Iuda l-a trădat pe Hristos pentru 30 de arginți luați de la farisei) îl regăsim și în partea a doua a poemului „*Arhivele Golgotei*”. Aici „*îngerii roșii în lumina torții/ Ne trec./ de vii, la fondurile morții*” (p. 63), căci „*arginții-n seifuri zumzăie subțire.../ Iar crucea stă, de veacuri, la intrare/ doar în poziția de răstignire*” (p. 63).

În partea a treia a poemului sunt descrise „*grotele de jos*” ale arhivelor, unde „*se spală creierii*” și fariseii „*împletesc de zori cununi de spini*”. Iar „*sus, în Salonul 30 de arginți*” „*... voci grohăitoare*”, „*judacă păreri, viziuni, popoare*”, căci și „*mai sus, în*

for, Pilat, **șeful cel mare**” „pune viza **de crucificare**”, fără a simți vreo responsabilitate, având deja „un fel de tic: **se spală des pe mâini**” (p. 103).

Pilat din poemul *Arhivele Golgotei* reprezintă chipul clasei putrede a justiției, care, pentru euro și dolarii fariseilor contemporani, fac din alb negru și din negru alb. Epitetele determinative din îmbinările „voci grohăitoare”, „bărbați spâni/ Cu ochi de mort și boturi lungi de câini” caracterizează elocvent firea animalică, coruptă și distrugătoare a justiției contemporane.

„Dulcele clinchet” al arginților devenit etern, i-a făcut pe unii „să-și spintece propriul stern” și „să-și vândă părinții” („Pecetea de noroi a lumii”, p. 90).

Poetul A. Suceveanu este însă de altă parte a baricadei. Dânsul dorește a fi mai degrabă „fluture cu aripi arse./ Mai bine mort de nouă ori decât/ biet figurant la circul – acestei farse/ Cu tinicheaua dogmelor la gât”. („Refuzul circului”, p. 120). Poetul „nicicând nu va dansa tangoul/ Falsei iubiri”, pentru că e „conectat la brazi și la colinde/ Mi-e șira în-și-ru-i-re de cetății”.

Cu mâna pe inimă, autorul zice spre final: „Acesta sunt. Nimic nu am ce-ascunde:/ Statuia albă-a unei suferinți/ Și n-o să-genunchez în temple scunde/ Zidite strâmb **pe 30 de arginți**” („Refuzarea circului”, p. 21).

Unul din cele mai originale poeme ale plachetei este *Flori din Grădina răstignirii*. Poetul-ndrăgostit vrea să-i aducă iubitei un cadou deosebit: „În noaptea asta cu zăpezi pe sus,/ Când lumea-i pură parcă-au nins-o mirii./ Iubita mea, eu, iată, ți-am adus/ Flori roșii **din grădina răstignirii**”. Aceste flori nu sunt simple sau obișnuite flori, ci unice-n lume, pentru „că sus, pe crucea grea, ele mi-au fost/ Nu crini și nici garoafe./ ci doar **cuie**./ De-atâtea ori mi-au înflorit în răni/ Pe când ardeam/ turlă de foc/ spre stele!! Sunt flori de patimi și sunt flori de vămi./ Sânt **cuiele crucificării mele**” (p. 82).

Îndrăgostitul – suferind o previne metaforic pe iubita sa „Să nu te sperii/ au miros ciudat/ De cer ținut în umezeala grotei./ Miros de tot ce-am plâns și-am sângerat/ Când te-am iubit sub stelele **Golgotei**/ Pot fi un semn că toate-s în zadar./ Că dragostea prăpăd ne-a fost și vină./ Primește-le, și ultimul meu dar./ Sânt vechi și aspre./ dar produc lumină...” („Flori din Grădina răstignirii”, p. 82).

Până la urmă, ca și „Mesia care-a fost văzut/ Plângând sub stelele de lut”, poetul, fiind un creștin adevărat, „Se reîntoarce, trist, în mit/ Pe postul vechi **de răstignit**” („Pastel civil”, p. 81).

În câteva poezii predomină imagini artistice ce au la origine pașnicul miel biblic.

Poetul, fiind „exilat din munte în câmpie”, e ars de „singurătatea de brad” și e neliniștit de bunii lui, care poartă „cămășile răbdării”. Suportând toate greutatea și durerile destinului, părinților singuratici nu le-a rămas „din turma zilelor de ieri” decât „doar **Mielul din icoane**” („Părinți la marginea lumii”, p. 53).

Sângele autorului „e blândul **miel pascal**/ Păscând în zori prin crângul ideal/ Și care, vai, nu știe, nici nu știe...” („Miel pascal”, p. 151). Dacă mielul nu știe finalul trist care-l așteaptă, atunci poetul e mai pragmatic, căci zice la un moment dat: „Presimt amurgul roșu ce va naște/ Viermi aurii în frageda zăpadă./ La masa lor trupul va fi să-mi cadă/ Ca **mielul blând** între făclii de Paște” („Fulor de azur”, p. 94).

Lumea terestră este murdară din cap până la călcăie de noroi uman, de tocmai „tresar chiar morții, până-n infern”, căci „boala **sărutului biblic** îi miră:/ Ci noi ne mai vindem propria șiră./ Ci gura noastră sărută modern...” Dezamăgit de toate, poetul conchide: „**Sărutul lui Iuda** pare să fie/ Pecete a lumii, pururea vie” („Pecetea de noroi a lumii”, p. 90).

Fiind întristat de drama omenirii, „*când mor principii și se sting iubiri*”, iar „*porcii rămân prin psaltiri*”, unicul lucru l-a care se gândește poetul este „apocalipsa”, căci „*sângele de miel îi pare apă-n căni...*” Și, ca urmare a acestei stări critice, poetul declară: „*Pe limbă-mi cresc bureți și solzi de pește/ Creierii-mi ard și nervii îmi sânt goi/ În capul meu sălbatic se trezește/ Urlând, chiar **Judecata de Apoi***” („În mine, Judecata de Apoi”, p. 136).

Analizând poeziile din placheta „*Arhivele Golgotei*”, criticul literar Teodor Vârgolici accentuează că „poezia lui A. Suceveanu poartă pecetea unei originalități distincte. Versurile sale, deși sunt expresia pătimirii, nu au curgerea lentă a unor litanii, ci excelează printr-o vibrație interioară de tulburătoare intensitate” (Vârgolici, 1993: 199).

Este o apreciere adecvată, căci poeziile lui A. Suceveanu nu numai constată fapte, nu sunt numai niște rugă către cer, ci conțin și un îndemn spre adevăr, o chemare pe altarul acestui adevăr, pentru care a luptat o viață și poetul-academician Gr. Vieru.

Referințe bibliografice

1. A. Suceveanu. *Arhivele Golgotei*. – Chișinău, Hyperion, 1990.
2. Gr. Vieru. *Taina care mă apără*. – Chișinău, 2009.
3. T. Vârgolici. *A. Suceveanu, „Arhivele Golgotei”*. În: „Basarabia”, 1993, nr. 1.

Universitatea de Stat din Moldova

Irina Condrea

SINTAGMA STEREOTIPĂ/ CLIȘEUL ÎN TRADUCERE

Comunicarea actuală cuprinde domenii tot mai specifice, în multe cazuri sunt necesare competențe speciale pentru decodificarea mesajului, astfel că și mijloacele de exprimare sunt adaptate diverselor tematici, ceea ce i-a determinat mai demult pe lingviști să identifice un statut aparte al limbajelor (specializate) în cadrul unor stiluri funcționale [1, p. 46].

Spre deosebire de limbajul comun sau general, limbajele specializate se caracterizează prin adoptarea masivă a terminologiei de specialitate, precum și a unor forme standardizate, stereotipe de exprimare. Este de remarcat că anume stereotipia, condamnată în alte cazuri, face ca limbajul specializat să capete trăsături definitorii, marcate de invariante, ceea ce facilitează, în ultimă instanță, atât comunicarea într-o anumită sferă de activitate, cât și traducerea.

În comunicarea curentă, în textul literar clișeul este considerat o formulă verbală uzată, stereotipă și banalizată în formă și/ sau conținut, fără valoare expresivă, întrebuințată în împrejurări asemănătoare, dintr-o deprindere facilă. Clișeul prezintă interes literar, atunci când este folosit cu intenție și în exces, căpătând caracter de parodie, satiră, caricatură și având funcție ironică sau umoristică. Poate fi pus în relație de sinonimie cu *șablonul*, *stereotipia*, *locul comun*, *automatismul verbal*. Se consideră că proliferarea sintagmelor fixe atestă nevoia de clișee a limbajului jurnalistic, aflat permanent în căutare de formule prestabilite, care să confere o anumită pregnanță îmbinărilor celor mai banale. Ceea ce se poate spune în foarte multe feluri e redus sistematic la câte un astfel de tipar, care comunică informația nouă într-un cadru deja familiar cititorului. Reacția cea mai eficientă la clișeizarea limbajului este cea produsă din interior: percepția suprasaturației generează adesea parodii, determină reluarea în cheie ironică a clișeelor și includerea lor în jocuri de cuvinte. [2, p. 64]

Or, și în comunicarea curentă, în vorbire, chiar dacă aceasta, spre deosebire de comunicarea scrisă, este marcată de spontaneitate și originalitate, există multe forme fixe, clișee de comunicare, practic indispensabile vorbirii.¹ În lucrarea *De la proverb la poveste. Note asupra teoriei generale a clișeului*, scrisă de celebrul paremiolog rus G. L. Permyakov [4], este cuprins studiul lui V. V. Rozhdestvensky: *What is „the General Theory of Cliché”* (Ce este „teoria generală a clișeului”), din care se pot spicui următoarele informații: „Termenul *clișeu*, propus la începutul secolului XX de lingviștii francezi, înseamnă în acest caz unități ale limbajului aflate «de-a gata» și reproductibile”. Volumul

¹A. Șcedrețov prezintă situația clișeului verbal astfel: „... есть быт и устойчивые, лишённые притязаний на образность предложения, с которыми встречаемся постоянно: „Который час?”, „Где ты раньше была?”, „Тебе что, жить надоело?”, „Ты можешь хоть минуту помолчать?”, „Посмотри, на кого ты похож”, „Как это прикажете понимать?”, „Это не решение вопроса”, „Что по телику?”, „Я тебя люблю”, „Сколько раз повторять одно и то же?”, „Так я и знал”

materialului lingvistic reproductibil ca opus expresiilor produse în momentul vorbirii, a fost confirmat în mod variat de diverși lingviști. În interpretarea cea mai limitată, numai unitățile frazeologice erau socotite clișee, dar în sensul lărgit, acestea cuprind și cuvinte, morfeme și structuri gramaticale. În cazul din urmă termenul *clișeu* este sinonim cu termenul *pattern*, așa cum e folosit de lingviștii americani” (p. 259).

Ca formă de exprimare în cadrul limbajelor specializate, mai ales în limbajul social-politic, clișeul reprezintă o variantă de standardizare, de unificare [A se vedea: 5] și are o serie de funcții specifice – el permite economia efortului intelectual, asigură crearea rapidă a mesajului, facilitează înțelegerea univocă. Este de remarcat faptul că anume pe stabilirea și utilizarea unor forme standard clișeizate se axează textele ce țin de limbajele specializate, cel mai des fiind invocate următoarele limbaje: *social-politic*, *științific*, *administrativ-juridic*, *economic*, *tehnic*.

Între termenul propriu-zis și clișeul din limbajele specializate apare o diferență esențială: pe când termenul se referă la un concept dintr-un domeniu specializat [5, p. 15], clișeul este un tipar similar frazeologismului, o formulă pe care D. Gouadec [6] o numește matrice, un fel de structură blocată și ea, care descrie o relație, o operațiune și nu un singur concept.

Limbajul social-politic încadrează numeroase forme/ formule speciale, devenite clișee, ce trebuie, mai întâi, recunoscute, iar apoi redat corect în procesul traducerii dintr-o limbă în alta. Este vorba, în primul rând, de numeroase **denumiri** – de partide, unități teritorial-administrative, instituții, organizații, formațiuni etc. – precum și de o serie de activități/ acțiuni social-politice, cum ar fi: Security Council *Совет безопасности* – *Consiliul de Securitate*; cold war – *холодная война* – *războiul rece*, Peace corp – Corpul păcii, Medicine sans frontieres – Medicii fără frontiere ș.a.

a) În acest limbaj se întâlnesc cel mai frecvent o serie de **forme invariabile** (anume acestea sunt clișee veritabile), pentru care la traducere se dau echivalente stabile, evitându-se traducerea ad litteram, de ex.: *on the occasion of* – *по случаю* – *cu ocazia*; *in reply to* – *в ответ на* – *drept răspuns*; *with reference to* – *в связи с* – *în legătură cu*; *in a statement of* – *в заявлении* – *în declarația*; *to attach the importance* – *придавать значение* – *a acorda importanță*; *referitor la*, *a-și asuma responsabilitatea*...

b) Sunt frecvente construcțiile care redau exprimarea cuiva, așa numitele **forme ale citării**, alcătuite din **verb + that/ că** în care apar verbele din seria *a spune*, *a declara*, *a afirma*, *a confirma*, *a reitera*, *a considera*, *a remarca*, *a aprecia* ș.a. Ex.: Oficialul a afirmat că în țară au sosit ajutoare din partea ONU.

c) Apare utilizarea unor perifraze alcătuite din **verb + substantiv**, în locul unor forme sintetice, de tipul: *a purta negocieri* pentru *a negocia*, *to have a discussion* pentru *to discuss*, *a acorda ajutor* pentru *a ajuta* etc.

d) Se formează neologisme cu ajutorul unor sufixe deosebit de productive, cum ar fi **-ism**, (colonialism), **-itate** (statalitate), precum și a prefixelor de maximă

„Ну и дура же я была!”, „Тоже мне, умник нашёлся”, „И как он тебе?”, „Ну куда ты несёшься?” и пр. Удобство устойчивых предложений в том, что думать не приходится ни говорящему, ни слушающему, но творческое начало общения при этом исчезает. Клишированная речь, опирающаяся на клишированный язык, оборачивается клишированным мышлением. Кто-то сочтёт такое положение вещей нормальным, кто-то заскучает от унылого однообразия будничной речи. [3]

frecvență, de exemplu: **anti-** (antirachetă, antiamerican), **pro-** (proeuropean, prounionist), **inter-** (interdepartamental, intereuropean, interstatal) etc.

e) Sunt folosite pe larg sintagme cu sens impersonal, în special în cazul când se anunță anumite informații, fără a indica sursa: it is generally believed that ... *по общему убеждению* ... există convingerea că; it is officially announced that ... *официально сообщается, что* ... (după cum) s-a anunțat oficial; it is rumoured that ... *ходят слухи, что* ... se aude (se vorbește) că; it is reported that ... *сообщают, что* ... s-a anunțat că; it is suggested that ... *предполагают, что* ... se presupune că ș.a.

f) Limbajul social-politic utilizează numeroase abrevieri, pentru care trebuie folosite la traducere doar echivalentele „oficiale” – de ex., *The Council of Europe* CE – Consiliul Europei, UE – Uniunea Europeană, *The Organization for Security and Co-operation in Europe* OSCE – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa etc.

Din punctul de vedere al „tehnicilor de traducere”, în cazul limbajului social-politic se recurge la redarea cât mai fidelă a structurilor, procedându-se la calchieri/ traducerea mot-a-mot. Există tendința de stabilire a unor echivalente permanente, „unificarea” se realizează prin elaborarea unor ghiduri de traducere, cum este cel cu privire la Acquis-ul comunitar european, în care sunt expuse formele și structurile obligatorii, adică se stabilește un anumit tip de echivalență constantă la traducere.

Unii autori numesc aceste forme clișeizate „macrostereotipii frazeologice”, identificând macrostereotipii specifice limbajelor tehnico-științifice (o anumită structură a frazei nucleare, ștergerea subiectului enunțator prin structuri la persoana I plural sau impersonale) sau macrostereotipii specifice discursului publicitar (forme mascate de injuncție, jocuri de cuvinte), ori specifice anumitor documente sau ori părți de documente (contracte, scrisori comerciale, instrucțiuni de utilizare, rezumate, concluzii) [7, p. 2].

Un caz aparte în ceea ce privește abordarea stereotipiei și a clișeului de exprimare îl prezintă **textul injonctiv**, asociat cel mai adesea cu actul de limbaj *a ordona*, realizat prin mai multe nuanțe ale acestui verb, care ar putea fi sintetizate prin sintagma „a spune cuiva sau a-i indica ce cale trebuie să urmeze sau ce trebuie să facă pentru a realiza ceva” (ca texte injonctive sunt examinate detaliat *rețeta de bucătărie, instrucțiunile de folosire, ghidurile turistice* sau microtexte ca *avizul, atenționările, indicațiile, interdicțiile* etc.) [8].

Este de remarcat că, de exemplu, modul de a formula o interdicție, poate fi cu totul diferit în diverse cazuri și limbi. Astfel, dacă în rusă putem atesta avizul „Вход с собаками воспрещен”, în română – „Accesul câinilor este interzis”, în franceză acest aviz poate avea o cu totul altă formulare – „Nos amis, les chiens, ne sont pas admis!”. Concluzia făcută de Mariana Pitar este următoarea: „În ceea ce privește diferențele dintre română și franceză se observă o evoluție mult mai rapidă și mai clară a limbii franceze înspre formule cu un injonctiv mult mai atenuat, atât prin exemplele foarte numeroase, cât și prin modalitățile foarte variate prin care se realizează acesta” la noi această deschidere începe de-abia acum să se producă, dar mijloacele folosite sunt deocamdată rudimentare” [8, p. 27].

În cazul traducerii, formulele stereotipe și clișeele verbale necesită o abordare diferențiată. În funcție de limbajul/ tipul de text în care apar, strategiile și tehnicile de transpunere dintr-o limbă în alta vor fi diferite – de la găsirea echivalentului total până la redarea descriptivă a mesajului.

Referințe bibliografice

1. Ion Coteanu. *Stilistica funcțională a limbii române*. – București, 1973.
2. Rodica Zafiu. *Diversitate stilistică în româna actuală*. – București, 2002.
3. Александр Щедрцов. *Устойчивые бытовые предложения в нашей речи*. – www.netslova.ru
4. Г. Л. Пермяков. *От поговорки к сказке (Заметки по общей теории клише)*. – Москва, 1970.
5. Mariana Pitar. *Manual de terminologie și terminografie*. – Timișoara, 20096.
6. Daniel Gouadec. *Terminologie et phraseologie pour traduire. Le concordancier du traducteur*. – Paris, 1997.
7. Ileana Busuioc. *Macrosistemul frazeologic în limbajele specializate*. – www.litere.uvt.ro
8. Mariana Pitar. *Genurile textului injonctiv*. – Timișoara, 2007.

Universitatea de Stat din Moldova

Elena Constantinovici

CATEGORIA DIATEZEI ÎN LUMINA CERCETĂRILOR RECENTE

Diateza a suscitat permanent interesul cercetătorilor, fiind revalorificată și reinterpretată frecvent în literatura de specialitate. Una dintre cauze este specificul preponderent sintactic al acestei categorii gramaticale. „Față de categoriile gramaticale cu manifestare paradigmatică, în cadrul cărora raporturile de opoziție se pun în evidență prin proba comutării, în cazul categoriei diatezei, valorile acesteia se disting prin proba transformării. Prin urmare, dacă între termenii opozabili ai categoriilor gramaticale cu manifestare paradigmatică se stabilește un raport de comutare, între termenii opozabili ai categoriei diatezei se stabilește un raport de transformare. Și acest fapt ni se pare hotărâtor în plasarea categoriei diatezei la nivel sintactic”, se afirmă, pe bună dreptate, în [1, p. 18]. Astfel, dacă pentru a demonstra caracterul opozitiv al termenilor categoriei gramaticale a timpului, de exemplu, se poate opera cu verbele luate izolat: *a plecat/ pleacă/ va pleca* etc. (evidențind paradigma), iar în plan sintagmatic este suficientă operația de comutare: *Ion pleacă/ Ion a plecat/ Ion va pleca*, în cazul diatezei, „opozițiile activ/ pasiv nu se limitează la opoziția *spală ~ este spălat* sau *spală-se spală*, ci se manifestă la nivel sintactic, antrenând opoziția contextuală (*Ea*) *spală lână ~ lâna este spălată* sau (*Ea*) *spală lână ~ lâna se spală*. Caracterul opozabil al acestor construcții este pus în evidență de raportul de excludere care se stabilește între ele” [ibidem, p. 18]. Acest fapt îndreptățește intenția cercetătorilor de a scoate categoria diatezei din cadrul morfologiei și a o plasa în domeniul sintaxei, astfel încât, în ultimul timp, se accentuează tot mai mult și mai mult caracterul sintactic al diatezei.

O altă cauză ar fi natura specifică a diatezei care ține mai mult de pragmatică decât de gramatică. Diateza este o categorie gramaticală a verbului cu manifestare sintactică și cu efect pragmatic. Efectul pragmatic al acestei categorii este încifrat în definiția clasică a categoriei în discuție: diateza este „forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni” [2, p. 208]. Adică, diateza arată felul în care verbul își orientează procesul, în raport cu intențiile subiectului vorbitor și obiectul, reprezentând diferite modalități de exprimare a relației semantice *autor – acțiune – obiect* și a relației sintactice *subiect – verb(predicat) – complement* [3, p. 197] în funcție de gradul diferit al importanței pe care vorbitorul o acordă celor doi poli ai procesului (autor/ agent și obiect/ pacient). Din punct de vedere gramatical, diateza exprimă relația sintactică dintre subiectul gramatical și obiectul său. Subiectul gramatical poate fi diferit de obiect sau identic cu obiectul (*Ea spală rufe* vs. *Ea se spală*); poate dispune de un obiect sau nu dispune de un obiect (*Ea mănâncă un măr* vs. *Aici se mănâncă bine*); procesul realizat de subiectul gramatical se răsfrânge direct asupra unui obiect sau nu se răsfrânge asupra acestui obiect (*Elevul scrie o dictare* vs. *Dictarea e scrisă de elev*). Din punct de vedere pragmatic, diateza deplasează interesul comunicativ de la un argument al verbului la altul sau la acțiunea însăși, reprezentând „**o reorganizare a structurii sintactice al cărei obiectiv este focalizarea, de fiecare dată, a altuia dintre cele trei componente ale enunțului**” [4, p. 173]. • Când pe prim-plan se pune informația despre agentul/ autorul-subiect, axa

relațională *agent* → *proces* → *pacient* și axa sintactică *subiect* → *predicat* → *complement direct* coincid. Adică agentul (= subiect) efectuează o acțiune (= proces), pe care o suferă pacientul (= complement direct). O asemenea informație este redată în planul expresiei prin **diateza activă**: *Ea spală lenjeria de pat*. Deci verbele la diateza activă au ca punct de plecare un participant dinamic a cărui acțiune se răsfrânge asupra unui obiect. Un caz special al diatezei active este orientarea interesului comunicativ asupra agentului-subiect și pacientului-obiect în același timp, subiectul și obiectul se caracterizează prin identitate referențială, iar în realitate celor două argumente le corespunde un singur participant, care apare în ipostază de agent și pacient al propriei activități. *Ea se spală*. În gramatici această nuanță a diatezei active este considerată sens diateziazal distinct, numit diateza reflexivă. Tot la diateza activă se referă și construcțiile cu verbe reflexive reciproce în care procesul desemnat implică doi sau mai mulți participanți, aceștia având același statut funcțional de *agent = subiect* și de *pacient = obiect*, iar orientarea procesului alternează de la un participant la altul. *Ion și Radu se respectă*. ● Când pe prim-plan (în funcție de scopul comunicativ) se pune informația despre pacient, are loc o rearanjare a argumentelor verbului, participanții schimbându-și poziția: pacientul devine agent, iar agentul se deplasează pe poziția pacientului. În felul acesta se creează situația când subiectul gramatical nu realizează, ci suportă acțiunea. O asemenea informație este redată în planul expresiei prin **diateza pasivă**: *Lenjeria de pat este spălată de ea*. ● Când pe prim-plan se pune acțiunea însăși, fără referire la agent sau pacient, atenția este concentrată asupra procesului care este prezentat dintr-o perspectivă dinamică, durativă. O asemenea informație este redată în planul expresiei prin construcția diateziazală **impersonală** [5 p. 480]: *Se doarme bine aici*.

În realitate, în toate cazurile descrise mai sus, pe axa relațională, în structura situației, nu intervine nicio schimbare. Orientarea acțiunii rămâne aceeași: de la agent spre pacient. Limba însă, în funcție de importanța pe care o acordă vorbitorul celor doi poli ai procesului (agentul și pacientul), folosește mai multe modalități de exprimare a aceleiași realități prin diverse forme ale verbului ce exprimă raporturi sintactice diferite. „Fiecare termen al diatezei se manifestă prin construcție sintactică proprie și reprezintă, în raport cu diateza activă, considerată termenul nemarcat al diatezei, o deplasare de componente și, implicit, o reorganizare a structurii sintactice, al cărei obiectiv este focalizarea, de fiecare dată a altuia dintre cele trei componente ale enunțului. Vezi, pentru română, construcțiile opozabile: *Ion apără pe Gheorghe/ Gheorghe este apărat (de Ion)/ Ion se apără (pe el însuși)/ Ion și Gheorghe se apără (unul pe altul) sau Ion citește cartea/ Cartea este citită (se citește) de către Ion/ Aici se citește mult*” [4, p. 173-174]. Spre deosebire de celelalte categorii gramaticale, care angajează părțile de vorbire în ansamblul lor, categoria diatezei nu este proprie pentru toate cuvintele din clasa verbului. Ea este caracteristică preponderent pentru verbele tranzitive, care fiind bivalente, reclamă existența unui subiect și a unui obiect asupra cărui se răsfrânge acțiunea. Verbele intrinsec impersonale (atât verbele fără subiect, cât și cele cu subiectul realizat prin propoziție conjuncțională sau prin forme verbale nepersonale); verbele copulative, verbele obligatoriu reflexive, verbele cu subiect nonanimat nu participă la opozițiile diateziazale. S-a menționat că această categorie gramaticală a fost atribuită, în mod abuziv, tuturor verbelor, fiind subordonate activului toate verbele nemarcate formal, iar reflexivului toate verbele marcate reflexiv, indiferent de participarea sau neparticiparea lor la opozițiile de diateză. [4, p. 174]. Astfel, toate verbele nemarcate formal erau clasificate la diateza activă, iar cele marcate prin forma neaccentuată a pronumelui reflexiv erau clasificate la diateza reflexivă.

Numărul formelor diateziazale diferă de la autor la autor. Plecând de la sistemul cu doi termeni (activul vs. mediopasivul), în latina clasică, gramaticile limbii române au

înregistrat un sistem cu doi termeni (activul vs. pasivul) [6, p. 202], unul cu trei termeni (activul, pasivul, reflexivul) [în majoritatea studiilor], unul cu 6 termeni (activ, pasiv, reflexiv, reciproc, impersonal, dinamic) [3, p. 199-209]. Sistemul cu trei termeni a fost amplificat pe contul diverselor valori ale reflexivului (reflexiv pasiv, reflexiv obiectiv, reflexiv reciproc, reflexiv participativ, reflexiv posesiv, reflexiv dinamic, reflexiv eventiv, reflexiv impersonal), ajungându-se la unsprezece valori diateziale [7, p. 145-150]. În [5, I, p. 480], diateza este tratată ca o categorie cu trei termeni *activ, pasiv și impersonal*. În alte studii, care au la bază aceleași considerații teoretice, sunt preconizate tot trei diateze, ultima fiind numită *medio-pasivă* [8, p. 91] sau *dinamică* [9, p. 85], termen sinonim cu *impersonal*. Potrivit părerii Mioarei Avram, controversile teoretice privitoare la existența unei a treia diateze (diateza reflexivă) sau chiar a mai multor diateze nu au importanță pentru practica limbii. Ceea ce interesează cultivarea limbii este folosirea unui verb cu dau fără pronume reflexiv, nu interpretarea în sensul apartenenței la o diateză sau alta. [6, p. 202-205]. Eliminarea diatezei reflexive dintre termenii categoriei diatezei are la bază dovezi științifice probante relevate în [5, I, p. 481-482]. Printre acestea se numără: a) eterogenitatea sintactică a reflexivului în limba română; b) nicuna dintre ipostazele reflexivului, exceptând reflexivul pasiv și reflexivul impersonal (ultimele ca realizări ale celorlalte diateze), nu îndeplinește caracteristicile definitorii ale diatezei, și anume: în construcțiile cu *reflexiv obligatoriu*, pronumele reflexiv este *formant* al verbului (ceea ce explică caracterul său obligatoriu) și nu intră cu regularitate în sistemul de opoziții de diateză; construcțiile cu *reflexiv propriu-zis (obiectiv)* se deosebesc de ceilalți termeni ai diatezei prin caracteristica **de a nu produce o reorganizare ierarhică** a structurii sintactice de bază, păstrând intactă ierarhia sintactică de bază a construcției nonreflexive.

S-a menționat că, spre deosebire de celelalte categorii gramaticale, diateza este o categorie altfel marcată, având formă preponderent analitică, formată cu ajutorul auxiliarului *a fi* și cu forma neaccentuată a pronumelui reflexiv *se*, primul mijloc fiind folosit împreună cu *participiul acordat*, iar celălalt, în combinație cu forma verbului conjugată la modul și timpul respectiv. Astfel, pentru exprimarea valorilor de diateză nu se recurge la sufixe sau desinențe, ca în cazul celorlalte categorii gramaticale, ci la *cuvinte*, la *grupări de elemente* a căror sudură este greu de dovedit, ceea ce reprezintă o depășire a limitelor nivelului morfologic, făcând discutabil caracterul de categorie morfologică al diatezei. Cert e că diateza este o categorie diferită de celelalte categorii verbale. Specificul diatezei constă în faptul că (a) are o manifestare predominant **sintactică**; (b) are o marcă diferită de a celorlalte categorii; (c) cunoaște diferențe mari de manifestare de la un termen la altul al categoriei; (d) se distinge prin neparticiparea *tuturor lexemelor aparținând verbului* la opozițiile de diateză. [5, I, p. 480-481]. Astfel, **diateza activă** este caracterizată prin orientarea interesului comunicativ asupra *agentului* care coincide cu poziția sintactică a *subiectului*. În construcțiile active *agentul = subiect* realizează acțiunea suportată de un obiect ce ocupă poziția sintactică a complementului direct. *Mama coase un costum. Elevul scrie un eseu*. În planul expresiei, diateza activă nu are marcă specială nici la nivelul morfologic, nici la cel sintactic. În unele lucrări se afirmă că diateza activă este caracterizată „din punctul de vedere al expresiei prin *morfemul zero*, element distinctiv față de celelalte diateze” [7, p. 145]. Diateza activă este termenul nemarcat al categoriei. **Diaterza pasivă** este caracterizată prin orientarea interesului comunicativ asupra *pacientului*. În construcțiile diateziale pasive, poziția sintactică a *subiectului* nu coincide cu cea a *agentului*, ci cu cea a *pacientului*. Adică subiectul gramatical nu realizează acțiunea, ci o suportă. Direcția gândirii vorbitorului este contrară direcției procesului la această diateză, proces îndreptat invers decât la diateza activă (dinspre obiect, care este agent, către subiectul gramatical,

care este pacient): S ← O *El este sfătuit de prieteni*” [7, I, p. 145]. În majoritatea gramaticilor sunt preconizate două tipuri formale ale diatezei pasive: „un tip specific, alcătuit din verbul auxiliar *a fi* și participiul verbului de conjugat (acordat cu subiectul) *Elevii sunt ajutați de profesori. Ea este însoțită de mama sa* și un tip nespecific, așa-numitul reflexiv pasiv, sau pasiv reflexiv, reprezentat de verbe reflexive cu pronumele în acuzativ; de exemplu: *Aici au fost construite două blocuri și Aici s-au construit două blocuri*” [6, p. 203]. În [9, p. 86] se face o încercare timidă de a trece cel de al doilea tip al diatezei pasive, așa-numitul reflexiv pasiv, la diateza dinamică sau impersonală (vezi infra). **Diateza dinamică (sau impersonală)** este caracterizată prin orientarea interesului comunicativ asupra acțiunii însăși pe care o prezintă dintr-o perspectivă dinamică, durativă. Specific pentru aceste construcții este și faptul că existența lor nu este determinată de schimbarea situației din realitate, ci din necesități comunicativ-pragmatice: deplasarea interesului comunicativ spre procesul însuși, focalizarea procesului, fără referire la protagoniști (actanți). Deci în cazul diatezei dinamice nu este afectată structura actanțială a verbului, ci doar modalitatea de actualizare a acestei structuri. Marca diatezei dinamice este pronumele reflexiv *se*, alăturat formei verbului: *Se mănâncă bine în această familie.*, iar conform [9, p. 85-86] și reflexivul pasiv, mutarea explicându-se prin faptul că verbele din construcțiile în discuție au un subiect pasiv care în realitate nu este autorul acțiunii, ci obiectul ei (*Marfa se vinde = Producătorul vinde marfa*), adică ele ar avea mai mult comun cu verbele diatezei impersonale care nu au autor: *se merge, se doarme* etc. În plus, spre deosebire de majoritatea verbelor pronominale, aceste verbe nu se folosesc decât la pers. 3 sg. (reflexivul impersonal: *se vine, se doarme, se mănâncă*) sau la pers. 3 sg. și pl.: *se vinde, se vând* etc.

Așadar, în studiile recente, diateza este tratată „ca o categorie **sintactică și pragmatică**, interesând atât verbul, cât și ansamblul propoziției, întrucât angajează verbul și actanții lui (cu rolurile și funcțiile sintactice atribuite acestora): Subiectul-Agent și Complementul-Pacient” [5, I, p. 480]. Inventarul de termeni ai acestei categorii se reduce la trei: diateza activă, diateza pasivă și diateza impersonală (sau dinamică).

Referințe bibliografice

1. Gabriela Pană. *Tranzitivitate și diateză*. În: Studii și cercetări lingvistice, nr. 1, 1967, p. 15-23.
2. *Gramatica limbii române*, vol. I-II. – București, Editura Academiei, 1963.
3. Dumitru Irimia. *Gramatica limbii române*. – Polirom, Iași, 1997.
4. A. Bidu-Vrănceanu, C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan. *Dicționar de științe ale limbii*. – București, 2001.
5. *Gramatica limbii române*, I, Cuvântul. – București, 2005.
6. M. Avram. *Gramatica pentru toți*. – București, 1997.
7. G. Constantinescu-Dobridor. *Gramatica limbii române*. – București, 2001.
8. I. Bărbuță. *Semnificația lexicală și categoriile gramaticale ale cuvintelor în limba română*. – Chișinău, 2002.
9. I. Bărbuță, A. Hanganu, E. Constantinovici, E. Ungureanu. *Gramatica practică a limbii române*. – Chișinău, 2006.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Alexandru Cosmescu

ABORDĂRI ACTUALE ÎN ANALIZA DISCURSULUI

Analiza discursului poate fi conceptualizată în mai multe moduri –ca abordare generală, ca metodă concretă, ca grup de metode, ca domeniu de cercetare.

Aceste diferențe derivă din diferitele definiții ale termenului *discurs*. În principiu, putem vorbi despre câteva abordări dominante:

1. discurs = text = limbaj în uz [1, p. 86; 2, p. ix]. Pentru cei care concep discursul în acest mod, obiectul de interes îl formează construcțiile lingvistice care depășesc limitele frazei (faza fiind considerată, în lingvistica structurală, nivelul final al analizei lingvistice; cf. [3, p. 280]). În acest sens, analiza discursului pornește de la (și, parțial, se suprapune peste) gramatica textului, lingvistica textului, lingvistica transfrastică, într-o tradiție influențată de structuralism. Conform acestei abordări, textul este un ansamblu de fraze care dispun de trăsături precum coerența, coeziunea, acceptabilitatea, intenționalitatea etc.; obiectul analizei îl formează aceste trăsături ale textului și modul în care ele sunt actualizate prin structuri lingvistice.

2. discursul definit ca „grup individualizabil de enunțuri” [4, p. 6] sau „totalitate de texte reciproc relevante” [5]. O asemenea abordare se apropie de analiza genurilor și examinează modul în care un text (sau mai multe) corespunde principiilor/ normelor unei comunități de discurs. Deseori, o definiție similară este utilizată și în cadrul analizei critice a discursului.

3. discurs = intenție comunicativă [1, p. 6]. Conform acestei abordări, de profundă inspirație pragmatică, discursul este disociat de text, reprezentând ansamblul de intenții ale autorului acestuia și, pe de altă parte, „ceea ce este înțeles” de receptorul respectivului text. În acest sens, analiza încearcă să determine intenția comunicativă – *ce face* autorul *în și prin* textul pe care îl produce și cum este el înțeles de receptor. O abordare similară e cea lui E. Benveniste, care propunea o definiție mai îngustă a termenului *discours*, pe care îl opunea lui *histoire*. Pentru el, discursul presupune faptul-de-a-fi-adresat și intenția, în locutor, de a-și influența într-un anumit mod receptorul [4, p. 5].

4. discurs = domeniul general al interacțiunii verbale. Aici se pune accent în special pe negocierea sensului și pe modul în care discursul construiește realitatea. Această abordare este influențată parțial de teoria foucauldiană a discursului, construcționismul social și analiza conversației.

Analiza discursului presupune lectura atentă a unui text (eventual transcrierea unei conversații) și examinarea limbajului utilizat, pentru a înțelege mai bine felul în care participanții concep un fragment de realitate, structura interacțiunii acestora, modul în care intențiile lor comunicative sunt reflectate în limbaj. Adică, în multe cazuri, practica analizei discursului este similară, chiar dacă se pornește de la presupuziții teoretice diferite. Hugh Trappes-Lomax oferă o descriere foarte exactă a analizei discursului ca activitate:

„Analiștii discursului fac ceea ce oamenii, în experiența cotidiană a limbajului, fac în mod instinctiv și, în mare măsură, inconștient: observă tipare ale limbajului utilizat

și circumstanțele (participanții, situațiile, intențiile, rezultatele) cu care acestea se asociază în mod tipic. Contribuția specială a analistului discursului la această activitate altfel obișnuită e observarea conștientă, deliberată, sistematică și, în măsura în care e posibil, obiectivă, precum și producerea de rapoarte (descrieri, interpretări, explicații) privind lucrurile pe care le-a scos la iveală cercetarea lui” [6, p. 133].

În acest sens, analiza discursului se află la intersecția mai multor discipline – retorica, lingvistica, filozofia, sociologia, psihologia – și fiecare aplică metodologia de analiză (deseori virtualmente identică) într-o manieră proprie și în interese proprii.

În prezentul studiu îmi propun să prezint câteva abordări semantice în ceea ce ține de analiza discursului; ele servesc, în general, drept bază pentru abordările mai complexe.

Dacă ne referim la analiza semantică a discursului, probabil cea mai simplă variantă ar fi „analiza tematică a datului textual”, așa cum este ea practică în lingvistica franceză contemporană (cf. [7]). Analiza tematică a datului textual este aplicată, în principiu, asupra textelor scrise (în special literare) și presupune evidențierea aspectelor lexicale ale unei teme (tema fiind definită ca „acel ceva cu referință la care a fost scris un text”), apoi construirea unei rețele asociative din mai multe teme puse în relație, care ne pot ajuta să evidențiem „locul temei în economia semantică a textului” [7, p. 22].

Generalizând, o practică de acest tip ar funcționa mai mult la nivel intuitiv, pentru că o asemenea concepere a temei acceptă diferite interpretări ale secvenței textuale analizate (de exemplu, aceeași secvență textuală poate să se refere la acțiunea de a te trezi, la oboseală, la enervare etc.) și totul depinde de subiectivitatea interpretului și de obiectivele cercetării lui. Astfel, „locul” temei nu este în text, ci în competența textuală a lectorului-semantician – care poate inventa pe cont propriu teme pe care să le „descopere” ulterior în text.

În principiu, scopul unei analize tematice pare destul de clar – evidențierea rețelei asociative de teme, care contribuie la înțelegerea aspectului semantic și referențial al unui text și la integrarea materialului textual, uneori destul de variat, la un nivel mai general.

O altă abordare predominant semantică e „analiza semantică a discursului”, propusă de lingvistul olandez T. van Dijk. Pentru acest tip de analiză importantă pare a fi, întâi de toate, urmărirea coerenței. O formulare preliminară a acestui tip de analiză, după van Dijk [8, p. 105] se bazează pe următoarele presupoziii: „Presupunem [...] (1) că expresiile dintr-un discurs pot fi analizate ca succesiuni de propoziții și (2) că unitățile de sens atribuite propozițiilor sunt judecăți, care constau dintr-un predicat și un număr de argumente care ar putea avea diferite roluri (cazuale). Astfel, un prim aspect al analizei semantice de discurs e investigarea modului în care succesiunile de propoziții dintr-un discurs sunt legate cu succesiuni de judecăți ce stau la baza lor și cum sensul acestor succesiuni este o funcție a sensului propozițiilor sau judecăților constituente”.

Acest nivel de analiză se efectuează asupra a ceea ce van Dijk numește *coerență locală*. La acest nivel, se urmăresc structurile temă-remă, datum-novum, temă-comentariu, co-referința, anafora, pronumele posesive etc., care apar în fraze diferite. Pentru van Dijk, discursul e perceput atât ca serie de acte de vorbire, cât și ca act de vorbire global, și poate fi analizat, la acest nivel trans-frastic, cu ajutorul unei metode ce presupune combinarea teoriei actelor de vorbire, pragmaticii griceene, lingvisticii funcțional-sistemice etc.

În același timp, discursul nu poate fi redus doar la o succesiune de fraze și la sensul acestora, luat în parte. Înțelegerea discursului, pentru van Dijk, nu se poate reduce la înțelegerea sensului fiecărei expresii, deși sensul discursului este o funcție a sensului fiecărei expresii pe care o conține.

Astfel, van Dijk propune și noțiunea de *coerență globală* – la nivelul unei secvențe discursive mai ample sau al unui text întreg. Noțiunile precum *temă* sau *subiect* sunt reconstituite ca macrostructuri semantice care formează coerența globală a discursului, explicând ce este relevant și important în informația semantică din discurs. Putem vorbi, în acest sens, despre *tema* unui paragraf, a unei secțiuni sau a unui text, atunci când conectăm secvențele textuale la un nivel mai abstract și general – reducându-le la ceea ce van Dijk numește *macropropoziții* sau la titluri pentru o secvență textuală. Conform lui, textele pot fi rezumate doar datorită acestei capacități de a fi reduse la macrostructuri.

Concepția lui van Dijk poate servi la determinarea mai exactă a temei unui text sau a unei secvențe textuale și poate fi pusă la baza unei practici de analiză semantică de discurs.

Tot predominant semantică este analiza discursului în varianta propusă de lingvistul american Wallace Chafe. Pentru el, discursul reprezintă un „flux de sunete” determinat de un „flux de gânduri”. Una dintre forțele ce determină avansarea acestui flux de gânduri e prezența temelor discursive. El definește tema în modul următor [9, p. 674]: „agregat coerent de gânduri introdus de un participant la conversație, dezvoltat fie de acel participant, fie de altul, fie de câțiva participanți împreună, apoi încheiat în mod explicit sau lăsat să se estompeze”.

Temele pot avea elemente active – cele despre care se vorbește la momentul prezent –, semiactive (legate cu cele active și care pot fi activate la un moment ulterior în discurs) și inactive. Una dintre sarcinile pe care și le propune analistul e examinarea temelor discursive, a modului în care sunt dezvoltate acestea (inclusiv prin interacțiunea participanților – strategiile conversaționale de dezvoltare a unei anumite teme – și aici se implică și elemente de pragmatică), a strategiilor de interacțiune verbală (elemente de analiza conversației) etc.

Prima etapă în analiza discursului conform abordării lui Chafe [9, p. 674] o reprezintă „ascultarea unei înregistrări a unei conversații pentru a identifica temele, segmentele de discurs în care unul sau mai mulți vorbitori vorbesc despre același lucru”. În general, temele identificate sunt încadrate în „supra-teme” mai generale. După ce a fost identificată secvența supusă analizei, analistul descrie modul în care este prezentată și dezvoltată tema – adică schema de prezentare a ei. Voi examina analiza schematică în paragraful dedicat abordărilor sintactice.

O abordare a analizei discursului mai apropiată de filozofie, dar păstrând referințele lingvistice de la care se pornește pentru analiză, presupune evidențierea și examinarea „armăturii conceptuale” a unui text – a conceptelor fundamentale prezente în el și a relațiilor dintre acestea (o întreprindere destul de apropiată de analiza tematică) – precum și a „structurii narrative” a textului, a organizării lui sintactice, a ordinii în care sunt fixate diferite secvențe. Un aspect important al acestei analize este și examinarea presupuzițiilor care stau la baza textului; dacă folosim, precum structuraliștii, metafora *rețelei* (cf. [10, p. 10 și urm.], presupuzițiile ar fi cele care fixează într-o anumită poziție ochiurile acesteia.

În acest sens, analiza semantică a discursului – un mod de a formaliza înțelegerea discursului – servește drept bază pentru elaborarea ulterioară a textului cercetătorului (o descriere a structurilor discursive identificate) sau ca punct de pornire pentru o analiză mai complexă, care să includă și considerații pragmatice, sintactice sau de alt ordin.

Referințe bibliografice

1. H. G. Widdowson. *Discourse Analysis*. – Oxford, 2007.
2. Raphael Salkie. *Text and Discourse Analysis*. – London, 1995.
3. Mihail Bahtin. *Эстетика словесного творчества*. – Москва, 1979.
4. Mills Sara. *Discourse*. – London, 1997.
5. Robert de Beaugrande, Wilhelm Dressler. *Introduction to Text Linguistics*. (http://beaugrande.com/introduction_to_text_linguistics.htm – 14. 04. 2010).
6. Alan Davies, Catherine Elder. *Handbook of Applied Linguistics*. – Oxford, 2004.
7. Éveline Martin. *Thème d'étude, étude de thème*. În: F. Rastier. *L'Analyse thématique des données textuelles : l'exemple des sentiments*. – Paris, 1995.
8. Teun van Dijk. *Semantic Discourse Analysis*. (<http://www.discourses.org/OldArticles/Semantic%20discourse%20analysis.pdf> – 14. 04. 2010).
9. Wallace Chafe. (2001). *The Analysis of Discourse Flow*. În: D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. *The Handbook of Discourse Analysis*. – Oxford, 2001.
10. Marianne Jorgensen, Louise J. Phillips. *Discourse Analysis as Theory and Method*. – London, 2002.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Maria Cosniceanu

**ACADEMICIANUL NICOLAE CORLĂTEANU
ÎN APRECIEREA CONTEMPORANILOR SĂI**

Acad. N. Corlăteanu a trăit și a activat în cunoscuta perioadă de tristă amintire. Cu toate neplăcerile pe care le-a avut și le-a suferit, el a fost totuși un om fericit. S-a bucurat de slava și cinstea binemeritată. Grație calităților sale de Om cu literă mare, de personalitate cu o cultură aleasă, de o noblețe aparte, distins savant, ilustru pedagog, patriot al neamului, el a fost stimat, iubit, admirat, venerat de toți acei care l-au cunoscut și l-au apreciat la justa lui valoare, obiectiv, fără invidie.

Azi, comemorându-l pe ilustrul academician, vom reactualiza doar unele din mulțimea de aprecieri elogioase, care i s-au adus pe parcursul vieții, cu ocazia aniversărilor, a apariției lucrărilor sale și a altor evenimente importante din lunga sa viață și prodigioasa-i activitate. Este o datorie de conștiință a noastră, a discipolilor săi, să readucem în memoria generației actuale chipul luminos și faptele mărețe ale dascălului și îndrumătorului nostru, de a le face cunoscute generației tinere, în speranța că vor dăinui și în generațiile viitoare de filologi.

Pentru competența, erudiția, vocația de pedagog, cercetător și organizator al științei academice, profesorul-lingvist N. Corlăteanu a fost apreciat în presa vremii începând cu primele sale lucrări publicate [4, p. 83-87]. În a. 1988 el a fost aspru criticat cum că ar fi promovat „teoria” celor două limbi – româna și moldoveneasca, acuze ce se refereau, de fapt, la toți lingviștii din republică. În 1990, la cea de-a 75-a aniversare a acad. N. Corlăteanu, *Revistă de lingvistică și știință literară*, nr. 4, la rubrica *Aniversări* a inserat un material în care acad. Corlăteanu a fost absolvit de acuzele respective. În anii următori au fost publicate articole, interviuri, recenzii și aprecieri, „în care se reevaluează opera științifică a savantului, demonstrându-se cu argumente de necontestat că lingvistul N. Corlăteanu s-a ocupat toată viața de studiul limbii române și a adus contribuții de valoare în acest sens” [3, p. 240].

Cu ocazia celei de-a 80-a aniversări a academicianului-profesor, în revistele *Revistă de lingvistică și știință literară*, *Limba Română*, precum și în culegerea *Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu*, au fost publicate materiale de către majoritatea filologilor din republică, articole prin care acad. N. Corlăteanu a fost „repus la loc de cinste în lingvistica din Republica Moldova” [3, p. 240].

Acad. Silviu Berejan, care totdeauna a subliniat că este discipolul acad. Corlăteanu, numindu-l „promotor constant al limbii române literare”, scria: „Profesorul-lingvist N. Corlăteanu, care căpătase încă de la Universitatea din Cernăuți un profil larg de filolog, fiind adept convins al „auritei căi de mijloc” horățiene, întotdeauna cumpănit și îndelung chibzuit, pe parcursul aproape a unei jumătăți de secol și-a adus obolul la formarea nu numai a unor cadre de filologi bine orientați în problemele limbii și literaturii naționale, ci și a unor buni cetățeni, cu o trează conștiință de neam, a unor oameni de omenie. De aceea școala formată și mulți ani condusă de N. Corlăteanu poate fi numită Școala Omeniei, Școala Cumsecădeniei. Discipoli ai acestei școli sunt toți foștii studenți ai Domniei sale (al căror

număr trece de 5 mii), toți acei care i-au audiat cursurile, i-au ascultat îndrumările și sfaturile, toți acei care au avut fericita ocazie să lucreze cot la cot cu Domnia sa” [1, p. 7].

În același articol acad. Berejan relatează: „Intellectual cu orizont larg, academicianul-profesor N. Corlăteanu a apărut întotdeauna cu credință neșrămutată frumusețea și armonia verbului matern, străduindu-se ca ideea unității glotice moldo-române să fie mereu prezentă în scrierile sale” [1, p. 6].

Discipolul Nicolae Mățaș declară cu fermitate: „Nicolae Corlăteanu este patriarh al lingvisticii românești din această margine de Țară nu numai în sensul venerabilei vârste pe care o rotunjește zilele acestea, ci și în acela de domn, unanim și meritoriu recunoscut, al limbii române din Basarabia. Cu tot orgoliul, cu toată rânza, cu toată invidia și ranchiuna ce ne caracterizează, nu putem să nu recunoaștem că Nicolae Corlăteanu este, la ora actuală, în Basarabia, cel mai mare lingvist, *unus et leo*” [3, p. 235]. Într-un alt articol (din 2005) prof. Mățaș mărturisește: „Sunt mândru, împreună cu alți colegi de facultate că am absolvit școala academică a domnului profesor. Cred că și domnul profesor se mândrește cu brazda pe care a răsturnat-o pe ogorul culturii, științei, literelor din Basarabia” [2, p. 25]. Și mai departe: „Parafrazând un cunoscut dicton rusesc, voi spune că nu numai eu, ci noi toți am ieșit din **Abecedarul** domnului profesor Corlăteanu” [2, p. 27]. Și acad. Simion Cibotaru, cu diferite ocazii, parafrazându-l pe Belinski, spunea: „Noi toți am ieșit din mantaua lui Corlăteanu”.

Prof. Anatol Ciobanu notează: „Prelegerile lui captivau pe studenți prin profunzimea gândurilor expuse, prin varietatea materialului faptic, prin logica demonstrațiilor și spiritul inovator al interpretărilor, prin atitudinea personală, deseori cu totul originală față de multe probleme dificile și, desigur, prin expresivitatea formei de expunere” [2, p. 19].

Un alt discipol, regretatul prof. Vasile Melnic sublinia că domnul prof. Corlăteanu „ne-a învățat și pe noi, miile de elevi și discipoli, să păstrăm acea sfântă legătură intimă ce există între limbă și Țară, căci cine nu are Țara în inimă, zadarnic o caută pe hartă. N. Corlăteanu a avut și are în inima sa și Țara, și limba, și istoria neamului românesc”. Această teză este confirmată și de interviul publicat în revista *Limba Română*, nr. 1, 1995: „Cred că atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește cu nimic nici autoritatea și nici demnitatea nimănui” [5, p. 99-100].

Acad. Haralambie Corbu, referindu-se la analiza fenomenului lingvistic privit de N. Corlăteanu ca element de bază al culturii, conchide: „Trei sunt pilonii principali pe care se sprijină cercetările profesorului: erudiția, poziția etică și nedezmănițitul simț estetic. Filologul N. Corlăteanu a rămas pe parcursul întregii sale cariere fidel principiului filozofic-culturalist și istoricist în abordarea și interpretarea fenomenului lingvistic propriu-zis, străduindu-se permanent să-l integreze în contextul larg al culturii, să-l pună în relațiile și coraporturile sale firești – interdisciplinare, de interdependență și condiționare reciprocă – cu istoria, filozofia, literatura și folclorul” [5, p. 66-67].

Unul din miile de învățăcei ai academicianului N. Corlăteanu, scriitorul Mihail Gh. Cibotaru îl caracterizează cu multă stimă și dragoste: „E Omul care și-a iubit și-i iubește Limba nu mai puțin decât propria-i viață, rămânând de-a lungul anilor Mesagerul și Promotorul ei consecvent... E Omul care s-a zidit în Credința și-n Aspirația Neamului, chiar și-n cele mai nesigure și mai periculoase timpuri, cu rodul trudei sale de o viață, dar pe care trudă n-a încercat măcar o dată s-o afișeze... Acesta-i Marele nostru Savant, Marele nostru Cetățean, Marele nostru Om de Cultură și de Omenie, Măria sa domnul academician Nicolae Corlăteanu” [2, p. 56].

Poetul Nicolae Dabija, care în repetate rânduri l-a apreciat înalt pe iubitul său profesor N. Corlăteanu, la trecerea lui în lumea celor drepți, în editorialul „Patriarhul” scrie: Am fost unul dintre cei care au avut norocul să-l fi ascultat. Când intra în auditoriu ne ridicam în picioare. Știam: profesorul N. Corlăteanu trebuie ascultat în picioare. Așa cum sunt ascuțați preoții când vorbesc. Ca și cum la lecții domnia sa (și aici îmi vine să scriu mai degrabă: sfinția sa) ar fi rostit nu cuvinte, ci rugăciuni. Pentru că Nicolae Corlăteanu nu a predat Limba Română, el a oficiat-o, a propovăduit-o, a slujit-o ca pe-o liturghie. Era ca un adevărat preot al limbii române, care sfințea cu prezența sa aulele universitare” [6, p. 1].

Jurnalistul Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei *Limba Română*, în prefața cărții *Nicolae Corlăteanu. Testament. Cred în izbânda limbii române* menționa: „Dascăl prin vocație, Nicolae Corlăteanu este preocupat, ca om trecut prin vârtejul înstrăinării de neam și țară, de continuitatea mesajului identitar ce urmează a fi transmis tinerei generații întreg, fără a fi trunchiat sau denaturat. De aceea, ori de câte ori are prilejul, și textele de față sunt dovadă în acest sens, reputatul filolog accentuează că basarabeni sunt români și vorbesc limba română” [3, p. 9].

Profesorul universitar Victor Banaru nota: „Numele lui Nicolae Corlăteanu îl găsim nu numai pe coperta lucrărilor sale, ci și în nenumăratele dicționare și enciclopedii, în fișierele marilor biblioteci din București, Moscova, Kiev, Varșovia, Paris, Londra, Berlin și Washington etc., etc. Numele lui e în gândul miilor de discipoli ce au sorbit din cărțurăria și din dăruirea de sine a Domniei sale, în sufletul colegilor săi de breaslă și de cuget” [4, p. 29].

În 1999, un om de cultură din spița Nandrișilor, Gheorghe Nandriș, medic la Sibiu, îi scria acad N. Corlăteanu: „Ce frumoasă este poziția Dvs în calitate de patriarh al culturii în Moldova, cu discipoli și școală. Prin ceea ce faceți pentru apărarea limbii române, alcătuiți împreună cu colaboratorii Dvs un nucleu de intelectuali, ce reprezintă „conștiința națiunii”. După o rătăcire de jumătate de secol un asemenea „far” al conștiinței naționale este tot atât de folositor precum le este celor rătăciți pe ape un far luminos de pe țărm” [7, p. 183].

În 2005, la cea de-a 90-a aniversare a academicianului N. Corlăteanu, profesorul universitar clujean Onufrie Vințelera rostit și a lăsat în scris: „Atât în munca de cercetare, cât și în cea de predare, Nicolae Corlăteanu, a dat dovadă de o vastă erudiție, demnă de laudă, de meticulozitate, acuratețe și acribie nemțească, calități care l-au ridicat pe pedestalul științei și, pe lângă sutele de articole și studii, zecile de cărți, recenzii, note etc., lasă în urma sa un număr însemnat de discipoli, învățați care au plecat pe urmele lui, devenind ei la rândul lor mari personalități în domeniul filologiei” [4, p. 30].

Lucrările academicianului N. Corlăteanu au fost înalt apreciate de discipolii și colegii săi de breaslă.

Acad. S. Berejan scria la 1995: „Realizări de vârf individuale, care au deschis calea și altora de același fel, au fost, incontestabil, *Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan* (Chișinău, 1964), monografia despre latina populară și raporturile ei cu limbile romanice, publicată la Moscova în 1974, manualele de lexicologie și fonetică pentru facultățile de filologie, lucrări de cultivare a limbii și a. Ele au servit drept model și imbold pentru generațiile următoare de cercetători, în special lingviști, care s-au realizat și ei datorită faptului că au avut un înainte-mergător” [1, p. 38].

În aprecierea filologului Nicolae Corlăteanu eruditul și mult stimatul nostru profesor Vasile Coroban relatează: „Munca de filolog a lui Nicolae Corlăteanu este valoroasă prin

rezultatele ei bogate. Savantul nu și-a precupețit puterile pentru a îmbogăți cu noi și noi lucrări științifice patrimoniul filologiei moldovenești contemporane, iar unele din ele, după cum s-a văzut, rămân lucrări fundamentale prin originalitatea tratării temelor și prin varietatea și bogăția materialului” [4, p. 25].

Profesorul Anatol Ciobanu, făcând o analiză amplă și competentă a monografiei despre latina populară, concluzionează: „Munca titanică depusă de autor la colectarea, conceperea, ordonarea și expunerea materiei cercetate, erudiția demnă de toată lauda, meticulozitatea, pedantismul german (care-l caracterizează în general pe profesorul Nicolae Corlăteanu) i-au permis să lase posterității o lucrare unică în felul său în țările din fosta Uniune Sovietică și în zona de est a Europei, fapt menționat în numeroasele recenzii publicate în Rusia, Ucraina, Polonia, Germania [1, p. 30].

Profesorul universitar Ion Melniciuc subliniază: „*Lexicologia* este opera de vârf a savantului notoriu Nicolae Corlăteanu, întors totalmente cu fața spre adevărul științific, care asemenea unui arbore viguros e gata să înfrunte cele mai năprasnice furtuni întru a perpetua cu demnitate prin viață. Pentru asta îl și venerăm. Pentru tot ce a făcut în vederea prosperării științei și culturii noastre românești îi aducem laurii recunoștinței noastre omenești” [5, p. 84].

Profesorul universitar Vladimir Zagaevski a apreciat și activitatea de fonetist a academicianului N. Corlăteanu, fiindcă „Domnia sa a fost și rămâne un lingvist de larg profil” [5, p. 85].

Activitatea academicianului N. Corlăteanu în domeniul cultivării limbii, a respectării normei literare, a fost înalt apreciată de discipolii, profesori universitari, Ion Ețcu, Teodor Cotelnic, Ion Ciocanu și mulți alții.

Analizând activitatea profesorului Corlăteanu în vederea perfecționării ortografiei, promovării românismului, pregătirii cadrelor de viitori promotori ai limbii române și de activitate științifică, profesorul Ion Ețcu, la cea de-a 90-a aniversare a academicianului, conchide: „Astăzi acad. N. Corlăteanu știe că ceea ce a semănat cu generozitate a prins rădăcini puternice, iar norma literară, frumosul limbii este cultivat cu responsabilitate de numeroșii săi discipoli” [2, p. 38].

La aceeași aniversare, profesorul Ion Ciocanu menționează: „N. Corlăteanu s-a produs în mod exemplar nu numai ca autor al rubricilor de cultivare a limbii în revista *Femeia Moldovei*, pe parcurs de 10 (zece!) ani, dar și în alte organe de presă, militând cu tot talentul său de publicist (pe teme de lingvistică) pentru cultivarea limbii române literare în republică” [2, p. 40].

Cu multă stimă și dragoste au scris despre bunul dascăl Alexandru Dâru, Anatol Eremia, Mihail Dolgan, Vasile Pavel, poeții Liviu Damian, Ion Hadârcă și mulți, mulți alții. Iar poetul Gheorghe Ciocoi i-a dedicat poezia: *Oamenii cu șaptele sfinte*:

Lui Nicolae Corlăteanu la 80 de primăveri

*Există oameni
Tari cum este roua.
Ei nu îmbătrânesc, ei nu au grabă.
Ei zilnic adresează pomilor și nouă
Cuvinte sfinte,
Sincere cuvinte.
Și oamenii aceștia-ntotdeauna
Au șapte mari de zei,
Au șapte mari și sfinte. [5, pe copertă]*

În cartea sa *Așa am trecut până acum prin viață* academicianul N. Corlăteanu mărturisește cu toată sinceritatea, că-l bucură nespuse de mult aprecierile discipolilor săi, care-i produc o satisfacție morală deplină: „Cu diferite ocazii, mai ales prezentându-mi cărțile publicate de ei, au prilejul să-mi exprime cele mai înalte aprecieri și titluri. Cei mai mulți mi-au acordat titlul de «patriarh al științei lingvistice românești din Basarabia postbelică». Alții mă consideră: părinte al filologiei moldave, Luceafărul lingvisticii noastre, decan al filologilor moldoveni, savant filolog, dascăl cu literă mare, venerat academician, învățător al învățătorilor, dascăl model, savant model, Om model, etalon de demnitate, lingvist de talie europeană, distins stilistician și cultivator al graiului matern, iubit profesor, povătuitor, îndrumător și exemplu în toate etc., etc. Afecțiunea permanentă și venerația multor generații de învățăcei față de umila mea persoană a concretizat-o Nicolae Mățaș, considerând că în formarea concepțiilor lor am fost «și simbol, și flamură a vieții». Astfel m-am străduit să fiu pentru toți emulii mei” [7, p. 163-190].

Șirul aprecierilor date Omului, Savantului și Profesorului Nicolae Corlăteanu ar putea fi continuat, dar încheiem aici și ne exprimăm doleanța ca tinerii noștri cercetători și generațiile viitoare de filologi să însușească și să dezvolte mai departe acel tezaur al culturii, pe care ni l-a lăsat ca moștenire părintele nostru spiritual, academicianul Nicolae Corlăteanu.

Referințe bibliografice

1. *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1995, nr. 3.
2. *Limba Română* (Chișinău), 2005, nr. 4.
3. Nicolae Corlăteanu. *Testament. Cred în izbânda limbii române*. – Chișinău, 2010.
4. Academicianul Nicolae Corlăteanu. *Biobibliografie*. – Chișinău, 2006.
5. *Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu*. – Chișinău, 1995.
6. *Literatura și arta*, 25 octombrie 2005.
7. Nicolae Corlăteanu. *Așa am trecut până acum prin viață*. – Chișinău, 2000.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Alexandru Dârul

DETERMINĂRI RAPORTUALE ALE NUMELUI

Pornind de la teza conform căreia corelarea cu realitatea prezintă o trăsătură intrinsecă a oricărui text [1, p. 97] și aceasta pentru că unul din scopurile principale privind utilizarea limbii constă în enunțarea unei anumite informații despre obiecte, fapte, lucruri, persoane, evenimente etc. din lumea ambientă, scop ce se obține în esență, prin actualizarea numelor, în fond a substantivelor, apare ispita de a încerca a descrie structurile semantice ale enunțurilor din perspectiva fenomenului „actualizare”.

În explicarea fenomenului dat urmează să se țină seama de faptul că în planul expresiei, la nivel comunicativ, cuvântul apare îmbinat cu diverse elemente lexicale cu funcție de determinanți concretizatori, identificarea obiectelor obținându-se, în fond, prin aplicarea caracteristicilor de diferită natură. Vorba e că obiectele din lumea ambientă, după cum relatează Iv. Susov, ne sunt date nu ca ceva în sine, ci prin anumite situații (/ stări de lucru) în care acestea apar drept „elemente de sprijin”. Caracteristicile (calități, proprietăți, raporturi, acțiuni, stări) determină modul de existență sau de manifestare a obiectelor [2, p. 15]. În parte, pentru ca să identificăm o căciulă concretă, se va impune necesitatea ca substantivul prin care aceasta este denumită să fie actualizată prin diverse caracteristici, inclusiv prin unele elemente deictice și chiar enunțuri (de exemplu: *o căciulă, căciula, această căciulă neagră, căciulă de miel, căciula lui, căciulă brumărie, căciulă cu urechi, căciula pe care o poartă Ion*) etc.

Am putea afirma astfel că actualizarea numelui printr-o unitate sintactică are la bază principiul combinării: elementul determinant actualizator este atribuit numelui pentru a individualiza obiectul numit de acesta printr-un semn sau altul. Îmbinarea se obține prin semnificația categorială a cuvintelor (în funcția sa de a se corela cu denotatul diferitele determinante „aspiră” să se îmbine cu unitățile lexicale legate nemijlocit de denotat – un adjectiv sau un verb tinde să se îmbine cu un substantiv, un adverb – cu un verb sau adjectiv pentru ca prin intermediul lor să coreleze cu substantivul-referent etc.), precum și prin mijlocirea unor elemente auxiliare (în fond, desinențe cazuale și prepoziții). Tipurile de determinări prin care se individualizează un nume sunt multiple și variate, atât sub aspect formal, cât și din punctul de vedere al semnificației, prin ele notându-se calități, proprietăți, semne, trăsături, determinări cantitative, posesive, demonstrative, dimensionale, senzitive, actualizări dinamice corelate cu diverse circumstanțe temporale, spațiale, modale, finale, cauzale etc., etc. (*bucate gustoase, câine deștept, această casă, cântec de leagăn, centură de castitate, iezii zburdând, copil zâmbind, sfadă între prieteni, păpușă care zâmbește, cucuș ce cântă toată noaptea, bărbat ce-și bate soția, moșneag surd*) etc.

În legătură cu aceasta pare că n-ar exista destule motive pentru a trece la clasa actualizatorilor doar o serie de elemente lexicale și afixale cu sens generalizant, neutre sub aspect determinant concretizator. Unitățile date numite *determinanți* în GALR [3, p. 47-48] și în Gramatica teoretică a limbii române în limba rusă de Tamara Repina [4, p. 56-58], apar sub denumirea de *operatori ai descripției (descriptori)* la Iv. Susov

[2, p. 108-112], și drept mijloace universale de exprimare a referinței (în special articole ca cele mai reprezentative în această funcție) la Olga Moskalskaja [1, p. 102]. De altfel autoarea atrage, totodată, atenția asupra funcției de formator de text (тексто-образующая функция) a articolului.

Clasa dată de unități lexicale, după cum se subliniază în GALR, prezintă «o clasă destul de numeroasă și gramatical neomogenă, reunind unități lingvistice afixale <...>, dar și cuvinte și grupări locuționale» [3, p. 47], printre care articole (enclitice și proclitice), adjective pronominale, numerale, câteva adjective de origine adverbială (*așa [om], asemenea*) sau grupări locuționale ca *astfel de, altfel de* [ibidem]. Aceasta, după cum se realizează în Gramatica academică, o *asociație unui substantiv* sunt compatibile, în condiții determinate, cu rolul de a *transfera* substantivul din zona abstractă a determinării în domeniul substanțial al referinței, de a transforma (în actul de enunțare) *substantivul*, entitate a sistemului, în *grup substantival*, component al enunțului; enunțul în calitate de suport al comunicării este cel care asigură transferul informației referitoare la un «eveniment» [ibidem].

Dacă rolul de actualizator ar fi mărginit la articole și unele elemente funcțional similare acestuia, ar urma de aici că pentru limbile care nu dispun de articol este improprie actualizarea. Ar reieși, în parte, că în enunțurile cu același sens, de tipul rom. *Trăia odată un împărat care avea o fată* și rus. *Жил когда-то царь у которого была дочь*, numai în primele din ele ar avea loc actualizarea ființelor [împărat] și [fică]. Respectiv, ar rezulta că în enunțul rus substantivele [царь] n-ar fi actualizate, întrucât nu sunt însoțite nici de articol, nici de alți determinanți.

Probabil, ar fi mai rațional a considera că actualizarea prin determinanți (respectiv, prin operatori ai descripției) ca având un specific al său, constituie doar o modalitate de identificare a obiectului numit de substantiv ca cea mai generalizantă, neutră sub aspect de caracteristică atributivă imanentă. Căci atât prin a. n. determinanți, cât și prin caracteristici atributive propriu-zise (stative sau dinamice) se obține individualizarea și deci integrarea acesteia în enunț (a se compara: *niște voinici – o ceată de voinici; casa lui – casa vecinului; acest câine – câine cuminte; mulți elevi – parte de elevi; astfel de hotărâre – hotărâre acceptată* etc.). Astfel că din perspectiva dată și în enunțul rusesc, citat *supra*, cele două substantive (царь și дочь) urmează să fie considerate drept actualizate, actualizarea obținându-se aici prin mijlocirea remelor, reprezentate prin blocurile predicative *жил когда-то* ('trăia odată') și *у царя была дочь* ('împăratul avea o fată') vorbitorul individualizează și concretizează cele două ființe umane (/persoane) față de noțiunile generale de „împărat” și „fată” (/fică”). Și în limba română prin blocurile predicative cu funcție de remă de asemenea se actualizează substantivele *împărat* și *fată*, numai că aici ea este redundantă, venind să dubleze actualizarea reprezentată prin articol indefinit, deși mai importante în acest scop se dovedesc a fi blocurile predicative.

Fără îndoială, între cele două tipuri de determinări actualizatoare există anumite diferențe. Deosebirea constă în faptul că determinanții propriu-zisi (numiți și descriptori sau operatori ai descripției), ca cele mai universale mijloace de exprimare a referinței, actualizând obiectul, fac aceasta în mod generalizant prin deicticitate și anaforicitate (de ex.: *acel medic, niște caiete, acești elevi, câteva cămile, celălalt mal* etc.). Prin mijlocirea acestora, după cum relatează Iv. Susov și Olga Moskalskaja, se pot obține câteva trepte de actualizare: a) treapta de totalizare (*tot omul, orice creștin, fiecare elev*), b) treapta de selectare indeterminată (*niște caiete, câțiva cai, multe jucării*), c) treapta de selectare

determinată (*acest copil, celălalt vecin, acei copaci*), d) treapta de excludere a orice membru al clasei (*nici un noraș, nici o mașină*). De altfel, ultima treaptă figurează numai în clasificarea propusă de Olga Moskalskaja.

Or, prin atribute de caracterizare concretă, reprezentate prin adjective calitative sau categoriale, participii, gerunzii, forme finite ale verbului, prin construcții substantival-prepoziționale se obțin actualizări ale unor obiecte concrete, trăsăturile individualizatoare ale cărora sunt reprezentate prin determinantele respective (*varză devreme, puțină piftindă, desaga popii, colaci de nuntă, copil care zâmbeste, găina babei, sarmale cu bădrăgan, muncitor obosit* etc.).

În fond, orice concretizare a obiectului servește totodată și drept integrator în enunț al substantivului prin care este notat.

Dat fiind că actualizarea este strâns legată de fenomenul „denotare”, Olga Moskalskaja vine să sublinieze că identificarea obiectelor reprezentate prin anumite unități lexicale prezintă în sine nu altceva decât concretizarea referenței lor. Or, prin referență în lingvistică, în opinia autoarei, urmează să se înțeleagă corelarea cuvântului cu denotatul, adică corelarea unității lexicale cu un obiect din realitatea ambiantă, aceasta obținându-se, în planul expresiei, prin atribuirea cuvântului determinat a celor mai diverse tipuri de caracteristici parametricale. În parte, identificarea unui flăcău în scopul individualizării acestuia, diferențiindu-l de noțiunea generală de [flăcău], și, ca urmare, deosebirea lui de semenii săi, se va putea obține printr-o caracteristică sau alta, stabilită în baza unui parametru sau altul (înălțime, corpolență, agerime, vivacitate, cumițenie, culoarea părului, tenul feței, lungimea părului, mărimea urechilor, culoarea ochilor, îmbrăcămintea etc., etc.) (*flăcău vioi, fl. cuminte, fl. înalt, fl. cu plete lungi, fl. În straie albe, fl. cu pălărie* etc.). După cum se poate constata, actualizarea (/concretizarea) obiectului se obține nu numai prin determinări parametricale-caracterizatoare (tip: *cuminte, înalt, frumos, chipeș, zdravăn, slăbănog*), ci și prin determinări relațional-raportuale ale obiectului vizat cu alte obiecte, după cum se poate vedea și din unele îmbinări mai sus citate: dintre *flăcău* și *plete*, dintre *flăcău* și *straie*, dintre *flăcău* și *pălărie*. Dar ceea ce pare a fi important aici este faptul că asemenea caracteristici raportuale sunt proprii nu numai îmbinărilor (/grupurilor) de cuvinte în care prin substantive sunt denumite obiectele între care se stabilesc relațiile raportuale respective, ci și îmbinărilor în care drept determinante se folosesc adjective (de ex.: *tunică soldățească, ac țigănesc, autobuz german, conac boieresc, nuntă arabă* ș. a.). De exemplu, în îmbinarea *tunică soldățească* adjectivul determinant se prezintă sub aspect semantic drept raport al obiectului [soldat] față de obiectul [tunică]: tunică este destinată soldatului, făcând parte din echipamentul acestuia. Este vorba, în esență, de subclasa de adjective, numite *categoriale* sau *relative* (calc după rus. *относительные прилагательные*).

Spre deosebire de limba română în care numărul adjectivelor categoriale este relativ neînsemnat, respectiv reduse dovedindu-se a fi și tipurile de raporturi exprimate prin mijlocirea acestora, în limba rusă, de exemplu, subclasa dată este foarte amplu reprezentată, oferind largi posibilități de a crea, în mod obișnuit, adjective nu numai de la substantive comune (*бревенчатый дом* 'casă de bârne', *песчаные часы* 'clepsidră', *входная дверь* 'ușă de intrare'), dar și de la cele proprii (*Петины штаны* 'pantalonii lui Petrea', *Вершины туфли* 'pantofii Verei', *Васин велосипед* 'bicicleta lui Vasile'). Ce-i drept, în ultimul timp și în limba română întâlnim adjective formate de la nume proprii în îmbinări de tipul: *opera eminesciană, teoria cantiană, concepția bacoviană*. Devenind o modă, se încearcă a deriva adjective categoriale de la unele nume de la care cu mare greu s-ar putea obține asemenea

formații. De exemplu, s-ar dovedi a fi puțin reușite adjectivele categoriale formate de la nume de familie care au la bază adjective (tip: *Chioru, Șchiopu, Scurtu, Lungu, Grosu*), deși experiența capătă proporții. E o modă ca și multe altele de felul: *Discutăm vizavi de viață; Problema este una importantă; Te telefonez numaidecât; Ea te place* ș. a.

Situații când actualizarea obiectului se face prin corelarea lui cu alte obiecte întâlnim, de regulă, în enunțurile cu verbe-predicate polivalente (*Băiatul [care] a câștigat concursul. Clientul [ce] bea cafea. Fetița [ce] duce capra de funie. Bărbat [ce-și] respectă soția* etc.). În parte fiind un determinant al unui nume-agent, verbul-predicat este totodată, și mijlocul prin care se leagă obiectul-agent cu alte obiecte, notate prin unitățile lexicale din componența enunțului, servind, în același timp, drept exponent al semnificației raportuale dintre obiecte. În această ordine de idei merită atenție concepția lui Iv. Susov despre caracterul bietajat (двухэтажный характер) al verbului: o poziție prin care se redă sensul de existențialitate (predicator) și alta prin care se exprimă tipul de relație raportuală dintre obiecte [2, p. 58-60]. Vorba e că actualizarea obiectului prin corelarea lui cu alte obiecte presupune o relație raportuală dintre acestea, al cărei sens este determinat de înțelesurile semantice ale cuvintelor îmbinate. O confirmă, în parte, și îmbinările denotative ce nu conțin verbe. A se compara: [*o*] *căldare de apă; căldare de zinc; căldare de muls*. Deși îmbinările citate reproduc același tipar, având comune două elemente constituente (*căldare* și *de*), datorită faptului că cel de al treilea element este reprezentat prin substantive cu înțeles diferit, se obține exprimarea raporturilor semantice diverse: raporturi de conținut [*căldare de apă*], raporturi de materie [*căldare de zinc*], raporturi de destinație [*căldare de muls*].

Din perspectiva sintaxei actualizante (/ actualizatoare) elementele lexicale actualizante reprezintă, de regulă, rema, iar substantivul determinat – tema. Cât despre verbele predicate, acestea în enunț îndeplinesc funcția de remă (în cazul verbelor intransitive), fie aceea a raportului semantic dintre temă și remă (în cazul verbelor tranzitive [/ valențiale]). Mai numeroase sunt situațiile când verbul este de fapt mijlocul care în planul expresiei servește pentru a lega elementul determinant (/ actualizator), în funcție de remă, de elementul determinant, actualizat, în funcție de temă. Un loc deosebit printre verbele cu acest rol ocupă verbele copulative și semicopulative în care valoarea de conexiune, în esență, nativă. De regulă, însă, la semnificația de „existență” a marei majorității a verbelor se plusează un sens sau altul al tipurilor de relații semantice ce se stabilesc între cele două elemente unite.

În ce privește tipurile de raporturi, pentru notarea (/ marcarea) lor poate fi utilizată terminologia folosită pentru exprimarea relațiilor semantice, tip *raporturi agentive, obiectuale, posesive, pacențiale* etc., precum și termeni prin care sînt numite raporturile cazuale. Inclusiv cele din limbile ugro-fine, top: *raporturi delative, aditive, comitative, translative* etc.

Și totuși, în cadrul multiplelor modalități de actualizare, rolul de actualizator al elementului determinant este mai bine sesizat în îmbinările nominale (de regulă, substantivale) (de ex.: *cireșe albe, vadră de lemn, ițari de in, manta soldățească, petrecere veselă, carte interesantă, clopotnița bisericii, casa din vale, vestită vrăjitoare* etc.), precum și prin enunțuri, elementul rematic (partea predicativă) al căruia este reprezentat printr-o propoziție secundară relativă, atribuită substantivului (*Moșneagul ce ține vaca de funie; Eleva care scrie; Cetățeanul care este turmentat* etc.). Aici ar mai putea fi invocate, de asemenea, îmbinările nominale, al cărui determinant este însoțit de articolul numit adjectival (*Popa cel din Pîrîta; Calul cel pătat în frunte; Roata cea din urmă; Copiii cei cuminți;*

Pere de cele galbene etc.). Asemenea structuri cumulează câte două și mai multe elemente actualizatoare, între care se stabilește o anumită corelație.

În încheiere s-ar putea menționa că prin fixarea tipurilor semantico-structurale de actualizare a numelui se pot stabili, în linii mari, variate structuri de sens ce se află la baza construirii propozițiilor și/sau textelor prin care se oglindesc diverse modalități de reflecție de către om a realității ambiante.

Referințe bibliografice

1. О. И. Москальская. *Грамматика текста*. – Moscova, 1981.
2. И. П. Сусов. *Семантическая структура предложения*. – Tula, 1973.
3. *Gramatica Limbii române*. I. – București, 2005.
4. Т. А. Репина. *Теоретическая грамматика румынского языка*. – St.-Petersburg, 2003.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Petru Derescu

PARADIGMA INTERPRETĂRII TEXTULUI POETIC ÎN VIZIUNEA LUI N. CORLĂTEANU

Prin cuget adunând comori astrale
Sădea în suflet gingași toporași...

Considerăm semnificativ motto-ul – parafrază a unor versuri semnate de Magda Isanos, care ar releva preocupările marelui nostru înaintaș și ar contura, totodată, punctele extreme ale analizei interpretative a textului: analiza rațională, pe de o parte, altoită pe perceperea senzorială a acesteia. O asemenea apropiere de textul poetic evidențiază sugestia imaginii artistice și reverberațiile multiple ale ei, generând și farmecul din fața splendorilor lumii, dar și deplinătatea înțelegerii integrale a textului poetic veritabil.

Ne-am propus, în cele ce urmează, să actualizăm ideile academicianului N. Corlăteanu despre analiza operei literare – îndeobște cunoscute – din perspectiva percepției imediate de către cititorul N. Corlăteanu a secvențelor de text artistic. Prin urmare, ne vom referi pentru început în mod succint la anumite teze referitoare la analiza textului artistic, completându-le mai apoi cu referințele de proprie receptivitate.

Precum se știe, tezele generale diriguitoare în analiza operei literare se rezumă, în viziunea lui N. Corlăteanu, la următoarele: evidența planului **diacronic cu cel diatopic**,¹ fiecare dintre acestea avându-și anumite distincții specifice. Planul **diacronic constituie „noțiunea de stil al epocii, în care a activat scriitorul**. Cu alte cuvinte, orice maestru al slovei scrise este oarecum mărginit în posibilitățile sale de a folosi mijloacele limbii”.² Aceasta presupune faptul că „fiecare epocă își are maniera sa de a scrie, limba sa, cercul său de idei și interese, expresiile sale preferate”, că poate fi detectat „ceva comun în vocabular, în procedeele de creație, chiar în modul de cugetare între marile creații” ale reprezentanților literelor din perioada respectivă.³

Pe de altă parte, **planul diatopic presupune analiza mai multor „registre stilistice, care se referă și la câmpul de noțiuni, specifice pentru un anumit personaj, și la modalitățile lui de exprimare, precum și la situația, în care se află el.”**⁴

Astfel, scriitorul nu folosește în același fel ca oricare alt vorbitor aceste mijloace ale limbii.

După această sumară trecere în revistă a ideilor generale să amintim modalitățile de percepere și analiză de către N. Corlăteanu-cititorul a valențelor textului poetic. Considerăm reprezentative în acest sens confesiunile marelui nostru înaintaș din articolul „Amintiri

¹ N. Corlăteanu. *Despre analiza operei literare la nivel stilistic*// Scriitorul în fața limbii literare – Chișinău, 1985, p. 175-186.

² N. Corlăteanu, *lucr. cit.*, p. 176.

³ Ibidem.

⁴ Idem, p. 179.

luminoase, nemărturisite” publicate în ziarul *Cuvîntul* la 17 aprilie 1991 și care ne prezintă mai multe aspecte semnificative.

Vom nota, pentru început, faptul că prima familiarizare a unui tânăr cu textul veritabil artistic este, în opinia noastră, decisivă pentru modelarea de mai departe și a sensibilității, și a capacităților de triere valorică a acestuia. În acest sens credem nelipsit de interes pasajul în care tânărul, pe atunci elev în școala primară, a făcut cunoștință cu Magda Isanos, și ea elevă. La un moment dat, ne spune autorul, „Magda m-a întrebat: «Poezii știi?». «Știi una: Nicu iese pe porțiță/ Binișor din grădiniță/ Tatăl său din casă-l vede/ Și-nainte-i se repede./ Ce-ai cătat în grădiniță?/ M-am uitat numai la viță!/ Și din struguri n-ai luat?/ Da în buzunar ce ai?/ Struguri mari, necopti, așa-i?/ Prins cu ocaua mică / Nicu n-are ce să zică».

«Păi, asta-i poezie din clasa I primară» – a spus Magda. Ascultă.

«A fost odată ca-n povești

A fost ca niciodată...»

Mi-a recitat, cred, jumătate din «Luceafărul» eminescian”.¹

Suntem tentați a crede că acest prim contact cu textul, cu marea literatură a fost unul dintre principalele imbolduri spre o aplecare atentă și grijulie asupra paginilor artistice, spre o analiză chibzuită a valorilor contextuale ale cuvintelor și a mesajului acestora.

Evident, curiozitatea viitorului mare lingvist nu putea să nu încerce a dezlega pentru început semnificația numelor proprii:

„Întors acasă, am întrebat-o pe Ala: Ce nume e Magda și Isanos? «Nu știu», mi-a răspuns verișoara”.

Aceste întrebări, devenite prin natura lor călăuzitoare într-o îndelungată și prodigioasă activitate profesională, și-au aflat răspunsul mult mai târziu: „Pregătindu-mi teza de licență la tema «Codicele Voronețean și lucrul apostolesc» al lui Coresi am aflat în latină textul «Maria guae vocatur Magdalena (Maria care e chemată Magdalena)». La origine Magdalena însemna «din Magdaline» – sat de pescari din Galileea, numit El-Magdel de arabi și Migdal în ebraică, ceea ce semnifică «turn, castel». În Apusul european luna iulie e numită «mes de la Magdalena» sau Madalena. Tot în legătură cu luna iulie și Magdalena apare numirea românească – în munții Apuseni – a caiselor – măgdălane. De proveniență apuseană recentă este Madlen (fr. Madeleine) sau Madlena și Madilena (format nu din Maria și Elena, cum s-ar putea crede, ci din Mari (Magda) și lena)”.

La fel de meticolos este analizat și celălalt nume: Isanos, provenit din limba turcă – Isanoglu, a cărui primă parte este „Isan” (os)u, autorul aducând numeroase referiri lexicografice, iar „oglu” înseamnă „fiu; deci, fiu de neam nobil”.

Evident, și în analiza textelor semnate de către Magda Isanos un loc important revine determinării statutului elementelor lexicale utilizate în țesătura textului literar. N. Corlăteanu remarcă în acest sens lexicul cu iz basarabean (să înconjor, nourii, ogrăzile), forme tipice moldovenești: să steie, aș vre, miroasă, să deie, să însemne. Lexicul basarabean este de asemenea larg reflectat: păpușoi, norod, prasade, harbuz, putrezăciune. Toate aceste mijloace, constată cercetătorul, demonstrează că „poeziile M. Isanos sânt scrise într-o perfectă limbă literară a celor mai bune tradiții general românești, iar culoarea locală basarabeană contribuie la ridicarea nivelului literar și la plasarea în timp și spațiu a creației poetice”.

Pornind de la aceste observații, N. Corlăteanu analizează mesajul general al textelor semnate de M. Isanos. Trei sunt, în viziunea savantului nostru, axele tematice ale creației

¹ N. Corlăteanu. *Amintiri luminoase, nemărturisite*// Moldova Suverană, 17 aprilie, 1991.

poetei: iubirea, moartea și durerea, care au generat și motivele fundamentale ale creației: „setea de a nu mai fi, care este prezentă aproape peste tot în creația M. Isanos. De aici și presimțirea stingerii:

«Eu voi trăi puțin, însă prea mult/ cînd cuget cît cules-am din durere» (*Cîntecul deșertăciunii*) Dar, ține să menționeze cititorul atent care a fost N. Corlăteanu, „în ciuda acestui pesimism, lirica poetei conține totuși în ansamblul ei un măreț imn înălțat ființării: «Tu cîntă și nu te teme/ Mai înainte de vreme nu vei muri...». Și cu toată ardoarea mărturisirea poeta: „Am iubit pămîntul/ Și cîntecele pe care le șoptea vîntul» (*Poemul femeii care iubea primăvara*). Iată de unde pornește revolta contra nimicirii popoarelor, a nevinovatei vieți omenești: «Aștept anul unu/ Anul păcii între popoare/ Inima mea de pe-acuma murmură:/ Frate, iartă-mă pentru urile strămoșești/ și-n numele suferințelor omenești Dă-mi mîna/ Frate, să nu mai avem amintiri/ Și visuri șovine.../ Tu făurești unelte ca mine Lucrezi pămîntul, Poate scrii cărți./ Dă-mi mîna să dărîmăm abatoarele/ istoriei Ieși din sicriu și privește:/ răsare soarele»”.

În lirica socială a poetei apare revolta împotriva „neoamenilor: «Cei cu steaguri verzi, cu frunți înguste/ m-au găsit vinovată/ că n-am deosebit oamenii/ după nație și religie»” (*Prin el am cunoscut norodul*).

În lumina tezei de mai sus despre comuniunea de motive, teme și imagini N. Corlăteanu observă și similitudinea mesagistică și de tonalitate dintre versurile eminesciene: „O, mamă, dulce mamă” și cele scrise de M. Isanos:

„Maica Domnului seamănă nu știu cu cine./ Mamă, cîteodată seamănă cu tine”.

În continuarea aceleiași idei am dori să adăugăm și unele observații personale. Considerăm, spre exemplu, că lectura unor versuri precum:

Semințele-n somn visau că există **colori**,
roșu, albastru și gri, minunate **colori**.
Tu, peste frunțile noastre, soare, cobori.
Și noi vom da fructe, și noi vom fi hore de flori.
Gloria noastră toată-n vîrf se presimte...”
(*Pomii cei tineri*)

Sau:

Cred în ea, cred în numele ei
și-n **colorile**-anotimpului meu,
zveltă ca mestecenii, mereu,
să freamăt aş vrea în soarele-acesta dintâi
(*În diminețile clare*)

ne readuce în memorie pasajul din *Epigonii*:
Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronică bătrâne
Căci sub mucedele pagini stau domniile române
Scrise de mîna cea veche a-nvățaților miren...
Moaie pana în **coloarea**¹ unor vremi demult trecute,
Zugrăvește din nou iarăși pânzele posomorîte
Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni...

¹ Vom nota că, pentru conturarea întregii configurații a acestui element lexical ar trebui aminti aici și un alt mare creator al timpului: Ion Minulescu: „De ce-ți sînt ochii verzi – **coloarea** vagnerienelor motive?...” (*Celei mai aproape*)

Iar forma verbală „asameni” din pasajul ce urmează:
În loc să trăiesc, am cântat melancolicul ieri;
și semnele pe care le-am primit n-au fost de la oameni,
au fost de la flori. Tu cu cine te-*asameni*?
mă-ntrebau pururi privirile omenești.
Din pământ ca noi toți pornești,
dar este-n inima ta o pace și o-ntunecime
din care cresc niște vorbe ciudate. „Mulțime,
nu mă goni, ca voi sunt, ca voi sunt și eu!”
Dar ei mă lăsau deoparte mereu,
și cuvântul „poet” răsuna în răs,
pe buzele lor, care n-au sărutat, n-au surâs”
(*Oamenii mă uimesc*)

ne amintește dialogul Demiurgului:
Tu vrei un om să te socoți,
Cu ei să te **asameni**?
Dar piară, oamenii, cu toți –
S-or naște iarăși oameni.

Iar poezia *Eu nu regret*:
Eu nu regret povestea de iubire,
dar e nespus de trist și de ciudat
să simți c-asemeni unui fir subțire
ceva frumos din tine s-a sfârmat.

Și nu mai știi anume ce, și-anume când,
căci toate ca-ntr-un vis s-au petrecut
de-ți vine să pornești, de alții întrebând
de-au fost aieva cele ce-au trecut.

am considera-o un răspuns direct la îndemnul poetului:
„Un singur lucru-ți cer: să nu regreti...”
(Ion Minulescu. *Pășește-ncet*)

Spunem acest lucru și reieșind din întreaga tonalitate a poeziei (care nu este, în opinia noastră, o simplă constatare, o entitate estetică aparte, ci se vrea o replică a unui dialog imaginar), și luând în considerare teza despre existența în proza feminină confesivă a unui imaginar dialog epistolar, despre care vorbește cercetătoarea A. Grati.¹

Întru înțelegerea completă și adecvată a mesajului scrierilor poetice este necesar, în convingerea noastră, corelarea cu mediul cultural respectiv.

În acest sens considerăm că au perfectă dreptate cei care afirmă următoarele:

„Onorată în pictură, si muzică, stimată în alte literaturi, familia de autori este rău privită în literele românești. Faptul ar merita o analiză amănunțită, cu contribuția psihologiei, a sociologiei și chiar a psihanalizei, deoarece motivele aversiunii par să tină de un domeniu

¹ Aliona Grati. *Magda Isanos (eseu despre structura imaginarului)*. – Chișinău, Prut Internațional, 2004, 100 p., p. 94-95.

mai profund și mai obscur. Totuși de ce ar fi rău să existe legături de rudenie între scriitori? La urma urmei, fiecare din ei are, oricum, mai mult sau mai puțin talent, un dram mai subțire sau mai consistent de noroc, și trăiește, literar vorbind, sub zodie proprie. Familia este însă importantă pentru că înseamnă continuitate, punte peste timp, într-un cuvânt: tradiție. Și, mai ales, modelul ei ar putea contribui la instaurarea, într-o arie plină de discordii, a ideii de solidaritate, aducând puțină uitare de sine, în folosul slujirii celuilalt”.¹

În cele de mai sus am încercat a restabili, cât ne-au slujit puterile, calea de apropiere a reputatului nostru compatriot de universul liric al unei poete deosebite în contextul literar; în acest sens am considera nu tocmai o aventură dacă una dintre imaginile acestui harnic lucrător al slovelor noastre ar fi desprinsă direct din lumea poetică de care am cutezat a ne apropia printr-un măsurariu demodat al „ereziilor”² atât de lumești ale inspirației și mimesisului:

Și m-am întors spre casă mai agale,
c-o oboseală fericită-n pași,
iar dacă mâinile-mi erau la fel de goale,
în schimb aveam în suflet toporași.

(Magda Isanos. *Toporași*)

Institutul de Filologie
(Chișinău)

¹ <http://www.isanos.ro/ro/paginaprincipala.htm>

² Termen aparținând cercetătorului M. Scarlat; citat după: Aliona Grati. *Magda Isanos (eseu despre structura imaginarului)* – Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 3.

Albina Dumbrăveanu

**NOTE PRIVIND CORECTITUDINEA UNOR DENUMIRI
ȘI NUME PROPRII**

Regretatul academician Nicolae Corlăteanu, patriarhul lingvisticii și filologiei basarabene, a fost un savant de o înaltă cultură și erudiție în mai toate compartimentele științei filologice pe care le-a abordat și îmbrățișat de-a lungul întregii sale vieți: fonetică și fonologie, gramatică, lexic și lexicologie, frazeologie și derivatologie... O grijă și o preocupare aparte marele savant a avut-o pentru cultura și cultivarea limbii noastre, menționând că „limba se cere îngrijită, ea trebuie cultivată ca și o livadă” [1, p. 5].

Această frază-îndemn a fost mereu aproape de sufletul meu mai cu seamă atunci, când preocupările noastre au fost, înainte de toate, repunerea limbii române în capul mesei, astfel ca aceasta să funcționeze în toate domeniile și sferile activității umane din Basarabia, mai ales în timpul prelegerilor, lecțiilor și comunicărilor la primăriile și școlile din republică, în instituțiile din capitală. Principalele teme erau printre altele cultivarea limbii, unificarea și standardizarea terminologiilor sectoriale; asigurarea transcrierii și scrierii corecte a numelor de persoană și de locuri în noile acte de identitate editate în limba română, proces care nu este pe deplin realizat nici până azi. În vederea îndeplinirii acestor postulate se cere menționată o altă spusă și îndemn a acad. Nicolae Corlăteanu ce ține de ecologia limbii române: „Se impune a întemeia și a dezvolta o ecologie specifică a limbii în scopul studierii minuțioase a interacțiunii dintre om și mediul ambiant prin intermediul mijloacelor expresive, aflate în relații complicate” (ibidem).

În continuare intenționez să-mi exprim câteva gânduri asupra corectitudinii unor nume proprii, temă care nu a fost străină nici ilustrului savant și pedagog, al cărui discipol sunt și mă mândresc. Deși s-a făcut destul de mult în scopul scrierii corecte a prenumelor și numelor de familie, s-au depus eforturi considerabile pentru soluționarea acestei probleme, corectitudinea și reglementarea numelor proprii și, în special, a numelor de persoane continuă să constituie o problemă acută. În acest sens ținem să menționăm cât de laudabile și folositoare au fost și sunt și astăzi lucrările semnate de principalii cercetători din republică în domeniul onomasticii Anatol Eremia și Maria Cosniceanu. Dar câte lecții, prelegeri în aule studentești sau emisiuni radiofonice și televizate au fost pregătite de specialiștii onomasticieni pentru a facilita scrierea corectă a numelor proprii în actele de identitate și nu numai? Mulți din purtătorii numelor de familie schimonosite cândva, de exemplu, *Coldari*, *Cecan*, *Ceban*, *Dubolear* și *Dubolari*, *Calugari* și *Calugher*, *Smentâna*, *Mordari*, *Țerna*, *Chirtoca*, *Lipodatu* și multe altele de acest fel constată ei înșiși că li s-a mutilat numele în documente și că ei știu că părinții și strămoșii lor purtau numele respective corecte, scrise conform normelor și spiritului limbii române: *Căldare*, *Ciocanu*, *Ciobanu*, *Dubălaru*, *Călugăru*, *Smântână*, *Mardare*, *Țarnă*, *Chirtoacă*, *Lepădatu* ș.a. Am putea să ne imaginăm că cineva ar putea zice *Să aduc un coldari de apă de la fântână* sau *El e ceban la oi*?

În acest scop, prin anii '90, prin hotărâre de guvern, a fost creată Comisia republicană pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale, comisie care a fost utilă nu numai

pentru funcționarii oficiilor stării civile, ci și pentru funcționarii și editorii care întocmeau și editau hărți geografice. Începând cu anul 2003 această comisie și-a întrerupt activitatea, nu a mai funcționat, din motive lesne de înțeles. Întrucât necesitatea ei era evidentă, a fost creată o asemenea comisie pe lângă CNT, în care au fost incluși specialiști în domeniu. Aceasta, în măsura posibilităților, și-a făcut din plin datoria (lecții, seminare, consultații la oficiile de stare civilă și primăriile din republică). Spre regret, în ultimii ani componența comisiei a fost modificată, excluzând specialiștii în domeniu. Activitatea acesteia s-a redus doar la eliberarea certificatelor de identificare a numelor, adesea cu multe regretabile erori, acceptând ca echivalente literare niște variante-surogate ale prenumelor noastre românești.

Neținând cont de regulamentele elaborate de scriere corectă a numelor proprii, de normele lingvistice în vigoare, de recomandările făcute în cadrul emisiunilor radio și TV, în ultimul timp, s-au emis incognito pentru oficiile de stare civilă niște decizii, circulare de uz intern (ignorându-se opinia savanților specialiști în domeniu), conform cărora, nu se mai corectează numele, ci dimpotrivă, se schimonosesc. E revoltător, ce se întâmplă astăzi cu actele noastre de identitate. Persoanele care și-au schimbat prenumele de tipul *Ivan, Vasilii, Alexandr, Afanasii, Feodosii, Stepan, Fiodor* sau *Piotr* ș.a. cu variantele corecte ale acestora – *Ion, Vasile, Alexandru, Atanasie, Teodosie, Ștefan, Tudor (Teodor)* sau *Petru* ș.a., în momentul expirării termenului de valabilitate a buletinului de identitate sau a pașaportului național, au fost obligați să revină la variantele rusești, adică precum sunt scrise, chipurile, în actele de înregistrare a nașterii din arhivă, în care în anii '90 nu s-au făcut modificările de rigoare. E strigătoare la cer apariția unor variante mutilate ale echivalentelor prenumelor din limba rusă transcrise în limba română. Știm cu toții că actele noastre, depozitate prin arhive, au fost scrise în limba rusă. Este vorba de prenumele rusești *Василий, Георгий, Григорий, Юрий* ș.a. Acum, când dorim să obținem un certificat (de naștere, căsătorie etc.) de pe actele din arhivă, ni se înmânează un act duplicat, cu variante monstruoase, transcrise ca *Vasili, Gheorghii, Grigori, Iuri* etc. și nu cu echivalentele noastre românești: *Vasile, Gheorghe, Grigore, Iurie* etc. E adevărat că astfel de variante se utilizează în onomastică, dar ca nume transcrise dintr-o limbă slavă pentru cetățenii din țările respective (mai cu seamă în enciclopediile editate în limbă română), dar nu pentru cetățenii noștri care trebuie să-și poarte prenumele lor, moștenite din moși-strămoși și legiferate de normele de scriere a numelor proprii în limba română. Și cum să nu se întâmple astfel de „ciudățenii”, dacă organele de stare civilă își au propriile instrucțiuni „pocit” întocmite. Ne permitem să analizăm aici unele din „regulile” de transcriere a numelor de persoane din Instrucțiunile oficiale aprobate de Departamentul Tehnologii Informaționale [3, p.7], în care citim:

Pentru transcrierea numelor și prenumelor cetățenilor Republicii Moldova din limba rusă în limba de stat, se vor utiliza următoarele reguli:

– „e” se transcrie prin „io”;

Această prevedere din instrucțiunile amintite mai sus este greșită. Litera „e” din limbile slave, conform standardului oficial de transcriere, se redă în limba română numai prin „e”, pe când litera rusească „э”, redată în acte uneori și prin „e” se va transcrie prin îmbinarea de litere „io”. De exemplu: *Piotr* (și pentru *Пётр* și pentru *Петр*).

– „ий” se transcrie prin „i”;

Este greșită această formulare, pretinsă drept normă. Dacă este vorba de prenumele din limba rusă, ca *Василий, Григорий, Валерий, Юрий, Клементий, Анатолий* etc., este

greșit întrucât, conform regulilor ortografice ale limbii române aceste prenume au terminație diferită și trebuie înscrise, după cum urmează: *Vasile, Grigore, Valeriu, Iurie, Clementie, Anatol* etc., deci cu echivalentele respective din limba română. Această regulă („**ий**” se transcrie prin „**i**”) justifică transcrierea în limba română a prenumelor rusești din acte cu niște variante mutilate ca, spre exemplu, *Vasili, Grigori, Iuri, Clementi, Anatoli*, prenume acceptate și promovate de Centrul de Terminologie.

Căutând explicație de ce s-a ajuns la așa ceva, suntem de părerea , că probabil s-a avut în vedere desinența onomastică a numelor de familie de origine slavă -**ский**. Dacă e așa, atunci, într-adevăr, conform normelor de scriere a numelor de persoane, se va transcrie -**shi** pentru numele de familie chiar pentru ambele sexe.

– „**к**” se transcrie fie prin „**c**”, fie prin „**ch**”, după caz.

Prima parte a frazei, adică „**к**” se transcrie fie prin „**c**” este corectă. Se cer doar două-trei exemple: Константин – Constantin, Виктор – Victor, Кодреану – Codreanu. Dar oare ce au înțeles funcționarii, care completează un act, din partea a doua *fie prin „ch”*, după caz? Această specificare, în genere, trebuia omisă.

– „**ш**” se transcrie prin „**șc**”, înainte de „**e**” și „**i**” și prin „**șci**” înainte de „**o**” și „**u**”;

Explicația *înainte de „e” și „i” și prin „șci” înainte de „o” și „u”* este de prisos. Era îndeajuns doar: „**ш**” se transcrie prin „**șc**”.

– „**ь**” se transcrie prin „**i**”, înainte de „**e**”, iar ca semn al palatalizării nu se utilizează;

În loc de „**ca semn al palatalizării**” urma să se scrie „*iar aflat între consoane acesta se omite*” și să se aducă și câteva exemple: *Arosiev* pentru rus. *Аросьев*, iar pentru *Котельник* – *Cotelnic*.

– *legătura „ья”* se transcrie prin „**ia**”.

Un termen utilizat nelalocul potrivit. Aici trebuia menționat că nu numai îmbinarea de litere „**ья**” se transcrie prin „**ia**”, dar și „**ия**” (în cazul prenumelui *Мария*). *Дарья* se scrie *Daria*, iar *Мария* – *Maria*.

– „**э**” se transcrie prin „**e**”;

Această afirmație este greșită, întrucât, în genere, litera „**э**” din limba rusă se transcrie „**ă**” (fie în apelative, fie în numele de persoane), iar atunci când această literă se află la începutul numelor de persoană în limba rusă se va transcrie în limba română „**e**”. Exemple: *Эмма* – *Eta*, *Эмануил* – *Emanuil*, *Элина* – *Elina* etc. și nu cu „**ă**”.

Acestea sunt doar câteva, să le zicem, norme sau recomandări, nu știm ale cui, cu intenția de reglementare a onomasticii naționale. Printre altele fie spus, aceste instrucțiuni au fost avizate de Centrul de Terminologie.

În concluzie, ni se pare că aici se impune necesitatea unui dicționar de scriere a prenumelor și numelor de familie în limbile rusă și română. Cu astfel de instrucțiuni ni vom avea nicidecum acte de identitate, în care să regăsim prenumele noastre tradiționale și moderne corect înscrise.

De corectitudine a numelor de persoană în actele de identitate au nevoie și prenumele intrate recent în inventarul onomastic din Basarabia, prenume împrumutate odată cu libera circulație sau migrație a concetățenilor noștri. Drept exemplu sunt prenumele: *Julieta, Romeo, Gabriela, Izabela, Beatricia, Leticia* etc., care au echivalente antroponimice în limba română. Însă avem și prenume care, în opinia noastră, trebuie scrise ca în limba de

origine: Jessica, Beatrice, Yolanda, Lily etc. [5, p. 391, 392]. Problema aceasta urmează să fie rezolvată.

În continuare voi expune câteva gânduri privind corectitudinea unor denumiri.

De mult timp își așteaptă rezolvarea problema denumirilor corecte ale unor produse alimentare, a denumirilor de plante, legume, fructe etc. Sunt sigură că noi toți dorim să avem caise cu denumiri românești, și nu *Краснощекый, Кишиневский ранний*, cireșe *Валерий Чкалов* sau piersici *Урожайный желтый, Сочный, Успех* etc., salamuri *Чайная, Днестровская, Докторская, Московская* etc., băuturi alcoolice și nealcoolice *Букет Молдавии, Белый аист, Праздничный, Столичный, Пшеничная*, apă minerală *Кишиневская, Корнеитская* etc. E de menționat faptul, că unele denumiri de produse au fost traduse în limba română, de exemplu, salam, unt, brânză ș.a. pe când denumirile rusești între ghilimele au fost doar transliterate (uneori destul de caraghios în îmbinare cu denumirea de produs de alt gen) din limba rusă și, astfel, avem *salam* „Molocinaia”, „Doctorscaia”, *unt* „Crestianscoie”, *brânză* „Domașnii”, *rachiu* „Hlebnaia”, „Rosa Moldavii”, „Soobrazim na troih”, „Ha-ha-ha” apă „Izumrud” și tot așa, și tot așa. [4, p. 481, 482].

După douăzeci de ani de la adoptarea Legii cu privire la funcționarea limbilor poți întâlni încă destul de frecvent denumiri de firme, de produse alimentare sau de alt fel scrise sau numai în limba rusă, sau cuvântul rusesc scris cu litere latine, de tipul: Salonul de coafură „*Ciarodeica*”, buticurile de comercializare a detergenților „*Zolușca*” sau benzinăria „*Vesî*”. Totodată, unii agenți economici continuă să se încapățineze să utilizeze denumirea firmei sau a produsului acestei firme în limba română, folosind denumirea firmei și a mărfii cu textul de pe ambalaj doar în limba rusă. Îmi amintesc un caz când un cetățean din Orhei nu vroia nici în ruștină să schimbe denumirea țigărilor ЛЯНА (cu caractere slave) în „Leana” cu litere latine. La întrebarea de ce se opune, cetățeanul a răspuns că „s latiniței sigaretî ne imeiut tovarnogo vida”, (adică, cu caractere latine țigaretile nu au aspect de marfă – traducerea ne aparține – A.D.). Probabil că această idee e încă acceptată de instituțiile de resort, dacă avem în limba noastră astfel de perle terminologice.

Acestea sunt consecințele „bilingvismului armonios” de altădată, care, de fapt, a fost un bilingvism fals și a adus grave prejudicii limbii române.

Lipsește un interes constant pentru implementarea limbii române în întreaga republică. Statul trebuie să-și asume grija pentru folosirea *de facto* a limbii române în toate sferele. Politica statului în această privință trebuie să fie mai consecventă. E necesar ca promovarea limbii române ca limbă oficială să fie o prerogativă a tuturor factorilor decizionali – de la Guvern, Parlament etc. până la Primărie sau școală. Sunt de părerea că astăzi, când nu mai există acel Departament al Limbilor, rezolvarea acestei probleme ar trebui să-i revină Institutului de Filologie.

În ultimii ani statul Republica Moldova „a avut grijă”, să descurajeze cunoașterea limbii oficiale de către toți cetățenii săi. Până la urmă, atitudinea față de limba țării este un indiciu al nivelului intelectual și al demnității umane și naționale.

Mulțumind pentru atenția cu care ați ascultat comunicarea noastră succintă, încheiem aceste gânduri cu cuvintele pline de adevăr și curaj ale regretatului poet al neamului Grigore Vieru: ***Vom fi cu adevărat liberi atunci când întreaga republică va deveni o CASĂ ALIMBII ROMÂNE*** și cuvintele pline de optimism ale mult regretatului învățător al tuturor învățătorilor de limbă română din Basarabia, acad. Nicolae Corlăteanu: ***Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!*** [2, p. 6.]

Referințe bibliografice

1. Nicolae Corlăteanu. *Necesitate imperioasă, dar fără abuzuri în renovarea lexicului*. În: „Mult e dulce și frumoasă...” (Centrul Național de Terminologie), Chișinău, 2001, p. 5-9.
2. N. Corlăteanu. *Las vouă moștenire...*, Limba Română, 2005, nr. 4, p. 5-6.
3. *Instrucțiune Cu privire la modul de înregistrare a actelor de stare civilă*. – Chișinău, 2005, 110 p.
4. Albina Dumbrăveanu. *Terminologie și politică lingvistică*. În: Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu, Chișinău, 2004, p. 478-483.
5. Albina Dumbrăveanu. *Numele de persoană și societatea*. În: Omagiu lui Ion Dumbrăveanu la 70 de ani, Chișinău, 2009, p. 391-395.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Ion Dumbrăveanu

**ASPECTE DE NEOLOGIZARE A LEXICULUI
LIMBII ROMÂNE ACTUALE**

Activitatea științifică a acad. Nicolae Corlăteanu e vastă și multifacetică greu să numim un compartiment al limbii sau sfera de cercetare în care regretatul academician să nu-și fi spus cuvântul și opinia. Or, printre preocupările predilecte ale savantului basarabean au fost lexicul și lexicologia și, în special, dezvoltarea și îmbogățirea tezaurului lexical al limbii române și renovarea (neologizarea) acestuia. Despre acest lucru savantul a vorbit și a scris în mai multe lucrări ale sale, unele din acestea având un caracter expres de imperativ sau de proiect și îndemn adresat sieși și eventualilor cercetători în domeniu.

În continuare intenționez, ca fost discipol al ilustrului dascăl, să răspund la îndemnul marelui savant și să abordez în această succintă comunicare unele aspecte și laturi de neologizare a lexicului limbii române actuale. Mă voi opri și voi insista asupra unor aspecte și procese de neologizare a lexicului românesc în baza unor formați și modele derivaționale ce țin de procedul sufixării.

Analiza materialului faptic disponibil (peste 1600 de neoformații sufixale nominale recente) a demonstrat că neoformațiile în cauză sunt structurate după trei macroscheme sau „arhitipuri” derivaționale: $N \rightarrow N$, $V \rightarrow N$ și $Adj \rightarrow N$. Drept principiu de clasificare ne-a servit baza derivativă. Cele mai numeroase s-au dovedit a fi neoformațiile postsubstantivale formate după macroschema $N \rightarrow N$ – peste 50 % din numărul total al derivatelor analizate. Cu alte cuvinte, mai bine de jumătate a neoformațiilor cercetate sunt derivate endocentrice. Neoformațiile structurale după această macroschemă sunt formate în baza a 20 de modele derivaționale mai productive. În cadrul acestora cel mai productiv s-a dovedit a fi modelul derivațional cu formantul afixal *-ist*. Modelul în cauză ($n + -ist \rightarrow n$) are o tradiție de peste două secole în derivatele afixale românești; formantul a pătruns în română odată cu împrumuturile de natură neologică din limbile neoromanice, în special din franceză, devenind productiv și pe teren românesc. Productivitatea modelului își are explicația, după părerea noastră, în factori de ordin sociolingvistic, în primul rând, adică este determinată de necesitatea unor neoformații menite să desemneze diferite profesii, ocupații sau specialități de la strict profesionale la cele de amatorie sport, preferințe etc. Derivatele formate după acest model pot fi incluse în categoria numelor de agent (*nomina agentis*) în sensul larg al termenului, de exemplu, *compresorist*, *deltaplanist*, *șantierist*, *cinclubist*, *rachetomodelist*, *nomenclaturist*. Remarcăm că o bună parte a derivatelor după acest model își pot avea (în potență) corelate derivaționale în baza modelului $n + -ist \rightarrow n$. Derivatele după acest model desemnează diferite doctrine, curente politice sau ideologice, sisteme ș.a. cum ar fi, de exemplu, *empiriosimbolism*, *românofilism*, *protocronism*, *conjuncturism*, *afacerism* ș.a.

Din categoria derivatelor endocentrice fac parte și neoformațiile structurate în baza unor formați afixoidali, de origine greacă după modelul $n + -logie \rightarrow n$. Modelul în cauză este unul din cele mai productive după modelele analizate mai sus. Derivatele după acest model țin mai mult de metalimbajele specializate din sfera diferitor sisteme terminologice. Creșterea cantitativă a neoformațiilor cu acest formant este determinată de

stricta specializare a diferitor domenii și ramuri ale științei, care formează științe autonome sau subcompartimente (subdomenii) ale acestora și care necesită denumirile respective. Majoritatea absolută a derivatelor cu acest afixoid se caracterizează printr-un înalt grad de selectivitate și compatibilitate, contractând relații derivaționale în exclusivitate cu baze derivative culte (livrești). Excepțiile sunt rarissime. Exemple: *robotologie*, *iconologie*, *eminescologie*, *prospectologie*, *literaturologie*, *spectacologie*, *profesiologie*.

La fel ca și modelele analizate supra, modelul cu sufixul *-logie* corelează cu respectivul corespondent al său – cu modelul $n + -log \rightarrow n$. Astfel, numărul derivatelor cu afixoidul *-logie* este cvasiegal cu cel al neoformațiilor cu neoformantul *-log*, raportul acestora fiind de 30 : 29. Specificăm că eventualele necorespunderi în parametrii respectivi sunt de natură pur cantitativă și nu afectează caracterul sistemic al corelațiilor derivaționale ale modelelor analizate. Să comparăm câteva exemple cu formantul *-log*: *eminescolog*, *sugestolog*, *teatrololog*, *versolog*, *sursolog*, *prospectolog*, *hașdeolog* ș.a. Corelația modelelor $n + -logie \rightarrow n / n + -log \rightarrow n$ este, în anumit sens, analogică celei analizate mai sus, adică modelelor cu formanții *-ist/-ism*. Specificăm, totodată, ca, în primul caz, corelația modelelor nu se caracterizează printr-un izomorfism total, deoarece formațiile cu sufixul *-ist* nu întotdeauna presupun și derivatele respective cu formantul *-ism* și viceversa. Or, în cazul modelelor cu afixe *-logie* și *-log* corelația acestora se caracterizează printr-un izomorfism cvasitotal. Cu alte cuvinte, necorespondența numerică nu poate servi drept un argument concludent contra caracterului izomorfic al corelației derivaționale a modelelor în discuție, dat fiind că, virtual, adică în potență, derivatele cu afixoidul *-logie* presupun în mod logic și logic respectivele neoformații cu afixoidul *-log*. Dependența directă și incontestabilă a derivatelor neologice cu formantul *-log* de prezența în limba română actuală a derivatelor cu afixoidul *-logie* este mai mult decât evidentă. Pe de altă parte, nu este exclusă apariția unor neoformații cu afixoidul *-log* fără prezența explicită (paralelă) a derivatelor respective corelative cu formantul *-logie*, aceasta fiind doar virtuală (implicită). Izomorfismul corelației derivaționale a modelelor în discuție rezidă, în opinia noastră, în înseși univocitatea formanților neologici care integrează respectivele modele. Cu alte cuvinte, semantica, sau mai exact spus, sensul derivațional al formanților afixoidali limitează, în anumit sens, funcțiile derivaționale ale modelelor cu atare neoformați, după care se formează derivate neologice strict univoce. Prin urmare, monosemantismul formanților în discuție (*-logie* și *-log*) se explică, la rândul său, prin chiar caracterul afixoidal al acestora. Și, dimpotrivă, polisemantismul unuia din „membrii” modelelor corelative, de exemplu, a modelului cu afixul *-ist* în corelația *-ism/-ist*, duce, de regulă, la o „știrbire” a înseși corelației și, implicit, la un izomorfism incomplet al acestora.

În lumina celor expuse supra, se poate trage concluzia că concurența derivațională a modelelor $n + -ist / n + -log$, despre care s-a pomenit, nu poate influența asupra trăinicii poziției pe care o deține modelul cu formantul *-log* în sistemul derivațional al limbii române. Trăinicia poziției modelului $n + -log$ este asigurată, la rândul ei, nu numai de productivitatea modelului în discuție, ci și de stricta corelație derivațională a acestuia cu modelul $n + -logie \rightarrow n$.

În afară de modelele derivaționale corelative analizate mai sus, româna dispune de o serie mai puțin productivă de modele care conțin afixoide de origine greacă, după care se formează noi derivate substantivale cu sens abstract sau concret, de tipul *-metru / -metrie*, *-fon / -fonie*, *-fob / -fobie*, *graf / -grafie*, despre care am mai vorbit și în alte lucrări pe fundal panromanic.

Menționăm că modelele corelative cu aceste sufixoide sunt mai productive în limbile romanice occidentale, mai cu seamă în franceză, italiană și spaniolă, multe neoformații de acest tip fiind împrumutate de română din aceste limbi, în primul rând din franceză. Cu toate acestea întâlnim o serie de neoformații cu aceste afixoide derivate pe teren românesc, cum ar fi, de exemplu, *neologomanie, vitezoman, spectacolografie, claustroman, junocrație, rusofob, aromografie, demonofobie, secretomanie, teatrofil, drogoman, demonofobie, radiofil, respirometru, neologofobie, sitografie* ș.a. Exemplele de mai sus mărturisesc despre o expansiune crescândă a modelelor derivaționale corelative și a formațiilor respective.

Despre creșterea potențialului derivațional al formațiilor după modelele examinate vorbește și compatibilitatea afixoidelor în discuție cu diferite categorii de baze derivate, inclusiv cu unele baze sau cuvinte tradiționale, din lexicul comun al limbii, de exemplu, *apometru, brazdometru, rusofob, ochiometru, viscozimetru* ș.a.

Derivatele postverbale constituie o treime (peste 500 unități) din numărul total al neoformațiilor sufixale analizate. În plan cantitativ, modelele derivaționale exocentrice, structurate după macroschema $V \rightarrow N$ sunt mai productive față de cele postsubstantivale. Acest lucru se explică și prin faptul că numărul modelelor derivaționale exocentrice este mult mai mic decât cel al modelelor endocentrice, fapt care, la rândul său, explică și ponderea mai mare a derivatelor care revine modelelor derivaționale de acest tip.

Spre deosebire de limbile romanice occidentale, în română reflexul latinescului *-tione(m)* este absolut neproductiv. Încercările întreprinse în secolul al XIX-lea de a „reînvia” formantul dat au fost zădărnice și în limba română nu s-au soldat cu rezultatele dorite, deoarece legăturile intrasistemice ale corelației derivaționale respective au fost, probabil, curmate încă în perioada substantivării masive a așa-numitului infinitiv lung. Prin aceasta se și explică faptul că la formarea numelor de acțiune abstracte postverbale limba română a recurs la alt model, cel cu formantul exinfinitivului lung. Deși, în plan etimologic, formantul *-re* nu are nimic comun cu actualii formați ai reflexului latinescului *-tione(m)* din limbile romanice actuale, modelele derivaționale cu acesta sunt absolut identice în plan funcțional, adică din punctul de vedere al sensului derivațional al acestora caracterizându-se prin evidente trăsături izomorfe. Astfel, arhimodelul derivațional $n + -re \rightarrow n$, la fel ca și respectivele modele cu reflexul latinescului *-tione(m)*, funcționează în limba română în trei variante derivaționale, și anume: $v + -are \rightarrow n$, $v + -izare \rightarrow n$ și $v + -ificare \rightarrow n$. Semnalăm că parametrii cantitativi ai productivității variantelor arhimodelului coincid în linii mari cu cei ai respectivelor variante ale arhimodelului cu reflexul latinescului *-tione(m)* din limbile romanice occidentale. Or, în ceea ce privește ponderea neoformațiilor după acest model în cadrul total al derivatelor postverbale recente, trebuie să subliniem faptul că în limba română după acest arhimodel este formată majoritatea derivatelor. Astfel, ponderea deverbativei recente formate după arhimodelul $v + -are \rightarrow n$ constituie în limba română circa 70 % din numărul total al neoformațiilor postverbale analizate. În funcție de formantul derivațional al respectivelor variante ale arhimodelului și de caracterul lexical (semantic) al verbului-bază derivativă, acțiunea verbală nominalizată poate fi concepută fie ca finită, fie ca procesuală. Să comparăm o serie de neoformații după arhimodelul în discuție: *digitalizare, simetrizare, analogizare, rentabilizare, cineficare, zeificare, densificare, deșertificare, tirajare, celofanare, bulgarizare*.

Se cere remarcat, îndeosebi, faptul că arhimodelul cu formantul *-re* se caracterizează printr-o autonomie pregnantă a sensului derivațional. Despre acest fapt vorbește și numărul considerabil de derivate *nomina actionis*, formate de la verbe virtuale de natură postsubstantivală sau adjectivală după schema $n \rightarrow *v \rightarrow n$ sau $adj \rightarrow *v \rightarrow n$, de exemplu,

enclavizare (< **enclaviza* < *enclavă*), *pachetizare* (< **pachetiza* < *pachet*), *suveranizare* (< **suveraniza* < *suveran*), *antistatalizare* (< **antistataliza* < *antistatal* < *antistat*), *textualizare* (< **textualiza* < *textual* < *text*) ș.a.

Analiza corelației derivaționale $v \rightarrow nomina\ actionis$ a demonstrat că, în majoritatea cazurilor, prezența implicită a verbului-bază derivativă presupune prezență substantivului nume abstract și viceversa – numele abstracte de acțiune presupun în mod implicit verbele-baze derivative. Corelația derivațională în cauză se caracterizează printr-o realizare structural-funcțională absolută în limba română, în care modelul $v + -re \rightarrow n$ nu are nicio concurență din partea altor modele derivaționale sinonimice.

În lumina celor afirmate, se poate presupune că însuși conceptul și termenul de „verb derivativ virtual” sunt convenționale, deoarece nu este exclusă posibilitatea apariției sau formării simultane a verbelor derivative-bază și a deverbativelor respective – *nomina actionis*. Oricum, prezența implicită a verbului-bază derivativă este de netăgăduit, altfel nu ar putea avea loc însuși actul creării unor neoformații de acest tip.

Despre productivitatea, practic nelimitată, a modelului vorbește și prezența în limba română actuală a unui considerabil număr de ocazionalisme recente, a căror apariție poate fi pronosticabilă doar în cadrul modelelor de înaltă productivitate, de exemplu, (< **epletiza* < *epitet* < *epitetic*), *microscopizare* (< **microscopiza* < *microscopic*), *emblematicizare* (< **emblematiciza* < *emblematic* < *emblemă*) ș.a.

Modelul derivațional cu reflexul latinescului *-tor* ($v + -tor \rightarrow n$) figurează printre cele mai productive scheme derivaționale de formare a deverbativelor în toate limbile romanice, inclusiv, în româna actuală. Semnalăm că schema derivațională în cauză este cea mai veche și productivă formulă derivațională cu formant tradițional, care și-a păstrat viabilitate și productivitate de-a lungul veacurilor, începând cu limba-protobază indoeuropeană și până la limbile romanice contemporane. În toate limbile romanice investigate, inclusiv româna, sensul de agentivitate este dominant în neoformațiile alcătuite după acest model. Să comparăm o serie de exemple din spațiul românofon: *stivuitor*, *stanator*, *prefațator*, *paginator*, *așchietor*, *informator*, *pozator* ș.a.

În exemplele de mai sus sensul de „agent al acțiunii” se asociază cu cel de „animat”. Or în lumea contemporană, înalt dezvoltată din punct de vedere tehnic, multe acțiuni și procese sunt completate automatizate și nu sunt efectuate nemijlocit de către agenți animați, ci mai degrabă de diferite mașini, automate, aparate ș.a. Acest fenomen se reflectă și asupra limbajului uman prin neutralizarea opoziției animat/neanimat (*nomina agentis* / *nomina instrumenti*). A se compara unele exemple: *fotoredresator*, *degazator*, *transportor*, *evaporator*, *absorbitor* ș.a.

Analiza deverbativelor, formate după modelul $v + -tor \rightarrow n$, a demonstrat că în cadrul acestuia sunt posibile patru corelații derivaționale: a) acțiune (proces \rightarrow (*nomina agentis*); b) instrument (aparat) \rightarrow persoană care lucrează sau se folosește de instrumentul sau aparatul respectiv; c) acțiune (proces) \rightarrow locul acțiunii (sau a procesului); d) acțiune \rightarrow substanță care are însușirea indirectă de verbul-bază derivativă.

În etapa actuală concurente sunt numai corelațiile a) și b); dintre acestea mai reprezentativă este corelația a). Or, dezvoltarea științei și a progresului tehnic pot duce în perspectivă la deplasarea corelației a) pe planul al doilea. La o atare schimbare poate contribui ponderea specifică crescândă a agentivelor desubstantivale, formate după modelul $n + -ist \rightarrow n$ sau $n + -logist \rightarrow n$ despre care s-a vorbit mai sus. Cu alte cuvinte, cu timpul sememul „aparat” sau „mașină” care îndeplinește acțiunea indicată de verbul-bază derivativă poate deveni dominant.

În comparație cu derivatele nominale postsubstantivale și postverbale, formațiile postadjectivale sunt mai puțin productive. În continuare vom insista asupra a două modele mai reprezentative. Astfel, după modelul *adj + reflexul neologic al latinescului -itate(m)* în română au fost atestate 160 de neoformații postadjectivale, adică 62,74 % din numărul total al formațiilor postadjectivale recente. Derivatele formate după acest model desemnează prezența unor caracteristici abstracte, indicate de baza derivativă a adjectivelor respective, de exemplu, *recuperabilitate, neoperativitate, sistematicitate, multiculturalitate, decapotabilitate, elipticitate, eticitate*. Semnalăm faptul că formantul *-itate* contractează relații derivaționale și cu baze derivate tradiționale: de exemplu, *lipiciozitate, colțurozitate, stufositate* ș.a. Întâlnim și cazuri când formantul în cauză se îmbină și cu baze derivate substantivale, ieșind, în așa fel din cadrul derivatelor exocentrice, adică din cadrul compatibilității sale tradiționale cu baze derivate adjectivale, de exemplu, *literaturitate, naturitate*.

Cele expuse supra mărturisesc despre o evidentă neologizare și renovare a lexicului limbii române actuale, care are loc în majoritatea absolută a cazurilor în baza unor formați livrești sau afixoide.

Referințe bibliografice

1. Nicolae Corlăteanu. *Premisele și realizarea proceselor de neologizare*. În: Revistă de lingvistică și știință literară, 1998, nr. 5, p. 34-39.
2. Ion Dumbrăveanu. *Studiu de derivatologie romanică și generală*. – Chișinău, 2008.
3. Ion Dumbrăveanu. *Note privind caracterul sistemic al proceselor derivaționale (în plan panromanic)*. În: Filologia modernă: Realizări și perspective în context european. In memoriam acad. Silviu Berejan, Chișinău, 2008, p. 127-133.
4. Florica Dimitrescu. *Dicționar de cuvinte recente*. – București, ed. a II-a, 1997.

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

Anatol Eremia

**ACAD. NICOLAE CORLĂTEANU:
MOȘTENIREA SA LINGVISTICĂ ȘI CULTURAL-SPIRITUALĂ**

Acad. Nicolae Corlăteanu, profesorul universitar, scriitorul, publicistul, omul de cultură ar fi împlinit zilele acestea 95 de ani. În viața sa, precum i-a fost destinul, a înfruntat multe obstacole și situații de cumpănă, pentru că timpurile i-au fost dintre cele mai grele și vitrege. Dar s-a achitat onorabil cu toate sarcinile și datoriile care i-au revenit.

Prețutindenii, și la acea școală din Ocnița, unde a profesat înainte de război, deoarece la Chișinău nu s-a găsit și pentru dânsul un loc de muncă; apoi, în anii de război, și la muncile agricole într-un colhoz din fundul Rusiei, și într-o uzină militară din Ural, și într-un Institut de Cercetări Științifice, acesta evacuat din Chișinău la Buguruslan.

În 1944, revenit la Chișinău, activează la Institutul de Economie, Istorie, Limbă și Literatură, unde a desfășurat o amplă activitate de specialist în lingvistică. Apoi devine profesor universitar și șef de catedră la USM, iar mai târziu director al Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, funcție din care, în cele din urmă, a fost destituit de autorități din motive, să zicem așa, necunoscute.

Acad. Nicolae Corlăteanu și-a consacrat plener viața științei și profesiei de pedagog, făurind opere de pionierat și de valoare științifică incontestabilă. Savantul a lăsat urmașilor o bogată moștenire lingvistică și o adevărată comoară cultural-spirituală. Astfel că nimeni și nicicând, chiar dintre cei mai zeloși astăzi, nu vor reuși să umbrească meritele predecesorului nostru, diminuând valoarea și importanța realizărilor sale științifice sau ridicând în locul lui pe alții, poate de asemenea merituoși, dar care, de altfel, la timpul lor, înșiși au recunoscut că sunt discipoli ai marelui nostru filolog.

Aproape că nu e domeniu sau direcție de cercetare în lingvistică care să fi rămas în afara preocupărilor academicianului. Diapazonul tematicii abordate este deosebit de cuprinzător: istoria limbii și gramatica istorică, lexicologia și lexicografia, fonetica și fonologia, morfologia și sintaxa, romanistica și limbile neoromane, derivatologia, sociolingvistica, cultivarea limbii, istoria filologiei etc. A semnat și lucrări în domeniul științei literare și folcloristicii, precum și eseuri publicistice și de bibliografie științifică.

Investigațiile acad. Nicolae Corlăteanu în problema etnogenezei poporului și a istoriei formării limbii române conțin un vast volum de informații de ordin lingvistic, istoric, etnologic, antropologic etc. Diverse sunt sursele informative explorate: operele istoricilor și scriitorilor antici, textele și inscripțiile de limbă latină clasică, mărturiile scrise ale cronicarilor din Evul Mediu, documentele istorice și actele cancelariilor domnești. Importante sunt concluziile la care se ajunge în urma acestor investigații: romanizarea populației autohtone s-a început cu mult înainte de cucerirea *de facto* a Daciei și a continuat secole la rând și după părăsirea Daciei de către romani; împăratul roman Aurelian (270-275) a evacuat din Dacia peste Dunăre doar legiunile romane, populația băștinașă continuând să-și ducă mai departe viața pe pământurile natale; geto-dacii au însușit limba latină și au adoptat modul de viață roman prin contactul direct cu cetățenii romani stabiliți în provincie (administratori, militari, negustori, meșteșugari etc.), prin școli și instituții de cult religios [1, p. 189-196; 2, p. 33-35].

Sunt de menționat și de apreciat opiniile acad. Nicolae Corlăteanu în multe probleme de lingvistică. *Formarea și dezvoltarea limbii române literare* e una dintre problemele capitale ale științei lingvistice, cercetate de savant în profunzime și sub multiple aspecte.

Un rol de prim ordin în procesul de statornicire a limbii române literare a fost atribuit de savant operelor scriitorilor clasici și contemporani. Și aici sunt de menționat edițiile de carte, studiile: *Capitole din istoria limbii literare* (1980, în colaborare), *Schițe de istorie a limbii literare* (1980, în colaborare), *Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate* (1995). În scopul propagării operelor literare ca principale surse de îmbogățire și perfecționare a limbii scrise, Nicolae Corlăteanu inițiază editarea micromonografiilor cu genericul „*Scriitorii moldoveni în școală*”. În 1984 vede lumina tiparului una dintre primele lucrări din această serie – *Creația lui Ion Creangă în școală*, având ca bază cunoscuta monografie *Studiu asupra sistemului lexical din anii 1870-1879 (Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan)*, apărută în 1964.

Despre acest studiu prof. Anatol Ciobanu remarcă: „Monografia impresionează prin profunzimea abordării problemelor, prin cunoștințele autorului în domeniul istoriei literaturii române și a celei universale, prin caracterul ei instructiv, înscriindu-se în istoria filologiei romanice ca o contribuție importantă la opera de valorificare a moștenirii clasice” [2, p. 245; 3, p. 14-23].

Problemele istoriei limbii române, căile de dezvoltare și procesele evolutive ce țin de sistemul și structura limbii, sunt tratate la cel mai înalt nivel în monografiile și studiile apărute în diferite perioade de vreme: *Începutul scrisului în limba română* (1947), *Originea fondului lexical de bază* (1955), *Rolul factorilor sociali în dezvoltarea limbii* (1968), *Etape ale dezvoltării limbii* (1988), *Scrisul românesc: începuturile lui* (2000) etc.

Lexicologia (1969, 1982, 1992), *Fonetica* (1978, 1993), *Curs de limbă literară contemporană* (1956), elaborate de unul singur sau în colaborare cu alți autori (dr. I. Melniciuc, dr. V. Zagaevski ș.a.), erau manuale și cursuri universitare de neînlocuit pe vremea ceea. Studiul despre latina vulgară, editat în rusește la Moscova în 1974 (*Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками*) și recent reeditat în românește la Chișinău, în colaborare cu Lidia Colesnic, doctor conferențiar la Universitatea de Stat din Chișinău, a fost înalt apreciat de specialiști și rămâne până astăzi o operă de unicat în domeniu.

Prin anii '60-'70 ai secolului trecut, ani de grea cumpănă pentru limba noastră care ajunsese „la margine de prăpastie”, ea fiind vorbită doar în cadrul familiei și în cercurile restrânse de vorbitori, în sferele oficiale utilizată fiind, după cum se știe, numai limba rusă, Nicolae Corlăteanu inițiază seria de broșuri *Cultivarea limbii*. Articolele publicate elucidau probleme de lingvistică și de cultură generală, de scriere și rostire literară, de utilizare corectă a cuvintelor și expresiilor, îndemnau vorbitorii de rând să însușească normele limbii, participând astfel la salvarea și propășirea graiului matern. Aceleași probleme erau discutate și propagate în cadrul emisiunilor de radio și televiziune (*Grai matern, În lumea cuvintelor* ș.a.), în rubricile din reviste și ziare, fondate și susținute permanent de Nicolae Corlăteanu.

E bine cunoscută opinia savantului în problema raporturilor etnolingvistice și etnoculturale, în urma cărora limbile trebuie să se îmbogățească una pe alta, mai ales la nivel terminologic, respingând supremația funcțională a unor limbi față de altele, referindu-se în special la rolul limbii ruse în funcționarea și dezvoltarea limbilor popoarelor mici din fosta URSS. A fost combătut în acest sens și bilingvismul unilateral din republica noastră, arătându-i-se rolul nefast și daunele pe care le-a adus limbii române și culturii naționale.

Referitor la împrumuturile din alte limbi, Nicolae Corlăteanu remarcă: „Trebuie să conștientizăm că ceea ce e al nostru, e al nostru, iar ce am luat de la alții, am acceptat pentru că s-a produs cu asentimentul nostru și pentru că de multe ori el venea tot de la latini, prin filieră când grecească, când slavă” [2, p. 36].

Adepții „moldovenismului”, după cum ținem bine minte, adesea învinuiau oamenii de cultură și, mai cu seamă, lingviștii că ei, chipurile, românizează „limba moldovenească”. De fapt, sublinia Nicolae Corlăteanu, aici nu e vorba de românizare a limbii, nu se poate româniza ceea ce este demult românesc, ci e vorba mai degrabă de *reromanizare*, iar „a reromaniza înseamnă a romaniza din nou, a pune în circulație mijloacele lexicale de origine latino-romană pentru a crea posibilitatea de redare și în limba noastră a noțiunilor noi, reclamate de dezvoltarea contemporană socială, economică, culturală etc., înseamnă a introduce termeni științifici, tehnici ce corespund stadiului actual european și mondial. Reromanizarea înseamnă în același timp consolidarea caracterului romană al limbii române” [2, p. 37].

Problemele limbii române, precum și cele de lingvistică generală și romană au constituit obiectul multor studii și articole publicate în culegeri și reviste științifice apărute peste hotarele republicii. Variată este tematica rapoartelor și comunicărilor prezentate în cadrul a numeroase congrese și simpozioane, organizate în principalele centre științifice din Rusia, România, Bulgaria, Italia, Cehia, Letonia, Lituania, Georgia etc.

Prin manualele și materialele didactice pentru învățământul preuniversitar, prin dicționarele, cursurile universitare de lexicologie, fonetică, istoria limbii literare, așa cum menționează unul din discipolii săi dr. prof. Nicolae Mățaș, „N. Corlăteanu s-a aflat totdeauna la catedra creșterii spirituale a neamului românesc oropsit, pe care l-a vrut dezrobii întâi de toate prin lumina cărții” [3, p. 76].

Nicolae Corlăteanu a venit pe lume să caute și să întroneze dreptatea, adevărul științific și istoric despre limba română, despre neamul nostru, și dacă le-a găsit, le-a împărtășit semenilor săi, le-a dăruit generațiilor de filologi prin lumina cărții. Și aceasta i-a reușit cu prisosință.

Savant cu renume, pedagog de vocație, patriarh al lingvisticii românești, domn al graiului matern, patriot credincios al neamului, cărturar de talie enciclopedică, intelectual de aleasă cultură, om de rară punctualitate și acuratețe, blajin și tihnit, înzestrat cu darul făcătorului de bine și al iertătorului față de cei greșiți – sunt cuvinte de înaltă prețuire și de iubire față de acad. prof. Nicolae Corlăteanu, onorat și venerat de discipolii, colegii și prietenii săi din toate timpurile.

Astfel acad. Nicolae Corlăteanu va rămâne în amintirea noastră și astfel va dăinui peste vremi, pentru că a fost un om al dreptății, pentru că adevărul descoperit și restabilit l-a lăsat moștenire urmașilor prin lumina cărții.

Referințe bibliografice

1. Nicolae Corlăteanu. *Romanizare și reromanizare*. În: *Limba Română* (Chișinău), 1999, nr. 3-5, p. 189-196.
2. Nicolae Corlăteanu. *Testament. Cred în izbânda limbii române*. – Chișinău, 2010.
3. Anatol Ciobanu. *Vir doctissimus et magister illustrissimus*. În: *Limba Română* (Chișinău), 2005, nr. 4, p. 14-23.
4. Nicolae Mățaș. *Suflet în sufletul neamului*. În: *Limba Română* (Chișinău), 1995, nr. 3, p. 76-79.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Marcu Gabinschi

**SUBSTANTIVITATEA POSTVERBALĂ, PARAVERBALITATEA
ȘI VERBALITATEA NEPREDICATIVĂ ÎN LIMBILE BALCANICE
(cazuri grele de delimitare)**

Ca să identificăm cât mai exact diferitele etape la care se găsește acum regenerarea infinitivelor în limbile balcanice¹, trebuie să aplicăm strict criteriile lingvistice generale ale formațiilor respective. După cum ne arată experiența, calea optimă de a ajunge la acest rezultat este metoda axiomatică îmbinată cu principiul empiric. La noțiunile nemijlocit necesare (nume de acțiune, infinitiv) ajungem prin următoarea operație. Pornim de la noțiunile primare (indefinibile prin altele, identificabile doar în mod deictic, adică ilustrativ), pe baza lor definindu-se altele, mai complicate, pe baza acestora – altele ș.a.m.d. Astfel ajungem la ierarhia: fonem, morfem, categorie și anegorie (indiciu flexionar noncategorial), logoformă, cuvânt și subcuvânt (totalitatea de logoforme, opuse reciproc numai după categorii), clasă de cuvinte („parte de vorbire”) și clasele lor concrete. Pentru operarea de mai departe ne sunt necesare și noțiunile mai puțin cunoscute de somatism, de predicator și de confix.

Somatismul este denumirea unui corp fizic (acesta definindu-se în fizică pe baza noțiunilor primare ca „parte a spațiului limitată în toate direcțiile, împreună cu limitele sale”). Deci nu recurgem la tradiționalul „obiect (în sens) gramatical”, „obiectualitate” („предметность”) și alte camuflări ale cercului vicios în care substantivul se definește prin ceea ce e denumit prin el însuși (chiar noțiunea de „gramatical” nefiind de loc primară, adică putând fi definită la o etapă destul de târzie a identificărilor [1, p. 5-22, 177-211; 2, p. 45 urm.; 3, p. 53-60, 100-106 ș.a.]). Ca predicator definim morfocomplexul care este numai mijloc de predicare (noțiune pe care o luăm drept primară²). Predicatorii simpli sunt aceia care nu includ în componența lor nepredicatori (cum îi includ cei de tipul pasivului ca *sunt făcut*, *a fost făcută* ș. asem.). În limbile de tipul românei nu există decât predicatori nonnominali, nu cei nominali, proprii, de exemplu, limbilor turcice, cf. tur: *adamım* „sunt om”, *adamsın* „ești om” ș.a.m.d.

În sfârșit, confixul (a cărui definiție sună, în virtutea însăși a naturii lui, destul de complicat [4, p. 31 urm.]) îl definim mai simplificat ca morfem (resp. morf) împărțit de temă în două. Ca exemplu se aduc de obicei participiile germane în *ge...t* sau *ge...en*, ca *gelernt* sau *gehalten*. Este o greșeală, precum am arătat nu o dată, să se confunde confixul (un morfem sau morf, deși întrerupt de temă, dar unic prin calitatea sa) cu îmbinarea prefixului cu sufixul sau a prepoziției cu sufixul. De ex.: în *La lecția de istorie s-a vorbit de trecut* acest *de trecut* este o îmbinare prepozițională (un prepozitiv), iar în *E greu/ Trebuie/ Se poate ș.a. de trecut podul* același fonocomplex *de trecut* este o formație confixală.

¹ Întrucât multiplele fapte ale evoluției examinate le-am descris în mai multe lucrări, în prezenta elaborare ne limităm la un minimum necesar de exemplificări. Tot în lucrările noastre precedente se pot găsi date amănunțite privind istoricul problemei.

² Doar cu titlu de ilustrare putem spune în prealabil că în românește predicatorii sunt forme de indicativ, imperativ, condițional și prezumtiv (nu și cele de conjunctiv).

Acesta este deci minimumul necesar de noțiuni cu ajutorul căruia definim, pe cât putem de strict, principalele mărimi de identificat. Așadar:

Substantivul este clasa de cuvinte care cuprinde somatisme și alte cuvinte ce disting toate categoriile pansomatice în același fel ca și somatisme. A distinge o categorie înseamnă 1) a se schimba după ea (de ex., *casă* – *casa* – *case* – *casele* – *caselor* – *caso* și asem.); 2) a acorda după ea alte cuvinte (de ex., *om bun* – *casă bună* – *oameni buni* – *case bune* ș.a.); prin asta substantivele se deosebesc de adjective care pot să distingă aceleași categorii ca și somatisme, dar în care nu acordă ca și ele altceva, ci se acordă cu ele) și 3) a le transmite altui cuvânt. În limbile romanice acest procedeu e relativ rar, adjectivul urmând de obicei după substantiv, adică ceva de tipul lui *casa* – *buna casă* fiind stilistic marcat. În limbile slave, care au articol, însă, așa ceva e obișnuit: cf. maced. *кук'ама* – *добрата кук'а* (în unele limbi substantivul îi transmite adjectivului postpus exponenții tuturor categoriilor sale, și chiar sufixul diminutiv – așa e în limba bască).

Verbul este clasa de cuvinte, care include predicatorii nonnominali simpli, nu cunosc nicio categorie necunoscută lor și se complinesc numai în felul lor. Definiția contrazice în aparență distincția, de către formele verbale predicative din multe limbi, a categoriilor de persoană, număr, timp absolut, mod, aspect ș.a., iar de către formele nepredicative ale lor, a categoriilor de aspect, diateză și timpul relativ. Dar această distincție este doar predominantă, însă nu absolută¹. Dacă procedăm în conformitate cu ceea ce se respectă de două mii de ani în gramatica universală, deci vedem forme verbale (nu ceva din afara verbului) în gerunziu, infinitiv, supin și asem., trebuie să recunoaștem că acestea în unele limbi nu disting nicio categorie. Așa sunt, de exemplu, gerunziul și supinele latine (cf. exemplul antologic din Ovidiu: *Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae*, despre doamnele romane care „Vin să privească și să fie privite singure”, unde supinul e prezent numai la activ (*spectatum*), pe când pentru pasiv a trebuit conjunctivul *ut spectentur*. Cf. și infinitivul gotic, care nu distinge diatezele (fenomen cu supraviețuiri în limbile germanice moderne [5, p. 197]).

În sfârșit, **infinitivul** este subcuvântul verbal independent, din care cel puțin forma de bază nu se acordă predicativ. Odată ce e vorba de o formă verbală, la ea se referă tot ce e spus mai sus despre verb ca gen proxim. Formele independente sunt acelea care pot fi subiecte, predicative și mijloace de invocare (aceste trăsături ale infinitivului, spre deosebire de gerunziu și supin, au fost relevante încă în antichitate, avându-se în vedere cazurile ca *Edere oportet ut vivas, non vivere ut edas* „Trebuie să mănânci ca să trăiești, nu să trăiești ca să mănânci”). Forma de bază a unui subcuvânt (adică a unei totalități de logoforme care se opun reciproc numai după categorii) este cea nemarcată în opoziție privativă, cum sunt activul la diateză și prezentul la timp. Această precizare nu este necesară pentru limbile slave, albaneza ghegă ș.a. Însă dacă nu o facem, nu vom ieși din vechea contradicție a gramaticilor romanice, în care infinitivul se declară invariabil și tot odată se arată varierea lui după diateză (ca *a spăla* – *a se spăla*), iar la reflexiv și după persoană și număr (ca *a mă spăla*, *a te spăla* etc.); variere prin care se exprima acordul predicativ, de ex., *Eu mă pot spăla*, *Tu te poți spăla* etc. Dar dacă ne-am limita la relevarea nonacordului predicativ al infinitivului doar la activ, am considera ca infinitiv și rom. *să fi făcut*. De aceea relevăm nonacordul predicativ doar la formele de bază ale

¹ Am mai adus nu odată din alt domeniu o paralelă a ceea ce bate la ochi, dar nu constituie specificul adevărat al obiectului: se pare că specificul păsărilor constă în aripi și în capacitatea de a zbura. Dar există păsări care nu zboară (struțul, pinguinul, kivi), dar și mamifere (ca liliacul) și pești care zboară. Prin ce identificăm atunci printre vertebrate tocmai păsările? Prin cioc și pene, deci nu prin ceea ce bate la ochi așa, ca aripile și zborul.

întregului subcuvânt (adică ale activului la diateză și ale prezentului la timpul relativ): în acest fel infinitive se dovedesc a fi formele ca *a spăla* (care sunt cele de bază) în paradigma constând din *a spăla, a mă spăla, a te spăla* ș.a. și nu formele ca *să fi spălat*, pentru că ele nu sunt cele de bază în paradigma lor, acestea fiind acolo cele de prezent relativ *să spăl, să speli* etc., acordate predicativ, ca în *vreau să spăl, vrei să speli* etc.. Formularea e cam complicată, dar fără ea nu se poate defini strict infinitivul, ținându-se seama tocmai de particularitatea limbii române.

Deci, esențial pentru identificarea substantivului fiind doar trăsăturile pertinente, indicate mai sus, pentru însăși substantivitatea lui nu este esențial, dacă are sau nu are și unele trăsături comune cu cuvintele din alte clase, anume cu verbul. În românește, chiar însușirile verbale ale numelor de acțiune singure au puține însușiri comune cu verbul și sunt absente la alte substantive: cf. posibilitatea complementului de agent, de ex., *cititul* sau *citirea cărților de către studenți*. Dar există limbi în care numele de acțiune au și alte însușiri comune cu verbul, care însușiri, odată ce nu exclud ceea ce e indispensabil pentru substantiv, nu anulează substantivitatea. O ilustrare bogată a acestui fenomen dau limbile sud-romanice în care, în cadrul paradigmei interclasiale conversive verbo-substantivale, se formează de la orice verb substantivatul infinitivului (da în portugheză și al semifinitivului). Acesta, luând articol, dar putând să se complinească și prin determinative și adjective, poate totodată să aibă complement direct, iar în spaniolă (rar și în italiană) și subiect propriu (însușire proprie în portugheză mai mult semifinitivului). Această substantivare e bine cunoscută în romanistică, deci nu exemplificăm în această lucrare balcanistică posibilitățile tipurilor ca it. *il fare*, sp. *el hacer*, port. *o fazer* etc.¹ Din aria balcanică putem aduce exemplul limbii macedonene (fiind asemănătoare și situația din bulgară), în care numele de acțiune în *-ње* (formate de la verbe în mod sufixal, nu în mod automat prin conversie, și de aceea date în dicționar ca unități stabile ale lexicului) disting toate categoriile substantivului. Așa este genul (după care nu se schimbă) și numărul (după care se schimbă rar), pe care le exprimă prin acord, și determinarea, pe care o exprimă prin articolul, alipit sau transmis adjectivului antepus. Și totuși aceasta nu se exclude de luarea complementului direct [3, p. 62-64] (cum e mai des după prepoziții), *Акција за доброволно давање крв*, sau *со успешно предавање список*, sau *против нелегалното и диво печење ракија* ori fără prepoziții, de ex., *Перење синтетика*, sau *Избирање директор*, sau *Потпишување договор*, inclusiv cu articol sau/si adjectiv: *Решавањето задачи* sau *Болно вадење заби* sau *Оралното земање холин* (câteodată același fenomen se întâlnește la numele de acțiune de alt tip: cf. *на берба грозје*). Mai rară este întrebuințarea absolută, ca în *за постоење основни спротивности*, sau *избувнување војна*, sau *владеење социалисти*. Păstrarea substantivității acestor nume de acțiune, indiferent de prezența sau lipsa complinirilor verbale, e relevantă de interșanjabilitatea lor cu atributele în *на*, cf. din unul și același text *постоење интересирање* și mai jos *постоење на извесни способности*. Această situație ne demonstrează ce este substantivitatea postverbală, deși însoțită de pronunțate trăsături verbale, dar totuși substantivitate, deoarece în cazul ei aceste trăsături nu afectează indispensabilul substantival.

În limba română situația e alta. Aici numele de acțiune de toate tipurile (inclusiv cele participiale, dacă nu sunt introduse la forma nearticulată de unele prepoziții), nu pot să fie tranzitive, nemaivorbind de uzul absolut. Dar, stând fără articol, după unele

¹ Despre distincția, de către numele de acțiune din diferite limbi, în special din cele slave, a categoriilor de aspect și diateză, vezi [3, p. 64, 274].

prepoziții, numele participiale formează construcții ca *de făcut*, *la făcut* ș.a. care pot avea recțiune verbală, de ex., *mașina de tăiat fier* sau *Ne ducem la cules mere*, deci capătă o însușire verbală indispensabilă. Dar nu sunt forme verbale, deoarece prepozițiile care le introduc își păstrează calitatea, fapt confirmat de posibilitatea, în aceeași poziție, a substantivelor de alte tipuri formative, de ex., *mașină de echilibrare/de extracție/de foraj/de honing* etc. sau *Ne ducem la plimbare/la cinema* etc. Nonverbalitatea e confirmată aici prin neînsoțirea de adverbe. Dar nici substantive aceste *făcut* ș.a. aici nu sunt, deoarece în aceste prepozitive nu pot nici să ia articol, nici să acorde ceva (adjective, pronume) în categoriile pansomatice (substantivale)¹. Adică avem ceva nici substantival, nici verbal. Situația e relevantă de contrastul cu prepozitivele sinonime nontranzitive, în care se păstrează toate trăsăturile substantivale: cf. *mașină de tăiere electrică a ghevintului*, *Ne ducem la culesul (mult așteptat) de mere/al merelor* etc. Așadar avem în românește un tip productiv de prepozitive tranzitive postparticipiale, pe care, nefiind nici verbale, nici substantivale, le numim **paraverbale**. Pentru acestea păstrăm termenul „supin” în sens strict (nu acela vag și indefinibil pe care îl are acest termen în gramatica tradițională, deși preluat și în studiile cele mai moderne).

Precum s-a stabilit demult (de către K. Sandfeld, A. Philippide și alții) un analog al rom. *de făcut* este alb. *për të bërë*, deși omozem cu el și având cu el și alte trăsături comune (formându-se tot de la nume de acțiune participial, fiind tranzitiv ș.a.). Dar, spre deosebire de rom. *de făcut* paraverbal, alb. *për të bërë* e universal (se formează de la orice verb), complinește, indicând scopul, atât verbele, cât și substantivele, cunoaște uzul absolut, e practic extraomonimic, e mai frecvent în vorbire (stând și acolo unde în românește stă conjunctivul), și ia cliticile obiectivale, inclusiv reflexivul *u*. Și totuși amândouă formațiile în chestiune sunt paraverbale: fiind tranzitive, nici *për të bërë* nu poate nici să ia articole, nici să acorde ceva ca substantivele de care, deci, nu ține, iar verb nu este, deoarece *për* își păstrează statutul de prepoziție (ceea ce se confirmă prin aceleași probe, ca și pentru rom. *de*, vezi mai sus). Prin urmare, și aici avem formații paraverbale.

Situația se schimbă când rom. *de* din *de făcut* și alb. *për* din *për të bërë* își pierd calitatea de prepoziție, devenind eo ipso semiconfixe stângi ale confixelor ca rom. *de ...ut*, alb. *për të ...rë*. Demult aceasta a avut loc în tautologii, ca rom. *de făcut fac*, alb. *për të bërë bëj*, în care însă constatăm prezența infinitivului abia post factum, când aceste *de făcut* și *për të bërë* au și trăsături specifice indispensabile infinitivale, ca în *De muncit e greu* sau *Për të punuar është (gjë/punë) e vështirë* [3, p. 10, 14-26, 49 (pentru română), p. 320-324 (pentru albaneză)]. ș.a. De notat acel paradox, că pe când *për të bërë* e cu mult mai frecvent în vorbire decât *de făcut*, tot paraverbal, acest *de făcut* ca infinitiv nou e, dimpotrivă, cu mult mai frecvent decât *për të bërë* în aceeași calitate [vezi ultimele date în 6, p. 305]. Amândouă infinitivele noi se deosebesc de cele vechi ale limbilor respective (rom. (a) *face*, alomorfic, confixal-sufixal, și alb. gheg *me ba*, pur confixal) ca realizări concrete ale esenței abstracte, dar se acoperă amândouă împreună cu ele de definiția general lingvistică a infinitivului ca atare (vezi mai sus).

Evoluția sferei examinate mai are, în albaneză, două manifestări, anume paraverbalul *me të bërë* ce denotă antecedenta nemijlocită (cf. rom. *odată intrat...*),

¹ În subsidiar, nu avem în cazul dat nici fapte ale gramaticii sensu stricto, prepozitivelor în chestiune lipsindu-le trăsătura universalității: ele nu se formează de la orice verb, ci de regulă de la verbele ce denotă acțiuni fizice nonmomentane. Însă fiind și universale în sensul indicat, construcțiile pot să fie, de asemenea, nici substantivale, nici verbale (adică paraverbale), vezi mai jos despre albaneză.

și, mai rar, sensul instrumental, și *së bëri*, ce complinește cel mai des verbele finite (cf. rom. *a sfârși/a mântui/a termina de făcut ceva*), devenit pur verbal (și chiar deomonimizat de străforma lui ablativală *të bëri*).

În sfârșit, încă un fenomen din sfera dată. Rom. *trebuie/se cere/se cuvine/merită făcut/făcută/făcuți/făcute* este o construcție participială, adică formată de un adjectiv postverbal, care distinge categoriile străine predicatorilor nonnominali simpli (anume genul). Dar câteodată această distincție dispăre, cum e pe lângă verbele intransitive (ca în *trebuie mers/alergat/înotat* ș.a.) [7, p. 504], dar duce și la recțiune verbală: cf. *Trebuie avut grijă ca...* „Gramatica” califică aceste foste participii ca un supin neprepozițional (cu un „!”), ceea ce contrazice tratarea „supinului” din aceeași „Gramatică” ca o formație prepozițională. E posibilă și impresia că avem aici încă un infinitiv, ceea ce însă e contrazis de apariția acestei forme numai pe lângă verbele de necesitate (ea neputând fi subiect, predicativ și formă de invocare). Rămâne deci să vedem aici o formă verbală specializată pe care am putea s-o numim **necesitativ**. În română, evoluția ei e recentă și puțin avansată. Dar (tot în Balcani) în limba sefardă (iudeospaniolă) modelul participial acordat (de origine portugheză) ca, de ex., *La kantiga kale* (sau *se kyere*) *kantada* (= *Cântecul trebuie cântat*) are și varianta cu recțiune *Kale kantado la kantiga* (= *Trebuie de cântat cântecul*), ceea ce se extinde și asupra verbelor intransitive: cf. *Se kere ido* (= *Trebuie mers*), *No se kere durmido* (= *Nu trebuie dormit*), *Kale estado prontos i a esto* (ceva ca *Trebuie stat pregătiți și pentru asta*).¹

Referințe bibliografice

1. Марк Габинский. *Грамматическое варьирование в молдавском языке*. – Кишинёв, 1980.
2. Marcu Gabinschi. *Numeralul și adjectivul – o clasă de cuvinte sau două*. În: *Revista de lingvistică și știință literară*, 2005, nr. 1-3, p. 44-50.
3. Марк Габинский. *Балканский инфинитив – очередной этап дискуссии*. *Антикритический обзор*. – Кишинэу, 2008.
4. Marcu Gabinschi. *Alautemia inclusivă confixal-sufixală – o trăsătură globală a limbii române*. În: *Limba Română* (Chișinău), 2005, nr. 10, p. 31-41.
5. Отто Есперсен. *Философия грамматики*. Пер. с англ. – Москва, 1968.
6. Mehmet Çeliku. *Çështje të shqipes standarde*. – Tiranë, 2006.
7. *Gramatica limbii române*. I. Cuvântul II, Enunțul. – București, 2005.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

¹ Despre o evoluție analogă din albaneza modernă vezi [6, p. 305].

Alexandra Gherasim

VALORIFICAREA INTENSITĂȚII ABSOLUTE A UNOR SUBSTANTIVE ÎN TEXTUL ARTISTIC

Studiile de gramatică apărute recent prezintă o abordare a categoriilor gramaticale din perspectivă funcțională. Faptul acesta permite identificarea și interpretarea anumitor aspecte ale faptelor de limbă prin prisma teoriei textului/discursului, a științelor comunicării, a semanticii contextuale, a hermeneuticii etc. Destul de prolific rămâne a fi studiul creativității artistice generate de limba română privită în sine, ca mărturie pentru o anumită menire expresivă, scriitorul fiind considerat ca îndeplinitorul acestui destin sub o latură esențială [1, p. 180].

Subiectul luat în discuție de noi vizează resursele limbii materne și capacitatea ei de îndeplinire a unor virtualități estetice, *intensitatea* fiind, *de iure și de facto*, una dintre aceste resurse.

Pentru clarificare, vom oferi de la bun început accepțiunile unor termeni și concepte, argument pentru disociere din proiecțiile lor în texte artistice.

Conceptele de *comparație* și de *intensitate* le găsim teoretizate în mai multe studii, generalizate de *Gramatica limbii române* astfel:

- *Comparație* – categorie gramaticală specifică adjectivului și adverbului exprimând distincții de gradare (gradarea însușirilor obiectelor și a caracteristicilor proceselor) și de comparație (compararea gradului în care este posedată o însușire de către obiecte în momente diferite sau a gradului în care se manifestă caracteristica unui proces). Se realizează printr-un sistem de opoziții grupând trei termeni: pozitivul, comparativul, superlativul, dintre care pozitivul este termenul nemarcat.

- *Intensitate* – semnificație a categoriei gramaticale a comparației, termenii acestei categorii cu excepția pozitivului, exprimând gradul de intensitate a calității unui obiect sau a caracteristicii unui verb, fie prin comparație cu intensitatea aceleiași calități manifestate de alt obiect sau de același obiect în momente diferite (comparativul și superlativul relativ), fie în mod absolut, în afara oricărei comparații (superlativul absolut) [6, p. 154].

Ipoteza actualizării intensității prin elemente de natură substantivală s-a profilat în diverse studii orientate să descrie *aspectul logico-semantic* al conceptului, identificând o subclasă de substantive – substantive calificative; *aspectul formal-analitic* de natură morfologică, realizat analitic prin termenii opozitivi ai gradelor de comparație și sintetic prin mijloacele de derivare; *aspectul relațional* de natură sintactică, determinat de natura nominală a adjectivului, care se subordonează substantivului prin legile acordului, *aspectul pragmatic*, marcat prin condensare de semnificație și valoare estetică.

Demersul nostru se întemeiază și pe deducția făcută de Al. Dârul în cartea *Probleme de structură a limbii tratate din perspectiva gramaticii explicative*, precum că exprimarea unor tipuri de gradație poate fi trecută pe seama substantivelor, deoarece caracteristicile exprimate de adjective și adverbe la gradele de comparație obțin legătura cu denotatul prin mijlocirea substantivelor ce numesc obiectele comparate și determinate de acestea [4, p. 167], iar L. Zbanț nuantează acest demers raportând complementar fenomenul intensității absolute la substantivele de calitate [9, p. 252].

Fenomenul se manifestă mai pregnant în cazul intensității absolute, când semnificația categoriei gramaticale se realizează în afara oricărei comparații, iar calitatea se disociază din sensul substantivului.

Materialul factual al limbii ne demonstrează că modalitățile de realizare sunt diverse, iar contextele inedite generează structuri sobre, expresii sugestive și insolite.

Dacă e să ne referim la aspectul logico-semantic al *substantivelor de calitate*, atunci acestea, spre deosebire de substantivele obișnuite cu un semnificativ relativ stabil, independent de o anumită situație de enunțare, se caracterizează prin semele [+ subiectiv], care se realizează numai prin actele de enunțare, și [+ afectiv], presupunând subiectivitatea ca mod de apreciere, deci au natură axiologică.

Putem distinge o gradare intrinsecă a substantivelor conținută în matricea semantică a radicalului (5, p. 223). Lucrul acesta poate fi probat pe următorul exemplu excerptat din romanul lui Nicolae Dabija *Temă pentru acasă*: „Înainte de Zareanca părintele Ioan Florenski fu repartizat la Ciornâi Potok, lagărul pentru **criminali** de drept comun de lângă Obi. Preotul nimeri în țarcul fiarelor: **asasini, violatori, cuțitari, hoți, complotiști, delincvenți, contrabandiști, escroci, trișori, paricizi, psihopați, pungăși, canibali**”. Am prezentat unul din pasajele în care autorul explorează intensitatea absolută pentru a face o descriere grefată de cadru prin cumularea defectelor extreme ale personajelor. E o modalitate de expresie estetică a urâtului, menită să creeze imagini șocante și atitudini dezaprobatore. Același lucru îl putem găsi și în textul poetic și vom apela în acest sens la două exemple analizate de Nicolae Corlăteanu în lucrarea *Neologismul în opera eminesciană* (3, p. 82), în care menționează că Eminescu recurge la cei mai duri termeni pentru caracterizarea lașității și fariseismului păturilor conducătoare ale societății: *Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii.../ Vezi colo pe urâciunea fără suflet, fără cuget/ Cu privirea împăroșată și la fălci umflat și buget/ Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri /La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri,/ Toți pe buze având virtute, iar în ei monedă calpă, Quintesență de mizerii de la creștet pân-la talpă.*

Eugen Câmpeanu consideră că nu toate calitățile incluse în substantiv sunt întotdeauna pe același plan. Ele se diferențiază de multe ori în funcție de intențiile vorbitorilor și ale scriitorilor, mai ales, care creează modele literare (2, p. 199). Elocventă în acest sens ni se pare modalitatea de exprimare a intensității absolute prin a asocia un articol nehotărât cu numele proprii de persoană. B. P. Hasdeu a folosit într-un mod destul de fericit combinația dintre determinantul *un* și *numele propriu*, fapt desprins din următorul fragment: *A întreba cum ar fi mers Ioan-vodă fără un Dumbravă sau un Swierczewski este a întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes. A întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes este a întreba cum ar fi mers Columb fără busolă. Columb ar fi inventat busola și tot ar fi mers înainte; Bonaparte ar fi descoperit pe mareșalii săi în toate unghiurile Franței; Ioan-Vodă ar fi creat pe un alt Swierczewski și pe un alt Dumbravă* (B. P. Hasdeu). Determinarea minimă nehotărâtă are aici o puternică incidență semantică și valorifică intensitatea absolută nu doar prin identificarea și atribuirea unei singure calități – vocația de a fi conducător de oști – ci și prin paralela ce structurează simetric narația.

Transpoziția lexico-gramaticală poate constitui o marcă a subiectivității substantivelor de calitate în virtutea faptului că substantivul și adjectivul pot face schimb de caracteristici morfologice și poziții sintactice, fapt ce potențează expresia figurată. Determinarea minimă hotărâtă a unui adjectiv este procedeul cel mai simplu și mai sigur de trecere în subclasa substantivelor calitative. Preferința scriitorilor pentru acestea se justifică prin faptul că ele presupun existența simultană a lucrului și a calității, astfel abstractizate, au putere de sugestie

mai mare, mai cu seamă cele ocazionale: *Nu era pământul, luna,/ Părul mamei răzvrătit/ Bătea negru ca furtuna/ Peste golul scrumuit (Gr. Vieru)*. În alte situații intensitatea se realizează prin utilizarea cumulativă a unor serii de adjective substantivizate ce exprimă valori absolute sau calificative. E sugestivă în acest sens poezia *Cuvântul mama* de Gr. Vieru: *Pruncii îl zuruie. Bătrânii îl visează. Bolnavii îl șoptesc. Mușii îl gândesc. Fricoșii îl strigă. Orfanii îl lăcrimează. Răniții îl cheamă. Iar ceilalți îl uită. O, mama! O, mama!*

În lucrarea sa *Lingvistică pentru textul literar* Dominique Mainguenean susține că din punct de vedere sintactic identificăm substantivele de calitate datorită proprietății de a putea figura în două poziții sintactice speciale: *acest* sau *-l* + Substantiv de calitate + *cum e* + Substantiv (*acest perfid cum e contele*) și în incident în diferite locuri ale frazei (*Citea, răzând, perfidul*). Acestor particularități sintactice le sunt asociate particularități semantice [7, p. 115].

Substantivul calitativ, spre deosebire de adjectiv, poate fi determinat de o serie întregă de adjective, nuanțând astfel ideea de calitate și amplificând-o pe cea de intensitate, ca în fragmentul: *Scrisul de pe fiecare pagină avea altă fizionomie. Uneori cuvintele aveau oblicitatea impetuoasă a ploilor torențiale. Dese, grăbite, alergau, ritmate de aceeași emoție vertiginoasă, în care bătăile inimii erau fulgere* (I. Teodoreanu). Și mai pregnant se profilează acest lucru când determinările iau forma unor structuri comparative: *Nu cred că există obiect (fînță ar trebui să spun) de pe pământ în care timpul să se fi înscris mai explicit, mai logic, cu mai mare claritate, în care el, timpul, să se lase privit, citit, înțeles cu o sinceritate mai perfectă, cu un mai total altruism* (Ana Blandiana).

Modelul de sintactic (*Det. minimă*) *N+de+N* stă sub semnul manifestării atitudinii subiective a emițătorului, realizările lui fiind considerate sintagme puternic marcate afectiv și generatoare de intensitate maximă. Se înscriu aici exemple de tipul: *Și cea dintâi școlăriță a fost însăși Smărăndița popii, o zgâtie de copilă ageră la minte și așa de silitoare, de întrecerea mai pe toți băieții și din carte, dar și din nebunii... Nu-l vezi că-i o tigoare de băiat, cobăit și leneș, de n-are pereche? În altă zi ne trezim că iar vine părintele la școală, cu moș Fotea, cojocarul satului, care ne aduce, dar de școală nouă, un drăguț de biciușor de curele, împletit frumos, și părintele îi pune nume Sfântul Nicolai, după cum este și hramul bisericii din Humulești... Dar adevăratul sfânt Nicolai se vede că a știut de știrea mea, că numai iaca ce intră afurisitul de băiat în școală* (I. Creangă).

Caracteristice stilului oralității și fructificate mai ales în proză, structuri de felul acesta întâlnim și în lirica cu accent plasat pe aspectul de amplificare cuantificativă. Emblematică în acest sens este structura *izvor + de + substantiv*, vezi supra la Mihai Eminescu *izvor de șiretlicuri* sau la Vasile Alecsandri *Sfântă muncă de la țară, izvor sacru de rodire, Tu legi omul cu pământul în o dulce înfrățire!*...

Structura analitică a aspectelor opozitive ale gradelor de comparație funcționează ca o marcă clară a intensității când aceasta se aplică la substantivele calitative, situație atestată atât în proză, cât și în poezie. Cf.: *Mai regină* decât floarea / Doar femeia poate fi... / *Mai de șoptă* ca izvorul / Doar femeia poate fi. / *Mai de-april* ca primăvară / Doar femeia poate fi... (D. Matcovschi). Aici caracterul oximoronic oferit de structură este amplificat de comparații, iar faptul că unul dintre termenii comparației este anaforic conferă intensitate întregului mesaj.

Mărcile de natură adverbială ale superlativului absolut îmbinate cu substantivele de calitate produc deplasări semantice, generatoare de epitete relevând astfel o valoare sporită prin raritate, prin inedit și prin contrast cu termenul asociat. *Dacă înlătura din minte poemul născând și dacă examina schema, dezbrăcând-o de emoție, i se părea absurd și*

neverosimil ca un băiat – oricât de copil și oricât de poet ar fi fost – să poată crede că iubește un zarzăr... Atâta candoare nu era admisibilă (I. Teodoreanu).

Implicații intensive contextuale se produc și în cazul transpunerilor senzoriale, care desemnează senzații provenind din asocierile între diferitele niveluri ale simțurilor – o figură semantică ce se situează între epitet și metaforă – creând o eterogenitate vizual-tactilă [8, p. 565]. Surprinde originalitatea unei astfel de percepții a lumii: *Candoare luminoasă. Încântare pufoasă în fața cerului albastru... Parfum prea copil ca să fie parfum* (I. Teodoreanu).

În ultimul enunț din fragmentul citat atestăm reluarea lexemului-subiect cu funcție de nume predicativ, fapt ce amplifică ideea de calitate a unor astfel de substantive, o reafirmă ca și în exemplul: *Prietenia e prietenie, legea este lege*, dar arta e mai presus de lege (V. Eftimiu). Pragmatica enunțurilor de acest fel se manifestă prin condensare și produce efecte estetice maxime.

Acestea sunt doar câteva modalități utilizate de scriitori pentru valorificarea gradării intensive prin actualizarea valențelor semantice ale substantivelor de calitate, prin încadrarea acestora în contexte strâns legate de subiectivitatea enunțiativă și de actele de enunțare individuale ale creatorului.

Referințe bibliografice

1. Dumitru Caracostea. *Expresivitatea limbii române*. – Iași, Polirom, 2000.
2. Eugen Câmpeanu. *Substantivul. Studiu stilistic*. – București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.
3. Nicolae Corlăteanu. *Neologismul în opera eminesciană*. Creația poetică. Proza literară antumă. Eminescu – jurnalistul. – Chișinău, CEP, USM, 2004.
4. Alexandru Dârul. *Probleme de structură a limbii române tratate din perspectiva gramaticii explicative* (Studii și materiale). – Chișinău, 2009.
5. *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*. – București, Editura științifică, 1997.
6. *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*. – București, Editura Academiei Române, 2005.
7. Dominique Maingueneau. *Lingvistică pentru textul literar*. Seria *Științele limbajului*. – Institutul European, 2008.
8. Mihaela Mancaș. *Descrierea figurativă*. În: *Limba română – structură și funcționare*. Actele celui de-al 4-lea colocviu al Catedrei de Limba Română. Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, 2005.
9. Ludmila Zbanț. *Intensificarea absolută a calității și acțiunii* (pe material francez și român). – Chișinău, CEP USM, 2009.

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

Adela Manolii

ROLUL MITOLOGIEI ÎN FORMAREA TERMINOLOGIEI BIOLOGICE

„*Nomina si nescis, perit et cognitio rerum*”.
(Karl Linné)

Un interes deosebit pentru terminologia biologică prezintă *etimologia*, știința care studiază viața și istoria termenilor, proveniența, productivitatea lor etc.

Termenul *etimologie* este de origine greacă (*έτυμος* „adevărat” + *λόγος* „știință, studiu”) și denumește ramura lingvisticii care studiază originea cuvintelor unei limbi, explicând evoluția fonetică și semantică a acestora [1, p. 305]. În literatura de specialitate se cunosc câteva tipuri de etimologii:

a) *etimologie multiplă* (concept introdus în lingvistica românească de Al. Graur [2, p. 203]) – stabilește originea cuvintelor care provin din două sau chiar din mai multe limbi. Cele mai multe cazuri de etimologie multiplă se atestă în cazul neologismelor, adeseori fiind imposibil de arătat limba sursă.

b) *etimologie populară* (numită și *falsă etimologie*) – fenomen prin care un vorbitor modifică forma unui cuvânt sub influența unui cuvânt mai cunoscut, cu care prezintă asemănări de formă și uneori de sens. Spre deosebire de etimologia științifică în care cercetarea istorică este obligatorie, etimologia populară are loc în mintea oricărui vorbitor, având caracter sincron [2, p. 204].

c) *etimologie necunoscută* – se au în vedere cuvintele pentru care nu s-a propus nicio etimologie, dar și cuvintele care au primit multe explicații, fără ca una dintre acestea să fie acceptată de majoritatea lingviștilor (în acest caz se utilizează și termenii *etimologie nesigură, îndoielnică, incertă, discutabilă*). De fapt, etimologia nesigură poate deveni cu timpul etimologie sigură.

În prezentul articol însă ne referim la un alt tip de mitologie, numit de noi *etimologie mitologică*. Deseori originea unor specii este atribuită intervențiilor divine care preschimbă niște făpturi omenești în animale, plante sau păsări, permițându-le astfel să scape de moarte, altelei preschimbarea constituie pedeapsa pentru o anumită vină. Și întrucât despre originea multor denumiri de plante aflăm anume din miturile grecilor antici, considerăm această îmbinare – *etimologie mitologică* – potrivită pentru acest studiu.

a) Termeni din botanică:

În mitologie florile reprezintă o jucărie a zeilor, simbolizând viața, renașterea primăverii și ciclului continuu al anotimpurilor [3, p. 364]. În timpul sacrificiilor, victimele purtau coroane din ramuri și flori; la sărbători templele, altarele și statuile zeilor erau împodobite cu ghirlande de flori. De cele mai dese ori florile sunt protagoniste povestirilor despre metamorfoze, subiect la care ne referim în cele ce urmează, prezentând doar câteva exemple:

• *Anemona* – plantă care aparține genului de erbacee spontane sau cultivate (care cuprinde aproximativ 120 de specii de flori), din familia ranunculaceelor [1, p. 43]. Anemonele au flori mari de diferite culori.

Ca și alte denumiri de flori și plante (cum ar fi *smirnă*, *trandafir*) termenul *anemonă* este legat de mitul lui Adonis, tânăr foarte frumos, iubitul zeiței Afrodita. Aflând despre sentimentele zeiței față de Adonis, Ares, zeul războiului și soțul Afroditei, la o vânatoare s-a transformat într-un mistreț și l-a atacat pe Adonis chiar în prezența Afroditei. Din fiecare picătură de sânge a lui Adonis a răsărit câte o floare, care trăiește puțin, deoarece poate fi smulsă cu ușurință de vânt. Florile răsărite din sângele frumosului Adonis se numesc *anemone* (<άνεμος „vânt”).

Afrodita a plâns mult moartea iubitului ei și pentru a-i prelungi prezența pe pământ l-a transformat într-o floare numită *Adonis vernalis* (*Ruscuța-de-primăvară*) [4, p. 57].

- *Chiparos* – arbore rășinos din familia cupresaceelor, are coroană conică și frunze persistente; lemnul lui este rezistent și parfumat, fiind utilizat în industrie [1, p. 155-156].

Potrivit mitologiei, Ciparisos (Κυπάρισσος) era fiul regelui Telefos. Ovidiu în *Metamorfoze* (Ovidiu, *Metamorfoze* X, 106-142) povestește că tânărul Ciparisos era foarte atașat de un cerb pe care întâmplător l-a rănit mortal. A plâns moartea cerbului, dar nemaiputând suporta durerea, a cerut zeilor să fie transformat într-un copac al tristeții, ca să poată plânge și să sufere mereu pentru moartea cauzată.

Conform altei versiuni, Ciparisos era un tânăr cretan de o frumusețe deosebită, iubit de Apollo. Pentru a scăpa de atențiile zeului, băiatul s-a refugiat pe muntele Casius, unde a fost transformat în chiparos [3, p. 211].

Astfel, chiparosul este utilizat în procesiunile funerare: grecii antici atârnavu crengi de chiparos la ușa casei în care a murit cineva; focurile în care erau arse corpurile celor morți se făceau cu crengi de chiparos; sădeau pomi de chiparos lângă morminte. Pe de altă parte, chiparosul reprezintă simbolul vegetal al nemuririi grație frunzelor sale mereu verzi și trăinicieii lemnului său. Din lemn de chiparos erau sceptorul lui Zeus, ghioaga lui Heracle și săgeata lui Eros – toate aceste instrumente fiind invincibile și eterne, la fel ca lemnul din care erau confecționate [3, p. 201].

- *Crocus* (*șofran*) – este un nume dat mai multor plante erbacee: *Crocus sativus*, *Crocus heuffelianus*, *Crocus banaticus*, *Crocus variegatus*.

În mitologia greacă *Crocus* (Κρόκος) este numele unui grec de o frumusețe deosebită. Tânărul s-a îndrăgostit de nimfa Smilax, însă dragostea celor doi era menită a se sfârși inevitabil, deoarece *Crocus* era muritor. Zeii s-au înduioșat și au hotărât să-i transforme pe ambii în flori: pe băiat în *crocus* (*șofran*), iar pe Smilax într-o altă plantă plăcut mirositoare. Sub influența legendei celor doi îndrăgostiți, pe mormintele tinerilor care mureau din dragoste se așterneau flori de șofran [3, p. 252].

- *Dafin* – arbust răspândit în Sudul Europei. Are frunze persistente, lucioase, aromatice și fructe mici, ovale. Mai este numit și *Laurus nobilis*. În limba română există și termenul *laur* care denumește frunzele dafinului cu care se încununau în antichitate eroii, poeții, oratorii, împărații etc. [1, p. 487].

Denumirea acestui arbust își are originea într-un cunoscut mit antic despre Dafne (Δάφνη), nimfă foarte frumoasă, fiica zeului fluvial Ladon și a Geei. Zeul Apollo a fost fermecat de frumusețea nimfei, care a fost și prima iubire a lui. Însă Dafne evita orice întâlnire cu Apollo. Când frumosul zeu a încercat s-o prindă, Dafne a rugat-o pe mama ei s-o salveze. Geea a transformat-o într-un arbust numit dafin (*laur*), care din acel moment a devenit copacul preferat al lui Apollo. Pentru a simți prezența nimfei, zeul poartă întotdeauna pe cap o cunună din laur.

- *Garoaifă* – plantă erbacee, ornamentală, din familia cariofilaceelor, cu florile variat colorate și cu miros specific plăcut [1, p. 361]. Termenul *garoaifă* este un împrumut din

neogrecescul *γαρίφαλο* atestat și cu forma *γαρούφαλο* [5, p. 182], însă în literatura biologică se utilizează denumirea științifică a acestei plante – *Dianthus*, existând diferite specii ale acesteia: *Dianthus caryophyllus* (garoafa obișnuită), *Dianthus superbus* (garoafa de munte), *Dianthus carthusianorum* (garoafa de câmp sau garoafa sălbatică) etc.

- *Hiacint (iacint)* – plantă erbacee din familia liliaceelor, cu frunzele crescute dintr-un bulb, cu florile de culoare albă, galbenă sau albastră, plăcut mirositoare. Sinonimul termenului *hiacint* este substantivul *zambilă* (*Hyacinthus orientalis*).

În mitologia greacă *Hiacintos* (*Ύακινθος*) este fiul regelui spartan Amiclas [3, p. 428]. Era un băiat foarte frumos, de care s-au îndrăgostit zeul Apollo și vântul de apus Zefir. *Hiacintos* a răspuns dragostei lui Apollo. Cei doi deseori își petreceau timpul aruncând inele de fier (discuri), care trebuiau să nimerească într-un par înfipt în pământ. Într-o zi, în timpul jocului, Zefir, dorind să se răzbune pe *Hiacintos* pentru faptul că i-a respins dragostea, a suflat așa, încât inelul aruncat de Apollo l-a lovit pe tânăr în cap. Îngrozit, zeul a încercat să oprească sângele care se scurgea din rana prietenului său. Acesta a murit pe loc. Din sângele lui a răsărit o floare, care a căpătat numele tânărului, întrucât petalele ei aveau forma literei grecești *Y*, inițiala numelui băiatului [6, p. 84].

Florile de *zambilă (hiacint)* erau dedicate lui Apollo, zeul soarelui și protectorul artelor. Astfel, aceste flori reprezintă simbolul jocurilor și al sportului, dar și al grabei, îndrăznelii și semeției.

Un alt mit povestește că *Hiacintos* a fost rodul iubirii incestuoase dintre muza *Clio* și tatăl ei *Pieros*. Frumusețea tânărului a trezit pasiunea lui *Tamiris*, legendar poet și cântăreț trac, care din dragoste pentru *Hiacintos* a inventat pederastia [3, p. 428].

- *Lotus* – nume dat mai multor plante acvatice, cu florile mari, plăcut mirositoare [1, p. 504]. De obicei, sunt de culoare albastră sau trandafir. În mitologia greacă planta numită *lotos* era evocată în diferite povestiri mitologice. Poetul latin *Publius Ovidius Naso* afirmă că *Lotis* (gr. *Λωτίς*) era numele unei nimfe [7, 9.347] de care s-a îndrăgostit *Priap*, fiul lui *Dionysos* și al *Afroditei*. Acesta avea un aspect monstruos, pronunțându-se prin caracterele sale falice – consecința răzbunării zeiței *Hera* pentru iubirile mamei lui *Priap*, *Afrodita*. Într-o noapte, pe ascuns, acesta a încercat să o seducă pe nimfa *Lotis*. S-a întâmplat însă că răgetul unui măgar din apropiere a trădat prezența lui *Priap*, iar nimfa, ca să scape de îmbrățișările lui, s-a transformat într-o plantă care-i poartă numele [1, p. 696].

- *Mentă* – plantă erbacee perenă, din familia labiatelor. Este și plantă medicinală. Are frunze zimțate, flori mici, în spic, mov, cu un miros specific, puternic. Se cunosc mai multe tipuri de mentă: *Mentha crispa*, *Mentha pulegium*, *Mentha piperita* ș.a. [1, p. 528].

Denumirea *Mentha* este o formă latinizată a cuvântului grecesc *Μίνθη* [4, p. 12], care era numele unei nimfe. *Hades*, zeul Infernului, s-a îndrăgostit de această nimfă frumoasă, însă dragostea lor a trezit gelozia *Persefonei*, soția lui *Hades*. *Persefona* permanent o chinuia pe iubita soțului ei, de aceea *Hades* a fost nevoit s-o transforme într-o plantă plăcut mirositoare (*mentă*) care îi poartă numele.

- *Smirnă* – arbore exotic din scoarța căruia se extrage rășină, aceasta fiind utilizată în medicină, parfumerie, la ceremoniile religioase și la îmbalsămare [1, p. 875].

Acest arbore poartă numele fiicei regelui *Ciprului Ciniras*, care s-a îndrăgostit de propriul tată, reușind să petreacă mai multe nopți alături de el, fără să-și dezvăluie identitatea. Când *Ciniras* a descoperit realitatea a vrut s-o omoare pe *Smirna*, însă fata i-a implorat pe zei să o salveze. *Afroditei* i-a fost milă de tânără și a transformat-o într-un arbore, iar din scoarța de smirnă s-a născut *Adonis*, rod al iubirii incestuoase dintre *Smirna* și tatăl ei.

b) Termeni din zoologie:

În Antichitate animalele aveau o mare importanță în viața religioasă și familială, unele specii de animale aparținând cultului zeilor sau le erau consacrate. Astfel, berbecii erau proprietatea lui Helios, zeul-soare; caii erau consacrați Herei; o căprioară era crescută în sanctuarul Despoinei, la Licosura, în Arcadia; câinele era animalul lui Asclepios ș.a.m.d. Pe de altă parte, animalele erau considerate jertfele cele mai plăcute ale zeilor. Se cunosc și sacrificii de animale domestice, care erau practicate în mod obișnuit. Animalele erau folosite și pentru ghicit (vulturul, mesagerul Zeului, indica voința zeului; corbii și turturerele dezvăluiau viitorul prin felul cum cârâiau sau triluiau; la Dodona porumbeii au slujit drept oracole etc.), dar erau și tovarăși ai omului, pentru că aveau un caracter sacru. Cel mai mult erau prețuiți câinii (tovarășul fidel al lui Ulise), pisica însă era aproape ignorată de către grecii antici, numele ei fiind confundat cu cel al nevăstuicii [8, p. 33-34].

- *Arahnidă* – animal care face parte din clasa artropodelor. Are corpul format dintr-un cefalotorace cu șase perechi de apendice și din abdomen [1, p. 56]. Termenul *arahnidă* este compus din două elemente grecești: *αράχνη* „păianjen” și *είδος* „fel, specie, aspect”.

În limba română se atestă prefixoidul *arahn(o)* „referitor la păianjen sau la pânza de păianjen” [1, p. 56] (din grecescul *αράχνη*), care contribuie la formarea altor cuvinte: *arahnoidă*, *arahnoidian*, *arahnoidită*, *arahnolog*, *arahnologie*.

Așadar, termenii *arahnidă*, *arahne* sau *aranea* reproduc denumirea grecească *αράχνη*, care ne trimite la un mit antic conform căruia Arahne era o fată foarte iscusită în arta țesutului și mândră de talentul său. A provocat-o la întrecere pe Atena, zeița înțelepciunii să vadă cine țese mai bine. Atena a examinat cu atenție pânza țesută de Arahne, care reprezenta iubirile zeilor, dar nu a găsit nici un cusur. Nevrând să se recunoască învinsă, zeița a sfâșiat țesătura. Fata, disperată, a vrut să se spânzure, însă zeița Atena a salvat-o, transformând-o pe fată într-un păianjen, căruia i-a dat numele ei (*arahne*), iar funia cu care a vrut să se sinucidă – în pânză de păianjen. Astfel, fata a fost condamnată să rămână pentru totdeauna atârnată, țesând o pânză pe care nimeni nu o apreciază și deseori moare încâlcindu-se în propria-i creație.

- *Chelona* – este numele unei fete (*Χελώνα*) care locuia într-o casă retrasă, pe malul unui râu. Hermes, zeul comerțului și mesagerul zeilor, a transformat-o pe Chelona în broască-țestoasă, deoarece aceasta nu a venit la nunta lui Zeus cu Hera, la care, de altfel, au fost invitați și zeii, și oamenii, fără deosebire. Fata a preferat să rămână acasă, fapt pentru care Hermes a aruncat-o în râu cu tot cu casă, condamnând-o să-și ducă mereu casa cu sine [3, p. 200].

În limba română termenul *chelonian* desemnează „ordinul de reptile al căror corp este închis într-o carapace osoasă”, precum și animalul care face parte din acest ordin (de ex. broasca țestoasă) [1, p. 153].

- *Filomela* – este un termen compus din gr. *φίλος* „prieten” + *μέλος* „cântec” și se traduce „privighetoare” [1, p. 332]. De fapt, *Filomela* (*Φιλομήλα*) era fiica lui Pandion, regele Atenei. În timpul războiului dintre Atena și Teba, Pandion a cerut ajutor lui Tereu, erou grec, fiul lui Ares și rege al tracilor, care domnea în Daulis, la poalele muntelui Parnas [3, p. 360]. Potrivit legendei, în semn de recunoștință regele Atenei i-a dat-o de soție pe Procne, sora Filomelei. Tereu însă o iubea pe Filomela, de aceea pentru a o aduce în regatul său, i-a spus lui Pandion că Procne a murit, respectiv, trebuie să i-o dea de soție pe cealaltă fiică, adică pe Filomela.

Din acest moment lucrurile capătă o conotație infernală, întrucât regele Atenei a acceptat să-i dea și a doua fiică, însă Tereu a dus-o pe Filomela într-o pădure deasă,

ținând-o ca prizonieră, împiedicându-i astfel orice contact. În plus, ca să nu poată vorbi i-a tăiat limba. Filomela, deși speriată, a reușit să țese o pânză care înfățișa chinurile prin care a trecut și a trimis pânza surorii sale, căreia soțul i-a spus că Filomela a murit.

În timpul unei sărbători dedicată lui Dionysos, Procne a găsit o modalitate de a se apropia de Filomela, ambele gândindu-se cum să se răzbune pe Tereu. Astfel, Procne i-a născut un fiu și împreună cu Filomela a pregătit mâncare din acesta, dându-i soțului să mănânce. Regele a aflat cumplitul adevăr atunci când acestea i-au arătat capul fiului. Supărat foc a vrut să le ucidă, însă a intervenit Zeus, care i-a transformat pe toți trei în păsări: pe Tereu în șoim, pe Procne în rândunică, iar pe Filomela în privighetoare [3, p. 820].

• *Mirmex* - astfel (*Μύρμηξ*) era numită o ateniană frumoasă, credincioasă zeiței Atena. Mirmex a avut îndrăzneala să afirme că ea însăși a inventat plugul, care era, de fapt, darul zeiței înțelepciunii pentru oameni. Drept pedeapsă, zeița Atena a transformat-o pe frumoasa fată într-o furnică, care întoarce pământul de la rădăcinile plantelor, astfel stricând recoltele [3, p. 559]. De altfel, formele *μύρμηξ,-ηκος* (în greaca veche) și *μυρμήγκι* (în neogreacă) înseamnă „furnică” [9, p. 422].

În limba română termenul *mirmex* nu se utilizează, există însă compuse ce conțin acest element: *mirmecofag* „care se hrănește cu furnici”, *mirmecofil* „(plantă) în care trăiesc furnici; (animal) care trăiește în furnicar” [1, p. 541].

Așadar, etimologia este domeniul științei care se ocupă de originea cuvintelor oferind omului modern posibilitatea sa observe cum s-a modificat concepția despre lume pe parcursul istoriei, prin evoluția cuvântului de la sensul original la cel actual, mitologia contribuind deseori la realizarea acestor obiective. Suntem de părerea că exemplele prezentate supra sunt suficiente pentru a convinge cititorul că mitologia greacă a influențat formarea terminologiei biologice, contribuind chiar la formarea unor termeni, interesantă fiind, în mod deosebit, motivația semantică a lexemelor.

Referințe bibliografice

1. *Dicționar enciclopedic*. – Chișinău, Editura Cartier, 2002.
2. *Enciclopedia limbii române*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. – București, Univers Enciclopedic, 2001.
3. A. Ferrari. *Dicționar de mitologie greacă și romană*. – Iași, Polirom, 2003.
4. C. Cemârtan, M. Stamat. *Limba latină pentru biologi*. – Chișinău, 2008.
5. Γ. Μπαμπινιώτη. *Μικρό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. – Αθήνα, 2006.
6. *Νεοελληνική γλώσσα*. – Αθήνα, 2001.
7. Ovidiu. *Metamorfoze*, 9.347.
8. Larousse. *Dicționar de civilizație greacă*. – București, Univers enciclopedic, 1998.
9. Γ. Χαλιγιάννη. *Ελληνο-ρουμανικό λεξικό*. – Αθήνα, 1997.

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

Silvia Maznic

RESTRICȚIE ȘI EXTENSIUNE ÎN EVOLUȚIA SEMANTICĂ DE LA LATINĂ SPRE ROMÂNĂ

În cursul dezvoltării istorice a limbii, sunt supuse modificărilor atât fonetismul, cât și semantismul cuvântului. Lexicul e unicul compartiment al limbii expus în gradul cel mai mare influențelor din afară, din partea altor limbi, precum și intervențiilor din partea vorbitorilor, care nu numai că utilizează cuvintele în mod individual, ci adesea procedează la inovații lexicale. Unele din formațiunile individuale, ocazionale, lărgindu-și sfera de întrebuințare și generalizându-se, devin normă.

În principiu, orice element lexical poate deveni polisemantic și își poate dezvolta sensuri noi. De regulă, acesta este concurat de un împrumut sau de o inovație pe teren propriu și, ca urmare, cuvântul respectiv poate trece din lexicul activ în cel pasiv, ca apoi să fie uitat definitiv sau, dimpotrivă, să fie reluat și dotat cu un sens nou, să devină o vocabulă de uz comun sau să-și restrângă sfera funcțională la un stil dat ori la un anumit grup social de vorbitori. Particularitatea respectivă a structurii lexico-semantice face ca normele lexicale să aibă un caracter mai puțin rigid decât cele fonetice și gramaticale [5, p. 227].

În trecerea de la latină spre română au avut loc o serie de transformări în vocabular, ale căror urmări se regăsesc în toate limbile romanice. Astfel, în vorbire se manifestă o tendință spre simplificare, soldată cu dispariția arhaismelor în favoarea normelor regulate, adesea de origine familiară și populară. Se constată, de asemenea, o tendință de reducere a dubletelor sinonimice și de ștergere a nuanțelor de sens. Drept rezultat, are loc o reducere cantitativă a vocabularului, când fiecare limbă romanică moștenește din latină cam același număr de cuvinte (în jur de 2000) [6, p. 35].

Cauzele care duc la schimbarea limbii nu trebuie considerate unice și generale, deoarece ele pot fi foarte diferite, în funcție de cazurile la care se face referință. Schimbări fonetice și semantice au loc atât în relațiile dintre limba originară și alta nouă pe care o învață o comunitate, părăsind-o treptat pe cea anterioară, cât și în urma contactelor dintre un idiom anumit și un superstrat (limba care se suprapune alteia, dar fără a ajunge să o elimine), precum și dintre o limbă și un adstrat (adică o limbă învecinată). Modificările sunt numeroase, în special când între o limbă și substratul, superstratul și adstratul ei există relații de înrudire [4, p. 82-83].

„Economia resurselor de limbă este o tendință importantă, proprie mai multor idiomuri. Esența acestei tendințe constă în faptul că limba, ca un sistem complex de subsisteme, evită majorarea la infinit a semnificațiilor, întrucât omul are o capacitate limitată de memorizare. În același timp, este necesar să ținem cont de faptul că economia mijloacelor de exprimare are ca rezultat apariția unei unități mai complexe sub raport semantic calitativ” [1, p.125].

Reflectarea directă în lexic a procesului de evoluție continuă a societății umane nu reprezintă o noutate pentru lingvistica românească, tema fiind abordată în studii valoroase semnate de M. Sala, C. Maneca, Gr. Brâncuș, N. Corlăteanu, I. Melniciuc, G. Giuglea, Gh. Bîrlea etc., totuși lexicul limbii mai poate oferi cercetătorului largi posibilități de valorificare și necesită anumite precizări terminologice.

În lucrarea de față ne propunem să punem în discuție unele probleme teoretice și neclarități terminologice privind modificările de sensuri ale lexicului latin.

Consecințele schimbărilor de sens pe parcursul evoluției limbii sunt numite prin tradiție *restricție*, *extensiune*, *pierderea legăturii cu sensul inițial*, *enantiosemia* (*polarizarea semantică*). Materialului faptic atestat, care constă din ≈170 de lexeme, selectate din dicționarele latine (a se vedea *Referințele bibliografice*), nu întotdeauna ne permite a pune semnul egalității între cele două definiții ale fenomenului *restricției semantice*, care este definit de către N. Corlăteanu și I. Melniciuc ca „un proces de trecere de la un sens general la unul particular” [2, p. 44].

Există și noțiunea de *restricție funcțională*, în cadrul ei realizându-se o specializare de sens a cuvântului, care are drept consecință utilizarea lui doar într-un anumit domeniu. Procesul respectiv are drept cauză faptul că pe parcursul dezvoltării societății au loc diferite modificări și dispariții ale unor fenomene sociale, economice și culturale. Astfel, o mulțime de sensuri, care reflectau existența lor, au ieșit din uz. De exemplu, în latină *memorandus*, *-a*, *-um* – „memorabil, demn de amintit” [8, p. 338] > rom. *memorandum* – „document diplomatic, cuprinzând expunerea argumentelor juridice sau a faptelor care privesc relațiile dintre state și formează sau vor forma obiectul unor tratative” [7, p. 619]. În cazul dat, adjectivul latin s-a substantivizat, iar sensul lui s-a restrâns în română de la *ceea ce poate fi memorat la document în care sunt fixate niște date, care trebuie amintite*.

Avem însă în limba latină și exemple de felul lui *accipio*, *-ere*, *-cepi*, *-ceptum*, care are 8 sensuri: 1) a lua (asupra sa), a lua primind: *accipere medicina ore* (M. Tullius Cicero) – „a lua un leac”; *accipete hoc onus in collos vestros* (M.P.Calo) „luați această povară de pe grumajii voștri”; 2) a primi, a încasa (în sintagma: *expensa et accepta pecunia* (M. Tullius Cicero) „sumă de bani primită și încasată” // *acceptum*, *-i* sumă primită, încasare; 3) a primi, a accepta, a aproba: *accipere conditionem* (T. Livius) „a primi o condiție”; 4) a percepe, a înregistra; 5) a primi bine sau rău pe cineva; 6) a auzi, a afla; 7) a) a înțelege; b) a lua, a interpreta: *parum accepi* (M. Tullius Cicero) „am înțeles prea puțin”; 8) a suferi: *accipere iniuriam* (C. Iulius Caesar) „a suferi de o neplăcere” [8, p. 29].

Cele 8 sensuri latinești au doar două reflexe românești: *a accepta* „a fi de acord, a aproba”, care nu este termen, deci nu poate fi vorba de specializarea sensului și termenul economic *accept* „act prin care cineva se obligă să achite o datorie la scadență, se folosește mai mult în circulația liturilor de credit și de valoare cu indicarea datei și a locului plății și a semnăturii transului; obligație pe care o persoană (cumpărătorul) o are față de persoana care dă ordinul de a efectua plata (vânzătorul)” [7, p. 11].

Apare întrebarea: care evoluții semantice se încadrează în procesul restricției, cele care doar pierd unele sensuri sau cele care cunosc o specializare a acestora?

În procesul de dezvoltare istorică a limbii un cuvânt poate ajunge să numească un număr mai mare de obiecte, fapte, acțiuni. În acest caz are loc *extensiunea semantică*. Termenul este utilizat în următoarea accepțiune: „generalizarea sau lărgirea sensului, în cadrul căruia se trece de la un sens particular, la un sens general” [2, p. 42]. În opinia lui V. Bahnaru, *extensiunea* constă în excluderea unor seme diferențiale din componența sememului derivat, pe când *restricția* sensului rezidă în includerea unor seme diferențiale, suplimentare în semantica cuvântului dat și în reducerea numărului de denotați, numiți de unitatea dată [1, p. 121].

Extensiunea presupune o lărgire a cercului de referenți. De exemplu, de la lat. *mergo*, *-ere*, *mersi*, *mersum* 1. a afunda; a scufunda; a merge în jos: *mergere in mari* (M. Tullius Cicero) „a se scufunda în mare”; 2. a se scurge: *fluvius in Euphratem mergit* (C. Petronius Arbiter) „râul se scurge în Eufrat” (trad. n.) [11, p. 482] a provenit *a merge*. Astfel, a *merge în jos* prin extensiune a ajuns la acțiunea de *a merge*, în genere.

Cauzele *extensiunii* sunt: progresul tehnico-științific, schimbările în sfera relațiilor economico-sociale, evoluția moravurilor. O altă premisă este de ordin lingvistic, când evoluția valorii semantice depinde și de posibilitățile de îmbinare a vocabulelor, căci ocurența cuvântului modifică înțelesul lui.

Fenomenul extensiunii este ilustrat prin exemplul clasic al cuvântului latinesc *passer, -is* vrabie [2, p. 42] > *pasăre* orice animal din clasa de vertebrate ovipare, cu aripi pentru zbor.

În română, *pasăre* este un nume generic pentru orice zburătoare, iar sensul de *vrabie* a devenit un regionalism. Cum denumim atunci evoluțiile semantice ale cuvintelor latine *oculus, -i* și *capra, -ae*, în care nu este vorba de generalizarea sensului latin, ci de obținerea mai multor semnificații? Astfel, *oculus, -i* în latină înseamnă: 1) ochi; 2) (fig.) a) vedere, privire; b) mugur; tubercul al unor rădăcini; c) perlă [8, p. 371].

Cele două sensuri ale cuvântului latin au căpătat, în evoluția lor spre română, numeroase semnificații și nuanțe de sens, utilizate în diferite expresii și cuvinte compuse (a se vedea 7, p. 710):

ochi 1) fiecare dintre cele două organe ale vederii, de formă globulară, sticloase, așezate simetric în partea din față a capului; 2) facultatea de a vedea, simțul văzului; 3) vedere; privire; 4) fiecare dintre spațiile libere ale unei ferestre, în care se montează geamurile; 5) panou de sticlă care închide fiecare dintre aceste spații; 6) întindere de apă în formă circulară, în regiuni mlăștinoase, mărginită cu papură; loc unde se adună și stagnează apa;

7) orificiu făcut dintr-o pânză de navă, plasă, foaie de cort, prin care se poate petrece o sfoară; 8) mâncare făcută din ouă prăjite; 9) boxă; 10) fiecare dintre punctele de pe zaruri [7, p. 711].

O evoluție semantică asemănătoare are și cuvântul latin *capra, -ae* capră > *capră* 1) mamifer; 2) joc popular românesc, care face parte din obiceiurile practicate de Anul Nou; 3) joc de copii; 4) unealtă de lemn cu patru picioare pe care se pun lemnele pentru a fi tăiate; 5) sistem de lemne încrucișate care servește la susținerea schelelor de lucru; 6) scaun care se află în partea de dinainte a trăsorii sau a căruței pe care șade vizitiul; 7) aparat de gimnastică pentru sărituri [7, p. 118]. Cuvântul românesc și-a extins structura semantică, având deja 7 sensuri.

Un fenomen mai rar întâlnit, dar atestat totuși în câteva lexeme, este *polarizarea semantică*. Adică, un cuvânt ajunge să aibă doi poli, un sens pozitiv și altul cu o semnificație negativă. Pe baza polarizării semantice se formează așa-numitele „capete ale lui Ianus”, când elementele lingvistice au înțelesuri opuse. *Polarizarea semantică* este definită de I. Melniciuc și N. Corlăteanu în felul următor: „dezvoltarea în direcții opuse a valorii semantice a unui cuvânt, la origine nediferențiate” [2, p. 44]. *De exemplu: usura, -ae* 1) puțința de a se folosi de ceva, folosință: *usura vitae* „putința de a se bucura de viață”; 2) dobândă [8, p. 595] > *uzură* 1) deteriorare, degradare a unui obiect (prin întrebuințare îndelungată); 2) modificare progresivă a (dimensiunilor) unei piese tehnice în cursul funcționării sistemului din care face parte; (fig.) slăbire, oboseală, epuizare [7, p. 1143].

Uneori, *enantiosemia* mai poate fi întâlnită și pentru a denumi structura semantică a unui cuvânt polisemantic ce comportă sensuri contrare: lat. *hospes, -itis* „oaspete”, dar și „gazdă”.

În situația respectivă apare iarăși un semn de întrebare: *enantiosemia* este un termen cu mai multe accepții sau conține o imprecizie terminologică?

Având diverse cauze, procesul evoluției semantice a cuvintelor ascunde încă multe „surprize”, iar studiul derivării sensurilor relevă multiple posibilități de investigație.

Referințe bibliografice

1. V. Bahnaru. *Mutații de sens: cauze; modalități; efecte*. – Chișinău, Știința, 1988. – 256 p.
2. N. Corlăteanu, I. Melniciuc. *Lexicologia*. – Chișinău, Lumina, 1992. – 222 p.
3. E. Coseriu. *Introducere în lingvistică*. – Cluj, Echinox, 1995. – 138 p.
4. I. Dumeniuc, N. Mățaș. *Introducere în lingvistică*. – Chișinău, Lumina, 1987. – 314 p.
5. C. Maneca. *Analiza semică a lexicului*. În: *Limba română*, nr.1-3. – București, EA, 1969, p. 3-24.
6. M. Sala. *De la latină la română*. – București, EA, 2002. – 240 p.

Dicționare

7. *Dicționarul explicativ al limbii române*. – București, Univers Enciclopedic, 1996. – 1192 p.
8. G. Guțu. *Dicționar latin-român*, ediția a II-a. – București, Humanitas, 2003. – 1446 p.
9. N. Raevschi, M. Gabinschi. *Scurt dicționar etimologic*. – Chișinău, 1978. – 778 p.
10. M. Vinereanu. *Dicționar etimologic al limbii române*. – București, 2008.
* * *
11. И. Х. Дворецкий. *Латинско-русский словарь*. – Москва, Русский язык, 1986. – 844 p.

Universitatea de Stat din Moldova

Elena Minciuna

**PRINCIPII ALE MOTIVĂRII LEXICALE
ÎN CADRUL ALM VOL. II₂
(NUME DE RUDENIE ȘI PĂRȚI ALE CORPULUI)
Universitatea de Stat din Moldova**

Crearea unei denumiri reprezintă un proces complex, care, de cele mai dese ori, se bazează pe cunoștințele empirice și experiența lingvistică anterioare. În cadrul acestui proces, poziția centrală este ocupată de elementul motivațional.

În procesul căutării unei denumiri corespunzătoare pentru noul obiect, denominantul compară între ele, de regulă, obiecte asemănătoare sau doar aparent asemănătoare și le subliniază caracteristica comună, fapt ce se va oglindi mai târziu în denumirea nou-creată. Motivarea, ca un prim pas în procesul denominării, determină astfel alegerea semnului motivațional și a unității lexicale ce desemnează acest semn [1, p. 88].

Elementul de bază de la care începe procesul denominării este *forma internă*, ca manifestare abstractă a semnului reprezentării obiectului. Ea constituie nucleul semnificativ care creează în conștiința vorbitorilor imaginea obiectului. Circumstanțele de ordin social-politic și cultural identice contribuie la cristalizarea unei imagini bine definite a obiectului în conștiința reprezentanților unui popor, a locuitorilor unui spațiu comun. [2, p. 420].

Din moment ce obiectul dispune deja de un înveliș conceptual, semantic, urmează să îmbrace și o "haină" externă (sonoră), care ar permite vorbitorilor limbii să și utilizeze termenul stabilit pentru desemnarea obiectului.

Forma internă a cuvântului îndeplinește și o altă funcție importantă: denumind semnul motivațional al termenului exprimat, ea contribuie la o mai mare exactitate de exprimare și înțelegere a acestuia din urmă [3, p. 34].

Încă Ascoli și Gillieron au demonstrat cu fapte concludente că originea inovațiilor trebuie căutată în activitatea concretă a indivizilor vorbitori, că nu există schimbări simultane într-o „limbă” întreagă și că fiecare fapt de limbă își are zona sa de răspândire. În acest context, este deosebit de interesant studiul procesului de denominare lexicală în baza atlaselor dialectale. Or, cuvintele din graiul viu pot fi comparate cu vestigiile istorice, iar atlasele lingvistice sunt puse adesea alături de arhivele istorice.

În cele ce urmează, vom încerca analiza câtorva grupuri de cuvinte din perspectiva motivării lexicale a denumirii acestora, atestate în Atlasul Lingvistic Moldovenesc (abreviat ALM), în 4 volume, volumul II, partea a doua. La alcătuirea Atlasului au colaborat: Rubin Udler, Victor Comarnițchi, Vasile Melnic, Vasile Pavel. Atlasul cuprinde arealul geografic al localităților cu populație vorbitoare de limba română din Basarabia, Nordul Bucovinei și Transnistria. Termenii lexicali exemplificați fac parte din sfera legăturilor de rudenie (*tatică, mămică, tată vitreg, mamă vitregă, frate drept, frați vitregi, bunic, bunică*) și a părților corpului (*craniu, colți*).

În sfera termenilor care desemnează *legăturile de rudenie* putem menționa anumite particularități motivaționale, care persistă în majoritatea hărților lingvistice care le descriu. Uneori, în denumirea unui termen sesizăm atitudinea vorbitorilor față de persoana denumită

de termenul în cauză. De ex., la întrebarea „*Cum îi zice tatei / mamei un copil când se alintă?*” atestăm răspunsuri de tipul: *tataie* pentru tată (p. 48 loc. Bolșaiia Serbulovka, reg. Nikolaev, Ucraina) și *mamaie* pentru mamă (p. 149 loc. Tocmazeia r-nul Grigoriopol). Formele augmentative menționate sunt menite să accentueze atașamentul și dragostea copiilor față de părinții lor, cărora aceștia li se par mari și atotputernici. Sentimentul de dezaprobare și repulsie este exprimat prin peiorative. Astfel, la întrebarea „*Cum îi zice bărbatului / femeii care nu este tatăl drept / mamă dreaptă pentru copii?*”, Atlasul Lingvistic Moldovenesc vol. II atestă forme de tipul: *maștihoi* pentru tată vitreg (de la termenul rus „мачеха”, p. 232 loc. Gruzskoe Kirovograd) și *mașciuhoaică* pentru mamă vitregă (p. 231 Martonoșa, Kirovograd). La întrebarea „*Dacă suntem născuți din aceeași părinți, ce fel de frați suntem? Dar la unul cum îi ziceți?*”, în punctele 1-4 (loc. Dibrova, Solotvina, Belaia Țercov și Sredne Vodeanoe din reg. Transcarpatică), pentru termenul „frate drept” înregistrăm sintagma „*frate dulce*”, menită să sublinieze căldura relațiilor dintre frații drepti. La fel, pentru aceeași întrebare, în punctele 11 (loc. Voloca, reg. Cernăuți), 13 (Mahala, Cernăuți), 17 (loc. Boian, Cernăuți), 21 (Forostna, Cernăuți) ș.a. întâlnim calificativul „*bun*”, având o motivație similară.

Există și situații de alt gen. La întrebarea „*Cum ziceți că sunt frații care nu au aceeași mamă sau același tată?*” pentru termenul „frați vitregi”, geniul popular a sesizat legătura pur-formală care se creează între frații ai căror părinți hotărâsc să se căsătorească. În felul acesta, apar noțiuni ca: *întorlocați* (p. 13 Mahala, Cernăuți; 19 Colincăuți, Hotin; 21 Dinăuți, Cernăuți etc.), *împreunați* (p. 101 loc. Handrabura, reg. Odesa; 120 Dolinskoe, reg. Odesa), *de-adunătură* (p. 135 Coșnița, Dubăsari; 136 Șipca, Grigoriopol), *adunați* (p. 235 Voloșkoe, Dnepropetrovsk), *întâlniți* (p. 165 loc. Novogrigorievka, Nikolaev), *adăugeți* (p. 233 loc. Subbotî, Kirovograd). În acest context, au fost create și sintagme hazlii, persoanele interviewate menționând că acestea le folosesc doar pentru a lua în derâdere pe cineva: (*frați*) *de papură* (p. 196 loc. Coștangalia, Cantemir), (*frați*) *de pe măligă* (p. 90 loc. Prepeleța, Sîngerei; 91 loc. Ignăței, Rezina; 100 loc. Mîndrești, Telenești), (*frați*) *de pe chită și de pe sare* (p. 225 loc. Novoignatievka, Donețk), (*frați*) *de scoarță* (p. 232 loc. Gruzskoe, Kirovograd). Aceste exemple subliniază inexistența legăturii de sânge între asemenea frați și deci relațiile destul de șubrede care se stabilesc între ei.

Pentru termenul „*bunic*” atestăm, printre alte lexeme, și formele *bătrânul* (p. 28 loc. Vișoara, Edineț; 37 Corpaci, Edineț; 39 loc. Sauca, Ocnița; 43 loc. Moșeni, Râșcani), care se referă la vârsta înaintată a persoanei, și *bunul* (p. 63 loc. Hrușca, Camenca), subliniind caracterul blând și binevoitor al bunicului. Termenul „*bunică*” are variante interesante, care reies din mai multe realități. Un element caracteristic, care a generat și denumirile, este vârsta respectabilă: *babă* (punctele 1-4 loc. Dibrova, Solotvina, Belaia Țercov și Sredne Vodeanoe din reg. Transcarpatică), *bătrână* (p. 20 loc. Diacovți / Probotești, Herța; 28 loc. Vișoara, Edineț; 37 Corpaci, Edineț), *mamă bătrână* (p. 23 loc. Văncicăuți, Cernăuți), *mamă mare* (p. 222 loc. Orlovka, Ismail). La fel, atestăm lexemele *moașă* (p. 5 loc. Șirokaia Poleana, Cernăuți; 7 loc. Mejrecie, Cernăuți; 8 loc. Ropcea, Cernăuți) și *moșică* (p. 6 loc. Krasnoilsk, Cernăuți; 10 loc. Nijnie Patrauți, Cernăuți; 15 Nijnie Stanivți, Cernăuți; 16 loc. Porubna, Cernăuți). Exemplele menționate anterior au apărut în perioada în care femeile în vârstă profesau și moșitul, aici termenul de rudenie contopindu-se cu îndeletnicirea celei vizate.

Un subiect la fel de larg îl constituie și grupul lexical al părților corpului. Din șirul lexemelor din această categorie, am selectat pentru analiză doi termeni: *craniu* și *colți*. La întrebarea „*Cum îi ziceți la partea aceasta osoasă a capului, fără piele și carne?*”,

referitoare la cuvântul *craniu*, intervievații au răspuns după cum urmează: *bortă* (p. 1 loc. Dibrova, reg. Transcarpatică), *oală* (p. 2 loc. Solotvina, reg. Transcarpatică), *oala capului* (p. 3 Belaia Țercov, reg. Transcarpatică; 4 Sredne Vodeanoe, reg. Transcarpatică), *bostan* (p. 9 loc. Starie Broskauți, Cernăuți), *coropcă* (p. 22 loc. Forostna, Cernăuți). În toate aceste cazuri se face aluzie la forma rotundă a craniului, luându-se drept prototipuri realități cunoscute anterior. De asemenea, pornind de la ideea că, în calitate de craniu, se are în vedere ansamblul osos care adăpostește creierul și deci reprezintă o cavitate fără conținut, au apărut lexemele *cap deșert* (p. 121 loc. Cetireni, Ungheni), *tabacherca capului* (p. 118 loc. Dubău, Dubăsari), *cap de mort* (p. 25 loc. Larga, Briceni).

Pentru termenul „*colți*” (dinți canini), cercetătorii dialectologi au propus următoarea întrebare: „*Cum le ziceți la aceștia lungi și ascuțiți?*” După cum era și firesc, majoritatea lexemelor ce desemnează acest termen fac referire la dinții câinilor și lupilor, cu care se aseamănă și ca formă, și ca poziție. Astfel, obținem: *dinți de lup* (p. 2 loc. Solotvina, reg. Transcarpatică), *dinți cânești* (p. 4 loc. Sredne Vodeanoe, reg. Transcarpatică; 219 loc. Limanskoe, Odesa; 220 loc. Oziornoe, Odesa ș.a.); *colți de lup* (p. 33 loc. Rotunda, Edineț), *dinți de câine* (p. 98 loc. Ghiderim, Odesa; 200 loc. Novosiolovka, Odesa). În punctul 44 (loc. Costești, Rîșcani) atestăm sintagma „*dinți țigănești*” care se referă, probabil, la dimensiunile și strălucirea dinților canini, comparați aici cu dinții țiganilor.

În concluzie, se cere menționat faptul că atât Atlasul Lingvistic Moldovenesc, cât și alte atlase de acest gen oferă un bogat material intuitiv, care permite nu doar informarea curentă asupra diversității și repartizării în spațiu a unităților de denominație, ci și informarea despre sursele de îmbogățire și procedeele de creare a denumirilor în limba vorbită. În procesul examinării hărților dialectale, grație bogăției lexicale, se profilează întreaga istorie a localităților, se urmăresc contactele stabilite cu alte teritorii populate, se evidențiază tradițiile și obiceiurile locului. Colecțiile de hărți lingvistice prezintă o descriere complexă a graiurilor teritoriale, a căror evoluție în timp și în spațiu interesează, pe lângă dialectologi, și alte domenii lingvistice.

Referințe bibliografice:

1. Василий Павел. Лексическая номинация. Кишинев, 1983.
2. Vasile Pavel. Motivarea lexicală. În: Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (Serie nouă). Secțiunea III e: Lingvistică. Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia. Tomul XLIX –L. Iași, 2003-2004, p. 419-422.
3. Ольга Блинова. Термин и его мотивированность. Томск, 1985.
4. Atlasul Lingvistic moldovenesc, vol. II, partea a II-a (sub redacția lui R. Udler). Chișinău, 1973.

Universitatea de Stat din Moldova

Gheorghe Moldovanu

**DE LA CONCEPȚIA DESPRE EVOLUȚIA LIMBII PER SE
LA MANAGEMENTUL ȘI MARKETINGUL LINGVISTIC**

1. Introducere

După cum se știe, cercetările lingvistice din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, deși excelente prin profunzimea lor, erau orientate în principal spre analiza aspectului semiotic al limbii. Importanța unor atare cercetări este evidentă, deoarece doar în așa mod fenomenul „limbă” poate fi definit și analizat cu precizie și rigoare. Doar în așa mod ne putem da seama de faptul că schimbările care se produc în sistemul limbii poartă un caracter imanent, independent de voința locutorilor. Pentru ilustrare este suficient să amintim că inovațiile apărute în sistemul limbii române de-a lungul secolelor nu reprezintă produsul intervenției premeditate a locutorilor asupra sistemului, dar mai degrabă rezultatul evoluției interne a limbii (a se compara, de exemplu, evoluția modelului de formare a adjectivelor în limba română cu sufixul **-os** moștenit din latină: bărbos < barbosus, păros < pilosus etc.). La origine, derivatele de acest gen aveau drept bază derivativă doar substantive. Spre deosebire de latină, în limba română sunt atestate adjective în **-os** derivate de la verbe (a se compara: arătos < a arăta).

După cum se vede, în sistemul lingvistic est-romanice, baza derivativă a tipului derivativ în chestiune s-a extins, fiind extrapolată asupra verbelor. Prin urmare, asistăm la o modificare a celor două planuri ale semnului lingvistic – a semnificatului și a semnificantului. Fără îndoială, în cazul dat, nu este vorba de o intervenție premeditată din exterior asupra limbii, dar mai degrabă de o schimbare imanentă survenită în virtutea „ciocnirii” elementelor sistemului. Un alt exemplu de transformare imanentă a elementelor sistemului este apariția perfectului compus în limbile română și franceză.

Cu toate acestea, este extrem de important să ținem cont de faptul că limba nu este doar un sistem de semne, ci și un fenomen eminamente social, o caracteristică a unui popor. Din această perspectivă, chestiunile legate de limbă îmbracă alte forme, ridică probleme de altă natură. Aceasta, mai ales, în situațiile multilingve, când este vorba de conviețuirea mai multor comunități lingvistice în același spațiu sociopolitic.

Demersul investigativ întreprins în prezenta lucrare ține de valorificarea utilității sociale a limbii. Punctul de plecare al acestor considerații este recunoașterea cvaziunanimă a funcționării celor două paradigme de cercetare în științele socioumane, și în particular, în orientarea discuțiilor asupra relației dintre limbă și societate: prima – direcția saussuriană, care a dominat cercetarea lingvistică europeană reunită sub stindardul structuralismului, a doua – lingvistica interacțiunii verbale, care amendează principiile lingvisticii saussuriene de la care se reclamă pentru a o integra într-o perspectivă socială și pragmatică. Din această perspectivă, schimbările intervenite în structura și funcționarea limbii sunt concepute prin prisma schimbărilor contextului social al funcționării acesteia, adică a rolului pe care îl joacă forțele sociale în evoluția limbii. În alți termeni, co-variațiile observabile între contextul social și situația lingvistică sunt considerate, în general, drept consecințe ale fenomenelor sociale [10;11;18]. Orientarea pansocială a schimbărilor survenite în structura și funcționarea

limbii înglobează toate nivelurile acesteia: ortografia, gramatica, terminologia etc., postulatul dat găsindu-și confirmare în experiența acumulată în timp și spațiu de omenire referitoare la modalitățile de utilizare și de promovare a limbii ca mijloc principal și universal de comunicare, *alias* în politica și planificarea lingvistică.

Istoria civilizației umane furnizează numeroase exemple de politică și planificare lingvistică, deși fenomenul pus în discuție a devenit obiectul de studiu al științei doar cu câteva decenii în urmă [15, p. X]. Având la origine un caracter implicit și neoficial, măsurile de politică și planificare lingvistică nu erau consfințite prin acte juridice, fiind întreprinse într-un cadru informal legat de activitățile vieții cotidiene. Drept dovadă pot servi, spre exemplu, extinderea domeniilor de utilizare a limbii latine pe întreg teritoriul Imperiului Roman și răspândirea, cu multe secole mai târziu, a textelor religioase în limba arabă în Europa, odată cu invazia arabilor în Bazinul Mării Mediterane și pătrunderea acestora pe bătrânul continent.

Cruciadele dinastiilor Timuride în India, invaziile mongolilor în China, confucianismul, colonialismul european care a durat peste cinci secole, internaționalizarea vieții economice după cel de-al Doilea Război Mondial, globalizarea mijloacelor de informare în masă, internaționalizarea turismului etc. sunt doar o parte din evenimentele majore care au prilejuit diverse acțiuni de promovare a politicilor lingvistice.

2. Management lingvistic versus planificare lingvistică

În secolul al XX-lea, procesele legate de necesitatea soluționării problemelor de ordin lingvistic la nivel național și internațional s-au intensificat și au devenit atât de acute, încât au impulsionat emergența unei noi discipline academice – politica și planificarea lingvistică, – care, la rândul ei, include un domeniu interdisciplinar mai îngust – managementul și marketingul lingvistic¹. Revenind la cele două paradigme de cercetare a limbii ca fenomen social evocate *supra*, putem observa că managementul și marketingul lingvistic reprezintă terenul conflictului epistemologic între lingvistica sistemului limbii (lingvistica saussuriană) și lingvistica interacțiunii verbale (sociologia limbii).

Politica și planificarea lingvistică înglobează următoarele trei componente interdependente: 1) practica uzuală de utilizare a limbii/limbilor (practice), 2) convingerile, *alias* atitudinile populației vizavi de limbă/limbi (beliefs) și 3) managementul limbii/limbilor (language management) [26, p. 1-10].

¹ Conceptul de management lingvistic (language management) a fost introdus în circuitul științific de B. Spolsky (Spolsky 2004). Într-o accepțiune largă, macrosocială, managementul se prezintă ca un proces complex în care omul, în poziția de manager instituțional, tinde să dea directive, ordine și să controleze diferite instituții (guvernamentale și neguvernamentale) în vederea realizării anumitor scopuri și obiective, a căror îndeplinire vizează binele societății în ansamblu. Managementul lingvistic înseamnă planificarea și realizarea cu succes a unor acțiuni, întreprinse la diferite niveluri, orientate spre reglementarea problemelor de natură lingvistică în societate, *alias* administrarea eficientă a resurselor lingvistice într-un spațiu sociopolitic și include, de fapt, o sumă de procese științifice moderne de rezolvare a problemelor decizionale, aparținând lingvisticii, informaticii, cercetării operaționale, teoriei deciziei, psihosociologiei s. a. La rândul său, marketingul lingvistic este procesul managerial de anticipare, identificare și satisfacere a așteptărilor beneficiarilor bunului lingvistic într-un mod adecvat și profitabil. De aceea, marketingul lingvistic operativ include procesele de analiză a pieței limbilor în contact, clasificarea acestora din perspectiva sociolingvistică, determinarea prestigiului lor, administrarea căilor de însușire a limbii (limbilor), stabilirea costurilor, administrarea canalelor de difuzare și de promovare a limbilor etc.

Uzanțele în materie de utilizare a limbii/limbilor reflectă un anumit tip de comportament lingvistic al membrilor comunității de vorbire în funcție de opțiunea lingvistică a acestora. Practicile uzuale de utilizare a limbii/limbilor constituie obiectul politicii lingvistice în măsura în care ele sunt înregistrate cu o anumită regularitate fiind, prin urmare, previzibile.

Din perspectiva managementului lingvistic, este important să menționăm că obiceiurile statornicite în utilizarea uneia sau altei limbi servesc drept context lingvistic pentru învățarea limbilor. Este cunoscut faptul că însușirea limbilor de către copii depinde de mediul lingvistic în care se află aceștia din urmă. Astfel, conform unor studii [17], părinții imigranților sunt adesea stupefiați de faptul că urmașii lor nu cunosc unele cuvinte din L1, fără a-și da seama că ei înșiși substituie cu regularitate cuvintele în cauză cu împrumuturi din L2 în comunicarea cotidiană.

Atitudinile populației vizavi de limbă/limbi, calificate uneori drept ideologie lingvistică [24, p. 193]¹ alcătuiesc cea de-a doua componentă a politicii lingvistice. Ele reflectă modul în care locutorii unei limbi percep structura și funcționarea limbii pe care o vorbesc, stabilesc o legătură între limbă și identitate, limbă și putere, limbă și judecățile de valoare în cadrul unei culturi, apartenența la o comunitate de vorbire, o etnie, o națiune etc.

În fine, managementul este cea de-a treia componentă a politicii lingvistice, a cărui obiectiv major este modificarea practicilor și atitudinilor lingvistice existente ale locutorilor prin acțiuni manageriale explicite și vizibile. În opinia noastră, termenul „management lingvistic” este mai adecvat decât sinonimul său „planificare lingvistică”, întrucât el reflectă cu mai multă precizie natura fenomenului în cauză. Cu atât mai mult cu cât, în literatura de specialitate, nu există unanimitate în privința ansamblului de acțiuni acoperit de termenul „planificare lingvistică” [21; 26].

3. Limba – o resursă societală și un bun public

În condițiile actuale de dezvoltare a societății umane, managementul resurselor lingvistice constituie o caracteristică esențială a existenței umane. De fapt, planificarea lingvistică la nivel național nu este altceva decât un aspect al planificării resurselor naționale. Logica gestionării resurselor lingvistice este dictată de recunoașterea limbii „ca resursă societală” [12, p. 196], a cărei importanță este determinată de „...communicational and identic values attached by the community to one or more languages” (*Ibidem*) și un bun public. Desigur, realizarea acestui obiectiv implică întreprinderea unor acțiuni manageriale comune din partea autorităților politice, educaționale, economice și lingvistice. Într-adevăr, dacă oamenii de știință au ajuns să înțeleagă cauzele și tendințele evoluției naturale a limbilor, este firesc să se descopere și modalitățile de gestionare a schimbărilor lingvistice deliberate în societate, cu scopul de a opera o schimbare planificată, orientată spre atingerea unui obiectiv concret. Din această perspectivă, managementul lingvistic are drept obiectiv efectuarea și evaluarea unei schimbări deliberate în limbă.

Ținând cont de faptul că managementul resurselor lingvistice antrenează anumite costuri și că alocarea fondurilor destinate pentru atingerea acestui obiectiv are loc în contextul concurenței dintre cererile de finanțare parvenite din alte domenii, este important și necesar ca factorii de decizie să examineze problemele ce țin de gestionarea resurselor lingvistice ca un întreg într-un context sociopolitic mai larg, și anume în cadrul schemei generale de planificare a resurselor naționale [21, p. 31-32].

¹ Autorul definește ideologia lingvistică (Linguistic Ideology) ca „sets of beliefs about language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure and use”.

4. Managementul corpusului limbii

Managementul corpusului încorporează acțiunile orientate spre structura internă a limbii, precum: 1) inovația ortografică, inclusiv schimbarea grafiei; 2) modificarea ortoepiei; 3) schimbări în structura gramaticală a limbii; 4) îmbogățirea vocabularului; 5) perfecționarea stilului și 6) simplificarea registrelor limbii.

Principiile care alcătuiesc fundamentul acțiunilor de modificare a corpusului unei limbi nu sunt, exclusiv, de natură lingvistică și pot fi grupate după cum urmează: 1) principii legate de structura limbii *per se* (fonematic, morfematic, etimologic, derivativ etc.); 2) principii care reflectă relația dintre limbă și vorbitorii acesteia (prestigiu, sonoritate, eleganță, expresivitate); 3) principii care derivă din atitudinea față de alte limbi (negativism lingvistic, purism, toleranță) și 4) principii care decurg din ideologia societății (naționalism, democrație, dictatură, egalitarism etc.) [28]. După cum se vede, managerii politici lingvistice sunt obligați să aplice nu numai cunoștințe pur lingvistice, dar sunt implicați în alegerea unor opțiuni care au o importantă dimensiune socială.

4.1. Normarea (Standardizarea)

Activitățile de normare în cadrul managementului lingvistic pot să se deruleze la trei niveluri: 1) la nivelul grafiei (introducerea unei noi ortografii, modificarea ortografiei existente, modificarea alfabetului); 2) la nivelul lexicului (crearea neologismelor, reglementarea utilizării împrumuturilor pentru denumirea unor noțiuni exprimate anterior în altă limbă, cum ar fi vocabularul științific, politic etc.); 3) la nivelul structurii gramaticale. În situația în care este nevoie de alegerea și impunerea unei varietăți a limbii ca normă supradialectală (literară), standardizarea are loc la nivelul variantelor dialectale [4]. Pornind de la ideea despre standard ca punct de referință, P. Garvin și M. Mathiot [6] au stabilit o serie de caracteristici ale limbii standard. În opinia autorilor, aceasta din urmă are două proprietăți structurale și patru funcții, dintre care trei funcții simbolice și una obiectivă. Cele patru funcții servesc drept vehicul al atitudinilor lingvistice, precum loialitatea (fidelitatea) vorbitorilor față de limbă, mândria și identificarea normei.

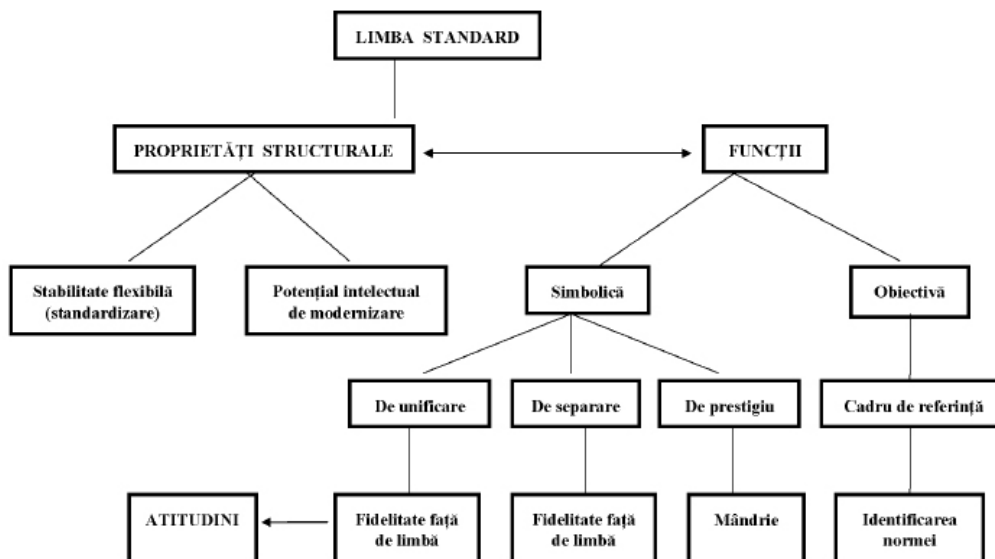

Figura 1. Caracteristicile limbii standard (schemă adaptată de autor apud Garvin 1974, p. 72-73).

După cum este arătat în figura 1, limba standard trebuie să fie, în primul rând, flexibilă și să se preteze cu ușurință la procesul de modernizare. În al doilea rând, ea trebuie să-și poată asuma funcțiile simbolice de unificare atât a spațiului în care este utilizată, cât și a membrilor comunității lingvistice în cauză. De asemenea, ea trebuie să servească drept criteriu de diferențiere a comunității lingvistice date de vecinii săi.

Flexibilitatea structurală și potențialul intelectual de modernizare a limbii standard îi conferă acesteia un anumit prestigiu care își găsește manifestare concretă în sentimentul de mândrie al vorbitorilor limbii în cauză. În plus, o limbă standard care se modernizează de-a lungul timpului este în măsură să-și asume funcția obiectivă – aceea de a servi drept cadru de referință pentru vorbitorii săi: locutorii limbii sunt conștienți de existența standardului și de faptul că acesta îi reprezintă. Prin urmare, noțiunea de limbă standard se asociază în conștiința publică cu atitudinea de fidelitate a locutorilor față de limba pe care o vorbesc, cu conștientizarea de către aceștia a existenței unei norme care servește pentru ei drept cadru de referință și care îi reprezintă, precum și cu sentimentul de mândrie de a vorbi în limba dată.

Funcțiile sus-menționate ale limbii standard se contopesc cu obiectivele naționale de dezvoltare a națiunii, cu mândria și conștiința națională. De aceea, persoanele implicate în procesul de politică și planificare lingvistică trebuie să aibă permanent în vedere că popoarele din comunitățile de vorbire moderne doresc ca limba lor să fie „more than neat and trim and handy” [5, p. 23]. Ele doresc ca limba pe care o vorbesc să fie o reflectare a *eu-lui* lor, o oglindă a ceea ce au fost, a ceea ce sunt și a ceea ce vor deveni. Acest element extrem de important nu trebuie nicidecum să fie subapreciat. În pofida faptului că unii cercetători [27] sunt tentați să reducă domeniul politicii lingvistice la procedurile de standardizare sub aspectul lor lingvistic, managerii implicați în acest proces sunt din ce în ce mai conștienți de faptul că normarea are profunde consecințe sociale, culturale și politice [13;26].

4.2. Modernizarea vocabularului și perfecționarea stilului

Activitățile de modernizare sunt centrate pe dezvoltarea funcțională a limbii. Cu alte cuvinte, după standardizarea limbii, apare necesitatea implementării normei astfel încât limba standard să-și poată îndeplini funcțiile care îi revin în societatea modernă [9, p. 273].

Modernizarea presupune trei tipuri de acțiuni din partea managerilor: 1) modernizarea vocabularului terminologic (alcătuirea de noi dicționare terminologice, științifice și tehnice); 2) dezvoltarea noilor stiluri funcționale [9, p. 275] și 3) acțiuni legate de internaționalizarea limbii [15, p. 29, 46-48]. Este evident că modernizarea vocabularului implică nu numai îmbogățirea lexicului prin alcătuirea de noi surse lexicografice, dar și difuzarea pe scară largă a fondului lexical și terminologic pe cele mai diverse căi. De aceea, guvernul trebuie să susțină publicarea operelor literare, a ziarelor și revistelor de cultură generală și de specialitate în limba aleasă, să încurajeze promovarea și difuzarea normei de postură de radio și canalele de televiziune, pe scurt, să contribuie la diseminarea limbii standard în toate domeniile de activitate umană. În acest mod, guvernul va susține nu numai îmbogățirea vocabularului, dar și perfecționarea stilurilor funcționale. Modernizarea este un proces complex și continuu, limbile fiind în permanentă evoluție. Astfel, odată cu apariția noilor tehnologii, limbile își asumă funcții noi, abandonând, datorită dispariției tehnologiilor învechite, o parte din funcțiile de altădată. În plus, în virtutea procesului de globalizare și de extindere a schimburilor comerciale, asistăm la emergența unor noi contacte între vorbitorii diferitor limbi. Toate aceste schimbări necesită modernizarea permanentă a limbii oficiale, astfel încât aceasta să poată face față nevoilor societății.

Modernizarea terminologiei este, fără îndoială, domeniul care a suscitat cele mai multe dezbateri printre specialiști referitoare la planificarea corpusului. Într-adevăr,

pentru ca o limbă să-și poată păstra expresivitatea în toate domeniile activității umane, în condițiile multiplelor schimbări culturale, economice și tehnologice care survin în realitatea modernă, se impune necesitatea introducerii în circuitul lingvistic a unui număr considerabil de termeni, practic, în fiecare an. De aceea, modernizarea terminologică este una din preocupările esențiale ale academiilor, precum și a organismelor internaționale și naționale specializate. După cum se știe, există anumite strategii generale de modernizare a terminologiei unei limbi, precum împrumutul din limbile în contact sau dintr-o limbă internațională. Cu toate acestea, creația neologică în terminologia unui domeniu de cunoștințe nu este un proces care poate să se desfășoare la voia întâmplării. Dacă este firesc ca limbile să împrumute, să „naturalizeze”, să respingă, să combine și să modifice termeni, împrumutul fără discernământ trebuie combătut, deoarece starea de sănătate lingvistică a unei țări oglindește starea sa culturală, economică, politică etc.

În alți termeni, problematica creației terminologice depășește granițele terminologiei. De aceea, în tot mai multe țări, se adoptă o politică lingvistică la nivel național și sunt create organisme de implementare a politicii în cauză, întrucât această intervenție asupra corpusului limbii susține, de regulă, un proiect politic, social, economic etc. prin adoptarea unei strategii de producere (în baza materialului lingvistic indigen) și de implantare a termenilor în toate sectoarele de activitate umană, ceea ce constituie o muncă de adevărat management și marketing lingvistic. La rândul său, perfecționarea stilistică este justificată de faptul că limba nu reprezintă doar suma aritmetică a componentei lexicale, gramaticale și sintactice. Stilurile funcționale (științific, beletristic, religios, publicistic, juridic-administrativ etc.), identificate și studiate de specialiști, se constituie și se perfecționează odată cu dezvoltarea culturii spirituale a unui popor, cu evoluția limbii naționale respective, cu formarea variantei literare a acestei limbi.

În alți termeni, fiecare limbă își dezvoltă propriile stiluri funcționale în corespundere cu domeniile de utilizare a ei. De aceea, difuzarea prin toate mijloacele posibile a normei și cultivarea permanentă a stilurilor funcționale reprezintă cheia succesului în planificarea corpusului unei limbi. După cum arată Nelde [22], cultivarea stilurilor funcționale este necesară chiar și în cazul limbilor viabile, precum neerlandeza, unde stilul științific ar putea fi serios afectat de utilizarea abuzivă și inutilă a limbii engleze.

Cât privește internaționalizarea, ea poate fi considerată ca o formă specifică de difuzare a limbii pe scară internațională, fapt care afectează corpusul limbii. Astfel, în momentul în care o limbă devine mijloc de comunicare internațională, apar noi probleme de standardizare, întrucât norma națională nu poate fi extrapolată la contextul internațional, standardizarea în context național și internațional prezentând particularități specifice [19]. Mai mult decât atât, deoarece strategiile discursive și pragmatice variază de la o cultură la alta, în pofida utilizării unei limbi comune, pot surveni anumite probleme de comunicare [23]. În această ordine de idei, rolul limbii engleze ca limbă globală [3;20], precum și apariția unui număr important de varietăți ale acestei limbi în diferite regiuni ale lumii [14], au generat un interes sporit pentru managementul corpusului varietăților în cauză la nivel lexical, gramatical și stilistic (*Ibidem*). O situație similară este caracteristică și pentru alte limbi de circulație internațională, precum franceza, spaniola, araba, mandarina și portugheza.

5. Managementul achiziției limbii (limbilor)

Întrucât conținutul educației care înglobează atât valori socioculturale, cât și cunoștințe teoretice este transmis prin intermediul limbii, orice decizie oficială în materie de politică și planificare lingvistică atrage după sine implicarea obligatorie a sectorului educațional. În societățile omogene din punct de vedere lingvistic, alegerea limbii de instruire nu constituie o problemă. Dimpotrivă, în societățile multilingve, caracterizate prin diversitatea lingvistică, deciziile de acest gen pot provoca tensiuni sociale. Nu întâmplător,

un număr din ce în ce mai mare de comunități, regiuni și state se confruntă cu probleme foarte delicate în domeniul politicii și planificării lingvistice. Din această perspectivă, una din preocupările majore ale factorilor de decizie din sectorul educațional este eliminarea eșecului școlar în rândul reprezentanților etniilor minoritare în procesul de însușire a limbii naționale, astfel încât aceștia să poată participa activ la piața muncii.

Cu toate acestea, viziunea guvernului nu poate avea doar o dimensiune economică. Politica lingvistică la nivelul Ministerului Educației trebuie să fie orientată spre inserarea tuturor membrilor societății în mediul social, cu alte cuvinte, spre coeziunea socială. Dacă reprezentanții unor comunități lingvistice relativ importante din interiorul unui stat nu pot participa din plin la acțiunile economice și sociale de amploare din motive lingvistice, devine clar că repartizarea competențelor lingvistice are un impact negativ asupra coeziunii sociale a statului dat. Aceste preocupări de ordin politic și social constituie un argument în plus în favoarea însușirii limbii de stat de către toți cetățenii, astfel încât aceștia să nu fie dezavantajați în societate.

O problemă nu mai puțin importantă cu care se confruntă sectorul educațional este legată de selectarea și predarea limbilor străine de circulație internațională, deoarece tendința spre integrarea economică și politică a continentului european, circulația liberă a popoarelor și crearea instituțiilor europene necesită predarea/învățarea limbilor moderne la toate nivelurile sistemului de învățământ. Managementul achiziției limbii este axată pe șase obiective prioritare (a se vedea figura 2). Întrucât această componentă a managementului lingvistic afectează doar un anumit segment al populației, este necesar, în primul rând, să se determine publicul-țintă, limba (limbile) de instruire și limbile care vor fi predate ca obiect de studiu. Structura publicului-țintă va fi examinată în funcție de locul de trai, de aptitudini și atitudini față de limba respectivă (limbile respective), de consimțământul și motivațiile cursanților, de acordul și susținerea părinților.

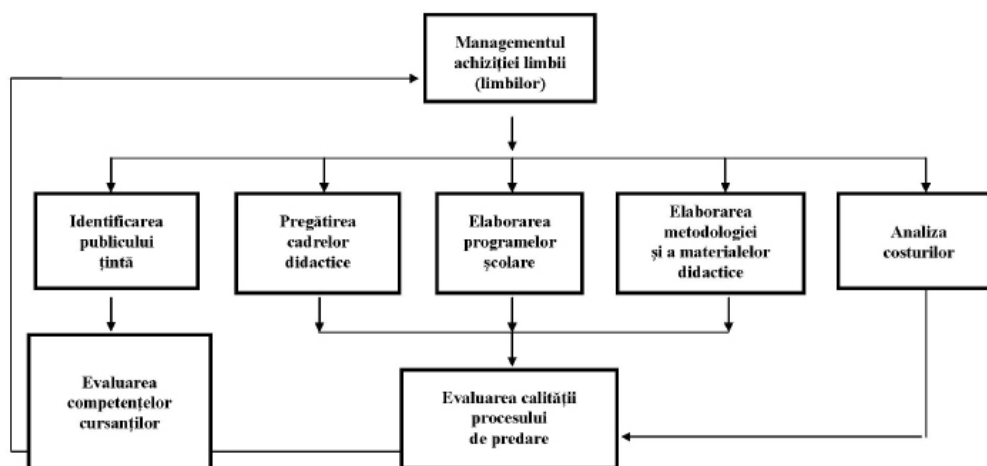

Figura 2. Managementul achiziției limbii (limbilor)

În al doilea rând, este necesar să se identifice cu claritate oferta în materie de predare a limbilor, să se determine cu precizie profilul profesional al persoanelor care vor fi antrenate în procesul de predare a limbilor, modalitățile de pregătire și de reciclare a acestora, astfel încât profesorii de limbi să-și poată menține nu numai nivelul de pregătire fonetică, lexicală și gramaticală, dar, de asemenea, să fie familiarizați cu constrângerile de ordin pragmatic,

proxemic, paralingvistic, și sociolingvistic care influențează asupra evoluției și funcționării limbilor într-un context în permanentă schimbare.

După identificarea publicului-țintă și a corpului didactic implicat în predarea limbilor, este necesar să se elaboreze programele școlare la fiecare limbă în parte. Deoarece planul de învățământ acordă prioritate mai degrabă educației științifice decât educației lingvistice, este important să se țină cont de această constrângere în procesul de stabilire a duratei de predare/învățare a fiecărei limbi și de distribuire a timpului rezervat pe fiecare an/semestru/săptămână/zi de studii, astfel încât să fie atinse obiectivele fixate cu maximă eficiență.

Cel de-al patrulea obiectiv derivă, în mod direct, din cel menționat *supra*. Într-adevăr, conceperea programelor școlare este, practic, imposibilă fără preconizarea metodologiei și materialelor didactice (textuale și audio-vizuale), care urmează a fi utilizate în procesul de predare. În acest sens, metodele de predare a limbii materne vor fi diferite de cele de predare a limbilor străine. De asemenea, metodele de predare vor varia în funcție de vârsta, prerechizitele, motivația, finalitățile studierii limbii etc.

Al cincilea obiectiv îl constituie identificarea și evaluarea resurselor financiare disponibile pentru implementarea planului de achiziție a limbilor. O dată în plus, va trebui să se țină cont de caracterul limitat al resurselor bugetare, astfel încât la evaluarea costurilor *per elev* pe un an școlar să se ia în considerație această constrângere.

În fine, ultimul obiectiv care le afectează, în cea sau altă măsură, pe toate celelalte este evaluarea, aceasta însemnând atât aprecierea competențelor cursanților, cât și evaluarea calității procesului de predare a limbilor în ansamblu.

După cum se vede în figura de mai sus, întreaga activitate legată de achiziția limbilor nu poate fi delegată în exclusivitate sectorului educațional, întrucât acesta din urmă nu acoperă toate segmentele societății care alcătuiesc cererea agregată în materie de învățare a limbilor. Astfel, sectorul educațional nu cuprinde, spre exemplu, sfera businessului, domeniul comerțului exterior, segmentul populației reprezentat de persoane cu handicap, precum și sectoarele care implică competențe lingvistice performante.

6. Managementul prestigiului limbii

H. Haarmann [8] a fost primul cercetător care a sugerat ideea despre includerea prestigiului în calitate de componentă separată a politicii lingvistice. Deși componenta în cauză reprezintă o dimensiune importantă a fenomenului în cauză, trebuie menționat faptul că majoritatea lucrărilor consacrate politicii lingvistice sunt axate, mai ales, pe managementul statutului, corpusului și/sau a achiziției limbii, managementul prestigiului fiind, într-un anumit fel, lăsat sub tăcere.

Or, conform unor studii recente [16; 2; 26], managementul prestigiului limbii are un impact pozitiv asupra succesului implementării acțiunilor de politică lingvistică în ansamblu. Astfel, analizând cauzele extinderii limbii mandarine după 1989 în Singapore, R. Kaplan și R. Baldauf, Jr. au ajuns la concluzia că declinul „dialectelor” limbii chineze și extinderea ariei de utilizare a limbii mandarine¹, în ultimii cincisprezece ani, prezintă consecința directă a campaniilor finanțate de guvern având drept obiectiv promovarea imaginii dialectului mandarin. În cadrul acestor campanii, mandarina era considerată ca un factor unificator și progresist, pe când celelalte dialecte ale limbii chineze erau calificate drept retrograde, fiind asociate cu separatismul [16, p. 131-133].

D. Ager [1], unul dintre puținii sociolingviști care se interesează îndeaproape de planificarea prestigiului limbii, distinge trei tipuri de acțiuni separate care reprezintă trei fațete diferite ale acestui fenomen. Astfel, analiza comparativă a politicilor lingvistice din

¹ *Mandarina* este un dialect al limbii chineze, care a fost ales drept bază pentru crearea limbii chineze standard.

Québec, Wales și Malaiezia i-a permis autorului să definească prestigiul, mai întâi și-ntâi, ca o punte de legătură între identitatea etnică și promovarea limbii (cazul Québecului). În al doilea rând, prestigiul poate fi utilizat, în opinia cercetătorului, ca metodă de implementare a politicilor lingvistice de manipulare a populației (precum în Wales). În fine, autorul invocă existența unei corelații între prestigiul limbii și motivațiile atât ale actorilor, cât și ale destinatarilor politicii lingvistice (cazul Malaieziei).

Aceste trei fațete ale managementului prestigiului și-au găsit reflectare și în contextul sociolingvistic din spațiul în care s-a format Republica Moldova. În primul rând, promovarea limbii populației băștinașe în calitate de limbă oficială a statului este legată, în mod direct, de recunoașterea și promovarea identității etnice a acestui popor. În al doilea rând, managementul prestigiului ca parte componentă a politicii lingvistice staliniste, implementată în acest teritoriu în perioada dominației sovietice, poate fi considerată ca o metodă de manipulare a populației băștinașe având drept obiectiv formarea poporului (*homo sovieticus*), al cărui simbol național era limba marelui popor rus. În fine, se poate afirma că introducerea obligatorie a limbii ruse în sistemul învățământului public reflectă voința Republicii Moldova de a face parte din Comunitatea Statelor Independente sau/și de a fi unul din partenerii acestei comunități de state.

Este important să menționăm că, în etapa actuală, managementul prestigiului limbii române în acest spațiu urmează să fie orientată spre înlăturarea reminiscenței complexului de inferioritate înrădăcinat în mentalitatea românilor din Basarabia în perioada ocupației țariste și sovietice.

Referințe bibliografice

1. Ager, D., Prestige and Image Planning. In Hinkel, E. (ed.), Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning, Mahwah, NJ:Lawrence Erlbaum, 2005, p. 1035-1054.
2. Baldauf, R., Jr. Issues of Prestige and Image in Language-in-Education Planning in Australia. In Current Issues in Language Planning, Clevedon: Multilingual Matters, 2004, vol. 5, no. 4, p. 376-388.
3. Crystal, D., English as a Global Language, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, 150 p.
4. Ferguson, Ch., Standardization as a Form of Language Spread. In Lowenberg, P. (ed.), Language Spread and Language Policy: Issues, Implications and Case Studies, Washington, DC: Georgetown University Press, 1988, p. 119-132.
5. Fishman, J., Language Planning and Language Planning Research: the State of the Art. In Fishman, J.(ed.), Advances in Language Planning, The Hague: Mouton, 1974, p. 15-33.
6. Garvin, P. and Mathiot, M., The Urbanization of the Guarani Language: a Problem in Language and Culture. In Fishman, J. (ed.), Readings in the Sociology of Language, The Hague: Mouton, 1968, p. 365-374.
7. Garvin, P., Some Comments on Language Planning. In Fishman, J. (ed.), Advances in Language Planning, The Hague: Mouton, 1974, p. 69-79.
8. Haarmann, H., Language Planning in the Light of a General Theory of Language: A Methodological Framework. In International Journal of the Sociology of Language, Berlin - New York: Mouton de Gruyter, 1990, vol. 86, p. 103-126.
9. Haugen, E., The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice. In Cobarrubias, J. and Fishman. J. (eds.), Progress in Language Planning: International Perspectives, Berlin, New York: Mouton Publishers, 1983, p. 269-289.

10. Hudson A., *Toward the Systematic Study of Diglossia*. In Paulston Bratt, C. and Tucker, R. (eds), *Sociolinguistics*, U.K: Blackwell Publishing, 2003, p. 366-376.
11. Hymes, D., *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*, Philadelphia: University Press, 1974, 245 p.
12. Jernudd, B. and Das Gupta, J., *Towards a Theory of Language Planning*. In Rubin, J. and Jernudd, B., (eds), *Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*, The Hague: Mouton, 1971, p. 195-215.
13. Jernudd, B. and Neustupný, Ý. J., *Language Planning: for Whom?* In Laforge, L. (ed.), *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*, Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1987, p. 71-84.
14. Kachru, B., Kachru Y. and Nelson, C. (eds), *The Handbook of World Englishes*, Bloomington: Indiana State University, 2006, 832 p.
15. Kaplan R. and Baldauf, R. Jr., *Language Planning from Practice to Theory*, Clevedon – Philadelphia – Toronto – Sydney – Johannesburg: Multilingual Matters, 1997, 403 p.
16. Kaplan R. and Baldauf, R. Jr., *Language Planning in Singapore*. In Kaplan, R. and Baldauf, R. Jr., *Language and Language-in-Education Planning in the Pacific Basin*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2003, p. 123-142.
17. Kopeliovich, Sh., *Reversing Language Shift in the Immigrant Family*, Vdm Verlag Dr. Müller Aktiengesellschaft & Co. Kg, 2009, 340 p.
18. Labov, W., *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. 337 p.
19. Loman, B., *Sprachliche Standardisierungsprozesse in Skandinavien*. In *Sociolinguistica*, 1988, no. 2, p. 209-231.
20. Melchers, G. and Shaw, P., *World Englishes: An Introduction*, Oxford: A Hodder Arnold Publication, 2003, 240 p.
21. Moldovanu, Gh., *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică*, Chișinău, 2007, Complexul Editorial Poligrafic ASEM, 2007, 371 p.
22. Nelde, P., *Dutch as a Language in Contact*. In *International Journal of Sociology of Language*, Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 1988, vol. 73, p. 111-119.
23. Smith, L., *Discourse across Cultures: Strategies in World Englishes*, London: Prentice Hall, 1987, 190p.
24. Silverstein, M., *Language Structure and Linguistic Ideology*, In Paul R. Clyne et al. (eds) *The Elements: A Parasession on Linguistic Units and Levels*, Chicago: Chicago Linguistic Society, 2008, p. 193-247.
25. Spolsky, B., *Language Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 262 p.
26. Spolsky, B., *Language Management*, New York: Cambridge University Press, 2009, 320 p.
27. Tauli, V., *Introduction to a Theory of Language Planning*. In *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia*, 6, Uppsala: University of Uppsala, 1968, 227 p.
28. Vikør, L., *Principles of Corpus Planning as Applied to the Spelling Reforms of Indonesia and Malaysia*. In Jahr, E. (ed.), *Language Conflict and Language Planning*, Berlin: Mouton de Gruyter, 1993, p. 279-298.

Academia de Studii Economice
(Chișinău)

Inna Negrescu-Babuș

BILINGVISMUL PRECOCE, UN FENOMEN DE LIMBI ÎN CONTACT

În ultimul timp, bilingvismul s-a bucurat de un interes sporit din partea lingviștilor și a psihologilor. Persoanele bilingve nu mai sunt considerate ca fiind o excepție de când se știe că o jumătate din populația globului pământesc utilizează aproape zilnic mai multe limbi. Ei constituie deci un grup demn de luat în seamă și de supus studiului.

Copiii care învață de la naștere două limbi constituie un caz de bilingvism mai aparte. Modul în care evoluează acesta ne poate oferi informații importante în ceea ce privește procesul de achiziție a limbii. Studiile privind dobândirea abilităților bilingve s-au înmulțit în ultimii ani datorită unor aspecte politice, economice și sociale.

În articolul de față vom trata câteva subiecte legate de bilingvismul precoce, Mai întâi vom prezenta o definiție a bilingvismului și tipurile care există, ilustrând astfel diversitatea care există în acest domeniu.

Conform teoriei lui Bloomfield, o persoană bilingvă este cineva care „vorbește cele două limbi la fel ca cei care le au drept limbi materne”. Acest tip de bilingvism mai poartă numele de *bilingvism echilibrat*. Haugen pornește de la o altă definiție : „capacitatea de a produce în a doua limbă enunțuri bine formate care poartă o semnificație”. Această definiție trimite la un bilingvism parțial care este cel mai des întâlnit în cercetările mai recente. Este și mai conformă cu realitatea deoarece bilingvismul echilibrat, adică perfect, aproape că nu există: persoanele bilingve folosesc cele două limbi în contexte diferite și, prin urmare cunoștințele și abilitățile lor de comunicare în cele două limbi sunt diferite.

În opinia lui Diebolt, o persoană este bilingvă chiar și în cazul în care are capacitatea de a vorbi și de a înțelege (după auz) prima limbă, iar în cazul celei de a doua are numai abilități de înțelegere (bilingvism receptiv).

O nouă abordare, „holistică” a bilingvismului este cea a lui Grosjean. Grosjean, în multe articole, a argumentat avantajele bilingvismului. Viziunea lui „holistică” susține că: „o persoană bilingvă este un vorbitor-ascultător specific, competent, care și-a dezvoltat competențele (în cele două limbi și, posibil, într-un al treilea sistem, care este combinația celor două) în funcție de nevoile sale și ale mediului înconjurător. Persoana bilingvă folosește cele două limbi separat sau împreună – pentru diferite scopuri, în diferite sfere ale vieții, cu diferite persoane. Deoarece nevoile și circumstanțele în care se folosesc cele două limbi diferă, de obicei, persoana bilingvă vorbește rar la același nivel și la fel de fluent cele două limbi” [5, p. 55].

Autorul citat susține această viziune „holistică”, care este opusă percepției monolingvistice sau fracționare a bilingvismului, și declară că persoanele bilingve nu pot fi comparate cu cele monolingve. Accentuează că persoana bilingvă nu este „suma” a două persoane monolingve.

Aprecierea bilingvismului nu a fost întotdeauna una pozitivă. De fapt, ea a fost foarte ambiguă până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cele mai multe păreri apreciau bilingvismul ca ceva dăunător copiilor. Bilingvismul nu era o ramură de cercetare independentă; cei interesați de bilingvism erau mai ales psiholingviștii care,

de cele mai multe ori, au fost preocupați de faptul că bilingvismul ar putea fi o barieră în dezvoltarea cognitivă a copilului, că poate reprezenta o povară cognitivă și mentală atât de mare, încât ar încetini dezvoltarea lingvistică normală și, în consecință, ar duce la un nivel scăzut al IQ-ului. Cercetătorii au pus sub semnul întrebării și posibilitatea de a învăța două sau mai multe limbi în același timp. Pe lângă aceste teorii, rezultatele cercetărilor de la începutul secolului XX, au dovedit nivelul scăzut al IQ-ului în cazul persoanelor bilingve. Cu toate acestea, așa cum s-a dovedit mai târziu, aceste investigații erau eronate din punct de vedere metodologic, deoarece au studiat numai o parte a fenomenului.

Cel mai celebru exemplu este probabil cercetarea lui Saer care a comparat abilitățile intelectuale la copiii monolingvi (de limbă engleză) și bilingvi (engleză și gaelic) din Wales. Concluzia lui Saer a fost că copiii monolingvi sunt mai inteligenți decât cei bilingvi. Cercetarea lui însă nu ținea cont de câțiva factori:

- faptul că copiii bilingvi proveneau în marea lor majoritate din familii sărace;
- faptul că o mare parte dintre copiii bilingvi locuiau la țară, în timp ce copiii monolingvi locuiau la oraș;
- testele de inteligență erau orale și trebuiau executate în engleză.

Cercetările de mai târziu au criticat aceste rezultate și au arătat că bilingvismul poate fi un avantaj atât cognitiv, cât și lingvistic.

De atunci se pot remarca mai multe cercetări centrate pe studiul persoanelor bilingve, metodologic mult mai bine gândite. S-a ajuns la concluzia că bilingvismul nu reprezintă o povară în dezvoltare, dacă însușirea limbilor are un ritm normal, se desfășoară în circumstanțe naturale și nu există împotrivire sau repulsie din partea bilingvului în devenire. Într-o situație normală, putem vorbi de bilingvism aditiv, ceea ce înseamnă că persoana devine bilingvă atât din punct de vedere lingvistic, cât și din punct de vedere mental. Învățarea, monitorizarea și stocarea unei limbi însușite contribuie la formarea conștiinței lingvistice și a celei metalingvistice, ceea ce reprezintă un avantaj cognitiv tocmai datorită contactului cu două sau mai multe limbi și culturi.

Primul cercetător care a studiat procesul bilingvismului la copii a fost Ronjat. Drept exemplu i-a servit bilingvismul francez-german al fiului său. Ronjat ne oferă o mulțime de date care sunt atent analizate și comparate cu altele obținute de la copii monolingvi francezi și germani. Ronjat este primul care definește principiul „un părinte (o persoană) – o limbă”. Conform acestui principiu, într-o familie mixtă, părinții ar trebui să vorbească cu copiii lor în limbile lor materne, copilul fiind expus, în acest fel, de la naștere, la două registre lingvistice. Folosirea limbii și a modelelor oferite stimulează persoana, ducând la formarea bilingvismului echilibrat. Acest principiu a fost acceptat de mulți cercetători care au studiat bilingvismul timpuriu. Quay și Deuchar descriu o altă cale prin care cineva poate obține statutul de bilingv. Folosirea în familie a acelei limbi pe care o determină o anumită situație de comunicare. Un cuplu spaniol-englez care locuiește în Marea Britanie folosește spaniola (limba tatălui) acasă și engleza (limba mamei) în toate celelalte situații. În acest fel, copiii sunt expuși la cele două limbi și sunt capabili să le diferențieze ușor și să le utilizeze corect în contexte adecvate.

În ceea ce privește dezvoltarea lingvistică la copiii bilingvi cercetătorii au adoptat două poziții. Taeschner a susținut că în prima fază a dezvoltării, copiii au un singur sistem lingvistic ce înglobează cuvintele din ambele limbi. Abia mai târziu (între 6 și 12 luni după pronunțarea primului cuvânt și după apariția sintaxei în enunțuri formate din mai multe cuvinte) cele două sisteme se diferențiază. Aceste concluzii au survenit ca urmare a observațiilor pe care autoarea le-a aplicat în cazul fetițelor ei.

Taeschner definește o a doua fază, în care copiii ar avea un sistem nu numai lexical dar și sintactic unic și nediferențiat. Abia în faza a treia copiii ar face distincția între aceste două sisteme. Aceste faze propuse de Taeschner s-au bucurat de o mare apreciere a cercetătorilor din anii '80.

Meisel a fost unul dintre cercetătorii care s-au opus ideii că ar exista astfel de faze. În articolul său din 1989, spune că analiza făcută de Taeschner nu este suficient de riguroasă. Pornind de la analize noi, susține existența la copii a două sisteme diferite chiar de la început. Argumentele referitoare la procesul de achiziție a limbii au fost preluate și expuse în mod clar de către Larisa Avram, fiind pe postul de cele mai vehiculate și mai importante teorii în acest domeniu din anii '90.

Totuși, o mare parte din cercetători din domeniul bilingvismului precoce susțin și admit prezența unor „contaminări”, interferențe în vorbirea copiilor la nivel de pronunție, din domeniul fonetic, lexical, și sintactic. Vom argumenta afirmațiile de mai sus prin câteva exemple preluate din Hulk și van der Linden 1996, Taeschner 1985, Deprez 1994:

– pronunțare: Oh, no, in the djar (*jardin*), but I wanted to say that...

(băiatul începe să pronunțe cuvântul francez *jardin* de parcă acesta ar fi un cuvânt englez).

– Interferențele survenite în pronunție sunt mai greu de depistat din cauza faptului că ei nu sunt încă în stare să utilizeze normele literare de pronunție.

– morfologie: *Ho gefatto* (fetiță bilingvă germană-italiană care adaugă un prefix german unui participiu italian)

– lexic: ya plus d'*ice* (fetiță bilingvă franceză-engleză)

– Jusqu'au *caballo* (fetiță bilingvă franceză-spaniolă)

– sintaxă: *Moi tout riz manger* (bilingvă franceză-olandeză)

Topica este specifică limbii olandeze; complement-verb în enunț franțuzesc.

– *Questo è di Giulia libro.* (bilingvă germană-italiană)

Se folosește ordinea de cuvinte tipic germană: adjectiv-substantiv într-un enunț italianesc.

Aceste cazuri de interferență (amestec de limbi) sunt cele mai frecvente la nivel lexical. Acest fenomen este caracteristic nu doar copiilor, ci și adulților. În cazul celor din urmă, se vorbește mai des despre code switching sau alternarea limbilor/ alternanța codurilor. Acest fenomen de alternare a codurilor nu este semnul cunoașterii insuficiente a celor două limbi (conform lui Poplack), ci, din contra, o mai bună abilitate de utilizare a acestora. Termenii de *amestec de limbi* și de *alternarea codurilor* trimit la ideea că ar fi vorba despre două procese cu două cauze diferite. Primul s-ar datora lipsei de diferențiere la copii a celor două limbi, iar alternarea codurilor la adulți ar fi bazată pe cauze de tip psihologic și sociolingvistic-vorbitorii vor să demonstreze apartenența lor la un grup special care posedă două limbi și care sunt în stare să le utilizeze pe ambele deodată.

Din cele expuse mai sus, se pot desprinde câteva concluzii. Bilingvismul se bucură, în ultima vreme, din ce în ce mai mult de atenția specialiștilor. După o perioadă destul de îndelungată în care a fost prezentat exclusiv ca un dezavantaj în dezvoltarea cognitivă și lingvistică a copiilor, începând cu a doua jumătate a secolului XX această părere negativă a pierdut din credibilitate. Cea mai importantă și controversată problemă a fost dacă copiii posedă chiar de la început două sisteme lingvistice. Rezultatele cercetărilor s-au dovedit a fi contradictorii. Unele studii susțin ideea că, la originea procesului de achiziție, copiilor le este dificil să diferențieze cele două sisteme. Însă destul de repede, după formularea primelor enunțuri de două cuvinte, diferențierea începe să se manifeste. Acest lucru este

demonstrat de capacitatea pragmatică a copiilor de a-și adapta în mod adecvat limbajul la cel al interlocutorului.

Învățarea a două sau mai multe limbi la o vârstă fragedă nu are efecte negative asupra dezvoltării unei persoane, dacă sunt asigurate condițiile necesare de achiziție. Stăpânirea a două sau mai multe limbi permite o viziune și asupra culturilor, contribuie la creșterea toleranței culturale. Cu toate acestea, în cazul bilingvismului substractiv, încrederea în sine a copilului poate să scadă, dezvoltarea socio-emoțională poate avea de suferit, ceea ce poate să conducă și la abilități lingvistice mai scăzute.

Referințe bibliografice

1. Avram L. *Achiziția categoriilor funcționale în cazul copiilor bilingvi*. În: Murvai O. Conferința națională de bilingvism 1997, București, Kriterion, p. 45-52.
2. Bloomfield L. *Language*. Holt Rinehart and Winston. – New York, 1933.
3. Deuchar M. *Quay S. Bilingual Acquisition*. – OUP, Oxford, 2000.
4. Diebold A.R. *Incipient bilingualism*. În: *Language* XXXVII, 1961, p. 97-112.
5. Grosjean F. *Another View of Bilingualism*. În: Harris R. *Cognitive Processing in Bilinguals*. Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1992, p. 51-62.
6. Haugen E. *The Norwegian language in America: a study in bilingual behavior*. – Philadelphia Press, 1966.
7. Hulk A. and E. van der Linden. *Language mixing in a French-Dutch bilingual child*. În: Eurosla 6. A Selection of papers, 1996, p. 89-103.
8. Meisel J. *Early differentiation of languages in bilingual children*. În: Hyltenstam K and L. Obler. *Bilingualism across the life span*. Cambridge University Press, 1989, p. 37-56.
9. Poplack S. *Sometimes I'll start a sentence in english y termino en espanol: toward a typology of code switching*. În: *Linguistics*. 18, 1980, p. 581-616.
10. Ronjat J. *Le développement du langage observé, chez un enfant bilingue*. – Champion, Paris, 1913.
11. Saer D. J. *An inquiry into the effect of bilingualism upon the intelligence of young children*. În: *Journal of experimental pedagogy*. No march-june, 1922, p. 82-96.
12. Taeschner T. *The sun is feminine. A study of language acquisition in bilingual children*. – Berlin, Springer, 1983.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Emilia Oglindă

UNELE TENDINȚE PRIVIND CONCURENȚA MODURILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Structura morfosintactică a limbii române reprezintă *un sistem dinamic*, supus influenței unor multipli factori, ce denotă eventualitatea *schimbărilor lingvistice*. Caracterul maleabil al relațiilor de sistem în morfosintaxă presupune modificări de ordin gramatical, fenomene calitativ noi, care pun în lumină anumite tendințe evolutive ale compartimentului vizat al limbii. În domeniul dat se înscriu felurite fenomene, cum ar fi sinonimia gramaticală, transformările în structura sintactică etc. Acestea urmează a fi examinate în optica diverselor categorii, bunăoară a *modurilor verbale*, a căror funcționare manifestă un dinamism sporit.

Potențele *sinonimice* de care dispun atât modurile personale, cât și cele nepersonale, generează *concurența* lor în variate ambianțe. Fenomenul nominalizat se pretează analizei din mai multe perspective, în egală măsură justificate, ceea ce-i dezvăluie complexitatea. Astfel, *concurența* formelor de *mod* poate fi descrisă în termenii gramaticii *distributive*, iar *sinonimia gramaticală*, în special cea *sintactică*, poate fi studiată în termenii *câmpului lexico-gramatical* etc.

De altfel, utilizarea mijloacelor lingvistice este condiționată de o serie de premise, una dintre ele fiind „concurența cu alte unități de limbă, ce deserveșc, integral sau parțial, același domeniu al denotației” [12, p. 13]. Unitățile limbii ce exprimă diferite raporturi se pretează substituirii în anumite poziții sintactice unde discrepanțele dintre semnificații nu sunt relevante. Ca rezultat, se stabilește identitatea parțială a structurilor ce coincid funcțional. Comunitatea de ordin funcțional este proprie unităților concurente ce comportă următoarele caracteristici:

- 1) să se deosebească suficient din punct de vedere morfologic și /sau sintactic;
- 2) să fie posibilă înlocuirea reciprocă a acestora [7, p. 46].

Criteriile remarcate stau și la baza sinonimiei / a echivalenței funcționale, considerată drept o universalie semantică și cercetată multilateral de către specialiști de notorietate [3, p. 317-327; 6, p. 10-18; 8, p. 36-38; 10, p. 645-656; 13, p. 276-289; 16, p. 42-45].

Au fost elaborate studii menite să demonstreze rolul fenomenelor în cauză ca factori pertinenti ai dinamicii morfosintaxei. Interesul lingviștilor suscită variate probleme, de ex., condițiile propice realizării sinonimiei gramaticale, diversitatea structurilor sinonimice, corelația dintre structurile de profunzime și cele de suprafață, paralelismul gramatical etc., un rol de seamă avându-l *echivalența* [14, p. 1-24]. Între sinonimie și echivalență există un raport neunivoc: deși sinonimia gramaticală o presupune, implicit, pe cea din urmă, echivalența nu corelează doar cu sinonimia, ci și cu alte concepte. Privită prin prisma *izomorfismului lingvistic*, sinonimia în morfosintaxă duce la recunoașterea unor trăsături omogene ale unităților de la diferite niveluri ale limbii.

Conceptul *concurență* (a formelor gramaticale, a construcțiilor ș.a.) este abordat, de regulă, cu referire la un anumit tip de structuri (morfologice, sintactice) [2, p. 435-446; 3, p. 317-327; 4, p. 69-116; 5, p. 371, 376, 391-393; 496-497; 7, p. 42-46].

În legătură cu unele tendințe de funcționare a modurilor în limba română, este important a reliefa o serie de *premise*.

- Din perspectivă semantico-pragmatică, coraportul **mod – modalitate** pune în evidență aptitudinea verbului utilizat la modurile personale de a „ancora procesul comunicat”, exteriorizându-se atitudinea / aprecierea subiectivă a vorbitorului față de procesul în cauză. Acesta poate fi înfățișat drept *real, cert, fictiv, probabil / dorit, realizabil, permis, interzis, realizat*. „Operatorii modali” – verbe de felul: *a crede, a ști, a-și imagina, a vrea* etc. – au funcția de a demarca **modalitatea epistemică** ce dezvăluie **aria cunoașterii** și **modalitatea deontică** ce corespunde **ariei angajării** [5, p. 358-362].

- Analiza formelor concurente solicită să se țină cont de fenomenul **transpoziției**, al cărei mecanism denotă întrebuițarea „figurată (metaforizată) a formelor gramaticale” [9, p. 6], extrapolate într-o ambianță străină, în aparență, semnificațiilor categoriale ce le sunt proprii.

- Printre factorii ce condiționează **concurența / coexistența** modurilor verbale, este cazul să menționăm: anturajul sintactic, unitățile regente, sensul invariant ș.a. Premisele de ordin semantic constituie un impediment sau, dimpotrivă, o condiție indispensabilă ce provoacă sinonimizarea modurilor concurente.

- Concurența modurilor se observă în variate anturaje în care are loc utilizarea **obligatorie** sau posibilă, între care nu există o *linie de demarcare strictă*. În felul acesta, se atestă multe *grade intermediare* între două *extreme* – întrebuițarea *stereotipă* și cea *liberă*. Se impune, astfel a determina o **scară a variației** ce ar dezvălui „gradualitatea” în redarea fenomenului.

- Corelația dintre diferite forme de mod concurente este întemeiată pe **echivalență**, prin intermediul căreia se manifestă ierarhia unităților de limbă; dacă elementele ocupă aceeași poziție, este operabilă înlocuirea lor reciprocă. Drept consecință, atât elementele substituite, cât și anturajul lor, rămân identice.

Premisele examinate *supra* pun în evidență complexitatea problemei abordate. Ținem să atenționăm asupra faptului că în procesul dezvoltării limbii române, inclusiv în româna actuală, se fac simțite anumite tendințe ale concurenței modurilor verbale.

- Una din tendințele în cauză vizează corelația neunivocă dintre *indicativ* și ceilalți membri opozanți ai categoriei menționate și rezidă, pe de o parte, în **extinderea utilizării indicativului** în domeniul celorlalte moduri personale, iar pe de altă parte, în capacitatea modurilor concurente de a fi utilizate în ambianțele specifice indicativului.

- Este de subliniat însă că în perioada actuală de dezvoltare a limbii române „extrapolarea” semnalată are loc, mai cu seamă, în condițiile întrebuițării **transpozitive** atât a indicativului (de ex., indicativul *imperativ*, cel al *condiției* ș.a.) [9, p. 19-22], cât și a altor moduri personale – conjunctivul (bunăoară, conjunctivul *indicativ*, cel *imperativ*) [9, p. 23-33], imperativul (de ex., imperativul *indicativ*) [9, p. 43-48] ș.a.

Sunt de indicat câteva mostre concludente:

(a) „Însă nu mi le *aduci acum*, Gheorghe. Mi le *aduci când* spun eu.” (M. Sadoveanu, FJ, vol.1, p.136); „**Sâmbătă** ... *te scoli* devreme, *te duci* la cimitir, *jelești* acolo morții și *dai* de pomană...” (M. Preda, Mor, vol.1, p. 41);

(b) „Și când căuta mama să smântânească oalele, *smântânește*, Smarandă, dacă ai cu ce...” (I. Creangă, O., p. 265); „Eu vă vorbesc frumos, da voi *dă-i* și *dă-i cu prostia!*” (L. Rebreanu, R., p. 274).

În exemplele din punctul (a), verbele la indicativ – *aduci, te scoli, te duci, jelești, dai de pomană* – sunt folosite cu valoare de imperativ sau conjunctiv iussiv, ceea ce

demonstrează transformările: „Mi le *aduci* când spun eu” / „*Adu-mi-le* când spun eu” / „*Să mi le aduci ...*”; „*Sâmbătă te scoli* devreme...” / „*Sâmbătă ... scoală-te* devreme” / „... *să te scoli* devreme”.

În frazele din punctul (b), verbele la imperativ – *smântânește, dă-i cu prostia* – comportă semnificația indicativului, fiind însă mult mai expresive. A se compara transformările: „... *smântânește*, Smarandă, dacă ai cu ce” / *Smaranda smântânește...*; „...da voi *dă-i* și *dă –i* cu prostia!” / da voi îi *dați* cu prostia.

• Într-un context mai amplu, tendința remarcată *supra* referitoare la extinderea indicativului este exteriorizată prin *concurența* construcțiilor *hipotactice* și a celor *paratactice*, cu repercusiuni privind întrebuintarea modurilor verbale. Credem că nu este vorba doar despre înlocuirea formațiunilor hipotactice de tipul „*vin să lucrez* (profesoară)” cu cele paratactice: „*vin și lucrez* (profesoară)”/ „*vin de lucrez* (profesoară)” [13, p. 279; 14, p.18-19]. O analiză mai minuțioasă reliefează faptul că în procesul dezvoltării limbii române, structurile paratactice puteau să le anticipeze pe cele hipotactice [4, p. 99]. Fenomenul relevat se atestă în vechea română în diverse anturaje.

Să comparăm următoarele mostre excerptate atât din vechea română, cât și din româna modernă și contemporană:

(a) Că întâi *au fostu învățatu de au pârlolitu* iarba pretitindinea, *de au slăbitu* caii turcilor cei gingași.” (Gr. Ureche, LȚM, 94); „Și l-au dus *de l-au îngropat* în sat, în Dolhănești...” (Gr. Ureche, LȚM, p. 95); „...și acestea toate apoi *au făcut de au venit* soltan Osman la Hotin” (M. Costin, OA, p. 98); „Tâmplatu-s-au pre acea vreme *de au vinit* și un ficioru a lui Batiște visternicul cu domnia din Țarigrad” (I. Neculce, LȚM, p. 85); „Iar împăratul au poroncit *de au ieșit* toți moldovenii, *de-au dat năvală* turcilor...” (I. Neculce, LȚM, p. 262).

(b) „Sapă el, sapă mereu ..., iar Satan îl lasă *de se muncește* până ce face o groapă adâncă, cât un stat de om” (V. Alecsandri, „Opere”, vol. 3, p. 33); „Să-ți așez dulama, măria ta. E vreme de ploaie. Binevoiește *de încalică*” (M. Sadoveanu, FJ, vol. 1, p. 166); „De multe ori se întâmplă nohailor *de-i lovesc* din urmă cu repeziciune bărbați vrednici...” (M. Sadoveanu, FJ, vol. 1, p. 211); „... ai pus porcu în căruță și te-ai dus *de l-ai dat!*” (M. Preda, Mor., vol. 1, p. 116).

Exemplele citate în punctele (a) și (b) conțin modelul V1 + *de* + V2 (Indicativ) în care este operabilă substituția indicativului prin sinonimul său funcțional – conjunctivul, iar uneori – prin infinitiv sau supin.

În unele ambianțe, jonctivul *de* poate fi înlocuit prin *și*, fără a surveni modificări considerabile de ordin semantic. Faptul în cauză pune în lumină câteva aspecte controversate, mai întâi de toate, posibila identitate gramaticală a jonctivelor evidențiate. Care ar fi statutul primului dintre conectivele menționate din perspectiva raporturilor de coordonare și subordonare? În ce măsură este realizabilă substituția modurilor verbale analizate și concurența lor, în funcție de elementul regent și de alți factori?

Cu referire la conjuncția *de* în vechea română, au fost emise mai multe opinii, cercetătorii semnaland rolul acesteia de a introduce subordonatele finale și complete [11, p. 375; 15, p. 3-4]. Materialul de care dispunem dezvăluie utilizarea preponderentă, în componența modelului în discuție, a variatelor verbe *movendi*, bunăoară: *a se duce, a da, a se aduna, a se strânge, a intra, a se întoarce, a sări, a ieși, a merge* ș.a., inclusiv *a trimite* și alte verbe *cauzative*, apte a regenta subordonatele *finale* cu indicativ și conjunctiv.

Același model cu indicativul apare în vechea română și în anturajul verbelor *voluntatis* și *postulandi* (*a pune, a nevoi, a (se) grăbi, a poronci, a îndemna, a săli* ș.a.),

dicendi (a zice, a chema ș.a.), *cogitandi* (a pricepe, a alege ș.a.), *factitive* (a face, a lăsa), al *verbelor deprinderii* (a învăța ș.a.) ș.a. Acestea se asociază cu subordonatele *completive* al căror verb la indicativ e substituibil prin conjunctiv, mai rar – prin infinitiv, bunăoară: „Deci viziriul îndată *au poroncit de l-au făcut* surgun” (I. Neculce, LȚM, p. 69) / *au poroncit să facă*; „...îndată *au pus* slujitorii *de au bătut* în turci” (M. Costin, OA, p. 102) / *au pus să bată*.

Formațiunile V1 + *de* + V2 (Indicativ) sunt folosite la redarea raporturilor condițional-final, consecutiv, atributiv, subiectiv ș.a. În cadrul subordonatelor condițional-finales, subiective ș.a., este cu putință atât înlocuirea reciprocă a modurilor indicativ și conjunctiv, cât și folosirea lor în același context, ceea ce constituie o probă peremptorie a concurenței acestora: „... multe i-a adevărit că-i va da, *numai de-i va birui și să-i plece* supt ascultarea lui.” (Gr. Ureche, LȚM) / ... *numai să-i biruie și să-i plece*.

În vechea română unele verbe aspectuale și modale, bunăoară *a (se) apuca*, *a începe*, *a ispiti* (= *a încerca*), *a purcede* (= *a începe*) ș.a., se îmbină cu indicativul anticipat de conectivul *de*. În ambianța dată, modul semnalat se pretează înlocuirii prin conjunctiv și infinitiv / supin, ca în mostrele: „...*apucatu-s-au* și dumnealui *de au scris* începătura și adaosul...” (Gr. Ureche, LȚM, p. 57) / *apucatu-s-au* și dumnealui *să scrie / a scrie / de scris*; „Sărit-au leșii ...și *au apucat de au scos* o samă de pedestrași...” (M. Costin, OA, p. 105) / ... și *au apucat să scoată / a scoate*.

Analizând diverse tipuri de subordonate circumstanțiale în vechea română, reputata savantă M. Avram a subliniat situația ambiguă a jonctivului *de*, a cărui valoare oscilează între cea finală și coordonatoare copulativă [1, p. 100], fapt remarcat și de alți specialiști în materie [11, p. 376-377]. De altfel, folosirea în același anturaj a conjuncțiilor *de / și* sugerează sinonimia lor: „...și pre alții au îndemnat *de au descălecat* întâi supt munte *și s-au lăfit* pre Moldova...” (Gr. Ureche, LȚM, p. 66).

Această sinonimie însă nu se dovedește a fi deplină din câteva considerente:

- caracterul dependent și nedisociabil al sintagmei *de* + V (Indicativ) în raport cu regentul [11, p. 377];
- imposibilitatea de a modifica topica formațiunii *de* + V (Indicativ) cu referire la elementul determinat;
- sinonimia dintre conectivul *de* și *să* – semnul distinctiv al conjunctivului. Corelația strânsă dintre elementele evidențiate face să apară jonctive de tipul: *de să*.

Formațiunea cu indicativul este socotită uneori drept un „antipod al conjunctivului” [15, p. 14], creată de sistemul limbii din perspectiva opoziției *realizat / virtual*. Sinonimia parțială a jonctivelor *de / și* face greu de sesizat semnificația diferită a elementelor alcătuitoare ale structurilor în discuție, apte a funcționa în condiții similare. În legătură cu cele relatate, a fost emisă ideea potrivit căreia „primul *concurrent* al infinitivului n-a fost conjunctivul, care nu-și creează decât relativ târziu un semn distinctiv, ci indicativul” [4, p. 103].

Departate de a fi dispărut în cursul dezvoltării limbii române, structurile de felul: „s-au dus *de au cules*”, „s-au întors *de-au ajutat*”, „au fâgăduit *de-au făcut*”, „s-au apucat *de au frământat (aluatul)*” etc. sunt utilizate, deși mai restrictiv, și în româna contemporană, mai cu seamă în limbajul vorbit.

Examineate din punctul de vedere al mijloacelor de realizare a *finalității*, modurile menționate diferă în ceea ce privește *rezultatele* acțiunii verbului predicat din subordonata finală. În opinia lingvistei T. Repina, statutul sintactic al propoziției subordonate în cauză se deosebește în funcție de jonctiv. Astfel, după conjuncția *și*, care marchează „simpla

constatare a succesiunii a două (sau a mai multor) acțiuni”, apare propoziția coordonată copulativă; jonctivul *de* ce semnifică deplasarea „în spațiu cu un scop împlinit” anticipează subordonata finală „cu rezultatul real”, iar jonctivul *să (ca să)*, care indică deplasarea în spațiu „cu un scop neîmplinit”, are în distribuția dreaptă subordonata finală „cu rezultatul presupus” [11, p. 379].

Din cele examinate *supra* se desprind câteva concluzii:

- Structura morfosintactică a limbii române constituie *un sistem dinamic*, supus influenței mai multor factori pertinenti, ceea ce implică modificări de ordin gramatical;
- la baza corelației diferitor forme de mod și a *concurenței* acestora stă raportul de *echivalență*, ce denotă posibilitatea de a aplica criteriul substituției reciproce a formațiunilor sinonimice / concurente;
- este de remarcat *extinderea utilizării indicativului* în sfera celorlalte moduri personale, de exemplu a conjunctivului și a imperativului, grație potențelor sale *transpozitive*;
- se observă concurența dintre structurile *hipotactice* și *paratactice* și dintre modurile ce le conțin. Fenomenul se atestă din abundență în vechea română, fără să fi dispărut în româna contemporană. Modelul V1 + *de* + V2 (Indicativ) se asociază cu verbele *movendi, postulandi, voluntatis, factitive, permissive, ale deprinderii, cogitandi, dicendi* etc., fiind concurat de formațiuni cu modurile conjunctiv / infinitiv / supin.

Referințe bibliografice

1. Mioara Avram. *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*. – București, Editura Academiei RPR, 1960.
2. Ion Diaconescu. *Infinitivul lung în sec. al XVI-lea*. În: Studii și cercetări lingvistice, a. XVIII, 1967, nr.4, p. 435-446.
3. Ion Diaconescu. *Concurența dintre infinitiv și conjunctiv în limba română*. În: Limbă și literatură, 1972, p. 317-327.
4. Constantin Frâncu. *Cu privire la „uniunea lingvistică balcanică”*. Înlocuirea infinitivului prin construcții personale în limba română veche. În: Anuar de lingvistică și istorie literară, t. 20. – Iași, 1969, p. 69-116.
5. *Gramatica limbii române*. Vol. 1. Cuvântul. – București, 2005.
6. В. П. Лекант. *О явлении синтаксической синонимии в структуре простого предложения*. În: Слово и словосочетание как компоненты структуры предложения. – Москва, 1978, с. 10-18.
7. Gunnar Lemhagen. *La concurrence entre l’infinitif et la subordonnée complete introduite par que en français contemporain*. În: Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Romanica Upsaliensia, 1979.
8. Luminița Lăzărescu. *Structuri sintactice sinonime în limba română*. În: Revistă de lingvistică și știința literară, 1994, nr. 3, p. 36-38.
9. Vitalie Marin. *Stilistica verbului românesc*. – Chișinău, 2005.
10. Gheorghe Poalelungi. *Sinonimia gramaticală*. În: Studii și cercetări lingvistice. Omagiu lui Al. Graur cu prilejul împlinirii a 60 de ani. – București, 1960, p. 645-656.
11. Tamara Repina. *Conjuncția de după verbele de mișcare în textele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea*. În: Studii de gramatică și de formare a cuvintelor. In memoriam M. Avram. Coord.: M. Sala. – București, 2006, p. 375-380.

12. Ольга Селиверстова. *Компонентный анализ многозначных слов*. – Москва, 1975.
13. Татьяна Свешникова. *О грамматических трансформациях румынских конструкций с конъюнктивом в аспекте балканского языкового союза*. În: *Лингвистические исследования*, 1975. Вопросы строя индоевропейских языков. Часть 1. – Москва, 1975, с. 276-289.
14. Татьяна Свешникова. *Глагольные и именные конструкции, эквивалентные конъюнктивным, в современном румынском языке (АКД)*. – Москва, 1987, 24 с.
15. Татьяна Щипкова. *Формы дополнения в румынском языке 16-18 вв. (инфинитив, конъюнктив, индикатив) (АКД)*. – Ленинград, 1972, 17 с.
16. Юлия Власова. *Проблемы синтаксической синонимии в современном английском языке (Докт. дисс.)*. – Ростов-на-Дону, 1982.

Izvoare și abrevierile utilizate

1. Vasile Alecsandri. *Opere*. Vol. 3. *Proză. Dramaturgie*. – Chișinău, Literatura artistică, 1977. – **V. Alecsandri, O.**
2. Miron Costin. *Opere alese*. – Chișinău, 1957. – **M. Costin, OA.**
3. Ion Creangă. *Opere*. – Chișinău, Cartea moldovenească, 1972. – **I. Creangă, O.**
4. Ion Neculce. *O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei*. – Chișinău, Cartea moldovenească, 1974. – **I. Neculce, LȚM.**
5. Marin Preda. *Moromeții*. Vol. 1. – București, Editura 100+1 Grammar, 1995. – **M. Preda, Mor.**
6. Ion Rebreanu. *Răscoala*. – București, 1957. – **I. Rebreanu, R.**
7. Mihail Sadoveanu. *Frații Jderi*. Vol. 1. – București, Editura Minerva, 1981. – **M. Sadoveanu, FJ.**
8. Grigore Ureche. *Letopisețul Țării Moldovei*. – Chișinău, 1971. – **Gr. Ureche, LȚM.**

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

Maria Onofraș

SENSURI NOI ÎN VOCABULARUL ROMÂNESC

O realitate cunoscută de specialiști, dar ușor observabilă și de vorbitori este că limba evoluează din cauză că lumea evoluează. Limba permanent trebuie să se pună de acord cu dezvoltarea vieții de toate zilele, cu ultimele inovații ale tehnicii și ale științei. Acest „acord” se realizează în primul rând prin intermediul vocabularului, sector în care raportul limbă/societate se manifestă cel mai direct și evident prin două modalități: pe de o parte, prin împrumutarea sau crearea pe teren propriu de cuvinte noi și, pe de altă parte, prin îmbogățirea cuvintelor existente cu noi semnificații. În așa fel, dinamica și vitalitatea unităților lexicale nu reies numai din cantitatea cuvintelor recente sesizabile de întreaga lume, ci și din adăugările semantice la cuvinte prezente deja în limbă.

În cele ce urmează ne vom referi exclusiv la cel de-al doilea aspect, folosind exemple întâlnite în presa scrisă, care este o sursă de comunicare mai mult sau mai puțin efemeră și care, în mare parte nu beneficiază de un filtru riguros, folosit de textele științifice. Totodată, datorită prestigiului pe care îl are presa, cuvintele și sensurile noi intrate în limbă exercită o puternică influență asupra vorbitorilor cu o cultură lingvistică, în general, medie.

Cea ce interesează în acest sens este nu atât nevoia intrării în limba a acestor sensuri și cuvinte, cât imperativul prezenței lor într-un anumit context.

Ne vom opri în continuare la verbul *a realiza*, utilizat atât în limbajul oral, cât și în cel scris. Deși ne-am mai referit la acest cuvânt, frecvența îngrijorătoare a greșelilor ce se produc ne îndreptățește să-l aducem din nou în discuție. Dicționarele limbii române [1] ne prezintă următoarele sensuri: 1. a aduce ceva la îndeplinire; a face să devină real; a înfăptui, a efectua (*a realiza planurile*). 2. a (se) concretiza, a (se) întruchipa, a (se) materializa. 3. a produce, a obține ceva (*fabrica a realizat 5000 de costume*). 4. a crea (*o operă de artă*). 5. a publica (*se vor realiza materiale publicitare*). 6. a se dezvolta deplin (*a se realiza ca specialist*). 7. a-și da seama; a înțelege (*am realizat greșeala*). În vorbire apare și sensul, frecvent folosit în Republica Moldova de „a vinde, a comercializa, a plasa marfa” cu derivatele lui *realizabil, realizare, realizator* (de exemplu, *marfă realizabilă, marfă spre realizare și se caută un realizator*).

După cum menționează Florica Dumitrescu, [3] multiplele sensuri ale verbului *a realiza*, amintite aici, au origini și explicații socioculturale diferite, ce se reduc, în special, la următoarele: influența unei limbi străine, în primul rând limba franceză, din care ne-a venit sensul 4 (de exemplu, *a realiza un film*), din limba engleză, din care a venit sensul 7 (de exemplu, *am realizat greșeala*) și recent, din limba rusă (de exemplu, *a realiza marfa*). Prezența acestui verb în contextele amintite se datorează tendinței generale de a înlocui vocabularul tradițional cu termeni internaționali. Este cunoscut că verbul *реализовать* din rusă, a fost preluat din franceză *realiser* care înseamnă și „a obține o sumă de bani în urma desfacerii unor mărfuri”. Acest sens utilizatorii de limbă rusă l-au interpretat drept „a vinde” și a fost preluat și de vorbitorii din Basarabia. [4]

Sensul menționat suplimentar nu este încă înregistrat, deoarece dicționarele nu reușesc să înglobeze în întregime bogăția de cuvinte generate de permanenta dezvoltare a lexicului. Un dicționar normativ are sarcina de a reflecta în mod obiectiv normele limbii literare, bazându-se pe analiza situației actuale. În acest scop, deseori se renunță la includerea în registru a unor cuvinte sau sensuri ce nu au încă statut cu drepturi depline. O inovație devine normă doar atunci când este adoptată conștient de un număr din ce în ce mai mare de vorbitori, contribuind astfel la evoluția și unificarea limbii, justificându-și, totodată, prezența în limbă prin concizia și univocitatea lui semantică. Alte sensuri și cuvinte trebuie acceptate în limbă pornind de la necesitate/non-necesitate, precum și caracterul lor facultativ în limbă. Dacă sensul sau cuvântul împrumutat nu aduce nimic în limbă sau, dimpotrivă, duce la poluarea limbii cu fel de fel de ocazionalisme, greșite și ele la rândul lor, sensul sau cuvântul devine redundant sau chiar de prisos. În această ordine de idei, menționăm semnificațiile nou apărute pe teren românesc a cuvintelor *afacerist*, *locație*, *facțiune*.

Conform dicționarului [2], cuvântul *afacerist* are două sensuri: 1. Persoană care practică afacerismul; speculant. 2. Om de afaceri. Dacă sensul 1 este utilizat corect, atunci cel de-al doilea, frecvent la noi în ultimul timp, după părerea noastră, este deplasat. De exemplu, *George Washington, om politic și afacerist, primul președinte al SUA...* Eroarea s-a produs, probabil, din cauză că atât *afacerist*, cât și *om de afaceri* vin din limba engleză și se traduc – *businessman*. [5] Corect, credem, ar fi: *George Washington, politician și om de afaceri*

Există și cupluri lexicale care, chiar dacă se individualizează prin adiacență, duc la apariția nejustificată a sinonimelor. De exemplu, cuvântul *locație* în română este un substantiv polisemantic, cu sensuri ce țin de economie, navigație marină și informatică. [1]. Astăzi îl depistăm și cu sensul preluat din engleză – „loc unde se află ceva, unde se produce un fapt, un eveniment etc.” De exemplu, *Orașul a fost construit în 1674 la vest de vechea locație...* În vorbire *locație* mai este utilizat și cu sensul de „așezare, localitate”. De exemplu, *Grenoble, locație în sud-estul Franței...* Cele două cuvinte, cu sensuri, în fond comune, s-ar părea că sunt sinonime, dar numai în aparență: primul *locație* are sens general „loc unde se află ceva”, cel de-al doilea *locație* se referă la locuri concrete – *localitatea Grenoble*. Din cauza asemănării lor s-a produs o confuzie formală, implicit și de sens. Din păcate, această confuzie a devenit un clișeu insuportabil prin frecvența sa, repetat la tot pasul, chiar și de oamenii instruiți, cum sunt ziariștii.

Cuvântul *facțiune* îl găsim în dicționarele limbii române [1] cu sensul de „grup sau partid care urmărește să provoace tulburări într-un stat.” și este preluat din franceză. De exemplu, *Lordul Grey a intrat în parlament susținut de facțiunea conservatorilor*. În alte dicționare [6] cuvântul este prezentat cu un sens nou „grup de indivizi cu activitate subversivă; gașcă, bandă, clică.” De exemplu, *Se presupune că actul terorist din metrourul moscovit a fost pregătit de facțiunea Alkaida*. În presă însă cuvântul este confundat cu *fracțiune*. De exemplu, *Dl Țurcanu și facțiunea sa a părăsit fracțiunea comunistă*. Confuzia este explicabilă: necunoașterea sensurilor. Paronimele *facțiune* și *fracțiune* sunt asemănătoare ca formă și ca sens cu o mică diferență. *Fracțiune* este un grup în cadrul unui partid, *facțiune* – grup sau partid.

Fără a epuiza lista exemplurilor de acest fel, o constatare generală pare a se impune: rapiditatea cu care se constituie și se extind formațiile noi în lexicul actual vădește amploarea procesului de îmbogățire a vocabularului. Dar mulțimea de cuvinte scoase din lexicul

francez, englez sau rus și puse în circulație fără nici un discernământ de unii vorbitori face comunicarea dificilă. Subliniem acest lucru nu pentru a nega cu desăvârșire nevoia de a folosi cuvinte și sensuri noi, ci spre a folosi corect aceste unități lexicale, cu atât mai mult că limba română are la dispoziție denumiri potrivite (de exemplu, *a realiza marfa* – *a vinde*, *a comercializa*, *a plasa marfa*, *marfă realizabilă* – *marfă vandabilă*, *realizator* – *vânzător*, *plasator*, *comerciant*, *negustor*). Totodată nu trebuie să se piardă din vedere și faptul că în istoria unei limbi literare uzul are uneori putere de decizie, chiar și atunci când se abate în mod nejustificat de la modelul recomandat (de exemplu, *locație* ar putea fi utilizat în limba literară și cu sensul de *localitate*).

Referințe bibliografice

1. Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu. *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a II-a. – București-Chișinău, Litera Internațional, 2006.
2. DEXI (Dicționar explicativ ilustrat al limbii române). – Chișinău, ARC-Cunivas, 2007.
3. Florica Dumitrescu. *Un „verbum vicarium”: a realiza // Dinamica lexicului românesc. – ieri și azi.* – Cluj-Napoca, Clusium-Logos, 1995. – P. 220.
4. Alexei Palii. *Dicționar de dificultăți și surprize ale limbii române.* – Chișinău, Epigraf, 2008.
5. Irina Panovf. *Dicționar englez-român.* – București-Chișinău, Litera Internațional, 2005.
6. Florin Marcu. *Dicționar de neologisme.* – Chișinău, Știința, 2008.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Vasile Pavel

DESTIN BUCOVINEAN EXPRIMAT ÎN VIU GRAI ROMÂNESC

În viața acad. Nicolae Corlăteanu, omagiat acum în cadrul Simpozionului Internațional, Bucovina a ocupat un loc aparte. Între anii 1934 și 1940 a urmat cursurile universitare la Facultatea de Litere și Filosofie și la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți.

A colectat folclor și material dialectal prin părțile Voronețului și Mănăstirii Humorului, pe când licențiatul Universității cernăuțene își făcea „serviciul social” conform programului Institutului Social, condus de profesorul Dimitrie Gusti [4, p. 105].

Peste ani acad. Nicolae Corlăteanu avea să ne mărturisească: „Expedițiile folclorice și dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate a graiului popular” (*Literatura și arta*, din 11 octombrie 1979).

Cartea lui N. Corlăteanu *Nandrișii. Povestea unui neam bucovinean* (Chișinău, 1998) este o valoroasă contribuție la cunoașterea familiei Nandrișilor din satul Mahala de lângă Cernăuți. Compartimentul despre profesorul său Grigore Nandriș, stabilit din 1940 în Anglia, se pare că este cel mai cuprinzător studiu despre acest lingvist român cu autoritate internațională [vezi: 3, p. 21-55]. Deosebit de pronunțat se profilează și chipul Aniței Nandriș-Cudla, sora lui Grigore Nandriș, autoarea și eroina cărții *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean* (București, 1991), pe marginea căreia vom vorbi în rândurile de mai jos.

Intrând în subiectul comunicării, remarcăm din capul locului că autoarea acestei cărți de suferințe descrie calvarul siberian în limba ei neoașă din satul Mahala.

Părinții Aniței Nandriș: tatăl – Dumitru Nandriș (1864-1940) – și mama Maria, născută Lazăr (1866-1945), erau țărani înstăriți, care au avut șapte copii, din rândul cărora s-au ridicat și medici, și agronomi, și profesori universitari, cunoscuți în multe țări civilizate. Am sentimentul că Nandrișii, relatează acad. N. Corlăteanu, ne transmit, de peste timpuri, un tulburător mesaj de înaltă demnitate și probitate morală, de adâncă iubire de țară și de neam. Se confirmă adevărul că cele peste două secole de asupraire străină (1775-1918) nu au reușit să distrugă sufletul românesc (bucovinean), „retras în ultima lui cetate, care este satul” [3, p. 91].

„Prin câte poate trece o fință ominească fără să-și dea siama...”. Astfel își începe mărturisirile Anița Nandriș-Cudla. Și în continuare: „Eu m-am născut în anu 1904, în satul Mahala, județul Cernăuți. Am fost șapte frați, șase băieți și eu, o fată. Părinții au fost țărani, adică gospodari... Copiii, dacă au crescut, au mers la școli mai departe” [6, p. 11].

Anița însă a învățat puțină carte. Avea doar trei clase primare, dar a fost înzestrată cu un har ales al povestirii, la care se adaugă înțelepciunea și capacitatea de a judeca cu luciditate. În iunie 1941 a fost deportată de regimul sovietic, împreună cu cei trei copii ai ei, în Siberia, dincolo de Cercul Polar, în împărăția gerului. În Arhipelagul Gulag a luptat pentru supraviețuire 20 de ani, ocrotindu-și copiii cu prețul vieții.

Revenită la baștină, Anița Nandriș-Cudla nu și-a regăsit liniștea, decât după ce a depus mărturie scrisă asupra crimelor regimului totalitar comunist, lăsându-ne o carte cu „amintiri

din casa morții” siberiene, o carte a revoltei, a demnității și purității morale, care inițial a apărut la Editura „Humanitas” din București. În scurt timp, cartea a făcut înconjurul lumii nu numai prin editarea ei în limba română, mai exact, în cel mai sincer și convingător grai românesc, în viul grai popular din nordul Bucovinei, ci și prin traducerea în 1998 în limba engleză [vezi: Anița Nandriș-Cudla. *Twenty Jears în Siberia*. Traducere în limba engleză de Mabel Nandriș. Postfață de Gheorghe Nandriș. București, 1998]. Cartea a fost apreciată cu Premiul „Lucian Blaga” al Academiei Române.

Manuscrisul a fost trecut printre grăniceri în România, în anul 1982, de doctorul Gheorghe Nandriș din Sibiu, nepotul de frate al Aniței Nandriș, autorul scrisorii adresate, în luna mai 1991, redactorului Liceanu de la Editura „Humanitas” [vezi: 6, p. 7-8]. În nota asupra ediției editorul Liceanu menționează că textul reprodus în cartea *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean* era un caiet gros de 360 de pagini umplut gospodărește cu un scris neașteptat de frumos. Manuscrisul nu avea aproape deloc ștersături, majuscule, semne de punctuație. Dar textul își dezvăluia „un ritm integral de o siguranță uimitoare.” Întreaga punctuație adoptată s-a impus parcă de la sine. Au fost păstrate „particularitățile de grai”. Numai în puține cazuri s-a recurs la revizuirii de exprimare. Manuscrisul a fost transcris și publicat, afirmă domnul Liceanu, cu modificări minime, ne semnificative, urmărind „să păstrăm vie această mărturie de inteligență și har și, totodată, o limbă românească din ținutul Bucovinei” [*Ibidem*, p. 181].

Povestirea Aniței Nandriș-Cudla a atras atenția unui public larg de cititori prin tematica general-umană. Dusă la capătul lumii, în împărăția frigului, într-un loc mai dur decât un lagăr de exterminare, brutala injustiție n-a înrăit sufletul autoarei mărturisitorilor și nici nu i-a zdruncinat cumpătul. „Datorită profesiunii pe care o am, – susține acad. Eugen Simion, – citesc multe cărți de acest fel. Dar, bine, n-am găsit multe care să se poată compara cu mărturisirea Aniței Nandriș-Cudla, familie simplă, amărâtă și creștină. M-a surprins faptul că, trecând prin infern (realmente infern), ea rămâne bună și, moralmente, frumoasă. Creștină, omenoasă, luând totul ca o încercare grea a soartei, din care trebuie, cu orice preț, să iasă. Și iese, reușește, cu o voință extraordinară și cu o bunătate care ne rușinează pe noi, spiritele septice” [7, p. 8].

Acad. Eugen Simion nu se oprește aici, adăugând imediat: „Și, apoi, limba ei «necultivată», frumusețea ei simplă și grația ei naturală” (subl. – V. P.) [*Ibidem*, p. 7]. În același context, Eugen Simion menționează că dacă este adevărat ce spune Nietzsche și dacă este adevărat ce-au dovedit că este adevărat Mircea Vulcănescu și Constantin Noica, și anume: că se poate deduce o filosofie a ființei (o gramatică, deci, a spiritului) dintr-o gramatică a limbii, atunci din graiul românesc ce se vorbește la est de Prut, cu moliciunile, sfătoșeniile și ritmurile lui, s-ar putea scoate „o filosofie specifică a ființei românești din această parte a lumii” [*Ibidem*, p. 7].

Frumusețea simplă și grația naturală sunt caracterizări esențiale ale limbii Aniței Nandriș-Cudla, care își află suportul principal în graiul ei de acasă, în vorbirea orală, cu culoarea ei locală. În cartea sa distingem o serie de elemente dialectale specifice mai ales unor graiuri moldovenești din zona de nord a Moldovei istorice, respectiv din nordul Bucovinei. Dar asemenea elemente neliterare, deloc numeroase, din graiul Aniței Nandriș-Cudla nicidecum nu împiedică comunicarea. Este graiul autoarei pe care simți, fiind din partea locului, că ai putea să-l vorbești.

În continuare ne vom referi la câteva particularități dialectale excerptate din paginile povestirii.

(1) Reprezentarea în scris a vocalei *o* prin diftongul *oa*:

– „A *doaua* zi nunta s-a gătit, oaspeții s-au împrăștiat” [6, p. 28].
 – „[...] niște *oauă* prăjite, că asta e cia mai repede mâncare la sat” [6, p. 39]. Alte cuvinte: *noauă, ploauă*.

(2) Reprezentarea în scris a vocalei mediale neaccentuate *ă* prin *a*:

– „Și-au crescut de acuma vreo patru cîni, și-au făcut o *saniuță*. Iarna îi înhămau [...]. Primăvara îi tundeam și eram fericită că aviam acum din ce le face *manuși* și culțuni pentru iarnă” [6, p. 121].

– „A venit Floria, fratele, la noi și îl întriabă pe *barbatul* meu: știi despre chestea asta că vin moscalii?” [6, p. 41]. Alte exemple: *baiet, carabuși, ciolanașe, faină, padurice, papușoi, pascatoare, parefi, badiță, nanaș*.

(3) Forme de mai mult ca perfectul perifrastic:

– „[...] cei patru frați au plecat să termine de învățat, căci nici unu nu *a fost ispăvit* până a merge la război” [6, p. 23-24].

– „[...] eram tânără, abia *am fost împlinit* 17 ani, așa că la vârsta asta încă e mintea zburătoare” [6, p. 28].

– „Carnea s-a topit pe noi [...]. *Am fost rămas* numai schiletul, cum vedeam odată prin cărți” [6, p. 79].

Alte sintagme: *au fost venit, m-am fost deprins*.

(4) Regionalisme lexicale:

– „[...] împlam tot timpul unsă de funingine, ca țiganul la *malancă* (= grup din teatrul popular)” [6, p. 97].

– „Până în sat nu pria ajungiau plumbii din pușcă și din mitralieră, numai din *canoane* (= tunuri) [6, p. 13].

– „La urmă, venia timpul că eșia armata din *decuncuri*, cum se zicea atunci, adică din tranșeie [6, p. 13].

– Avia pat în *ganuc* (= pridvor) înaintea casei” [6, p. 39].

– Ziua era *tehu*, liniște, nimic, dar în timpul nopții, pe la orele 12 sau 1, venia mașina niagră la poartă” [6, p. 48]. Alte unități lexicale dialectale: *studolă* „șură”, *cilighie* „arătoasă”, *legătură* „logodnă”, *barabulă* „cartof”, *bliască* „tablă”, *gobaie* „pasăre de curte”, *radă*, în expresia *a da radă* „a se îngriji singur”, *morișcă* „vânturătoare”, *ohotă* „pofță, plăcere”, *ciretel*, *ciritel* (de obicei la pl.) „desiș de copaci mici”.

Neîndoielnic, particularitățile locale (neliterare), fie ele fonetice, morfologice sau lexicale, nu lipsesc din povestirea Aniței Nandriș-Cudla. Dar în scrisoarea ei atestăm elemente dialectale ce caracterizează graiurile moldovenești în general, iar altele și celelalte subdiviziuni teritoriale din grupul de graiuri românești de tip nordic. Semnalăm doar câteva dintre aceste particularități.

(1) Palatalizarea labialelor:

– „Pe urmă au dovedit-o mai tare durerile și *a chicat* la pat, nu mai putia să umble” [6, p. 23].

– „*Suschinul* și dureria ei au fost foarte grele” [6, p. 36].

(2) Reprezentarea în scris a vocalei *i* prin *î* în verbul *a intra*:

„[...] *au intrat* vro patru bărbați străini îmbrăcați în negru și cu dâșii un om de sat” [6, p. 56].

(3) Conservarea lui *î* etimologic:

– „De le trebuia pășiune pentru cai, *pâne* sau o vită [...], erai sâlit să le vinzi” [6, p. 5].

(4) Omiterea articolului hotărât masculin *-l*:

– „Așa că, erau cam 7-8 kilometri *frontu de satu nostru*” [3, p. 13]. „[...] gândiam, aice e *sfârșitu nostru*” [6, p. 79].

(5) Forma veche a verbului *cură* „curge”:

– „[...] am acoperit-o cu paie, cu stuf ce crește așa pe la mlăștini, pe bălți, numai să nu cure întrânsa” [6, p. 30].

– „Nu mai curiau petecele de pe ei” [6, p. 102-103].

Sensul „curge” al dubletului latin *a cure – a cura* cunoaște o largă răspândire în textele vechi de la Coresi până la Cantemir, dar și în unele graiuri românești actuale. Formând mult timp o arie laterală, separată de trunchiul comun al dacoromânei, graiurile moldovenești dintre Carpați și Nistru reprezintă „un exemplu de vitalitate” în care verbul *cură* „curge” a rămas nealterat în fața inovației morfologice *curge* [8, p. 41-52]. O importantă contribuție la cunoașterea ariei actuale de răspândire a lui *cură* „curge” în graiurile românești din Basarabia, nordul Bucovinei și de dincolo de Nistru, în Transnistria și în enclavele din sud-estul Ucrainei o aduce *Atlasul lingvistic moldovenesc* [1, h. 359].

Inconsecvențiile sunt numeroase: *piele/chele, a pica/a chica, băiet/baiet, se dă (jos) / să dă (jos), o mers / a mers / sau (ea) au mers, vom face / om face, anu / anul etc.*, etc. Prevalează însă formele literare. Reținem că multe din elementele dialectale, ce caracterizează și graiurile moldovenești din zona de nord, în povestirea Aniței Nandriș-Cudla n-au fost semnalate.

În ciuda faptului că autoarea a învățat puțină carte, e de-a dreptul miraculoasă capacitatea sa de a folosi limba, dovedind un simț deosebit de „a adapta limba situației prezentate” [5, p. 42-43]. Fiind deportată în necunoscutul siberian, Anița va cunoaște realități cu totul diferite, pentru care nu are cuvinte din graiul ei bucovinean. Vorbirea ei este influențată întrucâtva de mediul social. În limbajul autoarei își fac loc un grup de rusisme, unele fiind tălmăcite de ea însăși. De exemplu:

– „A venit brigadirul și m-a trimis la «*labaz*», așa-i zicea acolo, adică unde se lucra peștele după descărcarea din «*râbnițe*», «*Râbnițele*» erau niște bărci mari, în care încăpiau câte zece tone și mai multe” [6, p. 86].

– „Ni-a spus nouă lumea ceia care era adusă cu vro șapte ani înaintea noastră: mergeți pe tundră și strângeți «*iagăde*», și mâncați cât mai multe «*iagăde*», [...] «*Iagădele*», erau niște fructe sălbatice, de mai multe feluri, care creștiau pe tundră, dar nu pe tăt locu, trebuia să le cauți” [6, p. 102].

– „Aceia erau trei «*neniți*», mai le ziceau «*tuzemți*», (= indigeni). Se hrăneau cu mâncăruri mai mult crude, carne crudă, pește crud. Trăiau în «*ciumuri*» (= *igluri*), așa le zicea, niște corturi, care le făceau iarna din piei de «*oleni*» (= reni), iar de vară, din coaje de misteacăn” [6, p. 104]. De asemenea : «*paroși*», așa le zicea acolo, la *sever* (= nord), adică niște pânze mari care erau așezate pe un stâlp înalt la care îi zicea «*maștă*» [6, p. 90]. „*Crupatchile* (*curopatchi* = potârnic) acelea erau niște păsări oliacă mai mărișoare, cum sânt hulubii” [6, p. 80]; „*moh mușchi*”, *buran* „viscol, furtună (de zăpadă)”, *gluhari* „cocoș-de-munte”, *brusnică* „merișor”, *matros* „marinar” ș. a.

Anița, autoarea și eroina cărții, această extraordinară mamă, renunță la propria hrană în favoarea copiilor, străbate zeci de kilometri prin tundră în căutarea unor fructe, învață să conducă sania cu câinii. Intră de două ori în comă. După ultima ieșire din comă, este pusă să facă slujbă de noapte la minus 40 de grade. Nu se poate duce și este condamnată la închisoare. E dată pe mâna unui eschimos, care trebuia să o transporte cu sania, printre ghețuri, spre locul osândeii. Urmează o călătorie în care i-a înghețat sufletul de groază, cu o înnoptare într-un iglu de eschimoși, drum pe care îl descrie cu fraze scurte, fără

înzorzonări, menționează Gh. Nandriș, „cu imagini atât de sugestive, încât ar putea figura în orice antologie literară” [6, p. 7].

Scrierea Aniței Nandriș-Cudla denotă gradul înalt de unitate a graiurilor românești și a limbii române în general. Mărturisirile ei memorialistice sunt scrise în pitorescul grai bucovinean, mai exact, în frumosul grai moldovenesc din Bucovina, cu simplitatea și grația lui naturală, pe care bucovinenii, sătenii din Mahala l-au ocrotit din tată în fiu, până astăzi.

Discursul literar cult fructifică, după cum bine se știe, aspecte ale limbii vorbite, ale graiurilor. Semnificativă pentru aceste raporturi și pentru întregul context al discuției este comparația, devenită clasică, a cunoscutului lingvist francez Ioseph Vendryès: „Limba scrisă (= limba literară) este stratul de gheață de deasupra râului. Apa care continuă să curgă pe sub gheața care o ține închisă este limba populară și naturală (= graiurile). Frigul care produce gheața și care ar vrea să oprească râul e efortul gramaticienilor și al pedagogilor, iar raza de soare care redă limbii libertatea este forța de nebiruit a vieții, victorioasă asupra regulilor, zdrobind piedicile tradiției” [9, p. 325].

Într-adevăr, graiul este un viu monument popular, tezaur profund al întregii experiențe de viață și creație a etniilor. Cuvântul ca o comoară de gândire este creația vorbitorului, izvorât din harul imaginației și al binelui și consacrat în memoria neamului.

Referințe bibliografice

1. *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Vol. I, partea a II-a. Fonetica de R. Udler, Morfologia de V. Melnic. – Chișinău, 1968.
2. Eugen Beltechi. *Limba literară și literatură dialectală (Un exemplu și câteva întrebări retorice)*. În: *Limba română și varietățile ei locale*. București, 1995, p. 91-96.
3. Nicolae Corlăteanu. *Nandrișii. Povestea unui neam bucovinean*. – Chișinău, 1998.
4. Nicolae Corlăteanu. *Răspântii*. – Chișinău, 1995.
5. Gheorghe Moldoveanu. „*Destin bucovinean*” și *dialect bucovinean*. În: Gh. Moldoveanu. *Crâmpoie de limba română*. Suceava, 1999, p. 40-51.
6. Anița Nandriș-Cudla. *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*. – București, 1991.
7. Eugen Simion. *Unitatea limbii române*. În: *Limba română și varietățile ei locale*. București, 1995, p. 7-8.
8. Teofil Teaha. *Un dublet verbal în graiurile românești actuale: (a) cure – (a) cura*. În: *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie*. Baia Mare, 5-7 mai 2006. Cluj-Napoca, 2006, p. 41-53.
9. Joseph Vendryès. *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*. – Paris, 1921.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Silvia Pitiriciu

DIN TERMINOLOGIA CROMATICĂ: ALBASTRU ÎN LIMBA ROMÂNĂ

A vorbi despre culori înseamnă a pătrunde într-o lume fascinantă și complexă. Culoarea este o impresie pe care lumina o provoacă ochiului, percepția ei este, la rândul ei, un fenomen biologic complex.

Din cele mai vechi timpuri culorile au fost cercetate, asociate cu diferite elemente materiale sau spirituale, au fost grupate și clasificate în funcție de diferite criterii. Grecii antici vorbesc despre *chrôma*, ca fenomen cromatic, indienii sunt atrași de virtuțile terapeutice ale culorilor asupra organismului uman.

În istoria culturii universale, Goethe a studiat fenomenul cromatic timp de mai bine de 20 de ani. *Tratatul culorilor*, opera sa apărută în anul 1819, este o creație fundamentală pentru oamenii de știință, pentru artiști, psihologi ori pentru sociologi. Mirajul culorilor i-a atras pe artiști și pe cercetători, continuă să-i fascineze și astăzi. Cromatica dă naștere la abordări noi, reunește sisteme de date, de standarde, în jurul ei s-a creat o simbolistică arhetipală. Limba reflectă bogăția și varietatea cromatică observabilă nu numai la nivelul lexemelor și al frazeologismelor, ci, mai ales, în creațiile poetice, prin asocieri inedite de termeni cromatici cu obiectele ori în viața socială. În lingvistica românească sunt cunoscute studiile unor cercetători precum Simeon Florea Marian¹, T. Pamfile și M. Lupescu², Teodor Porucic³, Ana Canarache⁴, B. Giuglea și B. Kelemen⁵, Domnica Gheorghiu⁶, Eugenio Coșeriu⁷, Angela Bidu-Vrânceanu⁸, I. Șușală⁹, Marius Sala¹⁰.

¹ Simeon Florea Marian, *Chromatica poporului român*, Discurs de recepție la Academia Română, În: „Analele Academiei Române”, seria II, tomul V, secț. II Memorii și notații.

² T. Pamfile, M. Lupescu, *Cromatica poporului român*, București, 1914.

³ Teodor Porucic, *Terminologia cromatică din Basarabia*, În: „Viața Basarabiei”, nr. 4, 1932, p. 49-58.

⁴ Ana Canarache, *Câteva nume de culori și nuanțe în limba română*, În: LR, X, nr. 1, 1961, p. 16-20.

⁵ B. Giuglea și B. Kelemen, *Termenii privitori la culori în latină, cu referință la limbile romanice*, în CL, XI, nr. 2, 1966. p. 215-220.

⁶ Domnica Gheorghiu, *În legătură cu terminologia culorilor din limba română*, În: LR, nr. 1, 1968, p. 39-49.

⁷ Eugenio Coșeriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, În: „Cahiers de lexicologie”, vol. XXVII, II, 1975.

⁸ Angela Bidu-Vrânceanu, *Systématique des noms de couleurs. Recherche de méthode en sémantique structurale*, București, Editura Academiei Române, 1976; Angela Bidu-Vrânceanu, *Nume de culori – semantică, lingvistică, semiotică* I, II, în SCL XLIII, nr. 3, 1992, p. 279-289; nr. 6, 1992, p. 579-594; Angela Bidu-Vrânceanu, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, Editura Universității din București, 2008.

⁹ I. Șușală, *Culoarea cea de toate zilele*, Chișinău, Editura Lumina, 1993.

¹⁰ Marius Sala, *Istoria cuvintelor VII. Cromatica limbii române*, în „Saeculum”, nr. 3, 2006, p. 16.

Cercetarea de față se înscrie în sfera preocupărilor noastre din ultimii doi ani¹. Reunind informațiile de care dispunem din lucrările de uz general², am întreprins o analiză asupra cromaticii prin termenul *albastru*: definiție, etimologie, formarea cuvintelor, semantică, simbolistică.

1. Definiție. Etimologie

Termenul cromatic *albastru* este cunoscut în cultura universală prin două accepții: din punct de vedere științific, drept „culoare de bază a spectrului solar, situată între *verde* și *indigo*, ale cărei lungimi de undă variază între 450-500 milimicroni” (DA, 19) și uzual, ostensiv, drept „culoare a cerului senin”; prin restrângere „senin”; figurat „melancolic”, „trist, sumbru” (DEXI, 44-45). De remarcat în definiția uzuală o oarecare contradicție între „lumina” sugerată prin semantica echivalentului *senin* și ideea de „întuneric” în sensul figurat exprimat prin termeni precum *trist*, *sumbru*.

Din punct de vedere etimologic, termenul *albastru* este moștenit din lat. **ALBASTER* < *ALBUS* (Pușcariu, 56; CADE, 37; REW, 319; DER, 31; MDA, 44; DEXI, 45), fiind prezent și în aromână cu sensul „cenușiu, fumuriu”. De la cerul ușor înnorat, prin urmare albicios, s-a ajuns la sintagma *de culoarea cerului senin* (DER, 31). Etimologia nu acoperă semantica termenului, fiind doar un instrument util de reconstituire a sensului inițial. În simbolistica universală definiția se asociază cu alte elemente care-i sporesc puterea de fascinație: *albastru* este „culoarea cea mai adâncă: privirea pătrunde într-înșă fără să întâlnească niciun obstacol și se rătăcește în nemărginire, ca și cum culoarea ar încerca mereu să-i scape. *Albastrul* este cea mai imaterială dintre culori...și, în valoarea sa absolută, cea mai pură, în afara vidului total al albastrului neutru”³. Metaforic vorbind, *albastru* este „un drum al infinitului în care realul se transformă în imaginar”⁴.

Complexitatea semantică și efectul culorii albastre în viața reală sunt argumente în stabilirea coordonatelor acestui termen cromatic. Annie Mollard-Desfour⁵, Michel Pastoureau acordă un spațiu mai larg temei⁶.

2. Formarea cuvintelor

2.1. Derivarea

De la adjectivul *albastru* s-au format în limba română o serie de derivate substantivale: *albăstrea*, *albăstrică*, *albăstriță*, denumiri populare de plante cu flori albastre; *albăstreală* 1. „culoare albastră” 2. „substanță de culoare albastră-indigo, utilizată în gospodărie și în industrie pentru a accentua albul rufelor, al unor obiecte”; *albăstrel* „pasăre cu coada albastră, care se hrănește cu albine”, *albăstrime* 1. „însușirea de a fi albastru” 2. „întindere

¹ Silvia Pitiriciu, *Din terminologia cromatică: alb în limba română*, în vol. *Studii de limba română în memoria profesorului Radu Popescu*, Editura Universitaria Craiova, 2008, p. 147-157; Silvia Pitiriciu, *Din terminologia cromatică: verde în limba română*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara”, Seria Științe Filologice, XLVII, 2009, p. 115-120, Silvia Pitiriciu, *Din terminologia cromatică: galben în limba română*, „Limba română”, Anul XX, nr. 3-4, 2010, Chișinău.

² DER, DEX, DEXI, DLR, MDA, REW.

³ Cf. Jean, Chevalier, Alain Gheerbrant (coord.), *Dicționar de simboluri*, Iași, Polirom, 2009, p. 57.

⁴ Id., *ibid.*

⁵ A se vedea Annie Mollard-Desfour, *Dictionnaire des mots et expressions: couleur bleu*, Paris, CNRS, 1998.

⁶ Michel Pastoureau, *Albastru, istoria unei culori* (trad. *Bleu: Histoire d'une couleur*), Chișinău, Editura Cartier, 2006.

de culoare albastră”; „spațiu albastru” 3. (înv. peior.) „oameni cu cămașa scrobită” 4. (în perioada interbelică în România) „Partidul Conservator”; *albăstrire* 1. „colorare în albastru” 2. „clătire a rufelor spălate în apă amestecată cu albăstreală” 3. „tratament chimic prin care piesele de oțel sunt acoperite cu un strat albastru de oxid de fier pentru a le proteja contra coroziunii”. Pe aceeași bază s-au format alte derivate adjectivale: *albăstrui*, *-ie* „care bate în albastru”; *albăstriu*, *-ie* „albăstrui, *-ie*”; *albăstrior*, *-ioară* „cam albastru”; *albăstrit*, *-ă* 1. „colorat în albastru” 2. „îmbrăcat în haine orășenești” 3. (fig.) „care este clătit în apă cu albăstreală”; (înv.) *albăstrân*, *-ă* „îmbrăcat orășenește”¹; derivatul verbal *a (se) albăstri* 1. „a (se) colora în albastru, a da unui obiect o culoare albastră” 2. „a clăti după spălare în apă amestecată cu albăstreală” 3. „a avea, a căpăta o lucire albastră” 4. „a se învineți” 5. (înv., peior.) a se îmbrăca în haine orășenești, albastre”.

Termenul cromatic devine bază de derivare pentru câteva antroponime: *Albăstrel*, *Albăstrica*, *Albăstrilă*, *Albăstroiu*, *Albăstreanu*, *Albăstrescu*, *Albăstrin*.

2.2. Compunerea

În compuse, adjectivul *albastru* se asociază fie cu alt adjectiv, fie cu un substantiv, în ambele cazuri indicând nuanța: *albastru-închis*, *albastru-deschis*, *albastru-rece*, *albastru-electric*, *albastru-regal*, *albastru-marin*, *albastru-celest*, *albastru-mediteranean*, *albastru-ultramarin*, *albastru-unguresc*, *albastru-verditer*, *albastru-vestorian*. Același comportament are și neologismul *bleu*: *bleu-cenușiu*, *bleu-gri*, *bleu-pal*, *bleu-foncé*. Combinația poate fi realizată și cu un alt termen cromatic: *albastru-argintiu*, *albastru-cenușiu*, *albastru-turcoaz*, *albastru-verzui*, *albastru-violet*, *albastru-indigo*, *roșu-albastru*, *verde-albastru*, *gri-albăstrui* etc. Termenul cromatic se poate asocia cu un substantiv în al cărui sens este inclus semul „albastru”: *albastru-afină*, *albastru-ardezie*, *albastru-cerneală*, *albastru-clopoțel*, *albastru-denim*, *albastru-lavandă*, *albastru-nu-mă-uita*, *albastru-petrol*, *albastru-topaz*, *albastru-zambilă*². La fel, *bleu-bébé*, *bleu-ciel*, *bleu-cobalt*, *bleu-lavandă*, *bleu-pastel*, *bleu-petrol*, *bleu-safir*. Artiștii, designerii operează cu astfel de termeni cromatici, mai cu seamă că al doilea termen din compus, în cele mai multe cazuri, reprezintă un obiect aparținând regnului mineral și vegetal. Câmpul semantic al termenului cromatic *albastru* este destul de larg: *Căștile albastre* este o denumire metaforică pentru „Forța militară internațională aparținând ONU”, *Cartea albastră* „publicație oficială a unui guvern, care conține documente justificative privind o problemă politică”, *Cardul albastru* „act care dovedește calificarea muncitorilor într-o meserie, în țările europene”, *Planeta albastră* este denumirea Terrei, *maladia albastră* este numele cianozei. În numele proprii compuse, *albastru* are o prezență redusă: *Fluviul Albastru* (China), *Munții Albaștri* (Australia), *Lacul Albastru* (România), fapt constatat și în formații ocazionale: *Vila Cerbul Albastru*, *Marele albastru de Gasconia* (rasă de câine).

3. Frazologie

3.1. Sintagme

În pictură, pigmenții principali în componența cărora intră culoarea *albastru* fac trimitere la metale și la pietre semiprețioase: *albastru de cobalt*, *albastru de fier*, *albastru de mangan*, *albastru de lapislazuli*; la substanțe chimice: *albastru de metil*, *albastru de smalț*; la etnonime: *albastru chinezesc*, *albastru cipriot*, *albastru egiptean*, *albastru indian*; la toponime: *albastru de Alexandria*, *albastru de Anvers*, *albastru de Berlin*, *albastru de Bremen*, *albastru de Flandra*, *albastru de Franța*, *albastru de Germania*,

¹ Cf. MDA, 44. Astăzi este ieșit din uz.

² Cf. Starmer, 2009: 158-187, unde se prezintă combinațiile culorii și nuanțele.

albastru de Harlem, albastru de Pozzuoli, albastru de Prusia, albastru de Rusia, albastru de Saxa, albastru de Veneția, albastru de Viena, albastru de Voroneț. O particularitate a sintagmelor este că se definesc prin sinonime, sintagme sau compuse. De exemplu: *albastru de Alexandria = albastru egiptean, albastru de Viena = albastru de cobalt, albastru de Flandra = albastru de smalt, albastru de Prusia = ferocianură de fier, albastru de Bremen = arseniat de cupru, albastru de cobalt = albastru celest, albastru de mangan = manganat de bariu, albastru de lapis lazuli = albastru ultramarin.* Nuanțele se exprimă în echivalentele sinonimice prin termenul varietate sau sortiment. De exemplu: *albastru chinezesc = varietate superioară de albastru de Prusia, albastru de Anvers = varietate inferioară de albastru de Prusia, albastru pompeian = sortiment de albastru egiptean*¹. În limbajul curent, de la banalul *cer albastru*, sintagmele provin din diferite asocieri cu termenul cromatic. De exemplu: *agată albastră, cuarț albastru, diamant albastru, copil albastru „cianotic”, pițigoii albastru, fluture albastru, cocostârc albastru, rechin albastru, crab albastru, trandafir albastru, crin albastru.*

3.2. În expresii și în locuțiuni, termenul cromatic *albastru* (în diferite forme flexionare) are conotații spirituale și sufletești: *inimă albastră* „suflet trist”, prin extindere, „tristețe, jale”, dar și „necaz”, „furie”, „mânie”²; cântece *de inimă albastră* „cântece melancolice”. Expresia se leagă de efectul asupra tiroidei, *albastrul* fiind culoarea chakrei a patra, care patronează gâtul și comunicarea. Blocajele se traduc prin tristețe, frustrare, depresii, furie. Francezii au expresia *avoir les bleus = être mélancolique*. Locuțiunea *de/cu sânge albastru* definește o persoană de neam nobil, ales. Istoria ei este relatată de P. G. Villeneuve Saint-Georges: în Evul Mediu, ca să nu mai fie folosit numele Domnului în injurii, un iezuit aflat în grațiile regelui a cerut ca *Dieu* să fie înlocuit cu *bleu*, astfel încât expresia *Par le sang de Dieu!* a devenit *palsembleu*. Servitorimea, care a auzit adesea această formulă, nu a reținut decât *sang bleu*. Expresia *C'est un sang bleu* îi caracterizează pe nobili³. Exprimarea metaforică se identifică în expresii precum: *e cam albastru* „situație dificilă sau confuză” (aluzie la imaterialitatea termenului cromatic asociată cu incertitudine și confuzie); la fel, *an albastru* „dificil, greu”. Alte expresii: *aurul albastru* „balena”, *roș-albaștrii* „steliștii” (membrii ai echipei sportive Steaua, al căror echipament are culorile roșu și albastru).

4. Semantică

În sfera semantică, termenul *albastru* a dezvoltat o sinonimie bogată. *Albastrul cerului* are ca echivalent sinonimic termenul *azur*. Vechimea acestuia este observată de Al. Graur: etimonul persan *lâdjour* „lapislazuli” > ar. *lâzaward* > lat. med. *azzurum* > fr. *azur* > rom. *azur* (cf. it. *azzurro*, sp. *azul*, germ. *Azur*)⁴. Astăzi termenul este folosit mai mult în limbajul sportiv internațional: *Squadra azzurra* este numele popular al reprezentativei naționale de fotbal a Italiei, după culoarea echipamentului⁵.

Pornind de la culoarea cerului, *albastru* a dezvoltat sinonime: *ceriu, senin*, înv. *înșeninat*, pop. *seninos*, reg. *tistaș* (Transilvania). La figurat are sensul „clar”, „curat”,

¹ Cf. DA, 19-20, unde sunt exemplificate numeroase sintagme și echivalentele lor.

² Cf. DEX, 492, unde semantica este mai bogată: „suflet trist, îndurerat, tristețe, melancolie, mâhnire, deprimare; furie, ciudă, mânie, necaz”.

³ Cf. Chevalier, Gheerbrant (coord.), *Dicționar de simboluri*, p. 59.

⁴ A se vedea Alexandru Graur, *Dicționar de cuvinte călătore*, București, Editura Albatros, 1978, p. 23.

⁵ Cf. G. I. Tohăneanu, *Cuvinte românești*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 174.

„limpede”, „spălat”. Lucrările lexicografice de profil¹ înregistrează o serie de sinonime din diferite registre stilistice ale limbii: *bleu*, *bleumarin*, *ultramarin*, *turcoaz*, reg. *turchez* (Oltenia), *turchin*, pop. *siniliu*, *sinilit*, *civit*, înv. *havai*, *lulachiu*, reg. *mieriu*, *vâlced* (Transilvania), *stânjeniu*, *vânăt*, *vinețiu*, *vioriu*, *viorel* ș.a. O analiză atentă a acestor termeni – unii formați în limba română de la baze substantivale, alții împrumutați din franceză, germană, italiană și turcă – arată că în semantică toți au semul cromatic „albastru”. Dincolo de această trăsătură comună, semantica lor se diferențiază prin gradul de luminozitate (închis, deschis, întunecat, aprins, stins, tare, slab, spălăcit, veșted), prin apropierea de termenul cromatic *albastru* ori prin asocierea cu altă culoare. Acest fapt determină o sinonimie relativă. De exemplu: *bleu* < fr. *bleu* „albastru-deschis”, *bleumarin* < fr. *bleu marine* „albastru-închis” (MDA, 282), *turchin* < fr. *turquin* „albastru-închis” (MDA, 1026), înv. și pop. *civit* < tc. *çivit* „indigo”, „albastru-închis” (MDA, 557); *turcoaz* < fr. *turquoise* „culoare albastră-verzuie” (MDA, 1026), la fel reg. *turchez* < it. *turchese* (MDA, 1026). La Porucic, *turchez* este mai expresiv, fiind înregistrat cu sensul „albastru bătător la ochi”². Regionalismul *mieriu* (cu variantele *mieru*, *mierău*, *mierâi*, *mierâu*, *mereu*, *mirău*, *miriu*) < *mier+iu* (forma *mier* < lat. med. *MERUS*, MDA, 562) indică o culoare „între albastru-deschis și albastru-închis, până la violet” (MDA, 561); *violet* < fr. *violet* indică o culoare intermediară, „între roșu și albastru-închis” (MDA, 1272); înv. *havai* < tc. *havai* „albastru-azuriu” (MDA, 606), *porumb* < lat. med. *PALUMBUS* „cenușiu-albăstrui” (MDA, 1177), livr. *glauc* < fr. *glauque* < lat. *GLAUCUS* „albastru cu nuanță verde” (MDA, 547), *stânjeniu* < *stânjen* + *-iu* „albastru ca floarea stânjenilor” (MDA, 601), pop. *siniliu* < *sineală* + *-iu* (forma *sineală* < bg. синило „culoare albastră”; *sineală* are și alte sensuri: „vopsea albastră”, „albăstreală pentru rufe”, cf. MDA, 488), „albăstriu”, *sinili/sini* (cf. *sineală*) „a albăstri cu sineală”, *sinilit* < *sinili* + *-it* „albăstrit cu sineală” (MDA, 491), pop. *nierui*, neînregistrat în MDA, „albăstriu-vinețiu”, la Porucic. Dintre toți termenii, cel mai greu de definit este *vânăt* < lat. med. *VENETUS*, din cauza polisemantismului: 1. „care are culoare albastră-închis cu reflexe violete” 2. (despre culoare) „amestec de albastru și cenușiu” 3. (despre ochi) „care are irisul albastru-închis, cu reflexe violete” 4. (despre lumină) „de culoare albastră-închis, cu reflexe violete sau roșietice” 5. „cenușiu-alburiu cu reflexe albastre sau violete” 6. „cenușiu-închis” 7. „albastru-deschis” (MDA, 1201). De semantica lui *vânăt* sunt legați și alți termeni: reg. *vâlced*, et. nec., „vânăt” (MDA, 1198), *vinețiu* (*vânăt* + *-iu*) „care bate în vânăt” (MDA, 1268), *piatră-vânătă* sau *piatră-mierie* „verde-albăstrel” ori albastru-spălăcit” (MDA, 1030), *dedețiu* < *dediță* + *-iu* (cf. *dedițel*) „albastru dulce, plăcut, ca dedițelul” (MDA, 43), *vioriu* (*vioară* + *-iu*) „care variază între violet-deschis și violet-albăstrui” (MDA, 1273), *viorel* (*vioară* + *-el*) „vioriu” (MDA, 1273). Termenii care sunt formați în limba română indică aproximația (*azuriu*, *ceriu*, *mieriu*, *siniliu*, *stânjeniu*, *vioriu*, *vinețiu*). Referințele semantice sunt vagi în MDA, în cazul unor termeni precum: *ultramarin* < germ. *Ultramarin* „albastru” (MDA, 1107), cu toate că prefixul *ultra-* include sensul „tare”, *lulachiu*, cu et. nec. „culoare albastră” (MDA, 418), cf. „albastru-închis cu nuanță delicată liliacee”, la Porucic³.

Derivatele de la termenul cromatic *albastru* au, la rândul lor, sinonime: *albăstrea* = *albăstrică*, *albăstriță*, *vinețea*, *vinețică*, reg. *ghioc*, *zglăvoc* (Oltenia); *albăstreală* = reg. *vinețeală*, *mierială* (Transilvania), pop. *sineală*; *albăstrime* = *claritate*, *limpezime*,

¹ DS, 16; DASLR, 22-23.

² Teodor Porucic, art. cit. În: „Viața Basarabiei”, nr. 4, 1932, p. 57.

³ Id., ibid., p. 53.

*seninătate; a (se) albăstri = a (se) înălbăstri, reg. a sini/sinili (Moldova), a (se) mierii, a vâlcezi (Transilvania), pop. a vineți*¹.

6. Simbolică

Culorile se asociază cu spațiul și timpul, reprezintă fundamentul unei gândiri simbolice, al unei filosofii. Simbolismul cromatic se manifestă la toate nivelurile ființei umane: cosmogonic, psihologic, mistic.

Semnificațiile filosofice și cosmogonice ale culorii arată că albastrul este o culoare spirituală, legată de cer, libertate, eternitate, de idealism, favorizând contemplarea. Rece și inaccesibil, este culoarea depărtării de lumea reală și de viață². Făcând o incursiune în istoria culorii *albastru*, Michel Pastoureau observa că în lumea romană termenul cromatic reprezenta culoarea barbarilor. Germanicii, spre exemplu, se îmbrăcau cu veșminte albastre, își vopseau fața și părul în albastru. De aici, devalorizarea culorii în Antichitate. Barbarii, nu numai germanicii, ci și tracii, trăiau însă într-o atmosferă de spiritualitate, de legătură cu divinitatea. Albastrul simbolizează dimensiunea verticală, înălțătoare, pură, curată, fapt recunoscut și în puterea pietrelor semiprețioase. Antichitatea știa că pietrele albastre aduc noroc și protecție divină. În tradiția chineză se știe că albastrul a reprezentat întotdeauna evoluția, perfecționarea, permanența. În toate religiile, din cele mai vechi timpuri albastrul simboliza înțelepciunea divină. Zeii Osiris, Krishna, Vishnu, Buddha, Jupiter, Zeus, Yahve nu sunt străini de culoarea calmă, profundă și mistică. În creștinism, vâlul albastru al Fecioarei Maria predispuie la meditație.

În secolul al XIII-lea, în Evul Mediu albastrul devine culoarea emblematică a regelui Franței (*albastru-regal*). Din acel moment, ea va fi asociată ideii de bucurie, dragoste, loialitate, pace și consolare. La sfârșitul Evului Mediu ajunge cea mai frumoasă și mai nobilă culoare. Astfel se explică de ce lăcașele de cult sunt pictate frecvent cu albastru³. Pictura medievală pune mare preț pe ideea că Dumnezeu înseamnă lumină. În Moldova de la începutul secolului al XVI-lea, albastrul este culoarea mănăstirilor Voroneț și Sucevița, de unde *albastru de Voroneț*.

În epoca romantismului, la Novalis și la Eminescu îndeosebi, se utilizează motivul *florii albastre*, în jurul căruia s-a creat o întreagă filosofie. Floarea însăși simbolizează armonia, idealul, pasiunea, tinerețea, puritatea...⁴. Trandafirul albastru, pe care natura nu ni l-a oferit, dar care este dorit între flori, și crinul albastru devin simbolul imposibilului și al absolutului. „*Frunză verde de albastru/mă doare un cal măiastru*”, spune Nichita Stănescu, într-o admirabilă invocație magică, unde spațiul imaginar proiectează o lume fabuloasă dintr-un timp și spațiu halucinant al culorilor și al simțirilor, al armoniei cosmice⁵.

Natura și-a păstrat frumusețile de-a lungul timpului, prin culori ne vorbește. Pentru turiști, și nu numai, tonurile vii de albastru trimit la insulele grecești și la apele Mediteranei.

Semnificațiile sociale ale culorii sunt de un real interes nu numai pentru istorici, psihologi sau pictori. Ele oferă informații prețioase pentru antropologi și sociologi. „Culoarea nu este atât un fenomen natural, cât un construct cultural complex, rebel

¹ DS, 16.

² Ideea este veche, preluată din Antichitate. Egiptenii își acopereau necropolele cu albastru (cf. Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, p. 14).

³ Cf. Umberto Eco, *Istoria frumuseții*, București, Editura RAO, 2009, p. 123.

⁴ Cf. Evseev, op. cit., 62.

⁵ Poezia *Frunză verde de albastru* face parte din vol. *Oul și sfera* (1967).

la orice generalizare, dacă nu chiar la orice analiză.”¹ Pe lângă statutul de fenomen fizic, natural, culoarea are și un statut social, este un fapt social. „Societatea este cea care „face” culoarea, o definește și îi conferă sens, îi construiește codurile și valorile, îi organizează practicile și-i stabilește mizele.”² Culoarea are o funcție semiotică. Ca semn, reprezintă un limbaj.

Astăzi albastrul a devenit, prin consens, culoarea marilor instituții naționale și internaționale, drapelul Uniunii Europene. Albastrul este prezent în drapelul național al multor state (prin tradiție se păstrează în drapelul Franței, ca semn al originii nobile), se găsește în însemnele Jandarmeriei, ale Poliției, ale Marinei, ale Aviației, ale distincțiilor. În societate are multe alte semnificații: culoarea apei reci la robinete, a pubelelor pentru reciclarea hârtiei, a trenurilor de noapte (Compania Internațională la Vagoane-Pat), *Blues* este un gen muzical consacrat. În toate aceste situații albastrul este pozitiv. Mai rare sunt conotațiile negative: *băieții cu ochi albaștri* este o expresie care face aluzie la serviciile de securitate. În informatică, *ecranul albastru* reprezintă o eroare în sistemul de exploatare Windows.

Referințe bibliografice

1. Bidu-Vrânceanu Angela. *Systématique des noms de couleurs. Recherche de méthode en sémantique structurale*, București, Editura Academiei Române, 1976.
2. Bidu-Vrânceanu Angela. *Nume de culori – semantică, lingvistică, semiotică* I, II, În: SCL XLIII, nr. 3, 1992, p. 279-289; nr. 6, 1992, p. 579-594.
3. Bidu-Vrânceanu Angela. *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, Editura Universității din București, 2008.
4. Canarache Ana. *Câteva nume de culori și nuanțe în limba română*, În: LR, X, nr. 1, 1961, p. 16-20.
5. Chevalier Jean, Gheerbrant Alain (coord.). *Dicționar de simboluri*, Iași, Polirom, 2009.
6. Coseriu Eugenio. *Vers une typologie des champs lexicaux*, În: „Cahiers de lexicologie”, vol. XXVII, II, 1975.
7. Eco Umberto. *Istoria frumuseții*, București, Editura RAO, 2009.
8. Evseev Ivan. *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.
9. Gheorghiu Domnica. *În legătură cu terminologia culorilor din limba română*, În: LR, nr. 1, 1968, p. 39-49.
10. Giuglea B. și Kelemen B. *Termenii privitori la culori în latină, cu referință la limbile romanice*, În: CL, XI, nr. 2, 1966, p. 215-220.
11. Graur Alexandru. *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, Editura Albatros, 1978, p. 23.
12. Marian Simeon Florea. *Chromatica poporului român*, Discurs de recepție la Academia Română, În: „Analele Academiei Române”, seria II, tomul V, secț. II. Memorii și notații.
13. Mollard-Desfour Annie. *Dictionnaire des mots et expressions: couleur bleu*, Paris, CNRS, 1998.
14. Pamfile T., Lupescu M. *Cromatică poporului român*, București, 1914.
15. Pastoureau Michel. *Albastru, istoria unei culori* (traducere) Chișinău, Editura Cartier, 2006.

¹ Cf. Pastoureau, op. cit., p. 5.

² Id., ibid., p. 8.

16. Pitiriciu Silvia. *Din terminologia cromatică: alb în limba română*, în vol. *Studii de limba română în memoria profesorului Radu Popescu*, Editura Universitaria Craiova, 2008, p. 147-157.
17. Pitiriciu Silvia, Silvia Pitiriciu. *Din terminologia cromatică: verde în limba română*, În: „Analele Universității de Vest din Timișoara”, Seria Științe Filologice, XLVII, 2009, p. 115-120.
18. Pitiriciu Silvia. *Din terminologia cromatică: galben în limba română*, În: „Limba română”, Chișinău, nr. 3-4, 2010.
19. Porucic Teodor. *Terminologia cromatică din Basarabia*, În: „Viața Basarabiei”, nr. 4, 1932, p. 49-58.
20. Pușcariu Sextil. *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I Lateinische Elemente*, Heidelberg, 1905.
21. Sala Marius. *Istoria cuvintelor VII. Cromatica limbii române*, În: „Saeculum”, nr. 3, 2006, p. 16.
22. Starmer Anna. *Ghidul culorilor. 200 de combinații inedite pentru casa ta*, București, Editura Litera Internațional, 2009.
23. Șușală I. *Culoarea cea de toate zilele*, Chișinău, Editura Lumina, 1993.
24. Tohăneanu G. I. *Cuvinte românești*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 174.

Sigle

CADE	Candrea Ioan-Aurel, Densușianu Ovid. <i>Dicționarul etimologic al limbii române</i> , București, 1907-1914, 4 fasc.
DA	Popescu Mircea (coord.). <i>Dicționar de artă A-M</i> , București, Editura Meridiane, 1995.
DASLR	Bucă M., Evseev I., Király Fr., Crașoveanu D., Vasiliuță Livia. <i>Dicționarul analogic și de sinonime al limbii române</i> , București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
DER	Ciorănescu Alexandru. <i>Dicționarul etimologic al limbii române</i> , București, Editura Saeculum I. O., 2002.
DEX	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, <i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> , București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
DEXI	Dima Eugenia (coord.). <i>Dicționar explicativ ilustrat al limbii române</i> , Chișinău, Editura ARC, Editura GUNIVAS, 2007.
DLR	Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> , tomul I, Partea I, literele A-B, București, Librăriile Socec&Comp. și C. Sfetea, 1913.
DS	Seche Mircea, Seche Luiza. <i>Dicționar de sinonime</i> , București, Editura Univers Enciclopedic, 1997.
MDA	Academia Română, <i>Micul dicționar academic</i> , I, literele A-C, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
REW	Meyer-Lübke Wilhelm. <i>Romanisches etymologisches Wörterbuch</i> , Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1935.

Universitatea din Craiova
(România)

Liliana Popovschi

SPECIFICUL LEXICULUI DIALECTAL

Lexicul dialectal, ca și cel comun, este deschis, mobil și sensibil la influențele extralingvistice. Totuși el prezintă anumite trăsături proprii.

Lexicul dialectal reprezintă „o unitate complexă în diversitate”, un sistem de sisteme, adică un diasistem, în care putem distinge elemente convergente și divergente. După cum menționează Boris Cazacu, „trăsăturile comune și divergente se manifestă în diversele compartimente ale limbii și formează, proiectate pe hărți, a r i i c o n t i n u e (unitare) sau a r i i d i s c o n t i n u e (neunitare). Între elementele care constituie trăsături specifice ale foneticii și gramaticii și cele care reprezintă trăsăturile specifice ale lexicului există deosebiri în sensul că primele apar în serii, iar ultimele au caracterul unor fenomene singulare, unice” [1, p. 145].

Astfel, în cadrul lexicului dialectal se identifică o serie de cuvinte comune pentru toate graiurile, de obicei de origine latină, care aparțin fondului lexical de bază, ca de exemplu: *apă, sat, soră, dinte, ochi, sânge, a ara, a cânta* etc. Aceste cuvinte asigură continuitatea graiurilor și conferă unitate limbii române. Numeroși lingviști au remarcat caracterul mult mai unitar al limbii române în comparație cu celelalte limbi romanice, anume datorită numărului destul de mare al cuvintelor comune pentru toate dialectele ei. Totuși cuvintele comune nu sunt absolut identice pe întreg teritoriul de existență al limbii române. Ele se prezintă în graiuri diferite sub formă de variante fonetice sau gramaticale. Variantele fonetice se deosebesc fie prin componența fonematică (*pleoapă – plehoapă*), fie prin distribuția fonemelor (*pântece – pâncete*), fie prin accent (*pieliță – pielliță*). Variantele gramaticale sunt cele ce aparțin unor paradigme gramaticale diferite (*creieri – creiere*).

Elementele divergente sunt variantele lexico-semantice, cuvintele diferite ca formă sau ca semnificație.

Structura lexicului dialectal este determinată de relațiile ce se stabilesc între unitățile lexicale atât la nivel intradialectal, în interiorul sistemelor, cât și la nivel interdialectal, între sisteme. Dacă în structura internă este vorba de opoziții funcționale distinctive de tipul *dinte – minte*, caracteristice și lexicului comun, atunci în structura externă este vorba de „opoziții de diversitate”, mai bine zis, de corespondențe sau echivalențe de tipul *dinte – d'inte* pentru „dinte” sau *cioban – păcurar – mocan* pentru „cioban”, care sunt „exact de același tip ca acelea care se evidențiază între limbi diferite, de exemplu, în traducerea dintr-o limbă în alta” [2, p. 109]. Corespondențele dialectale pot fi bimembre, alcătuite din doi termeni (*varză – curechi, usturoi – ai*), sau plurimembre, alcătuite din mai mulți termeni (*cioban – păcurar – mocan, nea – zăpadă – omăt, porumbel – porumb – golumb – hulub*). Membrii corelativi ai corespondențelor dialectale pot fi termeni de aceeași origine (*varză – curechi*) sau de origine diferită (*cioban – păcurar – mocan*). Termenii componenți ai opozițiilor dialectale reprezintă trăsături distinctive ale sistemelor din care fac parte și cartografiate pe hărți constituie arii corelative.

Lexicului dialectal îi sunt caracteristice aceleași tipuri de relații lexico-semantice ca și lexicului comun. În sistemul lexical al oricărei unități teritoriale a limbii pot fi identificate astfel de fenomene ca polisemia, sinonimia, antonimia, omonimia, paronimia.

Dar aceste fenomene se pot manifesta într-un mod specific în lexicul dialectal. S-a remarcat, de exemplu, existența în graiuri a sinonimelor absolute în număr mult mai mare decât în limba literară, fapt explicat prin interacțiunea graiurilor și influența limbii literare [3, p. 202]. Totuși în unele cazuri originea diferită continuă să fie conștientizată de vorbitori, iar în cazul asimilării totale apare problema diferențierii funcțional-stilistice a întrebuițării lor, identificată în comentarii de tipul: „e pe domnește”.

Unele particularități ale funcționării lexicului dialectal sunt legate de întrebuițarea lui în vorbirea orală, ca de exemplu: imprecizia semantică (termenul *grumaz* cunoaște o mare varietate de semnificații, diferite chiar în localități învecinate), posibilitatea formării noilor termeni după un model derivativ de o productivitate sporită.

În ceea ce privește corespondențele lexicale, acestea ca și relațiile intradialectale se stabilesc atât în planul expresiei, cât și în planul conținutului.

Numeroase corespondențe dialectale la nivel lexico-semantic au la bază comunitatea semantică, o noțiune fiind redată prin cuvinte diferite în graiuri. Aceste cuvinte pot fi absolut diferite ca formă (*dovlecel – bostănel – tăbăcel*) sau se pot deosebi printr-un element de formare, de obicei prin afixe, morfemul radical rămânând același (*bostănel – bostănică – bostănaș*). În cazul în care complexe sonore diferite servesc la exprimarea aceleiași semnificații apare fenomenul „sinonimiei” (inter)dialectale. Considerăm termenul *heteronimie* mai potrivit pentru desemnarea fenomenului în cauză, deoarece avem de a face cu forme aparținând unor sisteme (graiuri) diferite.

Se întâmplă ca în anumite graiuri să nu existe un termen special pentru exprimarea noțiunii, aceasta fiind redată printr-o îmbinare liberă de cuvinte sau în mod descriptiv (*harbuzărie – loc cu harbuji*).

O altă serie de corespondențe se bazează pe comunitatea formei. În asemenea cazuri unui complex sonor în graiuri diferite îi corespund semnificații diferite (polisemie, omonimie) sau chiar opuse (enantiosemie). Cuvintele ce servesc la exprimarea unor noțiuni diferite în graiuri (*grumaz – „gât”, „omușor”, „ceafă”...*) intră în relații de corespondență în planul expresiei cu cuvintele având aceeași semnificație (*grumaz – gât, grumaz – omușor, grumaz – ceafă...*).

O altă particularitate a structurii lexicului dialectal este faptul că opozițiile dialectale se stabilesc nu doar între cuvintele diferitelor graiuri (*ficat – maieră neagră, plămâni – maieră albă*), ci și între relațiile lexico-semantice în care se află cuvintele în graiuri la nivel de microstructuri (*ficat/ plămâni – maieră neagră/ maieră albă*). Acest fenomen poate fi identificat la citirea corelată a hărților.

În unele situații se atestă „corespondențe între ceva și „zero” [2, p. 109], mai bine zis, lipsa de corespondențe pentru o serie de cuvinte sau existența unor corespondențe parțiale. La baza acestor fenomene stau cauze extralingvistice legate de diversitatea condițiilor naturale, deosebirile etnografice, diferența în reprezentarea și segmentarea realității. Unele cuvinte au o întrebuițare limitată la un anumit teritoriu, iar prezența lor în vocabularul vorbitorilor este determinată de existența obiectului desemnat: pe o parte a teritoriului există realia și, respectiv, denumirea ei, pe o altă parte a teritoriului realia lipsește, prin urmare lipsește și denumirea. În acest caz corelația lingvistică nu se poate realiza. În unele graiuri există denumiri pentru noțiuni generale, în altele – pentru noțiuni particulare, iar în cel de-al treilea grup – și pentru cele generale, și pentru cele particulare.

Din analiza lexicului dialectal rezultă o mai mare complexitate a sa în raport cu lexicul comun, deoarece rețeaua de relații ce se stabilesc între unitățile lexicale dialectale formează o configurație spațială de nivel superior. Un alt fapt ce trebuie menționat este că lexicul dialectal se pretează mai mult unui studiu onomasiologic, deoarece corespondențele

în planul expresiei sunt mult mai numeroase decât cele din planul conținutului [3, p. 216] și „impresionează îndeosebi prin bogăția și diversitatea lor” [4, p. 26]. Chiar dacă unor termeni le corespund, din punct de vedere teritorial, arii extinse, iar altora – arii mici sau doar localități izolate, rolul lor în structura limbii este la fel de important. Studiile de lexicologie dialectală se axează de obicei pe analiza onomasiologică în cadrul unor câmpuri conceptuale sau lexico-semantice. Prin compararea aceluiași câmp în două sau mai multe graiuri/ dialecte se stabilesc diferențele în redarea aceleiași realități extralingvistice și în evidențierea unor aspecte, care par pertinente pentru fiecare grai/dialect ca dovadă a diferențelor în conceperea și segmentarea realității. Astfel se pune în lumină specificul lexicului dialectal.

Referințe bibliografice

1. Boris Cazacu. *Lexicul dacoromân*. (Trăsături specifice și arii lexicale). În: Boris Cazacu. *Studii de dialectologie română*. București, 1966.
2. Eugen Coșeriu. *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*. – Chișinău, 1994.
3. *Русская диалектология*. / Под редакцией Р. И. Аванесова и В. Г. Орловой. – Москва, второе издание, 1965.
4. Vasile Pavel. *Terminologia agricolă moldovenească*. – Chișinău, 1973.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Vitalie Răileanu
Lucia Bunescu

REPERCUSIUNE POETICĂ ȘI INTERTEXTUALITATE
ÎN POEMUL MITOLOGIC ENDIMION
ÎN LATMOS DE JORGE LUIS BORGES

Dormeam pe culme și frumos
Îmi era trupul pe care anii-l strică.
Înalt în noapte elenă, centaurul
Își încetinește goana cvadruplă
Ca să-mi pândescă visul. Îmi plăcea
Să adorm ca să visez și pentru celălalt
Vis strălucitor care eludează memoria
Și ne purifică de povara
De-a fi ceea ce suntem pe pământ.
Diana, zeița care este totodată și luna,
Mă zărea dormind pe munte
Și lin îmi cobora în brațe
Aur și iubire în noaptea de jar.
Eu strângem pleoapele muritoare
Nu doream să văd frumosul chip
Pe care buyele-mi de pulbere
 îl profanau.
Am tras pe nări parfumul lunii
Și vocea-i infinită îmi rostea numele.

O, obrajii puri ce se caută,
O, râuri de iubire și noapte,
O, sărut omenesc și încordare de ape.
Nu știu cât a durat acest noroc;
Există lucruri ce nu pot fi măsurate
 de ciorchini
Nici de fiori, nici de zăpada delicată.
Oamenii mă ocolesc. Le este frică de
Bărbatul care-a fost amantul lunii.
Anii au trecut. O imensă neliniște
Îmi umple veghea de oroare. Mă întreb:
Acel tumult de aur de pe munte
A fost adevărat sau doar un vis?
N-are rost să-mi repet că amintirea
De ieri sau un vis sânt același lucru.
Singurătatea-mi cutreieră obișnuitele
Drumuri ale pământului, însă mereu
Caută în noaptea străveche a numerelor
Indiferenta lună, fiică a lui Zeus.

Încet, cu coborâri și reveniri, s-a înfăptuit evoluția poetică spre formele actuale ale unei culturi presupuse superioare. În cadența acelei evoluții, geniala artă poetică a lui Borges a urmat același drum. De ascensiune? Nu ne putem hotărî la o condiționată afirmare. Orice receptare a literaturii este o punere în relație a unui text cu alte texte. Prin urmare, receptarea avizată a interpretului se situează într-un orizont al intertextualității. Latent sau desfășurat analitic, acest orizont dă substanță actului critic.

Deosebita afecțiune față de opera lui Borges rezidă în descoperirea vieții formelor literare în interiorul muzeului imaginar al literaturii care este adesea rodul unor noi puteri în relație. Există însă și texte ce aduc ele însele intertextul în text, textul trimite prin chiar modul lui de structurare la el.

Ne referim, desigur, la poemul mitologic *Endimion în Latmos*, în care efectul poetic consistă în structura de *palimpsest* a acestuia.

Dialogul dintre un plan semantic manifestat în text, la suprafața lui, și un altul latent, aflat dincolo de ea, reprezintă un principiu de funcționare estetică. El obligă interpretarea la luminarea zonelor mai profunde ale întemeierii sensului poetic.

Am ales pentru ilustrarea acestui fenomen poemul *Endimion în Latmos* de Borges, în care intertextul este o parte constructivă fundamentală a efectului poetic.

Poemul etalează un tip de scriitură cu un grad înalt de elaborare formală: simetrii și paralelisme, adică un sistem de recurențe, ce fac din el un întreg autosuficient.

Versul *întâi* și *șase* reiterează același tipar semantic-sintactic:

Versul 1 *Dormeam pe culme și frumos*

– *Îmi era trupul pe care anii-l stricară.*

Versul 6 *Să adorm ca să visez și pentru celălalt*

– *Vis strălucitor care eludează memoria.*

Mitul se articulează pe acest intertext pe care îl etalează și îl ocultează simultan. Subliniat, ascuns dincolo de suprafața textuală, dar nu mai puțin omniprezent, hipertextualul mitic se regăsește atât la nivelul organizării marilor unități textuale din sfera lui *inventio* și a lui *dispositio*, cât și în planul materializării lor textuale propriu-zise. Mitul antic proiectează asupra timpului enunțiativ al poemului realitatea unui alt timp, timpul amintirii mitice care: *A fost adevărat sau doar un vis?* „Evenimentele” ce se petrec pe scena textului sunt puțin relevante în afara acestuia. Borges afirma: „Faptul de a fi iubit sau de a fi fost iubit poate fi reprezentat prin povestea lui Endimion și a lumii, iar eu am făcut tot ce-am putut ca să dau viață acestui poem și să vă fac să simțiți că nu se bazează pe *Dicționarul clasic* al lui Lempriere, ci pe viața mea personală și pe viața personală a tuturor oamenilor, din toată lumea și din toate timpurile”.

Scoaterea personajului feminin Diana, zeița care este totodată și lună, de sub regimul unei referențialități imediate rezultă din procesul de motivare poetică a numelui. El este motivat atât intertextual, prin relația poetică Dia (Dias – dumnezeiască) = Diana (cât de mult am dori aici să facem trimiterea și la românescul Doină – dainis!), precum și intertextual, prin integrarea lui în paradigma mitologică articulată în text. Relația cu Dies de la baza numelui propriu, dincolo de orice soluție etimologică reală, își exhibă valențe mitice necunoscute prin mobilizarea intertextului.

Timpul mitic trimite spre puterile oculte, fecundate ale universului, adevărații protagoniști ai scenariului instruit de text. Actanții lui sunt Oamenii simbolizați prin Endimion și ei reproduc o situație arhetipală în care visul, dorul, norocul, singurătatea sunt *Omul iubit*. Desprinderea „personajului” feminin și masculin (Diana – Endimion) duc la

Versul 14 *Eu strângem pleoapele muritoare*

– *Nu doream să văd frumosul chip.*

Centrul poemului (considerat de la versul 7 până la versul 22) conține un discurs votiv. Fericitul vis îl face pe om să simtă că este iubit de o divinitate (*de o zeiță, divinitatea este Luna*). Oamenii au dreptul să fie Endimioni, cel puțin o dată în viață. Structura globală a poemului este următoarea:

OMUL	ENDIMION
DIANA	OMUL
TRISTA CONSTATARE	
VISUL, AMINTIREA, SINGURĂTATEA, DRUMURILE PĂMÂNTULUI	
INDIFERENTA LUNĂ	
FIICA LUI ZEUS	
ENDIMION...	

Dacă considerăm tradiția un ansamblu de paradigme care oferă alegeri lexicale preferențiale, formule, locuri și lucruri bune, scheme descriptive, ansambluri tematice prestructurate și ficțiuni compoziționale, având o autoritate ce emană din antichitate, din mit, atunci implicarea tradiției în text face ca acest *artefact* atât de riguros articulată să fie, în același timp, spațiul de manifestare a unei *ars memoriae*. Mitologia antică a constituit de la început pentru poezia lui Jorge Luis Borges o *ars memoriae*, în care

se manifestă o continuitate spirituală și o viziune existențială. De fapt poetul „timpului prezent” adesea se întreba: „De ce să dureze lucrurile bune?”, ca să-și dea răspunsul prin Keats: „Eternă bucurie-i frumusețea”.¹

Emblematizarea acestuia, fenomen semiotic de natură textuală, dar, nu mai puțin, intertextuală, evocând, procese similare în literatura Evului mediu romanic, mai exact în creația extrem de formalizată a așa-numiților *les grandes rhétoriciens*.

Poemul este situat într-un *timp-lemblematic* și în spațiu fictiv semnificativ pe care le actualizează Borges și care trimite la acea artă a memoriei care este mitul.

Orizontul de așteptare satisfăcut sau, dimpotrivă, distanța estetică lasă textul de neatins în imuabilitatea formei lui, care vorbește de dincolo de timp în limbajul lui Jorge Luis Borges despre năzuința de totdeauna a creației de a spune ceva esențial despre Om și destinul său.

Referințe bibliografice

1. Mircea Borcilă. *Semiotică și poetică. Perspective de reintegrare*, Cluj-Napoca, Dacia, 1991.
2. Henri Morier. *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, PUF, 1975.
3. Paul Ricoeur. *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique*, Paris, Seuil, 1986.
4. Paul Zumthor. *Le poétique de grands rhétoriciens*, Paris, Seuil, 1978.

Opere

1. Хорхе Луис Борхес. *Оправдание вечности, Ду-Дук, 1994.*
2. *Borges despre Borges*, volum îngrijit de Willis Barstone. Traducere din limba engleză de Mihaela Simion Constantinescu, Cluj, Editura Dacia, 1990.

Institutul de Filologie al AȘM
Liceul Teoretic „Petru Rareș”

¹ *Borges despre Borges*, Cluj, Editura Dacia, 1990, p. 56.

Angela Savin-Zgardan

CAUZE INTRALINGVISTICE ÎN FORMAREA UPS

În cele ce urmează ne-am propus să cercetăm anumite aspecte ale motivației apariției și utilizării UPS, explicată prin legitățile interne ale limbii, problema imaginii care este strâns legată de motivația și demotivația UPS în raport cu îmbinarea liberă de pe axa sintagmatică a limbii, precum și alte probleme ce se referă la tematica dată. Vom proceda la analiza materialului glotic din română, efectuată în raport cu cel din franceză sau italiană, limbi neolatine ca și româna, precum și din rusă, limbă participantă în diglosia limbii române, și din bulgară, limbă din arealul balcanic. UPS sunt comune pentru un grup de limbi (fie înrudite sau neînrudite), care au luat naștere independent unele de altele (în aceeași perioadă sau perioade diferite) datorită felului comun al vorbitorilor de diferite limbi de a gândi, de a se confrunța cu aceleași fenomene sociale, politice, culturale, naturale etc. sau în urma conviețuirii îndelungate într-un spațiu geografic comun, sau grație relațiilor economice strânse, sau datorită procesului de migrare intensă a populației etc. [9, p. 54].

1. Una din motivațiile transformării semantice a UPS este **schimbarea sensurilor** componentelor lor. Majoritatea UPS noi apar ca rezultat al schimbării sensurilor îmbinărilor libere de cuvinte, iar locuțiunile – în urma trecerii îmbinării libere de cuvinte în îmbinări stabile de cuvinte, de pe axa paradigmatică pe axa sintagmatică. Prin schimbarea sensului se înțelege orice deviere a semanticii care duce la pierderea sensurilor proprii ale componentelor UF și la apariția unor noi sensuri, realizate numai la unitatea dată. Deși UPS (în speță UF) apar pe bază de imagini, mai târziu, la etape anumite și sub influența unui șir de factori lingvistici mai întâi de toate semantici, ele pot să-și piardă caracterul de imagine. În cazul dat are loc demotivația UPS. Astfel se explică existența UPS cu imagine și a celor fără imagine.

Schimbarea prin imagini a sensului în funcție de caracterul transformării semantice la îmbinările date de cuvinte poate fi metaforică sau metonimică, ceea ce duce respectiv la formarea UPS metaforice și metonimice [5, p. 26-28]. Deosebirea UPS de metaforă poate fi efectuată prin interpretarea exprimării enunțului, condiția de bază fiind utilizarea obligatorie a cuvintelor în funcțiile lor sintactice primare. Metaforele de autor și alte procedee stilistice la interpretarea enunțului trebuie să capete, alături de reprezentarea prin imagini a conținutului, și o reprezentare nefigurată, fără imagini. Așa, de exemplu, fraza: *De ce mă privești cu lacurile tale albastre?* capătă la interpretare forma: *De ce mă privești cu ochii tăi, asemenea a două lacuri albastre?* Iar expresia: *bună treabă!* capătă semantica *treburile sunt proaste, lucrurile merg prost*. Semantica UPS date nu poate fi explicată prin figuri stilistice, întrucât lexemele din care sunt formate și-au pierdut sensurile lor, au căpătat semne false și toată sintagma a căpătat un sens nou al unui tot întreg. Unica reprezentare a conținutului semantic al UPS la interpretare este ideograma - desemnarea sensului.

Comparând formarea sensului cuvântului și al UPS, putem vorbi despre faptul că formarea semanticii acestei unități glotice e asemănătoare cu apariția sensului metaforic, figurat (în sens larg) al cuvântului. Apariția sensului metaforic, figurat al cuvântului, de regulă, nu depinde de apariția noilor obiecte sau noțiuni; el e legat de capacitatea oricărui purtător al limbii de a reacționa individual la lumea înconjurătoare și de a folosi mijloacele

de expresie pe care le are pentru transmiterea percepțiilor sale subiective care pot deveni bunul întregului colectiv de limbă [10, p. 18].

Valoarea conotativă este proprie UF, ele fiind unități glotice expresive ce au rolul exprimării atitudinii vorbitorului față de realitatea înconjurătoare. Locuțiunile și expresiile verbale sunt unități denominative, astfel lipsind imaginea, valoarea conotativă. Însă există o serie de locuțiuni care au imagine, ele apropiindu-se de UF. În cadrul lor a avut loc transformarea semantică a componentelor pe baza schimbării valorii semantice. Un fenomen similar are loc la unele echivalente analitice ale adjectivului [7]. Aceste construcții sunt modelate și totodată individuale. Se iscă întrebarea: cum să demonstrăm formal că acestor locuțiuni le este caracteristică schimbarea metaforică a semanticii componentelor? Ne poate ajuta metoda substituirii contextuale, esența căreia constă în stabilirea posibilității înlocuirii îmbinării date și a identificatorului său în condiții textuale adecvate. Comp.: *a-și aduce aminte* = *a-și aminti*, *a-și aminti* = *a-și aduce aminte*. O astfel de substituție nu este posibilă pentru LV *a o rupe la fugă*, de exemplu, fiindcă ea nu poate fi identificator pentru sinonimul său lexical *a fugi*. Comp.: *a o rupe la fugă* = *a fugi*, *a fugi* # *la o rupe la fugă*. Din exemplele analizate deducem că în caz dacă substituția contextuală are un caracter unilateral (A=B, dar B≠A), în îmbinarea identificată are loc schimbarea valorii semantice a componentelor.

Despre existența raportului de genul celui menționat mai sus vorbește S. 1 referitor la corelația dintre parasemați, în legătură cu posibilitatea utilizării denumirii de gen în locul denumirii de specie, și nu invers. Dacă considerăm că verbul corelat *a fugi* se afla în situația arhilexemului și se prezintă ca denumire de gen care poate fi utilizat în locul locuțiunii *a o rupe la fugă*, ce se află în situația alolexului și este denumirea de specie, atunci „lexul ce manifestă arhilexemul capătă posibilitatea de a se actualiza în calitate de alolex al lexemului de rang inferior. Utilizarea opusă nu e corectă: lexul ce manifestă un lexem de rând nu poate fi utilizat în calitate de alolex al arhilexemului, fiindcă s-ar considera că ultimul posedă particularități semantice ce nu-i sunt caracteristice” (de ex., diferită imagistică ca și în cazul dat – n.n.) [1, p. 95].

Dar dacă substituția contextuală este bilaterală (A=B și B=A), rezultă că identificatorul și îmbinarea identificată se pot schimba cu rolurile, adică UPS este lipsită de transformarea valorii semantice a componentelor, în cazul dat având loc doar slăbirea semanticii componentelor [5, p. 173].

2. Motivația unei mari răspândiri a UPS este **slăbirea sensurilor lexicale** a componentelor lor. La această formă de transformare semantică, componentele UPS, asupra cărora se răspândește o astfel de transformare, nu-și pierd complet sensurile lor proprii. Aceste componente nu capătă un conținut nou, dar o funcție de intensificare a expresiei. De ex.: în UPS *urât ca moartea* partea transformată semantic *ca moartea* nu introduce nimic nou în conținutul semantic al adjectivului *urât*, dar numai ajută la intensificarea caracteristicii, pe care o exprimă. De comparat cu UPS franceză *laid a fair peur*, partea transformată semantic *fair peur* (ad.lit. – produce groază) nu introduce, de asemenea, nimic nou în conținutul semantic al adjectivului *laid* [5, p. 29].

Cu toate acestea, forma dată a transformării semantice duce la apariția în cadrul UPS a planului dublu, ceea ce le apropie de UF, care apar pe baza schimbării prin imagine a sensului. Comp.: rom.: *a râde în barbă*, fr. *rire sous (la) cape* – a râde pe furiș (schimbarea sensului), rom.: *a leșina de răs*, fr.: *rire à se faire mal aux côtes* – a ce prăpădi de răs (slăbirea sensurilor lexicale ale componentelor).

3. O mare importanță în limbă o au UPS cu **elipsă**. Pentru UPS în limba română sau franceză, de exemplu, e caracteristică elipsa care apare în condiții concrete ale comunicării, în vorbire. În plan etic, UPS eliptice se formează prin eliminarea componentelor lexicale din îmbinările stabile de cuvinte. Ca rezultat structura lor se simplifică. Eliminate pot fi cuvintele care se găsesc atât în prepoziție, cât și în postpoziție. Comp.: a) *nici vorbă!*, *nici gând (să spun)!* – (*aller dire cela*) *à d'autres!*; a) *da pînteni (calului)* – *piquer des deux (eperons)*; *ți-ai găsit (prostul)* – (*je ne suis*) *pas si bete (que vous pensez)!*; *mănăstire într-un picior (ghici ciupercă ce-i), na-ți-o bună (că ți-am dres-o)!* ș.a.

4. Motivația UPS poate fi condiționată de păstrarea în componența ei a **arhaismelor**. Transformarea semantică a UPS arhaice consta în faptul că ele, datorită existenței în componența lor a cuvintelor și construcțiilor învechite, sunt percepute de vorbitori ca niște construcții noi, sensul cărora nu poate fi dedus din sensurile componentelor din simplu motiv că aceste componente sunt lipsite de semantica actuală. De ex.: UPS *a se duce buhul* – „a se duce vestea” la I. Creangă: ...*mi se duse buhul despre pozna ce făcusem, de n-aveam cap să scot obrazul în lume de rușine* (Amintiri, p.41). *A huiș clos* și-a păstrat în limba franceză sensul său primordial „cu ușile închise”. Cu toate acestea prezența arhaismului (substantivul *huiș* – „ușă”) i-a făcut forma sa internă neînțeleasă pentru purtătorii limbii concrete, care percep această unitate ca o unitate integrală a limbii [5 p. 30]. În expresia *n'avoir maille à partir* este absența articolului înaintea substantivului, iar în expresia *à la queue leu leu* – absența prepoziției [4, p. 90].

În limba română pe baza cuvântului latin *pes, pedis* – „picior” s-a format cuvântul *pez* (în formă palatalizată *chez* cu pl. *chegi*). La D. Cantemir întâlnim acest cuvânt în următorul context: *Au zis, că glasul corbului iaste spre chez bun*. Înțelesul de „semn (bun) rău” al cuvântului *chez* pare a fi venit din credințele populare. După cum pomești dimineața cu piciorul drept ori stâng, așa îți va merge toată ziua [3, p. 178].

Mai propunem câteva exemple de arhaisme lexicale, depistate la Ion Creangă în *Amintiri din copilărie*. *A mânca papară: Smărândița a mâncat papară*... (Amintiri, p. 5.). Ideograma acestei UPS este „a mânca bătaie, a fi bătut sau certat cu asprime”. Această locuțiune verbală o depistăm doar în limba română, alte limbi neatestând o astfel de unitate de limbă polimembră.

Claie peste grămadă: ...vedem în prund câțiva oameni claie peste grămadă și unul din ei mugind puternic (Amintiri, p. 10). Este o locuțiune tipică românească. Ideograma: unul peste altul, în dezordine.

A nu ști nici o boabă: Dacă nu ști boabă de carte, cum ai să mă înțelegi? Ideograma: a nu ști/ a nu pricepe. (Amintiri, p. 14).

Poate fi vorba nu numai despre arhaisme lexicale propriu-zise ca cele citate mai sus. Uneori avem de a face cu un arhaism semantic ca, bunăoară, în expresiile: *a lua la rost, pe de rost*, unde *rost* posedă semantica arhaică de *gură* [3, p. 178].

Arhaism de natură fonetică avem în locuțiunea conjuncțională *vasăzică (vrasăzică)* sau în locuțiunea verbală *a scormoli (a scormoni) la inimă*, depistată la I. Creangă: ...*n-aveam cap să scot obrazul în lume de rușine; și mai ales acum, când se ridicase câteva fete frumoșele în sat la noi și începuse a mă scormoli și pe mine la inimă* (Amintiri, 41). Arhaisme morfologice sunt formele *boale* (din *a băga în boale*) și *câmpii* (din *a bate câmpii*), care sunt forme de plural necorespunzătoare normei literare contemporane. Așa la I. Creangă întâlnim: *Căci dacă ai sta să faci voie rea de toate, zău, ar trebui de la o vreme s-apuci câmpii* (Amintiri, p. 49). Normele morfologice actuale indică formele: *boli, câmpuri*. De natura sintactică sunt arhaismele în UPS a-i *veni de hac (cuiva)*, *a avea de furcă*, pentru că verbele *a veni* și *a avea* în limba contemporană nu se asociază cu actanții săi cu ajutorul conjuncției *de* în astfel de cazuri.

5. O altă motivație a existenței și utilizării UPS este **etimologia populară**. Acest tip de formare a UPS consta în faptul că unul din componentele îmbinării de cuvinte este substituit sau printr-un omonim, sau printr-un paronim. Ca rezultat al unei asemenea substituiri îmbinarea dată capătă un caracter frazeologic, întrucât între componente se instaurează astfel de relații, care fac ca sensul întregului să nu fie egal cu sensul părților componente. Etimologia populară duce la demotivația UPS care e condiționată de încălcarea legăturilor logico-semantice dintre componentele lor. Comp.: a) *dormir la grasse matinée* – a dormi până târziu, în loc de *dormir la grande matinée*); *faire chou blanc* – a suferi un eșec, în loc de *faire coup blanc*; *tomber dans les pommes* – a leșina, în loc de *tomber en pames*) [5 p. 30]. Sau alt exemplu: expresia *au diable Vauvert* devine în limba populară *au diable auvert* sau *au diable vert* [4, p. 91].

6. O altă cauză de motivație privind apariția UPS este **antonimia**. De ex.: *nu e rău fără bine; negru pe alb; în lung și în lat; pe viață și pe moarte; nici laie, nici bălaie* ș.a. La fel pot apărea UPS pe baza contrastului, paralelismului, pe baza contrapunerii cuvintelor care fac parte din același șir semantic. De ex.: a) *a face din țânțar armăsar, nu e rău fără bine, nici câine, nici ogar, a da în stânga și-n dreapta* ș.a.; b) *c'est le jour et la nuit* se spune despre două lucruri foarte diferite, *aller du petit au grand* – a începe cu lucruri mici pentru a ajunge la cele mai mari, *passer du blanc au noir* – a trece de la o extremitate la alta, *faire la pluie et le beau temps* – a fi influent, atotputernic, *cela ne lui fait ni chaud ni froid* – această îi este indiferent, *discuter le pour et le contre* – a discuta două opinii contrare (4, p. 91); c) *из мухи делать слона, из огня да в польмя, нет худа без добра, переливать из пустого в порожнее, валить с большой головы на здоровую* ș.a. [2, p. 128-129].

7. UPS pot fi formate pe baza **sinonimiei**: *a fugi de aoleo și a da peste aleoleo, a trece prin ciur și dârmoi, a se face oale și ulcioare, râde hârb de oală spartă* etc.

8. Există UPS care au fost formate pe baza **jocului de cuvinte**, de încurcătură: a) *astă vară la crăciun, pe vremea lui Ciubăr Vodă, la paștele cailor, pe vremea lui Fazvante (chiorul)* etc. b) *без году неделя; кормить завтраками; прокатить на вороньих* ș.a. Expresia *откладывает в долгий ящик* sună de asemenea ca un joc de cuvinte, întrucât în limba rusă contemporană cuvântul *долгий* din componența UPS în combinație cu cuvântul *ящик*, dezvăluind sensul de bază al frazei, este perceput ca o expresie cu echivoc [2, p. 128-129]. Așadar, sensul figurat al UPS este o sursă potențială pentru crearea jocurilor de cuvinte și a metaforelor, ceea ce creează o motivație în plus pentru crearea și utilizarea UPS. Legătura dezvoltării UPS de acest tip cu formele gândirii poetice era subliniată de A. 10: „Poetica elementară a limbii, adică sensul figurat al unor cuvinte aparte și al îmbinărilor stabile, cât ar fi ea de evidentă, este foarte mică în comparație cu posibilitatea limbii de a crea expresii din îmbinări de cuvinte, indiferent de faptul, dacă sunt figurate sau libere” [10, p. 104].

9. O altă motivație a creării UPS sunt **mijloacele eufonice și formal-gramaticale – asonanțele de rimă, aliterațiile**. De ex., a) *prin oale și ulcele, a fi mare și tare, coate goale traistă ușoară, toată ziua bună ziua* etc.;

b) *conter monts et merveilles* – a povesti lucruri care provoacă admirația, *n'avoir ni bure ni buron* – a nu avea cu ce se îmbrăca; *n'avoir ni vent ni voie de qn* – a nu avea nici o noutate, *demander cch à cor et à cri* – a insista zgomotos pentru a obține ceva, *n'avoir ni feu ni lieu* – a fi fără adăpost; *n'avoir ni foi ni loi* – a nu avea nici religie, nici conștiință;

c) *Федот да не тот; еле-эле душа в теле; всякой твари по паре* (cu aluzia la mitul despre corabia lui Noe); *днем с огнем поискать (sau не сыскать, не отыскать)*;

что было, то сплыло; хлопот полон рот; то пусто, то густо; ни кожи, ни рожи; ни ладу, ни складу; ни ложки, ни плошки; ни ответу, ни привету; ни слуху, ни духу; вот так штука Капитана Кука; не в службу, а в дружбу ș.a. [2, p. 130-131].

UPS se mai pot forma și pe baza tautologiei, repetării: *sfânta sfintelor; din an în an, din gură în gură, la urma urmei, bună ziua toată ziua*.

Concluzie: 1. Unele cauze ale **motivației** apariției și utilizării UPS în limbă sunt următoarele: elipsa componentelor UPS; arhaismele în componența UPS; sinonimia componentelor; jocul de cuvinte, de încurcătură; mijloacele eufonice și formal-gramaticale – asonanțele de rimă, aliterațiile. **Demotivația** sensurilor componentelor UPS are loc în următoarele cazuri: schimbarea sensurilor componentelor; slăbirea sensurilor lexicale; etimologia populară.

Referințe bibliografice

1. Бережан С. Г. *Семантическая эквивалентность лексических единиц*. – Кишинев, Штиинца, 1973.
2. Виноградов В. В. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. – Москва, Наука, 1977.
3. Корлэтяну Н. Г. Лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ. Лексикология. – Кишинэу, Лумина, 1992.
4. L. N., Movchovitch N. A. *Precis de lexicologie du francais moderne*. – Moscou, 1959.
5. Назарян А. Г. *Фразеология современного французского языка*. – Москва, Высшая школа, 1976.
6. Назарян А. Г. *Фразеология современного французского языка*. – Москва, Высш. шк., 1997.
7. Попа Г. Д. *Структурно-семантический и функциональный статус аналитических эквивалентов имени прилагательного в современном молдавском языке*. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Кишинёв, 1991.
8. Потенбня. А. А. *Из записок по теории словесности*. – Харьков, 1905.
9. Соловьев В. П. *К вопросу об устойчивых словосочетаниях в современном молдавском литературном языке*. Дис. ... канд. филол. наук. Киев-Кишинев, 1952.
10. Черданцева. Т. З. *Язык и его образы*. – Москва, 1977.

Teste literare

Amintiri: Ion Creangă. *Opere*. – Chișinău, Literatura artistică, 1981.

Institutul de Filologie al AȘM

Valeriu Sclifos

CORELAȚIA DINTRE UNITĂȚILE FRAZEOLOGICE SOMATICE REGIONALE ȘI CELE LITERARE

Materialul lingvistic colectat în timpul anchetelor de teren, efectuate în peste 60 de localități ale Republicii Moldova, cu ajutorul unui chestionar special constituit din circa 300 de întrebări directe și indirecte, ne demonstrează cert că graiurile populare, aceste adevărate „arhive vii” ale limbii române, păstrează un inventar bogat și variat de unități frazeologice. Cercetarea acestora merită o atenție deosebită din partea specialiștilor.

În baza faptelor de limbă înregistrate pe teren, putem aborda o serie de probleme ce țin de particularitățile structurale ale unităților frazeologice regionale. Considerăm frazeologism regional propriu-zis unitatea semantică stabilă, cu un conținut afectiv, caracter expresiv și sens figurat specifică dialectelor sau graiurilor populare.

Analiza elementelor componente din cadrul unităților frazeologice regionale a arătat în mod convingător că o parte considerabilă a faptelor de limbă supuse cercetării (circa 20% din tot materialul frazeologic adunat pe teren) sunt alcătuite din cuvinte ce fac parte din vocabularul fundamental al limbii române, în special din termeni ce denumesc diferite părți ale corpului omenesc (*cap, ochi, ureche, limbă, gură, mână, picior* ș. a.), ale animalelor (*coadă, coarne* ș. a.) sau diverse organe interne (*inimă, ficat, plămân, maș, rânză* ș. a.).

În studiile de specialitate aceste cuvinte sunt numite lexeme somatice sau somatism (din limba greacă *soma* „corp” și *somatikos* „care se referă la corp, care aparține corpului”), iar unitățile frazeologice cu astfel de elemente componente – frazeologisme somatice.

„Limba, – afirmă Gheorghe Bulgăr, – tinde spre o înnoire continuă a mijloacelor de exprimare, pentru a putea sugera cât mai expresiv și mai nuanțat valorile gândirii și amploarea unor stări afective. Una din aceste soluții... constituie superlativul afectiv, popular, conținut în unele expresii și locuțiuni care folosesc denumiri ale corpului omenesc. De exemplu: *slab de-i poți număra coastele; numai ochi și urechi; cât te-ai învărti într-un picior* ș. a.” [1, p. 583].

Iar cercetătorul Viorel Păltineanu constată într-un articol al său că „părțile corpului și numele de animale sunt două nuclee importante în terminologia populară în general; acestea au generat și numeroase expresii idiomatice” [2, p. 13].

Astfel, drept unitate frazeologică somatică este considerată acea unitate a limbii care conține în structura ei unul sau câteva lexeme ce denumesc organele sau părțile componente ale corpului omenesc sau ale animalelor. De exemplu: *A roadi urekili cuiva* iron. = a cere insistent cuiva un obiect, un lucru; *A nu avea rozov la obraz* = a fi obraznic, lipsit de respect; *A da pe cineva de-a rân* □ *a-ntoarsî* iron. = a face pe cineva de răs, de ocară; *A-ș implé gușă* iron. = a mânca mult, pe săturate; *A căuta cuiva în coarni* iron. = a răsfăța pe cineva ș. a.

Conform opiniilor judicioase ale specialiștilor din domeniul frazeologiei N. N. Kirilova, V. P. Șubina, R. M. Vaitraub, N. Cunițaia ș. a., care cercetează în mod special tipul dat de unități frazeologice în baza materialului faptic din limba literară (respectiv în franceză, germană, rusă și română), precum și ale constatărilor făcute de cercetătorii

A. I. Fiodorov, M. V. Oriol, C. N. Procoșeva ș. a. în baza materialului lingvistic din graiurile rusești, acest grup tematic constituie un strat frazeologic impunător ca număr, foarte uzual și expresiv, deținând un loc aparte în sistemul frazeologic al diverselor limbi.

În articolul de față ne propunem să urmărim corelația dintre unitățile frazeologice somatice regionale și cele din limba literară, în scopul elucidării unor aspecte mai importante ale temei propuse, și anume:

a) raportul dintre unitățile frazeologice somatice regionale și unitățile frazeologice somatice literare;

b) asemănările și deosebirile dintre unitățile frazeologice somatice regionale și unitățile frazeologice somatice literare.

Ca urmare a cercetării în plan comparativ a frazeologismelor somatice regionale și a celor similare din limba literară, din punct de vedere al gradului de coincidență/noncoincidență în plan semantico-structural, au fost evidențiate trei tipuri principale de unități frazeologice de acest fel.

1. Primul tip de unități frazeologice somatice este comun graiurilor populare și limbii literare. Frazeologismele în cauză coincid ca structură, însă diferă de cele literare prin:

a) anumite modificări de ordin fonetic (reducerea anumitor sunete din componența cuvântului, apariția unor sunete noi în structura cuvântului, schimbarea poziției accentului în cuvânt ș. a.). De exemplu: *A fași cuiva capu călindarⁱ* gr. și *A face cuiva capul calendar* lit. = a zăpăci pe cineva, spunându-i foarte multe lucruri; *A i sî scurî okii după șiniva(i)* gr. și *A i se scurge ochii după cineva* lit. = a se uita cu mult drag la cineva; *I-o mas șoarșii în pânci* gr. și *I-au mas șoarecii în pânțele* lit. = se spune despre un om foarte flămând; *A-ș țâné limba după dinț* gr. și *A-și ține limba după dinți* lit. = a tăcea, a se abține să vorbească; a se abține de a spune ceva nepotrivit ș. a.

b) unele schimbări morfologice (diferența de gen sau de număr a unuia dintre componenți). De exemplu: *A fași okii cât o șapî* gr. și *A face ochii cât cepele* lit. = a rămâne mirat, uimit; *A fi puțânî la minti* gr. și *A fi puțin la minte* lit. = a nu avea judecata sănătoasă; *A fi puțânticî la trup* gr. și *A fi puțin la trup* lit. = a fi mic și firav ș. a.

c) anumite transformări de ordin sintactic, în care construcțiile au structuri diferite. De exemplu: *A sî liki cuiva coastili di pântiși* gr. și *A fi cu pânțele lipit de coaste* lit. = a fi foarte flămând, înfometat ș. a.

d) unele modificări de natură semantică. Având structuri identice, atât în graiurile populare, cât și în limba literară, tipul dat de unități frazeologice se deosebesc între ele după sens. De exemplu: *A fi copt la os* gr. = a fi deștept, ager la minte și *A fi copt la os* lit. = a fi înaintat în vârstă; *A-ș înfla nări* gr. = a se cherkeli, a se ameți și *A-și umfla nări* lit. = a-și lua un aer semeț; a se îngâmfa; *A-ș odihni oasâli* gr. = a muri, a se stinge din viață și *A-și odihni oasele* lit. = a se reface, a se restabili ș. a.

2. Cel de-al doilea tip de unități frazeologice somatice regionale sunt cele care din punct de vedere al organizării structurale au suferit anumite modificări sau completări. Exprimând aceleași sensuri, frazeologismele somatice regionale, în raport cu cele similare din limba literară, se caracterizează prin:

a) substituirea componenților lexicali. De exemplu: *A-ș țîné plânsu cu dințâi* gr. și *A-și ține inima cu dinții* lit. = a se stăpâni, a răbda; *A sta cu grija-n pumn* gr. și *A sta cu grija în spate* lit. = a-și pierde liniștea sufletească, a se tulbura; *A nu ști niș cu sufletu* gr. și *A nu ști nici cu spatele* lit. = a nu fi la curent cu ceea ce se petrece în jur ș. a.

b) adăugarea unor elemente noi în structura unității frazeologice somatice regionale, comparativ cu cea din limba literară, de multe ori mai plastice, expresive și care, de obicei,

concretizează unul din cuvintele unității frazeologice respective. De exemplu: *A-i fu□i* (sau *a-i îmbla*) *okii ca mer□ica* (sau *ca o mer□ici*) gr. și *A-i fugi cuiva ochii* lit. = a privi insistent; a nu-și putea lua ochii de la cineva; *A nu avea nas la borș* gr. și *A nu avea nas* lit. = a nu îndrăzni, a nu avea curaj (să întreprindă ceva) ș. a.

3. Cel de-al treilea tip de unități frazeologice somatice este specific graiurilor populare cercetate. Acestea cuprind frazeologisme care:

a) conțin în structura lor cuvinte sau forme regionale, inclusiv unități somatice regionale. De exemplu: *A fași cuiva capu macahon* = a plictisi pe cineva, spunându-i mereu aceleași lucruri; *A avea pișoarili cât rășkitoarili* iron. = a avea picioare lungi și subțiri; *A-i da cuiva o brânci* = a îmbrânci, a lovi cu putere pe cineva; *Mănânci di-i crapi bojoși* = mănâncă lacom, în grabă ș. a.

b) sunt constituite din lexeme somatice cu nuanță peiorativă, folosite pentru denumirea unor părți ale corpului omenesc sau ale animalelor (*bostan*, *tărtăcuță*, *scăfârlie*, *moacă* pentru „**cap**”; *bot*, *rășniță*, *leoarbă* pentru „**gură**”; *labă*, *gheară*, *brâncă* pentru „**mână**”; *gaide*, *gaibere*, *craci* pentru „**picioare**” ș. a. De exemplu: *A da cuiva la* (sau *pisti*) *scăfârlii* = a lovi cu putere pe cineva; *A fași botu ca scripca* = a se supăra, a fu supărăcios din fire; *A sta cu gaiberli-n* (sau *gaidili-n*) *sus* = a sta răsturnat după o lovitură; *A-i înkidi cuiva rășnița* (sau *leoarba*) = a pune pe cineva în situația de a nu putea spune nimic ș. a.

c) sunt alcătuite din cuvinte care devin unități somatice datorită asociației prin asemănare cu unele organe sau părți componente ale corpului omenesc, cum ar fi: *unde*, *clape*, *telefoane* pentru **urechi**; *fasole*, *obloane* pentru **ochi**; *aripi*, *greble* pentru **mâini** ș. a. De exemplu: *A întindi undili* = a asculta foarte atent; *A șâde cu arikili-n pomânt* = a fi amețit de băutură; *A-ș puni greblili-n cap* iron. = a-și frământa mintea, capul; a fi agitat; *A căsca obloanili* = a privi cu curiozitate sau mirare naivă la cineva ș. a.

Mai trebuie menționat faptul că unele frazeologisme regionale au o extindere teritorială redusă ori sunt caracteristice anumitor localități din graiurile populare cercetate. De exemplu: *A duși pișoarili pi fundu Măritovii* (Măritova – parte mai îndepărtată a satului) = a dispărea undeva, a pleca într-o direcție necunoscută (s. Lozova, r-nul Strășeni); *A umbla cu limba pi umăr* = a fi limbut, guraliv (s. Măgurele, r-nul Ungheni); *A rămâne din gol cu kelea* iron. = a rămâne sărac de tot (s. Geamăna, r-nul Anenii-Noi); *A spăla cuiva oasâli* = a bârfi, a vorbi de rău pe cineva (s. Unchitești, r-nul Camenca) ș. a.

Din cele relatate mai sus, observăm că terminologia corpului omenesc constituie o sursă importantă de îmbogățire a inventarului de unități frazeologice somatice atât în graiurile populare, cât și în limba literară. Uneori, vorbitorii de grai, pentru caracterizarea unei calități, stări, acțiuni etc. ale omului, utilizează chiar câteva frazeologisme somatice sinonime. Astfel, în graiurile cercetate, unui om care are auz prost ori se prefăce că nu aude i se zice că *O trimăs urekili la păscut* ori *I-o crescut șupers în ureki*; unui om flămând peste măsură i se spune că *I sî dau mațali-n scrânsob di foami*; *I sî spânçurî mațali di foami* ori *I s-o făcut mațali cârlig*; unei persoane care se supără ușor i se zice: *O pus nasu la iernat*; *O pus bu□a la prășât*; *Șădi cu buça-ntoarsî*; *Șădi cu buçali-nflati*; *O-ntors* (sau *o pus*) *bu□ali pi dos* ș. a.

Din analiza comparativă a unităților frazeologice somatice din graiurile populare și a unităților frazeologice somatice din limba literară constatăm următoarele:

1. Frazeologismele somatice regionale în raport cu frazeologismele somatice din limba literară se caracterizează prin unele trăsături distinctive. Printre acestea reținem următoarele:

- a) anumite modificări de ordin fonetic, morfologic și sintactic;
- b) substituirea unor elemente lexicale, adăugarea unor unități lexicale noi în raport cu structura unităților frazeologice somatice literare;

c) anumite particularități semantice distinctive, specifice frazeologismelor somatice regionale în comparație cu cele similare din limba literară.

2. Unitățile frazeologice somatice din graiurile populare cercetate, pe lângă faptul că includ în structura lor (ca și unitățile frazeologice somatice literare) cuvinte din vocabularul fundamental al limbii române, mai conțin pe deasupra: cuvinte sau forme regionale (*macahon, râșkitor* ș. a.), inclusiv lexeme somatice regionale (*bojoc, brâncă*), lexeme somatice cu valoare peiorativă (*leoarbă, gaibere* ș. a.).

Uneori, în componența unităților frazeologice somatice regionale, pentru desemnarea unor părți ale corpului omenesc, se întâlnesc cuvinte cu sens figurat (*unde, greble, obloane* ș. a.), care oferă acestora un dinamism aparte și o expresivitate deosebită.

3. Cele mai multe frazeologisme somatice regionale supuse cercetării sunt alcătuite după modele specifice graiurilor populare, iar alte unități frazeologice de același tip, mai puțin numeroase, sunt create după unele prototipuri cunoscute anterior în graiurile populare sau în limba română literară ori sunt constituite prin analogie cu alte modele frazeologice existente în limba română.

Referințe bibliografice

1. Gh. Bulgăr. *O problemă de stilistică: locuțiuni și expresii cu valoare de superlativ, construite cu denumiri ale părților corpului omenesc*. În: *Limbă și literatură*, 1972, nr. 4.

2. V. Păltineanu. *O tendință a denominării – concentricitatea*. În: *Cercetări de lingvistică*, XXV, 1980, nr. 1.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Stela Spânu

**PARTICULARITĂȚI MORFOLOGICE ALE GRAIURILOR
MOLDOVENEȘTI DIN SUD-ESTUL UCRAINEI**

Rădăcinile istorice ale așezărilor românești din sud-estul Ucrainei sunt deosebit de adânci, acestea fiind desprinse de comunitatea lingvistică românească de aproximativ 250 de ani. Istoria acestor enclave s-a aflat în atenția istoricului Ion Nistor și a acad. Vladimir Șișmariov. În vederea alcătuirii ALM/ALRR. Bas., graiurile insulare vizate au fost studiate la fața locului de dialectologii de la Chișinău, în perioada 1957-1965. Cercetări de teren mai recente au fost efectuate în 1998, de echipa M. Marin, I. Mărgărit, V. Neagoe (Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti”, București) și V. Pavel (Institutul de Filologie, Chișinău), rezultatele investigației fiind expuse în studiul *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, 2000 [1, p. 135].

Deși au fost elaborate mai multe studii privind graiurile românești din medii aloglote, lucrări de sinteză privind vorbirea dialectală din sud-estul Ucrainei (pe linia Kirovograd, Nikolaev, Dnepropetrovsk, Donețk, Lugansck, Zaporojie, Herson) până în prezent lipsesc. Or, cercetarea acestor graiuri insulare ne-ar permite să înregistrăm mai multe elemente arhaice la nivel fonetic, morfologic, sintactic și lexical. În continuare ne vom referi la unele particularități morfologice ale graiurilor românești din sud-estul Ucrainei ce țin de clasa substantivelor, punând în evidență specificul acestora în cadrul dacoromânei.

Categoriile gramaticale. Numărul. Tendința spre diferențiere a formelor morfologice sunt atestate în cazul numărului substantivelor, care prezintă mai multe particularități decât genul, căci opozițiile se stabilesc la nivelul gramatical. În vorbirea dialectală din arealul vizat, variația desinențelor de singular este în funcție de caracterul dur sau palatalizat al consoanei, mai ales în poziție finală. În cazul substantivelor cu tema terminată în *ș, j* este notat pluralul în *ă* sau desinența zero, din cauza timbrului dur al consoanelor: *úșî/ uș* (ALM, I₂, h. 367); *caméșî/ cămేశ* (ALM, I₂, h. 366); *ròșî* – pct. 48, 210; *ròșîj* – 34, 229, 231-234; *roș* – pct. 112, 165 (ALM, I₂, h. 364). Același fenomen fonetic este înregistrat în majoritatea graiurilor moldovenești.

În sud-estul Ucrainei, substantivul masculin *pumn* face pluralul în *-i* și în *-uri*, deși DEX-ul recomandă forma de plural *pumni*. Dialectismul gramatical *púmnur^l* este notat în pct. 112, 225, 233, 235; în pct. 190 înregistrăm coexistența variantelor *púmn^l* și *púmnur^l*, în celelalte pct. înregistrăm varianta literară *púmn^l*.

În arealul dialectal cercetat sunt înregistrate substantive neutre cu pluralul în *-uri* și *-i*. Între acești doi formați de plural se face simțită o concurență neîntreruptă la toate etapele de evoluție a limbii. Prin urmare, pentru substantivele neutre *maț, altar, toiag* (ALM I₂, h. 332, 440, 444, 446) notăm pluralul în *-i*, *-i* și *-ur^l*: *cărî* (pct. 34, 190, 225, 231-234), *cărur^l* (pct. 48, 210), *cări* (pct. 165, 229) – ALM I₂, h. 332; *cuoáti* (pct. 48, 227, 229, 232, 233), *cuótur^l* (pct. 112, 165, 210, 225, 226, 231, 234), *cuoáti* și *cuótur^l* (pct. 190) – ALM I₂, h. 440; *máfi* (pct. 34, 48, 112, 165, 190, 210, 229, 231, 234, 235), *mátur^l* (pct. 225, 233), în pct. 190 notăm coexistența dialectismelor gramaticale *mátur^l* și *máfi* – ALM I₂, h. 440;

altări (pct. 34, 48, 112, 165, 190, 210, 225, 231-234) și *altărurî* (pct. 229, 235) – ALM I₂, h. 444; *tojăzi* (pct. 34, 48, 112, 233); *tojézi* (pct. 232, 235, *tojágurî* – 210, 225, 231, 234; *stojăzi* – pct. 229 (ALM I₂, h. 446).

Pentru pluralul substantivelor feminine *baieră*, *barbă* notăm formele de plural în *-i* și *-urî*: *băjirî* (pct. 231-234, 235, *băjurî* – pct. 227, *băjirî* – pct. 34, 48, 112, 190, 225, 226, 229 (ALM, I, h. 447); *bárbi/bárburî* [2, h. 435]. Pentru substantivul *manta* notăm pluralul *mantálî*, deși DEX recomandă forma *mantăle* [2, h. 319].

Categoria determinării. Articolul substantival. În majoritatea graiurilor moldovenești articolul hotărât *-l* de la substantivele masculine nu este notat, funcția lui fiind preluată de vocala *u*. Pe plan istoric, reducerea articolului hotărât *-l* este depistată în sec. XVII. În sud-estul Ucrainei, articolul hotărât *-l* nu se menține ca și în celelalte graiuri moldovenești. Acest fapt este confirmat de harta termenului *sat*: *sátu* (ALM, I, h. 317), dar și de exemplele excerptate din Textele dialectale:

Sî dúsi nanáșu, nanáșa, bajéřf așij tinerî (TD, I (II), p. 168, pct. 231); *O așțarnút cojócu, s-o pus cúmatru, cúmatra* (TD, I(II), p. 181, pct. 235); *S-o oprít în sátu greșesc, đj aišia doșpreșî kilométrî* (TD, I(II), p. 141, pct. 225).

Subdialectului moldovean îi este specifică și reducerea vocalei finale a articolului substantival hotărât la genitiv-dativ: *-lui*. Reducerea finalei a fost cauzată de slăbirea articulației sunetului final. În aria cercetată, articolul hotărât *-lui* este atestat pe alocuri cu *i* păstrat, sporadic cu *i* redus:

Amú, porjádocu lu stárosta (TD, I (II), p. 170, p. 231); *Viu la parínțjî nírului* (TD, I (II), p. 170, pct. 231).

De regulă, în graiurile moldovenești, la singular, articolul hotărât pentru genitiv-dativ *-i* a căzut, funcția lui fiind preluată de *-e*, *-u*, *-ju*, iar după consoanele depalatalizate *j*, *ș*, *đ*, *ț*, *z*, *s* de vocalele *-ă*, *-î*. Acest transfer fonetic este sporadic notat în graiurile cercetate, unde au fost notate și fonetisme cu articolul hotărât pentru genitiv-dativ *i* păstrat. Studiind harta (*i-am spus*) *Anuței* (ALM, h. 431), am notat varianta cu articolul hotărât pentru genitiv-dativ *i* păstrat: (*i-am spus*) *Hánii* (pct. 34, 48, 229, 233), *Hanúții* (pct. 231, 232), *Anúșcî* (pct. 190, 234); în celelalte puncte articolul hotărât *-i* a căzut, în funcția lui prestându-se vocala *i*: *Hanúțî* (pct. 210); *Anjútii* (pct. 225).

Din Textele dialectale am excerptat exemplele:

Întîj darújesc parínțjî, ș-apuș jšťljalant ȳoáminî, cári-s poftít (TD, I (II), p. 170, pct. 231);

...părínțili nírésî (TD, I (II), p. 172, pct. 231); *Nu, raz, fáta vre sî márgî, apoș parínțjî prihé*: – *Raz fáta mérži, dumnađău v-ažjútî, întorlocáțj-vî* (TD, I (II), p. 177, pct. 235).

Cazul. Nominativul în graiurile dacoromâne ca și în limba literară se caracterizează prin nonsubordonare, distingându-se de celelalte cazuri care sunt subordonate. În vorbirea orală din sud-estul Ucrainei prin nominativ este exprimat subiectul și numele predicativ:

Ș-o scos bádîța doșpris bezídžjî/ Șî n-o făcút níca (TD, I (II), p. 153, pct. 228); *La nírjásî sî duc toș* (TD, I (II), p. 172, pct. 231); *Tu-ș mérž i dípi ísta* (TD, I (II), p. 177, pct. 235).

În aria cercetată, acuzativul se utilizează atât cu prepoziție, cât și fără aceasta. În graiurile de tip moldovenesc sunt utilizate mai multe prepoziții în scopul exprimării raporturilor cauzale exprimate de Ac.:

Aș kjamát jeu pi fráti acoló, pi sóri, nî-an pus, a nt'inát, ma pozdrovlésc pi míni cu fișór (TD, I (II), p. 180, pct. 235); *Ș-îj poftéști la nírjásî* (TD, I (II), p. 172, pct. 231); *Sî puu la másî* (TD, I (II), p. 172, pct. 231).

Pentru exprimarea raporturilor de genitiv-dativ graiurile moldovenești din sud-estul Ucrainei utilizează atât forme cazuale sintetice, cât și construcții analitice prepoziționale:

Acoló șād doĵ-triĵ flacǎĵ, mahaléniĵ a híresĵ, șād, ĩĵ aștiáptĵ (TD, I(II), p. 168, pct. 231); *Nírili sí ĵe cartúzu, cúșma, dǎcĵ-ĵ ĵárna, ĵe kíta șéĵa, ș-o sarútĵ, șĵ ĵ-o dǎ nanáșuluĵ* (TD, I(II), p. 169, pct. 231).

Conform exemplurilor excerptate din atlasele lingvistice, formele de genitiv-dativ al masculinelor în $ii < i$, fenomen fonetic specific limbii vorbite: *Ș-apúĵ plătésĵ pópi* (TD, I(II), p. 173, pct. 231).

În masivul cercetat, ca și în limba veche, dativul se realizează frecvent prin construcții acuzative cu prepoziția *la*, atât în cazul substantivelor comune, cât și în cel al substantivelor proprii: *Acoló o gatít, o copt kítĵ și lĵ-o trimás la toĵ cǎtĵ-o kítĵ* (TD, I(II), p. 173, pct. 231).

În vorbirea dialectală din sud-estul Ucrainei pentru genitivul numelor proprii și al gradelor de rudenie masculine sau feminine sunt frecvente atât forme sintetice, cât și construite cu *lu* proclitic: (i-am scris) *táti* (pct. 34, 231, 233), *táti!* (pct. 229, 232, 234) – *lu táta* (pct. 48, 112, 165, 190, 210, 225, 234) – ALM I, h. 432; (i-am spus) Hánii (pct. 34, 48, 229, 233), *Hanúťĵi* (pct. 231, 232); *Anúșĵi!* (pct. 190, 234), *Hanúťĵi* (pct. 210); *An!útĵi* (pct. 225) – *lu Hanúťa* (pct. 112), *lu Hána* (pct. 165, 235) – ALM, I, h. 431.

Vocativul în subdialectele moldovean este exprimat prin intonație și prin diverse afixe. Graiurilor moldovenești le este specific vocativul substantivelor feminine în *-î*, iar celor masculine în *-î*. În sud-estul Ucrainei sunt notate ambele forme de vocativ proprii graiurilor moldovenești: *Ilĵánĵi* – ALM, I, h. 426; *Vasĵli* – ALM, I, h. 427.

Deși au fost expuse doar unele particularități morfologice care caracterizează aria vizată, este evident că graiurile insulare cercetate formează arie comună cu graiurile moldovenești, deși sunt notate și un șir de forme etimologice sau arhaice. Acestea sunt datorate evoluției izolate a graiurilor din sud-estul Ucrainei într-un mediu aloglot, în afara legăturii cu limba literară.

Referințe bibliografice

1. Marin M., Mărgărit I., Neagoe V., Pavel V. Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare, București, 2000.
2. Atlasul lingvistic moldovenesc, Chișinău, 1968. Vol. I, partea I: Fonetica de Rubin Udler. Partea a II-a: Fonetica de Rubin Udler, Morfologia de V. Melnic, Chișinău, 1972 (ALM).
3. *Texte dialectale*. Sub redacția lui R. Udler, Chișinău, vol. I, 1971; vol. II, 1981; vol. III, 1987 (TD).

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Svetlana Stanțieru

NOTE DESPRE PROCESUL DE RENEOLOGIZARE

E axiomatic faptul că în lume totul se schimbă, „uneori brusc, vizibil, alteori lin, imperceptibil, dar în niciun moment mișcarea nu încetează” [6, p. 77]. Nimic pe lume nu rămâne neschimbat și limba se supune și ea acestei legi generale [7, p. 256]. Cu alte cuvinte, limba se schimbă permanent, nu este ceva fix, dat o dată pentru totdeauna. Ea se schimbă „fie prin voința vorbitorilor (în special a celor cu un anumit statut din punctul de vedere al cunoștințelor), fie fără voința lor (și, eventual, chiar fără ca aceștia să fie conștienți de aceasta)” [12, p. 89].

Limba urmează o cale de dezvoltare ascendentă, ea trebuie să corespundă în permanență necesităților de comunicare ce se modifică și se renovează continuu.

Conceptul pus în discuție în prezentul demers relansează o problemă mai veche și anume cea a raportului limbă-societate. Deși la ora actuală se vorbește frecvent în literatura de specialitate românească despre un proces de *neologizare*, termenul ca atare nu este „omologat” până în prezent în dicționarele de specialitate. Îl întâlnim însă în dicționarele generale (*DEXI*) cu explicația „(lingv.) Acțiunea de a *neologiza* și rezultatul ei”, iar a *neologiza* – „a utiliza sau a inventa neologisme. A da un aspect voit neologic”. În această ordine de idei, considerăm oportun a defini și *neologismul*. O definiție plauzibilă în acest sens (din șirul definițiilor existente) ni s-a părut cea cuprinsă în același *DEXI* „1. Cuvânt nou, împrumutat dintr-o limbă străină (în epoca modernă) sau creat recent (prin mijloace proprii) în limba respectivă din acest împrumut. 2. Accepție nouă a unui cuvânt”. Propunându-ne să abordăm conceptul de *reneologizare*, care, evident, nu este înregistrat în dicționare, ne interesează sensul al doilea din definiția neologismului.

Or unul dintre cele mai interesante aspecte ale dinamicii vocabularului și totodată unul din cele mai mobile elemente ale unei limbi este sensul cuvântului. După anii '90, am fost martorii unor schimbări ce s-au produs în societate și care, firește, și-au lăsat amprenta și asupra vocabularului. Mioara Avram, analizând principalele trăsături caracteristice ale vocabularului românesc actual, relevă că acestea „privesc, pe de o parte, apariția de cuvinte și sensuri noi și, pe de alta, treceri reciproce între fondul activ și cel pasiv” [1, p. 3].

Se știe că unele cuvinte sunt legate de o anumită realitate care dispare foarte repede, ca de exemplu cuvintele privind moda. Uneori, aceste cuvinte legate de o anumită realitate trecătoare pot fi reluate după ce au dispărut. Astfel, un cuvânt oarecare dispare când un lucru nu mai e la modă și e reluat când același lucru e iar la modă. În acest sens, se vorbește de un proces de reactivare, reactualizare a cuvintelor în limbă. Prin urmare, schimbările ce au avut loc în societate în anii '90 au antrenat readucerea în uz a unor cuvinte care au fost trecute în vocabularul pasiv, astfel „între fondul activ și cel pasiv au avut loc treceri în ambele direcții” (tipică este situația cuplului *miliție – poliție*, cu derivatele lor). Fiind oglinda unei perioade de mari și variate schimbări în viața societății românești (schimbare de regim social-politic, trecerea la economia de piață, deschidere spre Occident), vocabularul limbii române, conchide Mioara Avram, a suferit mari schimbări [1, p. 5].

Exemplele sunt la îndemâna oricui în cazul unor termeni economici sau administrativ-politici ca *accize*, *dividend*, *parchet*, *perfect*, *primar*, *primărie*. În această ordine de idei,

Iorgu Iordan motivează că „denumirile *județ, primar, primărie* sunt reintroduse în circulația activă prin reorganizarea administrativă și teritorială a țării” [11, p. 291], iar Liviu Groza precizează că denumirile de instituții „*bursă, jandarmerie, parchet, prefectură* au avut o poziție oscilantă, în sensul că au fost termeni uzuali până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, după care au ieșit din uz, pentru ca după 1990 să fie din nou folosiți” [9, p. 61].

Și în sfera învățământului au reintrat lexemele: *gimnaziu* și derivatele lui (*gimnazial, gimnazist, liceu (liceal, licean), colegiu, bacalaureat*).

Din punctul de vedere al limbii române în ansamblu acestea nu sunt noutăți; din punctul de vedere al vorbitorilor din generația tânără, care nu a apucat să le cunoască în regimul trecut nici ca „istorisme”, ele sunt noutăți [2, p. 31]. Astfel, putem considera că e vorba de un proces de reneologizare a acestor noțiuni. Deci, prin *reneologizare* vom înțelege procesul lexical care constă în actualizarea unui lexem din fondul pasiv în cel activ.

Ținem să menționăm că pentru fenomenul în discuție, în literatura de specialitate nu există un termen propriu-zis. Cercetătorii utilizează în acest sens termeni ca „reabilitare” [14, p. 76; 5, p. 57], „reactivare” [10, p. 8; 8, p. 41], „reactualizare” [9, p. 61], „revitalizare” [13, p. 35], „cuvinte reînviată” [3, p. 84] etc.

Or, lexicul limbii române, fiind un sistem dinamic, se îmbogățește nu doar cu împrumuturi și cuvinte nou create pe terenul limbii române, dar și cu lexeme din fondul pasiv. Lexicul reactivat ține de diverse sfere de activitate: religie, economie, învățământ, artă, medicină populară, armată, administrație, judecătorie etc.

O altă modificare care afectează lexicul limbii actuale o constituie reorganizarea semnificației unor cuvinte (ca *domn, doamnă, Dumnezeu, hram, independență, bonă*) ca urmare a schimbării valorilor conotative și a modificării raporturilor dintre denotație și conotație.

Schimbările semantice de acest fel au afectat, în general, termenii cu implicații sociale, ideologice, politice și administrative. Așa sunt, de exemplu, *activist, bolșevic, comunism, colhoz, marxism, tovarăș* sau grupări ca *gazetă de perete, atitudine de clasă, economie socialistă, întrecere socialistă, educație comunistă, soviet sătesc, secretar de partid* și multe altele, care au dezvoltat în etapa actuală o conotație negativă în locul celei pozitive (sau neutre) anterioare. Având o întrebuințare limitată, aceste cuvinte (sintagme), „sunt pe cale de a cădea în desuetudine” [13, p. 33].

Paralel s-a produs „reabilitarea” conotativă a unor termeni cum sunt *capital, capitalism, capitalist, profit, proprietar, religios* sau a unor combinații ca *proprietate particulară, economie capitalistă* ș.a. Preferința vorbitorilor – cel puțin într-o primă etapă – pentru sintagma *economie de piață* în defavoarea formulării *economie capitalistă*, cu care a fost, până la un moment dat, perfect echivalentă, își regăsește explicația în persistența conotației negative anterioare, rezultat al presiunii „limbajului de lemn” a vocabulei *capitalist*, care a continuat, un timp, să intimideze pe vorbitori [10, p. 7]. Iar termeni ca *șomaj, foame, criză, dictator, mizerie*, deși cu vechime în limba română, de cele mai multe ori desemnau „realități occidentale”, iar acest lucru nu putea să nu-și lase amprenta asupra înțelegerii preconcepute a acestora.

Așadar, cuvintele se schimbă și fiindcă sunt legate de relațiile sociale, de anumite categorii sociale, de raportul dintre aceste categorii. E concludentă, în această ordine de idei, afirmația lingvistului Ioan Oprea: „În general, schimbarea este o modificare, o transformare sau o prefacere, parțială sau totală, a unei entități, ceea ce presupune că ea întrunește mai multe grade de manifestare, fiindcă ea poate avea loc între anumite limite cu posibilitatea

ca entitatea să-și păstreze identitatea și să fie considerată că este aceeași realitate, chiar dacă sub unele aspecte nu mai este, sau poate avea loc într-o manieră atât de profundă, încât entitatea devine altceva și este considerată o altă realitate” [12, p. 90].

După cum s-a văzut, viața cuvintelor este foarte agitată, iar „concrența se manifestă și aici destul de dur, cu promovări și disponibilizări, cu marginalizări dubioase, dar și cu reabilitări spectaculoase [...]. Destinul unui cuvânt depinde de niște legi interne ale sistemului lingvistic, dar și de multe cauze exterioare, imprevizibile, care țin de evoluția comunității lingvistice sub toate aspectele: social, economic, psihologic etc.” [8, p. 30].

Studierea noutăților lexicale, a modificărilor semantice nu se reduce la o înregistrare impresionistă bazată pe propria experiență de vorbitor și nici la simpla verificare și confruntare cu dicționarele românești existente, ci impune o documentare mult mai bogată și o atență trecere a lor prin filtrul interpretării lingvistului.

Referințe bibliografice

1. Mioara Avram. *Vocabularul actual al limbii române*. În: *Limba și literatura română*, 1997, nr. 3, p. 3-5.
2. Mioara Avram. *Noutăți reale și noutăți aparente în vocabularul românesc actual*. În: *Limbă și literatură*, 1998, nr. 1, p. 31-35.
3. Nicolae Corlăteanu. *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*. – Chișinău, Editura A.S.E.M., 2001.
4. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române (DEXI)*. – Chișinău, Arc: Gunivas, 2007.
5. Inga Druță. *Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale*. – Chișinău, Elan poligraf SRL, 2007.
6. Alexandru Graur. *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*. – București, Editura Academiei, 1960.
7. Alexandru Graur. *Introducere în lingvistică*. – București, Editura Științifică, 1965.
8. Gligor Gruică. *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*. – Pitești, Paralela 45, 2006.
9. Liviu Groza. *Elemente de lexicologie*. – București, HUMANITAS Educațional, 2004.
10. Valeria Guțu Romalo. *Nou și vechi în limba română actuală*. În: *Limbă și literatură*, 1997, vol. III-IV, p. 5-9.
11. Iorgu Iordan, Vladimir Robu. *Limba română contemporană*. – București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
12. Ioan Oprea. *Originea și condițiile schimbării lingvistice*. În: *Analele Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, Seria Filologie, A. Lingvistică*, tomul XII, nr. 2, 2006, p. 89-104.
13. Gheorghe Popa. *Fluctuații lexicale în româna actuală*. În: *Limba română*, Chișinău, 1996, nr. 5-6, p. 33-36.
14. Adriana Stoichițoiu-Ichim. *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*. – București, Editura ALL EDUCATIONAL, 2001.

Universitatea de Stat „Alec Russo”
din Bălți

Olga Șișcanu-Boz

COMPORTAMENTUL GRAMATICAL AL ADVERBELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Prezentându-se în sistemul limbii drept niște „cuvinte cu formă unică” [2, p. 14], adverbele sunt clasificate în grupul părților de vorbire neflexibile.

Cuvintele catalogate „neflexibile” par să prezinte un conglomerat de elemente lexicale. Or, definirea lor nu implică în mod necesar faptul că ar fi private de o trăsătură morfologică sau că și-ar fi pierdut în mod necesar caracterul flexibil. Dificultatea abordării lor se datorează atât formei, cât și sensului (în termenii lui Benveniste). Ele nu se lasă dislocate în constituenți la nivel inferior decât într-o măsură foarte mică: din acest punct de vedere, multe par simple îmbinări, adesea minime, de foneme. Au în același timp o capacitate uluitoare de a se integra într-o unitate de nivel superior, în care se pierd semantic.

Din definițiile cercetătorilor atribuite termenului „adverb” se desprinde constant trăsătura „neflexibil(ă)”, termen cu evidentă conotație morfologică, dar care, dincolo de conținutul său negativ, este singurul care cuprinde ansamblul acestor elemente. Prin urmare, toate cuvintele care nu intră în sistemul cuvintelor flexibile, sunt definite negativ ca neflexibile, termen care și el este, firește, o convenție gramaticală, acoperind o aglomerare de cuvinte care nu au în comun decât foarte puține elemente, între care cel mai important este forma lor unică, adesea neanalizabilă (sau percepută ca atare). Referitor la acest aspect este interesantă prezentarea de principiu pe care o face lingvistul olandez Harm Pinkster: „adverbele pot fi privite ca niște pseudo-categorii, prezentând doar fețe diferite ale altor părți de vorbire, sau pot fi văzute ca o categorie aparte, cuprinzând cuvinte înrudite semantic și fonetic cu substantive, adjective etc., dar care nu pot fi considerate ca făcând parte, la un moment dat, din paradigma acestora” (sursa: www.harmpinkster.nl). De aici, unii cercetători (Rudolf Thurneysen) admit că adverbele ar fi niște adjective neflexibile; acestea manifestă, în general, comportament adverbial.

În cazul adverbului românesc, această caracteristică formală este consecința faptului că, pe de o parte, ca determinant, el manifestă indiferență față de categoriile gramaticale ale regentului, pe de altă parte, comparația – singura categorie gramaticală în raport cu care variază această parte de vorbire – nu reprezintă un criteriu de flexiune propriu-zisă (ca în latină, de exemplu, unde ea se exprimă prin sufixe), deoarece, în limba română, valorile intensității se realizează perifrastic, cu ajutorul morfemelor, (aspect prezentat și demonstrat infra), deci fără a afecta forma cuvântului ca atare.

O clasificare morfologică riguroasă realizează lingvistul D. Irimia care grupează adverbele în: adverbe simple, adverbe compuse, expresii adverbiale și locuțiuni adverbiale [9, p. 1997]. Nu ne vom reține atenția la analiza structurală a acestora din simplul motiv că, din punct de vedere strict morfologic, ne interesează două probleme care privesc această parte de vorbire: a) combinarea unităților clasei cu particule adverbiale și b) comparația adverbială, care a fost tratată sumar în gramatici, de obicei, prin trimiteri la comparația adjectivală, deși față de această clasă ea prezintă unele trăsături specifice.

Abordând prima problemă, care, de fapt, nu a constituit obiectul unui studiu de ansamblu, se încearcă o înregistrare și, totodată, o examinare a acestor morfeme în cadrul

diverselor structuri adverbiale. De fapt, intenția noastră este să amintim acest aspect morfologic al adverbului, fără a veni cu detalii, lăsând această latură, poate, pentru o altă discuție. Important este că aceste morfeme pot apărea ca fiind formanți facultativi, dar și ca formanți obligatorii. Primele – „elemente deictice” (Gramatica, 1963, p. 46) sau „particule deictice” [2, p. 111] – nu intervin în semnificația lexemelor sau în statutul lor gramatical, „ci se limitează, în general, la sublinierea caracterului adverbial, prin întărirea valorii deictice și a formei adverbilor” [2, p. 111]. În această ordine de idei, D. Irimia vorbește despre coexistența unor „forme paralele” [9, p. 297], iar M. Avram – „variante formale” [1, p. 256], dintre care una prezintă diferite particule deictice: **-a**, **-le**, **-ți**: *aici/aicea, atunci/atuncea, alături/alătura, pe furate/pe furatele, de-a ascunsul/de-a ascunselea, iar/iarăși, acum/acuși, tot/totuși* etc. A doua clasă de morfeme se prezintă ca elemente constitutive, în sensul că eliminarea lor conduce fie la forme inexistente în limbă sau neacceptate de limba literară, fie la cuvinte cu alt statut gramatical, de exemplu, **-re (-ri)**, **-ne (-ni)**: *aiure(a), nicăieri, pururi, pretutindeni*.

În alte cazuri formanții obligatorii participă la exprimarea sensului, între formele cu și fără particule creându-se opoziții semantice, de pildă, **-a** și **-le**, de la sfârșitul adverbilor temporale care indică zilele săptămânii, marchează iterativitatea, formele simple corespunzătoare exprimând momentul, intervalul de timp: *ședința are loc miercurea* sau *el ne vizitează duminicile/ședința are loc miercuri* sau *el ne vizitează duminică*.

În prezent se observă tendința tot mai accentuată de diferențiere stilistică a formelor adverbiale paralele, în sensul că, în general, variantele fără particule caracterizează limba literară, pe când celelalte reprezintă o particularitate a limbii populare, vorbite.

Așadar, adverbul dispune, în primul rând, de o structură morfologică invariabilă, ceea ce opune categoric această clasă de cuvinte părților de vorbire flexibile, în special adjectivului, cu care adverbul are unele asemănări semantice și sintactice. În consecință, spre deosebire de cuvintele flexibile, adverbul prezintă adesea o structură inanalizabilă, ca în exemplele de mai jos: *unde, cum, bine, mâine, aici, repede, așa* etc.

Caracteristică adjectivului și adverbului, categoria comparației (intensității) este definită și prezentată diferit în diversele gramatici sau studii specializate care i-au fost consacrate atât în lingvistica românească, cât și în cea străină. Divergențele privesc, în esență, inventarul de valori al categoriei, interpretarea și gruparea lor, și sunt determinate, în general, de concepția diferită a autorilor și de metoda utilizată în analiză. Definițiile și clasificările specialiștilor în materie sunt formulate în baza variatelor criterii funcționale și semantice. Deosebirea esențială dintre viziunea tradițională a superlativului absolut și cea din lingvistica actuală rezidă în tendința de a „detașa” fenomenul dat din sistemul gradelor de comparație și a-l situa în cadrul gradelor de intensitate, ba chiar în afara acestora (D. Irimia, I. Iordan, V. Robu).

În limba română ca și în toate limbile romanice, categoria intensității descinde, genetic și structural, dintr-o sursă comună – limba latină.

Revenind la termenul *intensitate*, constatăm că această noțiune este cunoscută în lingvistica modernă. Fenomenul intensității este studiat, tradițional, în compartimentul „Gradele de comparație” (V. Marin, I. Melniciuc ș.a.) sau „Grade de intensitate” (M. Avram, I. Coteanu, D. Irimia). Numeroase studii consacrate intensității denotă o mare diversitate metodologică și teoretică. Este evident că „interpretarea noțiunii de intensitate în limbă/discurs trebuie întemeiată pe funcționarea unor domenii complementare: logica, psiholingvistica, psihologia cognitivă, comunicarea și, desigur, lingvistica”.

Recent, în unele lucrări de cercetare, problematica în cauză este abordată comparativ: română/ franceză (L. Zbanț, T. Matei), autorii acordând prioritate, de cele mai multe ori,

cuvintelor ce cuprind semul intensității. Se vehiculează concepte de genul: „intensitatea ca parte a semanticii unui cuvânt”, „cuvinte cantitative”, „cuvinte intensificatoare”. Mult mai rar lingviștii operează cu noțiunea „categorie a intensității”. Or, D. Irimia anume așa preferă să denumească această realitate de limbă – categoria gramaticală a intensității – „în care își are originea un singur sens gramatical pe planul semantic” [9, p. 348]. I. Iordan și V. Robu [7, p. 324] consideră că termenul cu care este denumită categoria (grade de comparație) nu este poate cel mai potrivit, deoarece faptele paradigmatică și sintagmatică de referință „nu sunt numai de domeniul comparației, ci multe din ele arată numai intensitatea cu care se manifestă o calitate, o manieră, un proces, o cantitate, nesupusă vreunei comparații. Aceasta ne determină să credem că ar fi mai potrivit să folosim termenul grad/ grade de intensitate, care ar corespunde caracterului fenomenelor de limbă pe care le înțelegem, de obicei, sub denumirea tradițională a gradului de comparație”.

În linii generale, prin categorii gramaticale se înțelege o serie de fapte de limbă cu ajutorul cărora se exprimă o parte din acele opoziții gramaticale „ce contribuie la transformarea unităților denotative în unități comunicative” [4, p. 61]. Tradiția gramaticală europeană constată că la categoriile gramaticale sunt trecute acele fascicule de semnificații gramaticale opozabile care se realizează în planul expresiei, prin formele paradigmatică ale cuvântului.

Confirmăm cele scrise mai sus prin faptul că, deși unele opoziții gramaticale în limba română nu mai sunt reprezentate, în planul expresiei, prin formele paradigmatică ale cuvântului, ci se redau prin diferite perifraze, ele continuă, prin tradiție, să fie considerate categorii morfologice. În parte, cu toate că în româna contemporană opozițiile în cadrul gradelor de intensitate nu de efectuează prin mijlocirea formelor opozabile ale adverbului, ca în latină (*longe – longius – longissime, facile – facilius – facillime*), ci prin structuri sintagmatică (*departe – mai departe – foarte departe, ușor – mai ușor – foarte ușor*).

În paralel cu clasificarea lor conform criteriului semantic, adverbele se împart în graduale și ingraduale, adică adverbe care posedă sau nu posedă grade de intensitate – „singura categorie gramaticală care afectează clasa adverbului” [5, p. 602]. Gradele de intensitate se încadrează în categoriile gramaticale interpretative și pot fi substituite prin unități lexicale. De exemplu, un adverb de timp poate substitui o semnificație temporală proprie unei forme paradigmatică verbale: *Vom pleca la pădure. – Măine plecăm la pădure*; un semiadverb poate fi substituit printr-o formă sau alta de mod din paradigmatică de conjugare a verbului: *Vasile va fi învățând. – Vasile, probabil, învață*. Revenind la gradele de comparație, constatăm că acestea sunt determinate de faptul că prin intermediul lor se realizează exprimarea intensității de manifestare a calității obiectului sau a modalității graduale privind desfășurarea acțiunii, care de cele mai multe ori, comportă un caracter subiectiv. În baza acestui fapt, conchidem că gradele de comparație sunt aplicabile, în principiu, adverbelor graduale, care coincid, în fond, cu adverbele de mod (adverbe de modalizare, în terminologia lui D. Irimia [8, p. 329] De altfel, pot avea grade de comparație și unele adverbe circumstanțiale de loc sau de timp.

Conținutul categoriei de intensitate la adverbe își are originea în existența sau dezvoltarea unor grade diferite de intensitate în procesul de desfășurare a unei acțiuni care intră în variate raporturi cu „agenți” diferiți (1) sau în momente diferite (2), sau în raport cu alte acțiuni (3):

1. *El cântă mai frumos decât mine.*
2. *El cântă mai frumos decât ieri.*
3. *El cântă mai frumos decât dansează.*

Adverbul corespunde, din punct de vedere semantic, adjectivelor calificative, când particularizează sfera semantică a verbului din perspectiva unei însușiri calitative sau cantitative a acțiunii verbale. Dezvoltând, în esență, un conținut semantic echivalent sau chiar identic, adverbul (calificativ sau determinativ) se distinge prin natura sferei semantice pe care o particularizează: substantivală, în cazul adjectivului, sau verbală, în cazul adverbului. Cele două întrebări pot fi fixate în planul paradigmatic al limbii cu ajutorul unor termeni cu semnificații deosebiți: *bine* (adverb) – *bun* (adjectiv) sau pot fi actualizări diferite în planul sintagmatic ale acelorași termeni din planul paradigmatic al limbii: *om corect* (adjectiv) – *scrie corect* (adverb).

Din punct de vedere morfologic, adverbul se caracterizează prin dezvoltarea unui singur sens gramatical, rezultând din categoria intensității, iar sensul respectiv se realizează în planul expresiei prin flexiune analitică, ceea ce asigură caracterul invariabil al structurii interne a adverbului.

Considerând intensitatea drept o categorie conceptuală complexă, exteriorizată la mai multe niveluri, se pune accentul pe componentele conținutale și substanțiale. Am amintit în câteva rânduri de asemănarea adverbului cu adjectivul în ceea ce privește prezența gradelor de comparație, din aceste considerente este oportun să operăm o paralelă între gradația calității și gradația acțiunii, ținând cont că „intensitatea este categoria gramaticală care reglementează comportamentul formal al adjectivelor și al unor adverbe, marcând, prin anumite morfeme, gradul în care se realizează proprietățile cantitative sau calitative ale semnificatului [7, p. 314]. Așadar, gradația aprecierii calității și acțiunii de către vorbitor își află expresie materială în gradele de comparație prin care se caracterizează adjectivul calitativ și respectiv adverbele de mod, în general. Procedeele de formare a gradelor de comparație sunt exact aceleași la ambele părți de vorbire, cu deosebirea că la superlativul relativ articolul demonstrativ este invariabil, adică nu se schimbă după gen și număr.

Georgeta Ciompec a constatat că inventarul de exprimare a gradelor de intensitate s-a îmbogățit cu o serie de valori, marcate formal [2, p. 172]. Amintim în această ordine de idei următoarele locuțiuni adverbiale: *tot așa (de)*, *tot atât (de)*, *la fel (de)*, care sunt formate din elemente care ne interesează în mod deosebit. Aceste forme, atestate începând din secolul al XIX-lea, conferă comparativului de egalitate o expresie morfologică autonomă, întrucât se pot manifesta în enunț fără să-și piardă valoarea semantico-funcțională.

Exprimarea gradelor de comparație cu ajutorul mijloacelor analitice a pus întotdeauna probleme în folosirea unor sau altor adverbe. Procedeele gramaticalizate de formare a superlativului absolut constă în adăugarea înaintea unui adjectiv cu forma-tip, identică cu cea a gradului pozitiv, a adverbului *foarte* (postpunerea acestuia este învechită și populară pentru superlativul de superioritate) și a lui *foarte puțin* pentru cel de inferioritate: *el este foarte vesel*, *ea este foarte puțin amabilă*. Superlativului absolut de inferioritate (de tipul *foarte puțin amabilă*) i se preferă, în general, pozitivul adjectivului antonim (*ea este foarte puțin politicoasă/ ea este nepoliticoasă*). Sinonimul *tare* și *tare puțin* este popular și familiar, iar *mult* este învechit:

Sunt tare obosit și am de lucru. (I. L. Caragiale. *Corespondență*)

Elenii cei mult caprițioși, n-aveau a se sfii de nimic străin sau neplăcut. (Al. Odobescu. *Istoria arheologiei*)

Numeroase adverbe, mai mult sau mai puțin sinonime și cu diverse grade de expresivitate, sunt legate de adjectiv prin intermediul prepoziției *de*: *excesiv*, *extraordinar*, *extrem*, *deosebit*, *colosal*, *nemaipomenit*, *nespus*, *grozav*, *teribil* etc. Adverbele de acest tip se folosesc mai ales în limbajul popular și în vorbirea familiară, inclusiv în stilul beletristic și în cel publicistic, iar în stilul științific sau în cel administrativ se

pot folosi numai unele adverbe, mai puțin expresive: *deosebit*, *extraordinar*, *extrem*, *incredibil*, *lamentabil* etc. În coordonare, adverbele expresive legate prin prepoziția *de* de adjectivul la forma inițială pot apărea o singură dată, repetându-se numai prepoziția *de*: *e extrem de cuminte și de bun*.

Folosirea cu valoare superlativă a adverbului *destul* (*de*), caracteristică exprimării inculte pretențioase, este improprie și creează probleme la receptare: o profesoară căreia un fost elev îi declară recunoștință pentru învățăturile *destul de bune* obținute în școală se poate simți, pe drept cuvânt, jignită, întrucât *destul* (*de*) înseamnă numai *suficient* (*de*) sau chiar *aproximativ*, *relativ*, deci în această situație aprecierea pare concesivă, în pofida intențiilor adevărate ale vorbitorului.

Referințe bibliografice

1. M. Avram. *Gramatica pentru toți*. – București, 1986.
2. Georgeta Ciompec. *Morfosintaxa adverbului românesc: sincronie și diacronie*. – București, Editura științifică și enciclopedică, 1985.
3. Coteanu. *Gramatica de bază a limbii române*. – București, Editura Albatros, 1982.
4. Alexandru Dârul. *Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române*. – Chișinău, 2002.
5. *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*. – București, 2005.
6. I. Iordan, Romalo Guțu, Valeria, Alexandru Niculescu. *Structura morfologică a limbii române contemporane*. – București, Editura Științifică, 1967.
7. I. Iordan, Vladimir Robu. *Limba română contemporană*. – București, 1978.
8. Irimia Dumitru. *Structura gramaticală a limbii române*. – București, Editura Junimea, 1987.
9. Irimia Dumitru. *Gramatica limbii române*. – București, Editura Polirom, 1997.
10. Gh. D. Trandafir. *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*. – Craiova, Editura Scrisul românesc, 1982.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău

Elena Ungureanu

INTERTEXTUALITATEA ȘI OBIECTIVUL UNEI GRAMATICI DIALOGICE

Impactul pe care îl are, la ora actuală, în studiile filologice, *gramatica textului*, redefinită între timp *lingvistica textului* sau *lingvistica textuală*, pe de o parte, și conceptualizarea *textului ca intertext*, pe de alta, ne-au determinat să formulăm ideea existenței unei gramatici bazate pe descrierea particularităților limbajului cu dimensiunea dialogică intrinsecă. Încercăm să răspundem, mai jos, la întrebarea legitimă: la ce bun o nouă gramatică între atâtea altele? Prima argumentare, și cea mai la îndemână pentru noi, e una de sorginte coșeriană și care trebuia să fi fost însușită încă din cursul de *Introducere în lingvistică*, fiindcă gramatica studiază – ar trebui să studieze – totul; citat din Coșeriu: „Gramatica, în toate sensurile sale, este știința t u t u r o r aspectelor unei limbi, adică înglobează deopotrivă fonetica, semantica și celelalte compartimente ale fiecărei limbi particulare” [1, p. 97]. Altfel spus, ea (gramatica) desemnează studiul formelor pe care semnele lingvistice le dobândesc în propoziții și fraze, iar dacă extindem domeniul, și în texte. Iar textul, la ora actuală, se consideră unitatea comunicativă cu cea mai mare relevanță în studiile filologice. După autorii DȘL [2, p. 239-246], există peste 15 tipuri de gramatici (generală, descriptivă, structurală, generativă, funcțională, a cazurilor, universală, contrastivă etc.), gramatica textului considerându-se una dintre cele mai tinere, iar despre o gramatică pe care o vom numi „dialogică” (în alți termeni: „dialogală”, „intertextuală”), am putea afirma că există deocamdată puține referințe directe [a se vedea discuțiile din 3; 4; 5], deși problematica ei o găsim reflectată în numeroase studii aflate la intersecția celor două discipline filologice fundamentale – științele limbii și științele literaturii, precum și a subdisciplinelor care derivă din acestea. Contribuții importante în domeniul textologiei le revin unor reputați specialiști precum Roland Barthes, Umberto Eco, Julia Kristeva, Maria Carpov, Jacques Derrida, Gérard Genette, Mihail Bahtin, Iuri Lotman ș.a., dintre lingviștii români – Carmen Popescu, Stelian Dumistrăcel, Cristinel Munteanu, Ileana Alexandrescu, Emilia Afană-Parpală, Mariana Neț ș.a., pentru care problematica în cauză a devenit una din preocupările lor de bază.

Lingvisticile, respectiv gramaticile, dominante (*mainstream*) sunt considerate monologice (cf., în acest sens, studiile semnate de Per Linell [3], care optează tot mai insistent pentru reorientarea către discipline dialogice și interdisciplinare), monologismul însemnând deținerea unui sens unic, definitiv, nenegociabil în cadrul dialogului viu între subiecți. Spre deosebire de acesta, dialogismul, după Mihail Bahtin, optează pentru o viziune dialogică asupra textului și a lecturii, deschisă către integrarea creativă a alterității și diferenței. În calitatea sa de concept universal, dialogismul este adjucecat de discipline dintre cele mai diferite: de la științele culturii la științele naturii, ale vieții sau ale tehnologiilor moderne. În acest context, chiar dacă ar putea trezi și discuții în contradictoriu, ideea unei gramatici dialogice sau intertextuale s-ar înscrie în orientările moderne de cercetare a textului (intertextului) și a dimensiunilor acestuia (a se vedea sursele [4] și [5], care ne-au servit ca punct de inspirație pentru prezentele meditații).

Intertextualitatea este o proprietate nu doar a textului literaturii sau a textului poetic, cum se obișnuiește frecvent a se crede, ci a textului în genere. Este suficient să trecem în revistă doar un singur titlu în acest sens: Gasparov Boris. *Speech, Memory, and Meaning: Intertextuality in everyday language*, 2008 (în traducere: Vorbire, memorie și sens: intertextualitate în limbajul de zi cu zi) [6] și care se reduce la ideea că toate faptele noi ale limbajului sunt împământenite în memoria vorbitorilor de experiențele anterioare de utilizare/aplicare a limbajului. Studiul în cauză își propune să infuzeze teoriile descriptive ale limbii cu un concept din semiotica poststructurală și de teorie a literaturii – cel de memorie intertextuală: fiecare element nou de discurs este văzut ca emergent din fragmente reiterate și manipulate anterior de alți vorbitori sau chiar de același vorbitor. Modelul oferă un mod de a descrie sensul unităților de limbaj ca pe un proces deschis. Unitatea de bază a modelului este **fragmentul comunicativ (FC) intertextual**. Un FC este un prefabricat, de orice formă, sens și proveniență stilistică, tratat ca un întreg. De obicei, are o formă ușor de recunoscut de către vorbitorii nativi ai unei limbi, poate fi modificat, trunchiat sau extins, adaptat și fuzionat cu alte structuri sau fragmente comunicative.

În lingvistica rusă, asemenea unități intertextuale sunt denumite cu un termen care se regăsește tot mai constant în studiile de ultimă oră: **intertextem** (după modelul altor unități pe care lingvistica deja le-a acceptata definitiv: morfem, lexem, sintaxem, stilem, semem etc.) [cf., cel puțin, 7]. (A se observa că termenul în cauză nu îl găsim și în alte limbi). Unul dintre specialiștii de forță ai domeniului, filologul rus G.K. Kosikov, după ce traduce și disociază opera lui Roland Barthes, optează pentru instituirea unei noi discipline – **intertextologia**, sprijinindu-și viziunea pe fundamentul concepției însușite: „Любой текст – это *интертекст*: на различных уровнях, в более или менее опознаваемой форме в нем присутствуют другие тексты – тексты предшествующей культуры и тексты культуры окружающей; любой текст – это новая ткань, сотканная из побывавших в употреблении цитат” [8, p. 156].

Teoria intertextualității are de soluționat cel puțin trei probleme majore: (1) delimitarea strictă a obiectului de cercetare; (2) limitele „textului în text”; (3) măsurarea „transformațională” a intertextului, adică mecanismul de constituire. Descrierea adecvată a acestor obiective va tinde tot mai mult să scoată în evidență regulile universale ale acțiunii intertextuale, devenind parte componentă, pe de o parte, a poeziei, al cărei obiect de cercetare îl constituie legitățile generale de construire a operelor literare; iar pe de alta – a textului scris, în general. Anume sub acest aspect, conchide autorul, trebuie citită cartea semnată de Nathalie Piegay-Gros [9] – prima sinteză analitică fundamentală asupra intertextualității apărută în Franța, remarcabilă prin stilul incitant-provocator: „что же, в конечном счете, представляет собой интертекст – «продукт письма» (то есть авторской, осознанной или неосознанной, интенциональности) или же «эффект чтения», зависящий от неотъемлемой способности каждого из нас сопрягать самые различные смысловые инстанции, формирующие пространство культуры?” [8, p. 164]. Așadar, intertextul reprezintă o categorie proprie atât științelor literare, cât și științelor limbajului. Deoarece suficient de multe studii s-au bazat mai ales pe texte culte, deci aparținând scriitorilor, teoria și critica literară dau preferință termenului de intertext, pe când în lingvistică se recurge, pentru anumite unități – în special de natură paremiologică – la conceptul de „discurs repetat”, preluat și acesta din teoria coșeriană. Intertextul înglobează discursul repetat, acesta din urmă fiind o formă de intertext.

Orice gramatică, ca să descrie o limbă, trebuie să dispună de o **bază de date** (ne referim aici la exemplele de limbaj scris sau oral). Pentru descrierea structurii limbii

gramaticienii recurg la unitățile din care se constituie aceasta bază de date. Dintotdeauna, gramaticile nu au făcut altceva decât să recurgă la „baze de date” din cele mai variate sfere: cel mai adesea, la exemple din literatură, ca mostre de text scris și de text reprezentând limba literară ca cea mai îngrijită expresie a unei limbi; de asemenea, stilul publicistic a furnizat numeroase exemple gramaticienilor. Pe de altă parte – mult mai rar – s-a recurs la exemple din textele dialectale, altfel spus, la textul oral, al conversației, al dialogului înregistrat cu indicarea specificului oralității. O tendință aparte în elaborarea gramaticilor și a studiilor de gramatică a constituit-o „inventarea” exemplilor, așadar, o metabază de date. La fel, o gramatică dialogică ar trebui să dispună de o impresionantă bază de date veridice, real existente, nu „fabricate”. În fine, o tendință de ultimă oră ar fi chiar baza de date pe care o oferă Internetul ca cel mai important mijloc tehnologic de înregistrare a tuturor aspectelor, stilurilor și variantelor unei limbi. Problematika limbajului Internetului poate fi calificată la ora actuală drept una dintre cele mai provocatoare în teoria discursului și chiar a studiului intertextualității. Un asemenea studiu va face distincție clară între gramatica dialogului (conversației, textului oral), pe de o parte, și gramatica dialogică, pe de alta, ultima dintre care este incomparabil mai amplă ca problematică și direcție de cercetare.

Ce fundament empiric este necesar, așadar, pentru a construi o gramatică dialogică, se întreabă cercetătorul norvegian Ivar Ørstavik [5]. Când se elaborează gramaticile, lingviștii recurg la o „bază de date” care poate conține informații despre limbă, relevante pentru a înțelege structura discursivă. O gramatică dialogică ar răspunde multor cerințe ale metodelor sistematice și analitice care aderă la teoria dialogică și ar putea fi o contribuție valoroasă în domeniu. În al II-lea rând, acesta ar fi un exercițiu util care va extinde înțelegerea gramaticii de către noi. În al III-lea rând, chiar urmărirea gramaticii dialogice reprezintă în sine un experiment valoros. Ipotetica gramatică dialogică va trebui să ia în discuție, disociindu-le treptat, conceptele a trei discipline lingvistice diferite: a) lingvistică integraționistă sau integrală (care înseamnă încadrarea lingvisticii în cultură); b) analiza conversației; c) dialogismul – teorie care are numeroși adepți mai ales în științele literaturii. În timp ce gramatica tradițională studiază tipologia propozițiilor ideale, gramatica dialogică își propune ca obiectiv o sarcină extrem de dificilă, dar nu imposibilă – de a analiza și sistematiza structurile dialogice, în interacțiune-în-vorbire, face-to-face, vii, adică relațiile dincolo de „propozițiile ideale”, cu tot contextul – spațiul, timpul, autorul, conlocutorul/conlocutorii etc. În calitate de subiecți ai limbajului – amintim aici opinia coșeriană – noi „nu vorbim numai cu limba, cu sistemul lingvistic, ci vorbim, în afara faptului că vorbim, și cu tot corpul, vorbim și cu toată cunoașterea lucrurilor, și cu toate ideile despre lucruri, și cu toate imaginile pe care le avem despre lucruri, și cu toate contextele, nu numai explicite, ci și implicite” [10, p. 98]. Să nu uităm că propozițiile ideale sunt ușor de găsit și ușor de făcut. După cum se și face în mod constant, inclusiv în cercetările gramaticienilor, care recurg pentru exemplificări la pseudodate. Propozițiile izolate unele de altele și contextul lor de utilizare pot fi produse intuitiv de către lingvistul însuși. Dar pentru o descriere adecvată a sistemului limbii nu de acestea are nevoie cercetătorul, ci de cele existente în comunicare.

În timp ce propoziția este „indiferentă” față de contextul de utilizare, replica cu care răspunde un interlocutor într-o conversație este mereu un enunț rostit de un *autor* particular (social), într-o *situație* particulară (anumită) și la un *moment* dat. În analiza unităților gramaticii dialogice, cele mai relevante și mai importante sunt legăturile dintre enunț și acești factori contextuali, și nu atât relațiile din cadrul enunțului. Spre deosebire de pseudoenunțuri (cele construite ad hoc, de lingvist), replicile dintr-un context dialogic concret nu sunt

izolate, ci sunt legate una câte una. Baza de date a gramaticii de care vorbim aici ar trebui să constituie un set al tuturor situațiilor dialogice posibile, fie că acestea sunt conversații, texte familiare, texte științifice sau texte poetice. În multe țări cu tradiții în studiul lingvistic se practică analiza cercetărilor folosindu-se înregistrările audio ale conversațiilor ce apar în mod natural (fără a fi stimulate sau dirijate, care pot constitui un material excelent și pentru studiile întreprinse de către gramaticieni, nu doar de către sociolingviști). Înregistrările audio și video au făcut posibilă colectarea conversațiilor individuale, redarea (reproducerea) lor și astfel transpunerea ca date ale limbii cu tot contextul suficiente. Internetul este tehnologia cu cel mai spectaculos impact, inclusiv sub aspectul înregistrării în cantități enorme, a textului, a conversației, a scrisului. În definitiv, nu ne rămâne decât să supunem analizelor acest material pus gratis la îndemâna cercetătorilor.

Replicile dintr-un dialog sunt descrise ca dependente una de alta în cadrul fiecărei conversații, dar niciodată în afara granițelor conversației individuale. Baza de date a gramaticii dialogice însă este infinit mai largă, ea având în obiectiv descrierea sistematică a structurilor și relațiilor dincolo de conversațiile izolate.

Încercările lexicografilor de a oferi lexemelor din dicționare minicontexte se înscriu și ele, surprinzător, pe linia dialogismului. Niciun cuvânt nu se referă la obiectul sau la modul singular: între cuvânt și obiectul său, între cuvânt și subiectul de discuție, există un mediu elastic al altor cuvinte aleatorii despre același obiect, aceeași temă, și acesta este un mediu adesea dificil de a fi penetrat. Cuvântul este obscur prin natura sa (dacă-l includem în dicționar cu explicațiile de rigoare nu înseamnă ca l-am dezobscurizat – n-am făcut decât să indicăm câteva sensuri, cele mai uzuale), contribuind prin gânduri comune, puncte de vedere, raționamente și accente de valoare străine. Cuvântul, îndreptat spre obiectul său, intră într-un mediu dialogic agitat și plin de tensiune al unor cuvinte străine, se confundă cu unele, se retrag în interiorul lor semantic, se intersectează cu altele: și toate acestea ar putea schimba crucial discursul, ar putea lăsa o urmă în toate straturile sale semantice. Astfel se produc relații intra- și interdialogice între cuvinte, între enunțuri și între texte, care sunt esențiale pentru înțelegere și comunicare. Intertextologia ar trebui să fie disciplina care să-i împace pe toți – de la lexicografi, semasiologi, dialectologi până la pragmaticieni și discursologi.

Noțiunea de *dialogism* are un domeniu de aplicare mult mai larg decât dialogul real. Se extinde dincolo de cooperarea directă dintre interlocutor dintr-o anumită situație de discuție. Conform teoriei dialogice, rostirile sunt în dialog atât în mod intern, cât și în mod extern – cu alte rostiri din dialogul aici-și-acum și cu alte rostiri din trecut, paralel, și dialoguri viitoare la un anumit și același timp, care să alcătuiască un *spațiu al dialogurilor* [cf. 5]. Acest cuprins (corp) al rostirilor se aseamănă cuprinsului propozițiilor în corpusul gramaticii tradiționale. Dar spre deosebire de corpusul tradițional al textului, va fi nevoie a fi inclusă poziția socială și situațională a fiecărei rostiri; deci subiectul de discuție, timpul și locul. Aceste ancore sociale și situaționale sunt necesare pentru recuperarea autorului – intertextualitatea fiind conceptul care a rezolvat „o problemă gravă a metodei structuraliste; întoarcerea referentului” [11, p. 123]. Plasarea conceptelor de intertext, respectiv intertextualitate, dialogism, relații dialogice pe tărâmul lingvisticii nu va face decât să umanizeze și mai mult științele socioumane, filologice în speță [a se vedea și 12; 13; 14]. În discursurile scrise mediate electronic, este dificil, dar totuși posibil, a aduna și transcrie rostiri suficiente pentru a construi baze de date diatopice. Paginile web, chaturile, e-mailurile, programele de computer etc. sunt deja disponibile pentru metodele existente de colectare a datelor, pentru a forma o bază de date validă pentru analizele parțial

intertextuale. Înregistrarea discursului față în față, altfel spus, colectarea unor asemenea date trebuie făcută tematic, de exemplu, o bază de date focalizată pe „conversații la pauze de cafea la locul de muncă” sau „conversații despre un eveniment ieșit din comun”, sau „conversații la o întâlnire neprevăzută cu un prieten în stradă” etc., etc. Tipologizarea și analiza intertextemelor din diferite categorii de texte, a șabloanelor dialogice, a elementelor de discurs repetat, a clișeele etc. se vor înscrie în contextul teoriilor intertextologice: „Textul nu se poate concepe independent și izolat, desprins și smuls din *TEXTUL infinit* constituit de istoria societății umane, ci în complexa rețea de interacțiuni pe care le stabilește cu acest *TEXT infinit*: în *intertextualitatea lui*” [15, p. 190], manifestat continuu în dinamica și în semiosfera CULTURII [a se vedea 16, p. 162].

Concluzii. Dialogismul este o filozofie fundamentală în știința filologică la ora actuală, iar gramatica, știința care descrie structura unei limbi, nu poate face abstracție de această teorie. Discursul uman este bogat și divers, nu doar în cadrul paradigmei limbii naturale, dar și în afara acestei paradigme. Incluziunea perspectivei dialogice în analiza gramaticală nu poate decât să extindă orizonturile înțelegerii a „ceea ce limba poate fi” (opus la „ceea ce limba este”), precum și a unei teorii dialogice și a metodelor acesteia intersectată cu gramatica. Intertextualitatea nu mai este văzută ca un fenomen literar exotic, ci mai degrabă ca o parte din comunicarea de zi cu zi. Gramaticile dialogice își propun să se axeze pe descrierea structurilor în relațiile lor inter- și intratextuale.

Referințe bibliografice

1. Eugeniu Coșeriu. *Introducere în lingvistică*. – Cluj, 1995.
2. Angela Bidu-Vrânceanu et al. *Dicționar de științe ale limbii*. – București, Ed. Nemira, 2001.
3. Per Linell. *Essentials of dialogism. Aspects and elements of dialogical approaches to language, communication and cognition*. www.dialogicidad.cl/papers/linellC.doc (accesat la 13.07.10)
4. Per Linell. *En dialogisk grammatik?* În: J. Anward, & B. Nordberg, (eds.) *Samtal och grammatik – studier i svenskt samtalspråk*. 2005. Lund: Studentlitteratur. 231-328.
5. Ørstavik Tormod Berg Ivar. *The Foundation for a Dialogic Grammar*. wiki.aitel.hist.no/the_art_of_programmers/.../A_dialogic_grammar.pdf (accesat în iulie 2010).
6. Boris Gasparov. *Speech, Memory, and Meaning: Intertextuality in everyday language*, 2008, 309 p. Publisher: De Gruyter Mouton; 1 edition. <http://www.reference-global.com/doi/pdfplus/10.1515/9783110219111.fm> (accesat la 10.07.10)
7. А. С. Жулинская *Интертекстуальность как объектность как объект лингвистических исследований*// Учёные записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т. 18 (57). – № 1. – С. 71-75. (accesat la 12.07.10) <http://workinggroup.org.ua/publzulinsk1.shtml>
8. Alexandra Gherasim, Nadejda Cara. *Teoria textului. Antologie*. – Chișinău, CEP USM, 2008, 292 p.
9. <http://www.libfl.ru/mimesis/txt/Piegay-Gros01.php> (accesat în mai 2010).
10. Eugeniu Coșeriu. *Semantica structurală*// Prelegeri și conferințe. Anuar de lingvistică și istorie literară, t. XXXIII, 1992-1993. Seria A. Lingvistică, Iași, 1994.

11. Marian Vasile. *M. Bahtin. Discursul dialogic. Istoria unei mari idei.* – București, Editura Atos, 2001.
12. Г. А. Золотова. *Грамматика как наука о человеке // Русский язык в научном освещении.* – № 1. – М., 2001. – С. 107-113. <http://www.philology.ru/linguistics1/zolotova-01.htm> (accesat la 16.07.10).
13. *Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис.* – М., 1992.
14. Aliona Grati. *Modelul poststructuralist de dialog. Ereziile gramaticii textualiste și eșecul dezumanizării // Metaliteratură, anul VIII, nr. 5-6 (19), 2008, p. 32.*
15. Cristina Hăulică. *Textul ca intertextualitate. Pornind de la Borges.* – București, Editura Eminescu, 1981.
16. Ю. М. Лотман. *Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров.* Статьи. Исследования. Заметки. Санкт-Петербург. «Искусство-СПБ», 2001.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Violeta Ungureanu

SPECIFICUL DERIVATELOR DE LA VERBE POLISEMANTICE

Formarea cuvintelor este un vast și important capitol al lexicologiei românești vechi, moderne și contemporane. În sfera cercetărilor lingvistice, derivarea continuă să focalizeze atenția lingviștilor prin pluriaspectualitatea fenomenului lexical în cauză, raportat la diverse nivele de analiză investigațională. Nume notorii de savanți români, francezi etc. domină unele concepte noționale elaborate în ramura științei derivatologice, pornind de la studiile efectuate de Darmsteter Brunot, Marouzeau, Dubois, Guilbert, Benveniste, până la Martinet, lingviști francezi ce au punctat multe din rezultatele de pionierat înscrise în „palmaresul” derivatologiei moderne. Grigore Cincilei, Ion Dumbrăveanu, Nicolae Raevschi sunt doar câțiva lingviști din Republica Moldova care au contribuit la dezvoltarea derivatologiei românești.

Derivarea, în concepția tradițională, conform dicționarului de Științe ale Limbii [1, p.], „e un procedeu de formare a unor unități lexicale noi pornind de la un cuvânt de bază, care constă fie în antepunerea unor afixe, fie în postpunerea lor. Prin derivare rezultă unități lexicale simple, pentru că un singur element constituit prin acest procedeu este susceptibil de a fi întrebuițat în mod autonom în enunț”. O altă definiție a termenului „**derivare**” este atestată în Dicționarul de termeni lingvistici [2, p. 246], cităm: „procedeu de formare a cuvintelor cu ajutorul formativelor (formanților), al afixelor (prefixe și sufixe) care se asociază cu cuvintele – bază sau care sunt suprimate de la acestea, în vederea obținerii unor unități lexicale”.

Trecând la tema propriu-zisă, e de menționat că dintre toate părțile de vorbire, derivatele verbelor au o frecvență destul de mare în limba română. Numărul de derivate de la verbe depinde de proprietățile valențiale ale verbului motivant.

Astfel, Alexandru Dîrul consideră că „în structurile valențiale ale verbului este oarecum codificată informația despre potențele lui derivaționale.” [3, p. 57]. Ileana Vincenz abordează subiectul referitor la derivatele formate de la verbe prin acțiunea unor reguli de nominalizare și constată că semantic ele exprimă acțiunea verbului-bază.” [4, p. 349].

Practic de la infinitivul oricărui verb poate fi format un substantiv deverbal în urma operației de nominalizare, adăugându-se sufixul *-re*: *adnotare, adorare, aducere, aerisire, afânare, ajutorare, acoperire, afișare, alinare, amăgire, ameliorare, apreciere, apretare, aprindere, aprobare, asamblare, asediere, atașare, atenuare, atingere, bronzare, blagoslovire, chemare, clasificare, comunicare, cointeresare, compătimire, condamnare, damnare, demonstrare etc.*

Sufixul *-aj* este specific pentru următoarele derivate: *ajustaj, afișaj, ambalaj, ancoraj, angrenaj, avantaj, blindaj, braconaj, bandaj, bruiaj, echipaj, camuflaj, chiuretaj, cuplaj, decodaj, decupaj.*

Sufixul *-ant*: *carburant, colorant, comandant, conservant, decolorant, degresant, executant, ignorant, reclamant, reprezentant, secundant, solicitant etc.*

Sufixul *-ate* formează substantive de tipul: *cauzalitate, combativitate, claritate, comunicativitate, comutativitate, conductibilitate, creativitate, credibilitate, creștinătate.*

Sufixul *-eală*: *amăgeală, bănuială, bărbiereală, brodeală, cheltuială, chiverniseală, cicăleală, ciomăgeală, făgăduială, huiduială, iuțeală, iscodeală, împărțeală, îndoială etc.*

Sufixul *-ie*: *adopte, adorație, adulație, afirmație, agitație, amnistia, aplicație, aproximație, aspirație, boierie, broderie, calomnie, casație, citație, combinație, comparație, compensație, compilație, complicație, comunicație, comutație, concentrație, conspirație, constipație, consumație etc.*

Sufixul *-ism*: *conservatism, creștinism, democratism, exclusivism, formalism, impresionism, parașutism, practicism, reformism, revanșism, simplism, servilism, separatism, structuralism etc.*

Sufixul *-ment*: *amenajament, amendament, amuzament, angajament, antrenament, aranjament, atașament, deplasament, ornament, pansament, rafinament etc.*

Sufixul *-tor*: *agitator, alegător, amortizor, asediator, antrenor, apucător, asigurator, calculator, cititor, cântător, cioplitor, câștigător, comentator, comutator, conciliator, conductor, concasor, conspirator, constructor, consumator, coordonator, culegător, declamator, decorator, defăimător, depanator, depilator, descărcător, deschizător, descoperitor, detonator, deținător etc., sau un adjectiv derivat cu sufixele: -ant: alarmant, amuzant, antrenant, atenuant, captivant, casant, contractant, -bil: admirabil, adorabil, analizabil, apreciabil, asimilabil, atașabil, -iv: afectiv, aplicativ, aproximativ, atractiv etc.*

Un aspect foarte interesant al problemei abordate constă în faptul că verbele polisemantice au, de regulă, diferite derivate. Aceasta se explică prin faptul că diferite sensuri ale verbului polisemantic pot da naștere unor derivate diferite. Astfel, axa derivativă a verbului *a deține*, de exemplu, este următoarea: *a deține* → *deținător, deținut*. Cuvântul *deținător* are în semantica sa semele primelor două sensuri ale verbului în cauză: 1. „a avea un lucru în stăpânire provizorie sau în păstrare” și 2. „a poseda un titlu, un premiu, a ocupa un post, o funcție” Contextele în care apare substantivul dat sunt similare cu ale verbului: *cineva* (o persoană sau o instituție) *deține un pachet de acțiuni*. Deoarece derivatul în acest caz exprimă agentul acțiunii, contextul va fi următorul: *Deținătorul majoritar al pachetului de acțiuni este uzina Alfa*.

Cuvântul *deținut* are în semantica sa semul sensului al treilea „a închide pe cineva (pentru cercetări sau după ce a fost condamnat). Respectiv, și contextul va fi altul: *Un deținut a evadat din închisoare*.

Cazuri de acest fel sunt foarte multe în limba română. În cele ce urmează vom aduce câteva exemple pentru a ilustra justetea tezei discutate.

Derivatele verbului *a adopta* sunt *adoptare, adoptie și adoptiv*. Substantivul *adoptare* și adjectivul *adoptat* s-au format de la sensul „a accepta ceva în urma unui vot”. Substantivul, verbul și adjectivul au aceleași ocurențe: *a adopta o lege/ o rezoluție; adoptarea unei legi/ rezoluții și lege, rezoluție adoptată*. Alte două derivate ale verbului *a adopta* sunt substantivul *adoptie* și adjectivul *adoptiv*, care păstrează un alt sens al verbului în cauză, și anume „a înfia un copil”. Contextele în care apar derivatele sunt similare celor în care apare verbul. Comp. *A adopta un copil; adopția copiilor; copii adoptați*.

Verbul *a acompania* are două sensuri: 1. „a executa partea de acompaniament a unei piese muzicale” și 2. „a însoți, a întovărăși pe cineva”. Este clar că derivatele acestui verb *acompaniament* și *companie* preiau sememele date. Substantivul *acompaniament* are sensul „totalitatea elementelor armonice, ritmice, subordonate uneia sau mai multor linii melodice principale, vocale sau instrumentale”. Toate cele 3 sensuri ale cuvântului *companie* sunt

legate de cel de al doilea sens al verbului. Semul dominant este „însoțire, petrecerea timpului împreună”. Sensul al treilea „mare întreprindere (de transport, industrială, comercială” s-a îndepărtat de sensul de bază al verbului, dar legătura nu este cu totul pierdută.

Verbul *a aranja* are două sensuri: 1. „a rândui, a pune în ordine”; 2. „a prelucra, a transcrie o bucată muzicală pentru instrumente sau voce”. Derivatele lui *aranjare, aranjat, aranșor și aranjament* redau deosebiri de sens ale verbului. Substantivul *aranjare* și adjectivul *aranșat* păstrează primul semem, iar *aranșor și aranjament* – pe cel de-al doilea. În plus, derivatele *aranșor și aranjament* și-au extins sfera semantică. Astfel, *aranșor* nu denumește numai persoana care „aranșează o compoziție muzicală pentru alte instrumente”, ci și „cel care adaptează un roman”. *Aranșament* are două sensuri: 1. „înțelegere, învoială”; 2. „prelucrare a unei bucăți muzicale pentru alte instrumente sau formații decât acelea pentru care a fost compusă”.

Derivatele verbului *a citi* – *cititor și citit* preiau din structura semantică a verbului-bază seme diferite. Substantivul *cititor* înseamnă „persoană care citește” și concordă cu sensul de bază a verbului dat „a parcurge un text, pentru a lua cunoștință de conținutul lui”. Adjectivul *citit* preia alt sens al verbului: „a învăța, a studia” și înseamnă „cult, învățat, instruit”.

Verbul *a consemna* are următoarele derivate: *consemn, consemnabil, consemnativ și consemnațiune*. Verbul are trei sensuri: 1. a nota într-un act, a înregistra, a însemna”; 2. a depune contra semnătură o sumă de bani spre păstrare la o organizație de stat specializată”; 3. „a interzice ieșirea militarilor din cazarmă pentru un anumit timp”. Substantivul *consemnare* are două sensuri dintre care doar unul „interzicere temporară a ieșirii militarilor din cazarmă” are legătură evidentă cu sensul al treilea al verbului. Legătura dintre sensul celălalt al substantivului „totalitatea obligațiilor pe care le are un militar în timpul serviciului de pază” și structura semantică a verbului este mai slabă. Substantivul *consemnațiune* preia sememul al doilea al verbului având sensul „depunere a unei sume de bani la bancă spre a fi păstrată la dispoziția unei persoane”. Adjectivele *consemnabil și consemnativ* se referă la primul sens al verbului și înseamnă respectiv: *consemnabil* – „demn de consemnat, memorat” și *consemnativ* „cu caracter de consemnare”.

Verbul *a decora* are două sensuri: 1. „a orna, a împodobi cu decoruri”; 2. „a conferi o decorație”. Derivatele verbului sunt: *decorator, decorativism, decorativ și decorație*. Primele trei au legătură directă cu sensul 1 al verbului și înseamnă respectiv:

1. *decorator* – 1. „cel care se ocupă cu decorarea clădirilor, interioarelor”; 2. „cel care face decoruri pentru teatru, film, televiziune”. Cu aceste sensuri cuvântul este un substantiv masculin. Cu sensul de „unealtă de bucătărie pentru decorarea unor forme diferite (roșii, ciocolată, frișcă)” substantivul dat este neutru.

2. *decorativism* – „caracter decorativ exagerat sau prea accentuat al unui obiect, al unei lucrări arhitectonice, exces de ornamente”.

3. *decorativ* – „care decorează, ornant, ornamental”.

Cuvântul *decorație* are două sensuri care au legătură directă cu ambele sensuri ale verbului: 1. „distingție conferită cuiva pentru o faptă eroică, pentru merite deosebite” și 2. „arta și tehnica executării decorurilor”.

Familia verbului *a edita* este extinsă: *editologie, editor, editorial, editorialist, editură, ediție*. Verbul are trei sensuri: 1. „a publica și a pune în vânzare o lucrare, o carte, o revistă, o emisiune poștală, un disc etc.”; 2. „a stabili pentru publicare un text, pe baza unor cercetări competente”; 3. „(inform.) a pregăti textual datele unui program, în vederea prelucrării lor la calculator”.

Pentru a vedea care e raportul dintre sensurile verbului și cele ale derivatelor, să le detalizăm pe cele din urmă:

– *editologie* – „știință a editării cărților, a prospectării pieței în vederea difuzării lor”.

Este clar că sensul derivatului este în concordanță cu primul sens al verbului.

– *editor* – 1. „persoană, societate care editează cărți, reviste etc. • persoană care pregătește publicarea unor texte, o emisiune televizată etc.”. 2. (*inform.*) „parte a unui calculator care face editarea programelor”. Structura semantică a derivatului acoperă sensul al doilea și al treilea al verbului.

– *editorial* – și ca adjectiv „referitor la edituri sau la editări” și ca substantiv – „articol de fond care exprimă punctul de vedere al unei publicații sau al unui post de televiziune într-o anumită problemă”, derivatul este în legătură mai mult cu sensul al doilea al verbului.

– *editorialist* – „autor al editorialului unui ziar” reflectă sensul al doilea al verbului.

– *editură* – „întreprindere care editează cărți” ține de sensul întâi al verbului.

– *ediție* – 1. „totalitatea exemplarelor unei opere tipărite prin folosirea aceluiași zaț tipografic” este în legătură cu sensul întâi al verbului. Sensul al doilea al derivatului nu este în legătură directă cu sensul verbului. Derivatul și-a extins sfera semantică însemnând: „serie de manifestări artistice, științifice, sportive etc. care se repetă periodic”.

E lesne a observa din cele menționate că prevalează substantivele și adjectivele derivate de la verbe. Semantica substantivelor și adjectivelor formate de la verbele polisemantice păstrează, în general, seme specifice verbului, unele derivate însă își extind sfera semantica, pierzând legătura directă cu sensul verbului.

Referințe bibliografice

1. Angela Bidu Vranceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu – Ruxandoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan. Dicționar de Științe ale Limbii. București, 2001.
2. Gheorghe Constantinescu Dobridor. Dicționar de termeni lingvistici. București, 1998.
3. Alexandru Dârul. Capacitatea combinatorie a verbului și derivarea. În: Revistă de lingvistică și știință literară, 1998, nr. 2, p. 54-60.
4. Ileana Vincenz. Semantica derivatelor cu sufixe în limba română contemporană. În: Studii și cercetări lingvistice, 1970, nr. 3, p. 335-367.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

BULETIN DE LINGVISTICĂ
2010, nr. 311, p. 1-179

Coperta *Vitalie Ichim*

Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 200 ex. Comanda

Magna-Princeps,
str. Corobceanu 24^a, Chişinău
tel./fax: 23-53-96

Buletin de lingvistică

*Nr. 11
Anul VIII
2010*

Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 200 ex. Comanda 1121

Î. S. Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1
tel. 44-00-91

ISSN 1814–8522

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Institutul de Filologie

B u l e t i n
d e l i n g v i s t i c ă

Nr. 11

Anul VIII

2010

Chișinău